T.C.

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

HİNDİSTAN-İSRAİL İLİŞKİLERİ: SOĞUK SAVAŞ SONRASI HİNDİSTAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ DÖNÜŞÜM ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

AYDIN GÜVEN

HAZİRAN 2021

T.C.

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

HİNDİSTAN-İSRAİL İLİŞKİLERİ:

SOĞUK SAVAŞ SONRASI HİNDİSTAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ DÖNÜŞÜM ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Tezi

AYDIN GÜVEN

DANIŞMAN

PROF. DR. GİRAY GÖZGÖR

HAZİRAN 2021

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Aydın GÜVEN

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Prof. Dr. Giray GÖZGÖR

İMZA SAYFASI

Aydın Güven tarafından hazırlanan 'Hindistan-İsrail İlişkileri: Soğuk Savaş Sonrası Hindistan Dış Politikasındaki Dönüşüm Üzerine Bir İnceleme' başlıklı bu yüksek lisans tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	**İMZA**
Tez Danışmanı:	
[Prof. Dr. Giray GÖZGÖR]	.....
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	
Üyeler:	
[Dr. Öğr. Üyesi Fatih BAYRAM]	.....
İstanbul Medeniyet Üniversitesi	
[Dr.Öğr.Üyesi Ömer ASLAN]	.....
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Tez Savunma Tarihi:	29.06.2021

ÖZ

HİNDİSTAN-İSRAİL İLİŞKİLERİ: SOĞUK SAVAŞ SONRASI HİNDİSTAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ DÖNÜŞÜM ÜZERİNE BİR İNCELEME

Güven, Aydın

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Giray Gözgör

Haziran, 2021. 212 sayfa.

Dünyanın, Liberal ve Sosyalist ideolojiler arasında iki kutuba ayrıldığı bir dönemde bağımsızlığını kazanan Hindistan, zamanla her iki güç blokunun dikkatini çekmeye başlamıştır. Ancak Hindistan başbakanı Jawaharlal Nehru, güç bloklarına katılmanın dünya barışı açısından olumlu sonuçlanmayacağını belirterek Bağlantısızlar Hareketi ve anti-emperyalist söylemler çerçevesinde Hindistan dış politikasını şekillendirmeye çalışmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ise realist politikalar Hindistan dış politikasının temel belirleyeni olmuştur. Dış politikada dönüşüm anlamına gelen bu süreçle birlikte Yeni Delhi, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere Soğuk Savaş döneminde mesafeli durduğu Batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Hindistan'ın çok boyutlu dışa açılım politikası başlatması ile birlikte Batı ile geliştirilmeye başlanan ilişkiler kısa sürede Hindistan'ın İsrail ile olan ilişkilerini de etkilemiş ve Yeni Delhi, Soğuk Savaş döneminde diplomatik ilişkiler kurmaktan kaçındığı Tel Aviv ile 1992 yılının başlarında diplomatik ilişkiler başlattığını ilan etmiştir. Bu tarihten sonra taraflar arasındaki ilişkiler her alanda gelişmiştir. Bu çalışmada, Hindistan-İsrail ilişkileri, Hindistan'ın Soğuk Savaş dönemi sonrasında dönüştüğü iddia edinilen dış politikası çerçevesinde incelenecektir. Dört bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, Hindistan dış politikasındaki dönüşümün anlaşılması adına temel uluslararası ilişkiler teorileri ele alınacaktır. İkinci bölümde, Soğuk Savaş dönemi Hindistan-İsrail ilişkileri ve Hindistan'ın Filistin meselesine bakışı üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde, Hindistan dış politikası (Soğuk Savaş dönemi ve sonrası) incelenerek dış politikada nasıl bir dönüşüm olduğu örneklerle ortaya konulacaktır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise taraflar arasında diplomatik ilişkilerin kurulduğu tarihten günümüze kadar geliştirilen ilişkiler tüm hatlarıyla ele alınacak ve çalışma sonuç bölümüyle tamamlanacaktır.

Anahtar kelimeler: Hindistan, İsrail, Hindistan-İsrail ilişkileri, Hindistan dış politikası, Hindistan-Filistin ilişkileri

ABSTRACT

INDIA-ISRAEL RELATIONS:
A REVIEW ON THE TRANSFORMATION IN INDIAN FOREIGN POLICY AFTER THE COLD WAR ERA

Güven, Aydın

Master Thesis, Department of International Relations

Supervisor: Prof. Dr. Giray Gözgör

June, 2021. 212 pages.

India, which gained its independence in a period when the world was divided into two poles between Liberal and Socialist ideologies, began to attract the attention of both power blocs over time. However, Indian Prime Minister Nehru made an effort to keep a distance from both poles, stating that joining the power blocs would not lead to a positive result in World Peace and tried to shape Indian foreign policy within the framework of Non-Aligned Movement and anti-imperialist rhetorics. After the collapse of the Soviet Union and the end of the Cold War, realist policies have become the main determinant of the Indian foreign policy. With this process, that means a transformation in the Indian foreign policy, New Delhi has initiated to develop its relations with Western countries, particularly the United States, which it had limited relations during the Cold War. The relations that India began to develop with the Western countries after launching a multidimensional foreign policy soon also affected India's relations with Israel. New Delhi announced that it initiated diplomatic relations with Tel Aviv, in early 1992, with which it refrained from establishing diplomatic relations during the Cold War. Following the establishment of the diplomatic relations, the relations between the parties have developed in all areas. In this study, India-Israel relations are examined within the framework of India's foreign policy, which is claimed to have transformed after the Cold War era. The study consists of four chapters. In the first chapter of the study, major international relations theories are discussed in order to understand the transformation in Indian foreign policy. In the second chapter, it is focused on India-Israel relations during the Cold War and India's view of the Palestinian issue. In the third chapter, Indian foreign policy (during and after the Cold War) is examined and explained with examples how its foreign policy has been transformed. In the fourth chapter of the study, the relations developed between the parties since the establishment of diplomatic relations (1992) are discussed in all aspects and the study is completed with the conclusion part.

Keywords: India, Israel, India-Israel relations, Indian foreign policy, India-Palestine relations

ÖNSÖZ

Birinci Dünya Savaşı yıllarında bağımsızlık mücadelesine başlayan Hindistan, uzun bir sömürgecilik döneminden sonra 1948 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlık mücadelesine öncülük eden Mahatma Gandhi ve Jawaharlal Nehru gibi liderler, bağımsızlık mücadelesi döneminde henüz bağımsızlığını kazanmamış olan milletlerle yakın ilişkiler içinde bulunmuştur. Bu tutum bağımsızlıktan sonra da devam etmiş ve Hindistan bağımsızlığında hemen sonra bağımsızlık mücadelesi veren milletleri destekler nitelikte anti-emperyalist bir dış politika sergilemeye başlamıştır. Nitekim bu politikasını Bağlantısızlar Hareketine öncülük ederek sürdürmeye çalışan Yeni Delhi, ideolojik kutuplaşmanın zirvede olduğu Soğuk Savaş döneminde güç bloklarına mesafeli durarak görece idealist bir dış politika uygulamaya çalışmıştır. Yeni Delhi, söz konusu dış politik tutumu kapsamında Filistin meselesini yakından takip etmiş ve Filistin topraklarının Araplara ait olduğunu, İsrail'in bölgede Batılı ülkeler tarafından desteklenen işgalci bir güç olduğunu gerek ulusal gerekse BM Genel Kurulu gibi uluslararası kurumlarda sık sık dile getirmiştir. Diğer taraftan İsrail, Hindistan'ın bağımsızlığından bir yıl sonra, 1948 yılında Filistin topraklarında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığını müteakip Tel Aviv'in BM'ye üye olma oylamasında ret oyu kullanan Yeni Delhi, Filistin'in bağımsızlığını savunmuştur. Bu minvalde ABD ile fikir ayrılığına düşen Hindistan, Soğuk Savaş döneminde Süveyş Kanalı krizi dâhil tüm Arap-İsrail çatışmalarında Arapları desteklerken İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi yönünde sık sık BM nezdinde çağrılarda bulunmuştur.

Soğuk Savaşın sona ermesi ve SSCB'nin dağılması ile dış politikadaki başat müttefikini kaybeden Hindistan, Soğuk Savaş döneminde mesafeli durduğu Batılı ülkelerle işbirliğini geliştirmek adına dışa açılım politikası başlatmıştır. Bu doğrultuda ulusal çıkarların önceliğine vurgu yapan Yeni Delhi, Nehruvan dış politikayı terk ederek görece realist bir politika izlemeye başlamıştır. Nitekim ABD ile ilişkilerini iyileştirmeye başlayan Yeni Delhi, ABD'nin de baskıları sonucunda 1992 yılında Tel Aviv ile diplomatik ilişkiler başlattığını ilan etmiştir. İsrail le diplomatik ilişkilerin tesis edilmesi ile birlikte kısa süre içerisinde taraflar arasında her alanda işbirliği artmaya başlamış ve Hindistan zamanla İsrail'in savunma ve askeri alanda bir numaralı ihracat destinasyonu haline gelmiştir. Özellikle 2014 yılında BJP'nin Hindistan'da iktidara gelmesi ile iki ülke arasındaki ilişkiler en üst seviyelere çıkarılmıştır.

Diğer taraftan İsrail ile ilişkilerin düzelmesi ile Hindistan'ın Filistin politikasında da dönüşüm meydana gelmesi beklenmiştir. Nitekim Yeni Delhi Soğuk Savaş sonrasında İsrail ile her alanda işbirliğini artırırken diğer taraftan da Filistin'e yönelik geleneksel tutumundan son yıllarda İsrail lehine ciddi tavizler vermeye başladığı görülmüştür. Dolayısıyla her ne kadar Yeni Delhi Soğuk Savaş döneminden sonra da BM'de genellikle Filistin lehine oy kullanmaya devam etse ve günümüzde halen Filistin'e yönelik tutumunun değişmediğini iddia etse de söz konusu politikasında BJP'nin iktidara gelmesi (2014) ile önemli aşınmalar meydana geldiğini söylemek gerekmektedir.

Dört bölümden oluşan bu çalışmanın amacı Hindistan'ın Soğuk Savaş sonrası dış politikasında meydana gelen değişimin İsrail ile ilişkilerini nasıl etkilediğini incelemek ve Hindistan-İsrail ilişkilerinin kısa süre içerisinde önemli bir mesafe kat etmesinin nedenlerini analiz etmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde başat uluslararası ilişkiler teorilerinin başlıca özellikleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Hindistan'ın Soğuk Savaş döneminde İsrail ve Filistin ile olan ilişkileri, ilk bölümde açıklanan teorilere uygun bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde Hindistan dış politikası Soğuk Savaş dönemi ve sonrası olarak ele alınmış ve iki dönem arasında nasıl bir dönüşüm olduğu başat uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise taraflar arasındaki ilişkiler, diplomatik ilişkilerin kurulduğu 1992 yılından günümüze kapsamlı bir şekilde ele alınmaya çalışılmış ve söz konusu ilişkilerin motivasyonu değerlendirilmiştir.

Çalışmanın konusu, uluslararası ilişkilerdeki dengeler ve güç mücadeleleri dikkate alındığında oldukça önemlidir. Konunun daha önce Türkçe literatürde ele alınmamış olması açısında çalışma, alanında bir ilk niteliğindedir. Bu minvalde Türkçe uluslararası ilişkiler literatürüne özgün bir çalışma kazandırmış olma mutluluğunun yanı sıra çalışmanın, Güney Asya bölgesi ile ilgilenen araştırmacılara yeni konuların ele alınması açısından ilham vermesini temenni ederim.

Son olarak, tez konumun belirlenmesinden çalışmanın bir bütün haline gelmesine kadar tüm aşamalarda bana kolaylık sağlayan, gerekli yönlendirmelerle çalışmanın şekillenmesinde bana yardımcı olan ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Giray Gözgör'e teşekkürü bir borç bilirim. Tez çalışmamın öncesinde ve sırasında gerek yaptırdığı okumalar gerekse yönlendirmeleri ile Güney Asya üzerine çalışmalar yapmamda etkili olan Abdullah Zerrar Cengiz hocama ve çalışmamın çeşitli aşamalarında yaptığı kontroller ve önemli noktalardaki destekleri ile bana yardımcı olan Mücahit Kaçmaz'a, bu süre zarfında desteklerini esirgemeyen tüm dostlarıma ve tezimin jüri üyeliğini kabul edip değerli

katkılarda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Fatih Bayram ve Dr. Öğr. Üyesi Ömer Aslan'a teşekkürlerimi sunmak isterim. Ayrıca tezi yazma sürecim boyunca her türlü yardım ve ilgileri ile desteklerini esirgemeyen aileme ve çalışmanın tüm safhalarını baştan sona okuyarak her türlü desteği sunan eşime teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii
ABSTRACT iv
ÖNSÖZ v
İÇİNDEKİLER ix
TABLOLAR LİSTESİ xii
KISALTMALAR xiii
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 8
TEMEL ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ VE DIŞ POLİTİKAYA UYGULANMASI 8
1.1. İdealizm 8
1.1.1. Bir Teori Olarak İdealizmin Doğuşu ve Yükselişi 9
1.1.2. İdealizmin Düşüşü ve Sürekliliği 12
1.2. Realizm 14
1.2.1. Realizmin Kökenleri 16
1.2.2. Realizmin Temel Kavramları 17
1.2.3. Realizmin Kendi İçerisinde Ayrımı 19
1.2.3.1. Klasik Realizm 19
1.2.3.2. Neo-Realizm ve Waltz 21
1.2.3.3. Neo-klasik Realizm 23
1.3. Liberalizm 23
1.3.1. Liberalizmin Temel İlkeleri 25
1.3.2. Liberalizm ve Uluslararası ilişkiler 27
1.3.3. Cumhuriyetçi Liberalizm 29
1.3.4. Karşılıklı Bağımlılık Odaklı (Ticari) Liberalizm 30
1.3.5. Sistemik (Düzenleyici) Liberalizm 31
1.3.6. Sosyolojik Liberalizm 31
1.4. Dış Politika Uygulanma Sürecinde Ön Plana Çıkan Yaklaşımlar 32

İKİNCİ BÖLÜM 35

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ (1948-1991) HİNDİSTAN-İSRAİL İLİŞKİLERİ 35
2.1. İsrail'in Devletleşmesi ve Hindistan'ın İsrail'e Karşı Tutumu 36
2.2. Hindistan'ın Arap-İsrail Savaşları Karşısında Tutumu ve Filistin Meselesine Bakışı (1948-1989) 40
2.2.1. Bağlantısızlar Hareketi ve İsrail 45
2.2.2. Süveyş Kanal Krizi ve Hindistan – İsrail İlişkileri 47
2.2.3. Hindistan-İsrail İlişkilerinin Dönüm Noktası: Hindistan-Çin Savaşı ve Sonrası 49
2.2.4. 1967 Arap–İsrail Savaşının Hindistan-İsrail İlişkilerine Etkisi 51
2.2.5. Janata Hükümeti ve Hindistan-İsrail İlişkileri 54
2.3. Soğuk Savaş Döneminin Sonuna Doğru: Hindistan-İsrail İlişkileri ve ABD Etkeni 56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 61
SOĞUK SAVAŞ SONRASI (1991-2021) HİNDİSTAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ DÖNÜŞÜM 61
3.1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ HİNDİSTAN DIŞ POLİTİKASI 61
3.1.1. Hindistan Dış Politikasının Oluşum Süreci: İdeolojik Özerklik Dönemi 62
3.1.2. Bağlantısızlar Hareketi'nin Oluşumu ve Hindistan Dış Politikasına Yansımaları 65
3.1.3. Antiemperyalist Söylemler Işığında Hindistan'ın Emperyal Kalıntılardan Temizlenmesi 68
3.1.4. Soğuk Savaş Dönemi Hindistan'ın Büyük Güçlerle İlişkileri 69
3.1.5. 1990'lara Doğru Hindistan'ın Çok Boyutlu Dış Politika Girişimleri 76
3.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI HİNDİSTAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ DÖNÜŞÜM: İdealist Söylemlerin Terkedilmesi ve Çok Boyutlu Dış Politika Girişimleri 77
3.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Hindistan'ın Yeni Dış Politika Stratejileri 80
3.2.1.1. Doğuya Bakış Politikası 80
3.2.1.2. Doğu'ya Hareket Politikası 81
3.2.1.3. Önce Komşuluk Politikası 83
3.2.2. Soğuk Savaş'ın Sona Ermesinin Hindistan Dış Politikasına ve Büyük Güçlerle İlişkilerine Etkisi 86
3.2.2.1. Soğuk Savaş Sonrası ABD ile İlişkiler 86
3.2.2.1.1. Narendra Modi Dönemi Hindistan-ABD İlişkileri 89
3.2.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Çin ile İlişkiler: Hindi Chini Nahin Bhai 91
3.2.2.2.1. Yirmi Birinci Yüzyılda Artan Çin Etkisi ve Hint Pasifikte Çin'e Karşı Hindistan-ABD İş Birliği 96
3.2.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Rusya ile İlişkiler 98
3.2.2.3.1. Hindistan Savunma Sanayi ve Rusya ile İlişkiler 99
3.2.2.3.2. ŞİÖ ve BRİCS Bağlamında Geliştirilen İlişkiler 101
3.2.2.4. Pakistan ile İlişkiler ve Keşmir Meselesi 102

3.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Çok Boyutlu Dış Politika Girişimi: Bölgesel İlişkiler 104
3.2.3.1. AB ile İlişkiler 104
3.2.3.2. Orta Asya ile İlişkiler 105
3.2.3.3. Orta Doğu ve Körfez ile İlişkiler 106
3.2.3.4. Afrika ile İlişkiler 107
3.2.4. Genel Değerlendirme 107

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 110

DÖNÜŞEN HİNDİSTAN DIŞ POLİTİKASI BAĞLAMINDA SOĞUK SAVAŞ SONRASI HİNDİSTAN-İSRAİL İLİŞKİLERİ 110

4.1. Soğuk Savaş Sonrası Hindistan-İsrail Siyasi İlişkileri: Karşılıklı Diplomatik İlişkilerin Kurulması ve Hindistan'ın İsrail Politikasında Radikal Dönüşüm 111
4.1.1. Hindistan'ın İsrail'e Yönelik Politikasındaki Dönüşümün Nedenleri 113
4.1.2. Normalleşmeye Yönelik Tepkiler 116
4.1.3. Normalleşmeden Günümüze: Siyasi İlişkilerin Değişen Yüzü 117
4.1.4. İsrail ile Normalleşme Hindistan'ın Filistin Politikasında Dönüşüm Anlamına mı Geliyor? 122
4.2. Hindistan-İsrail Ekonomik ve Ticari İlişkileri 128
4.2.1. Bilim ve Teknoloji Alanında İşbirliği 132
4.3. Tarım Alanında İşbirliği 133
4.4. İlişkilerin Teminatı: Savunma ve Güvenlik Alanında İşbirliği 137
4.4.1. Hindistan-İsrail Savunma İşbirliğinin Gelişimi ve Potansiyeli 139
4.4.2. Güvenlik Alanında İşbirliği 150
4.4.3. Nükleer Alanda Teknoloji Paylaşımı ve İşbirliği 151
4.5. İlişkilerin İdeolojik Boyutu: Modi'nin İdeolojik Dış Politika Algısı Bağlamında Hindistan-İsrail İlişkileri 153
4.6. COVID-19 Salgını Döneminde Taraflar Arasında İşbirliği 158

SONUÇ 160

KAYNAKÇA 168

ÖZGEÇMİŞ 196

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Realizmin Temel Varsayımları 18
Tablo 2: Realizm'in Kendi İçinde Ayrımı 19
Tablo 3: Liberalizmin Temel Varsayımları 26
Tablo 4: Neo-realizm–Neo-liberalizm: Temel Değerler ve Öncelikler 28
Tablo 5: Hindistan'ın İsrail ile Ticareti (1997-2020, Milyon ABD Doları) 131
Tablo 6: Hindistan Kara/Hava/Deniz Kuvvetleri Envanterinde Bulunan/Yapımı Devam Eden İsrail Yapımı Başlıca Teçhizat ve Sistemler 145
Tablo 7: İsrail-Hindistan Ortak Savunma Girişimleri/Üretimleri 148

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

ASEAN : Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği

AWACS : Havadan Erken Uyarı Kontrol Sistemi

BIMSTEC : Çok Sektörlü Teknik ve Ekonomik İşbirliği için Bengal Körfezi Girişimi

BJP : Hindistan Halk Partisi (Bharatia Janata Party)

Bkz. : Bakınız

BM : Birleşmiş Milletler

BRICS : B (Brezilya), R (Russia), I (India), C (China), S (South Africa). Üye ülkelerin baş harflerini temsil etmektedir.

c. : Cilt

CEIRPP : Birleşmiş Milletler Filistin Halkının Devredilemez Haklarının Kullanımı Komitesi

CII : Hindistan Sanayi Konfederasyonu

CINADCO : İsrail Tarım ve Kırsal Kalkınma Bakanlığı Uluslararası Tarımsal Kalkınma İşbirliği Merkezi

CPEC : Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru

çev. : Çeviren

DRDO : Savunma Araştırma ve Geliştirme Teşkilatı

DYY : Doğrudan Yabancı Yatırım

ed. : Editör

FKÖ : Filistin Kurtuluş Örgütü

GSYİH : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

h.t.e. : Henüz teslim edilmemiş

IAF : Hindistan Hava Kuvvetleri

IAI : İsrail Havacılık ve Uzay Endüstrisi

IMF : Uluslararası Para Fonu

ISI : Pakistan İstihbarat Teşkilatı

İHA : İnsansız Hava Aracı

JDC : Ortak Dağıtım Komitesi

KRAS : Kalyani Rafael Advanced Systems

KYG : Kuşak Yol Girişimi

LAC : Fiili Kontrol Hattı-Line of Actual Control

MASHAV : İsrail Dışişleri Bakanlığı Uluslararası İşbirliği Merkezi

MOSSAD : İsrail İstihbarat Servisi

NDA : Ulusal Demokratik İttifak

No. : Numara

RAW : Hindistan İstihbarat Servisi

RCEP : Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık

RSS : Rashtriya Swayamsevak Sangh

s. : Sayfa

S. : Sayı

S-400 : Rus Hava Savunma Sistemleri

SAARC : Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü

SIPRI : Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü

SİHA : Silahlı İnsansız Hava Aracı

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ŞİÖ : Şanghay İşbirliği Örgütü

UNEF : Birleşmiş Milletler Acil Durum Gücü

UNHRC : Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi

UNRWA : Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı

UNSCOP : Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi

UPK : Ulusal Planlama Komisyonu

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı döneminde dünyanın dört bir yanında başlayan bağımsızlık mücadelelerinde, savaşın sona ermesiyle birlikte olumlu sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Başta Asya ve Afrika kıtasından sömürgeler olmak üzere dünyanın dört bir yanından ülkeler birer birer bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Dünyanın kapitalist ve sosyalist ideolojiler arasında iki kutuba ayrılmaya yüz tuttuğu bu dönemde yeni bağımsız olan devletler ya Amerikan Birleşik Devletleri'nin (ABD) başını çektiği, kapitalist değerlerin ön planda tutulduğu Batı Bloku'na ya da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) liderliğindeki sosyalist-Doğu Bloku'na girmeye zorlanmışlardır. Bağımsızlığını İkinci Dünya savaşından hemen sonra kazanan ülkeler arasında -1600'lü yılların başında Hint altkıtasına ticari ve misyonerlik faaliyetleri ile giren, 1700'lü yıllarla birlikte siyasi faaliyetlerini artıran ve 1857 yılında meydana gelen Sipahi ayaklanmasını kanlı bir şekilde bastırarak bölgede hâkimiyetini tesis eden Birleşik Krallık'tan- Ağustos 1947 tarihinde Pakistan ile birlikte bağımsızlığını ilan eden Hindistan da bulunmaktadır. Yaklaşık yüz yıllık bir sömürge döneminden sonra bağımsızlığını kazanan Hindistan, dünya genelinde ideolojik kutuplaşmanın tüm hatlarıyla belirgin olduğu bir atmosferde uluslararası ilişkiler sahnesine çıkmıştır.

Bağımsızlığını kazandığı dönemde dünyanın genelinde ABD'nin öncülüğündeki Batı Bloku ile SSCB'nin liderliğini yürüttüğü Doğu Bloku arasındaki ideoloji ve güç rekabeti görünür hale gelmiş ve yeni bağımsız olan ülkelerin, taraflardan birini seçmesi zorunluluk olarak görülmüştür. Zira genel olarak sömürgecilik döneminde hegemon ülkelere hizmet eden ülkeler, bağımsızlıktan sonra içinde bulundukları ekonomik darboğazdan dolayı her iki bloktan gelebilecek ekonomik yardımlara bağımlıydı. Ancak Hindistan, söz konusu seçeneğin dışında kalmış ve böyle bir seçimin dünya barışına hizmet edemeyeceğini ifade etmiştir. Bu dönemde, bağımsız Hindistan'ın ilk başbakanı Jawaharlal Nehru, güç blokları ve katı ittifakların geçmişte olduğu gibi gelecekte de çatışma ve savaşlara yol açabileceği gerekçesi ile her iki bloka da mesafeli durmak gerektiğini belirtmiştir. Bu minvalde Nehru, dış politikada özerklik mesajı vererek yeni bağımsız Hindistan'ın her iki blok ile de ilişkilerini mesafeli bir şekilde devam ettireceğini ileri sürmüştür. Uzun ve ağır geçen bağımsızlık mücadelesinden sonra Nehru, dış politikada etik/ahlaki değerlerin göz ardı edilemeyeceğini öne sürerek ulusal çıkarlar göz ardı edilmeden bir dış politika yürütmenin mümkün olacağını savunmuştur. Bu minvalde Nehru, savunduğu anti-emperyalist politika ile Batılı sömürgeci

güçlere karşı bağımsızlık mücadelesi veren ülkeleri gerek ulusal gerekse uluslararası kurumlarda sürekli destekleyerek söz konusu dış politikasını eyleme dökmeye çalışmıştır.

Diğer taraftan 1917 yılında İngilizler önderliğinde ilan edilen Balfour Deklarasyonu ile Filistin topraklarında bir Yahudi devletinin kurulması fikri, yine İngilizler öncülüğünde 1948 yılında gerçekleştirilmiştir. Hindistan'ın bağımsızlığından sadece birkaç ay sonra İsrail'in, Filistin topraklarında bağımsızlığını ilan edeceği söylemleri, daha yeni İngiliz sömürgesi olmaktan kurtulan Hindistan'ın karşılaştığı ilk uluslararası sorunlardan biri olmuştur. Zorlu bir bağımsızlık mücadelesi vermiş olan Hindistan, gerek bağımsızlık sürecinde gerekse bağımsızlıktan sonra anti-emperyalist söylemlerle sömürge altındaki milletleri destekleme yönünde hareket etmiş ve İsrail işgalinden önce uzun zamandır İngiliz sömürgesi olan Filistin'e de bu bağlamda bir sempati duyduğunu göstermiştir. İsrail'in bağımsızlığını ilan ettiği toprakların Araplara ait olduğunu belirten Hindistan'ın ruhani lideri Mahatma Gandhi ve Nehru, İsrail'in derhal emperyalist politikalarına son vermesini ve Filistin'in bağımsız bir devlet olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu minvalde emperyalist tutumları devam ettiren ülkelerle işbirliği yapılmayacağının altını çizen Nehru, özellikle Batılı ülkelere de İsrail'e yönelik destek politikalarından vazgeçmeleri gerektiği yönünde defalarca çağrıda bulunmuştur.

Böyle bir atmosferde yaşanan gelişmeler gölgesinde Nehru, İsrail'in bağımsızlığından birkaç ay önce İngilizlerin meseleyi BM'ye havale etmesi sonucu Filistin Özel Komitesi'ne (UNSCOP) atadığı temsilciden, Filistinlilerin self-determinasyon hakkı için çalışılmasını istemiştir.[1] 1 Eylül 1947'de UNSCOP, tavsiyelerini BM Genel Kuruluna sunmuş ve ABD dâhil yedi üyeli bir çoğunluk bölünmeyi savunurken Hindistan ise Yahudi nüfusu için yeterli iç özerkliğe sahip bir federal Filistin devletinin kurulmasını öngören azınlık planını savunmuş ve önermiştir. Bu durum aynı zamanda Filistin-İsrail meselesinde ABD-Hindistan arasındaki ilk fikir ayrılığı olarak da tarihe geçmiştir.

Bu tarihten sonra Arap ülkelerinin BM nezdindeki tüm çabalarına rağmen İsrail 14 Mayıs 1948 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığının ilk günlerinde Batılı ülkeler tarafından tanınmaya başlanan İsrail, yaklaşık bir yıl sonra BM üyesi olmak için başvurduğunda Yeni Delhi, İsrail'in BM üyesi olduğu oylamada ret oyu kullanmıştır. Ancak

[1] Selected Works of Jawaharlal Nehru Series 2 | Vol. 2 | February 1947-May 1947, Jawaharlal Nehru Memorial Fund, s. 74-75.

Yeni Delhi, İsrail'in bağımsızlığının meşru olmadığını savunsa da ABD ve -iddialara göre[2]- Yahudi lobilerinin baskıları sonucu Eylül 1950'de İsrail'i resmen tanımış ancak karşılıklı diplomatik ilişkilerin kurulmasını süresiz olarak ertelemiş ve 1992 yılına kadar İsrail ile diplomatik ilişki kurmamıştır.

Soğuk Savaş dönemi boyunca Hindistan, Nehru ile başlayan, etik değerlerin ön planda olduğu vurgulanan idealist dış politikayı devam ettirmiştir. Bu minvalde, Filistin mücadelesinin desteklenmesi ve Filistin halkının self determinasyon hakkının verilmesi gerektiği yönünde BM başta olmak üzere neredeyse tüm ulussal ve uluslararası kurumlarda bu yönde söylemlerde bulunulmuştur. Bunun yanı sıra Hindistan, İsrail'in Filistin ve Arap ülkelerine karşı olan eylemleri, İsrail-Arap Savaşları ve Süveyş Kanal Krizi de dâhil olmak üzere İsrail'i her fırsatta kınamıştır. Bu tarihlerde ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerden ekonomik yardımlar alan Hindistan, her şeye rağmen özerk bir dış politika izlemeye çalışmıştır. Bu bağlamda Hindistan, Soğuk Savaş döneminde Kapitalist-Liberal değerleri savunan Batı Blok'u ile Komünist-Sosyalist değerler savunan Doğu blokuna alternatif olarak 1955 yılında Bandung Konferansı ile temellerini attığı Bağlantısızlar Hareketi'ni 1961 yılında Belgrad Konferansı ile tüm dünyaya duyurmuştur. İsrail'in davet edilmediği konferansta, özellikle anti-emperyalizm, silahsızlanma ve uluslararası hukukun üstünlüğüne vurgu yapılırken Hindistan, bu dönemde *"Bağlantısız ve tarafsız"* bir dış politika izleyeceği deyimlerini pekiştirmiştir.

Bu dönemde SSCB'yi çevreleme politikası kapsamında Hindistan'a ihtiyaç duymaya başlayan ABD, ekonomik yardımlar başta olmak üzere çeşitli şekillerde Hindistan'ı yanına çekmeye çalışırken Yeni Delhi, bağlantısızlık rolüne vurgu yaparak taraflar arasında ilişkilerin geliştirilmesinin herhangi bir bloka dâhil olmayı gerektirmediğini belirtmiştir. Bu dönemde Hindistan'ın tehdit olarak gördüğü Pakistan'ın, söz konusu çevreleme politikası bağlamında ABD ile yakın işbirliği içerisinde olması ve Çin-Pakistan ilişkilerinin gelişmesi Hindistan'ı sosyalist kutuba yöneltmiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile bu durum değişmiş ve Hindistan ABD başta olmak üzere eski Batı Bloku ülkeleri ile her alanda işbirliğini geliştirmeye çalışmıştır.

SSCB'nin dağılması, Hindistan'ın dış politikadaki başat müttefikini kaybettiği anlamına gelirken bu durum aynı zamanda Yeni Delhi'nin, çok boyutlu bir dış politika stratejisi geliştirmesini gerektirmiştir. ABD'nin tek süper güç olarak kapitalizmin liderliğini ilan ettiği

[2] Itzhak Gerberg, "The Changing Nature Of Israeli-Indian Relations:1948-2005", (Doktora Tezi, University Of South Africa, 2008), s. 243.

ve *yeni dünya düzeni* söylemlerinin yankılandığı bu dönemde dış politikada ciddi adımlar atarak geleneksel sosyalist eğilimli politikasını ve Bağlantısızlık Hareketi çatısı altındaki tarafsızlık söylemlerini gözden geçirmeye başlayan Hindistan, değişen konjonktüre uyum sağlamak ve dış tehditlere karşı ülkenin bekasını sağlamak adına siyasi, ekonomik ve askeri alanlar dâhil olmak üzere bir takım reform paketleri üzerine yoğunlaşmıştır. Hindistan, Soğuk Savaş döneminde etik değerlerin ön planda olduğu ancak ulusal çıkarların ihmal edilmediği Nehruvan dış politika stratejisine sahipken bu dönemden sonra siyasi açıdan geleneksel Nehruvan-idealist dış politikayı terkederek ulusal çıkarların birincil öncelik olduğu pragmatist-realist bir dış politika izlemeye başlamıştır.

Soğuk Savaş döneminde idealist ve liberal teorisyenlerin öne sürdüğü *"hukukun üstünlüğü, devletlerin birbirleriyle işbirliği içinde olduğu söylemi, karşılıklı bağımlılık ve ticaret gibi ilkelerin sağlanması halinde karşılıklı güven ve barışın tesis edileceği, uluslararası toplum nezdinde eşit ve adil bir hukuk sisteminin benimsendiği ve edebi barışın mümkün olduğu"* yönündeki düşünceler ışığında geliştirilen Nehruvan dış politikanın benimsenmesi nedeni ile yeteri kadar silahlanmadığı ve uluslararası sistemde ağırlığını ortaya koyamadığı için muhalefet nezdinde eleştirilen Yeni Delhi hükümetleri, Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra orduda modernizasyon başta olmak üzere tehdit olarak gördüğü komşularına karşı Realist teorinin, güvenliği sağlamanın bir koşulu olarak gördüğü maksimum güç politikası yönünde adımlar atmaya başlamıştır. Aynı zamanda yine realistlerin öne sürdüğü -devletin bekasının sağlanması adına ittifakların kurulabileceği yönündeki- varsayımlar ışığında özellikle Çin tehdidine karşı ABD ile işbirliği geliştirilmeye başlanmıştır. Öte yandan bu dönemde başlatılan ekonomik reform politikaları bağlamında başta ASEAN bölgesi olmak üzere, AB, Afrika, Orta Asya, Latin Amerika ve Orta Doğu ile de yakın işbirlikleri geliştirilmeye çalışılmıştır.

Diğer taraftan, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Hindistan dış politikasında meydana gelen realist dönüşümün, şüphesiz ABD'den sonra ülkenin, en çok Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerini etkilediği görülmüştür. Zira Soğuk Savaş döneminde Yeni Delhi, Arap ülkelerin sahip olduğu enerji kaynakları ve BM'deki oy potansiyellerini de göz önüne alarak İsrail'e karşı Filistin-Arap yanlısı bir politika benimsemişti. Ancak 1980'lere doğru Mısır'ın İsrail ile anlaşması, İran-Irak savaşı ve akabinde gerçekleşen Körfez savaşında Arap ülkeleri arasındaki birliğin hiç olmadığı kadar bozulduğunu ve İsrail'e yönelik bir politika değişiminde kendisine karşı net bir duruş sergileyecek Arap birliğinin olmadığını gören Hindistan, yaklaşık yarım asırdır yürüttüğü İsrail karşıtı politikasına son vermiştir.

Bu bağlamda ABD ile geliştirilen ilişkiler, İsrail ile olan politikasını da etkilemiş ve Hindistan, 1992 yılının Ocak ayında İsrail ile karşılıklı diplomatik ilişkileri başlattığını ilan etmiştir. Daha sonradan Hindistan'ın İsrail'e karşı Filistin destekli geleneksel politikasında radikal dönüşüm olarak adlandırılan bu durum; Filistin meselesini destekleyen Arap ülkeleri arasındaki birliğin bozulması, Arap ülkelerinin İsrail ile normalleşme adımları atması, Hindistan'da BJP liderliğinde yükselen sağın iktidara gelmesi, söz konusu iktidarın dış politika söyleminde Pakistan karşıtlığının yüksek bir seviyede olup bu durumun İsrail'e yönelik bir sempatiye yol açması, İsrail'in, Pakistan ve Çin'e karşı birçok defa Hindistan'ı destekleyerek özellikle Pakistan'ın iki ülke için ortak tehdit olduğu yönündeki söylemleri, Hindistan'ın Filistin'i destekleyerek Arap ülkelerinin sempatisini kazanmasına rağmen Keşmir konusunda Arap ülkelerinden beklediği desteği alamadığı iddiaları ve Keşmir meselesinde Arap ülkelerinin Pakistan'a ekonomik ve siyasi açıdan destek olmalarının önüne geçilememesi Yeni Delhi'nin Tel Aviv'e karşı politika değişikliğine gitmesinin önemli sebepleri arasındadır.

Nitekim bu tarihten itibaren taraflar arasındaki ilişkiler siyasi, ekonomik ve askeri alanlar başta olmak üzere her alanda büyük bir gelişme kaydetmiştir. Özellikle Hindu milliyetçisi parti, BJP'nin 2014 yılında iktidara gelmesi ile birlikte taraflar arasında artan ilişkiler, 2017 yılında Hindistan başbakanı Narendra Modi'nin, bir Hindistan başbakanı tarafından İsrail'e yapılan ilk ziyareti gerçekleştirmesi, taraflar arasındaki ilişkilerin zirve noktasına çıktığı söylemlerini de beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan uzun dönemdir iktidarda olan İsrail başbakanı Benjamin Netanyahu da Hindistan ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda ciddi çaba göstermiştir. Nitekim bu ziyaretten sonra taraflar arasında karşılıklı üst düzey ziyaretlerin sayısında artış yaşanmış ve taraflar arasındaki benzer dünya görüşünün de ikili ilişkilerin gelişmesine katkı sunduğu dillendirilmiştir. Ayrıca 2021 Mayıs ayında başlayan İsrail'in, Filistin'de Mescidi Aksa'ya yönelik saldırıları ve devamında Gazze şeridine yapılan yoğun bombardımanın Hindistan'da özellikle Hindu milliyetçisi seçmen nezdinde büyük destek bulduğu görülmektedir. İsrail'e yönelik söz konusu milliyetçi desteğin Pakistan merkezli İslam düşmanlığından kaynaklandığı birçok bölge uzmanı tarafından dile getirilirken iktidar partisinden bu minvalde gelen açıklamaların da bunu tetiklediği düşünülmektedir. Zira her ne kadar Modi hükümetinden doğrudan İsrail'in eylemlerine yönelik bir açıklama yapılmasa da iktidar partisinden (Bharatia Janata Partisi-BJP) birçok milletvekili ve yöneticinin İsrail'in Filistin'e yönelik saldırılarını destekler nitelikte açıklama yaptığı görülmüştür.

Bu çalışmada, -taraflar arasında diplomatik ilişkilerin kurulduğu tarihten (1992) günümüze- Hindistan-İsrail ilişkileri üzerinde durulacaktır. Çalışmanın amacı Hindistan-İsrail ilişkilerinin arkaplanındaki parametreleri tüm hatlarıyla ortaya koymaktır. Bu minvalde Soğuk Savaş döneminde BM Genel Kurulu başta olmak üzere ulusal ve Uluslararası kurumlarda İsrail karşıtı bir politika izleyen Hindistan'ın, hangi nedenlerden dolayı Soğuk Savaş sonrası İsrail politikasında radikal bir değişime gittiği incelenecektir. Taraflar arasındaki ilişkiler, Soğuk Savaş öncesi ve sonrası olarak ele alınırken özellikle her iki dönem arasındaki büyük farklılıklara dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, çalışmanın ilk bölümünde temel uluslararası ilişkiler teorilerinden sırasıyla 'idealizm, realizm ve liberalizm' ele alınmıştır. Ele alınan teoriler, devletlerin dış politikada izlediği politikaların nasıl olması gerektiği yönünde incelenmiştir. Özellikle Hindistan'ın Soğuk Savaş öncesi ve sonrası benimsediği dış politika stratejisinde İdealizmden Realizme bir kayma olduğu dikkate alındığında söz konusu teorilerin temel kavramlarının anlaşılması önem taşımaktadır. Çalışmanın bütününden anlaşılacağı üzere Hindistan dış politikasında Soğuk Savaş dönemi ve sonrası karşılaştırıldığında Soğuk Savaş dönemi sonrasında bir dönüşüm olduğu iddia edilmekte ve söz konusu tezler ele alınan teoriler ışığında açıklanmaya çalışılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Soğuk Savaş dönemi Hindistan-İsrail ilişkileri ele alınırken bu dönemde ayrıca Hindistan'ın söz konusu dönemdeki Filistin politikasının da çerçevesi çizilmiştir. Üçüncü bölümde, Hindistan'ın, Soğuk Savaş öncesi ve sonrası dış politikası genel hatlarıyla ele alınmıştır. Bu bölüm, çalışmanın hem teorik kısmının hem de ikinci ve dördüncü bölümün anlaşılması açısından son derece önem taşımaktadır. Zira bu bölümde, Hindistan'ın Soğuk Savaş döneminde izlediği dış politikanın, Soğuk Savaş sonrasında hangi nedenlerden dolayı değişiklik gösterdiği, söz konusu değişikliklerin Hindistan'ın İsrail ile ilişkilerini nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise Hindistan-İsrail arasında karşılıklı diplomatik ilişkilerin tesis edildiği 1992 yılından günümüze kadar olan ilişkileri; siyasi, ekonomik, askeri ve ideolojik yönlerden ele alınmıştır. Son bölümde, ayrıca Hindistan'ın, İsrail politikasında meydana gelen radikal dönüşümün ülkenin, Filistin politikasını nasıl etkilediği konusu da incelenmiştir.

Bu bağlamda bir bütün olarak ele alındığında çalışmada;

- Soğuk Savaş döneminde Hindistan-İsrail ilişkilerinin gelişmesi önündeki engeller nelerdir?
- Soğuk Savaş sonrası Hindistan dış politikasında nasıl bir dönüşüm meydana gelmiş ve söz konusu dönüşüm Hindistan'ın İsrail ile olan ilişkilerini nasıl etkilemiştir?

- Bağımsızlıktan günümüze Hindistan-İsrail ilişkilerinde nasıl bir dönüşüm gerçekleşmiştir?
- Hindistan'ın İsrail politikasında meydana gelen radikal dönüşüm Hindistan'ın Filistin politikasını nasıl etkilemiştir?
- Günümüzde Hindistan-İsrail İlişkilerinin her alanda gelişmesine zemin hazırlayan faktörler nelerdir?

sorularına yanıt aranmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ VE DIŞ POLİTİKAYA UYGULANMASI

Devletlerin uluslararası ilişkilerinde nasıl bir yöntem izledikleri/izlemeleri gerektiği konusu devletlerin ortaya çıkışından beri tartışılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve dünya çapında büyük bir yıkım yaşanmasının ardından önde gelen düşünürler, akademisyenler ve politikacılar yeni bir dünya savaşı nasıl engellenebilir sorusu etrafında bir araya gelmiş ve disiplinin temelleri atılmıştır. İdealizm ile başlayan bu serüven daha sonra Realizm ve Liberalizm ile devam edegelmiştir. Bu bağlamda Hindistan-İsrail ilişkilerinin ele alınacağı bu çalışmada, ikili ilişkilerin uluslararası sistem açısından anlaşılmasını mümkün kılmak adına uluslararası ilişkiler teorilerinden sırasıyla İdealizm, Realizm ve Liberalizm ele alınacaktır. Çalışmada, Hindistan dış politikasında, Soğuk Savaş öncesi ile karşılaştırıldığında Soğuk Savaş sonrasında İdealizm'den Realizm'e doğru bir kayma olduğu iddia edildiğinden sadece bu üç teori ile yetinilmeye çalışılmıştır. Uluslararası ilişkiler teorilerinin dış politikaya uygulanması kapsamında, söz konusu teorilerin devletler arası ilişkilerde nasıl bir tablo çizdiği betimlenmeye çalışılacaktır. Çalışmanın amacı ve kapsamı dışına çıkmamak adına teoriler, temel kavramları ve önemli varsayımları bağlamında ele alınacak olup teoriler arası tartışma konusunda derine inilmeyecektir. Ayrıca yine çalışmanın amacı ve kapsamı dışına çıkmamak adına diğer dışpolitika teorileri kapsamlı bir şekilde ele alınmamıştır. Ancak özellikle İkinci ve Dördüncü Bölüm'de Konstrüktivizm'den faydalanılmıştır. Bu minvalde Konstrüktivist teori'den, dış politikada lider etkeninin etkisinin anlaşılması için geniş çerçevede ele alınmasa da yer yer yer yararlanılmıştır.

1.1.İdealizm

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan İdealizm, Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerini bulmak ve ikinci bir dünya savaşının patlat vermesini engellemek üzere daha barışçı bir dünya düzeni idealiyle ortaya çıkmıştır. Devletlerin birbirleriyle işbirliği içinde olduğu, karşılıklı güvenin bulunduğu, uluslararası toplum nezdinde eşit ve adil bir hukuk sisteminin benimsendiği, devletlerin eşit düzeyde temsil edildiği bir uluslararası örgütün olduğu bir sistemde savaşların yaşanmayacağı ve daimi barışın süreceği fikri temel idea olarak

görülüyordu. Böyle bir atmosferde İdealizm, çeşitli projeler, fikirler ve çalışmalar ortaya koyarak temelde Birinci Dünya Savaşı'nın genelde ise tüm savaşların nedenleri ve sonuçları üzerine yoğunlaşmıştır.

Kavram olarak İdealizm'in, belirtilenin aksine ilk kez E. H. Carr'ın 1939 basımlı eserinde değil, 1923 yılında Birkenhead tarafından bir konferansta sunulan tebliğ metninde geçtiği söylenmektedir. İdealizmi felsefi ve uluslararası ilişkiler bakımından farklı olarak ele alan Birkenhead, uluslararası ilişkiler bağlamında İdealizmi *"devletler arası ilişkilerin etik ve toplumsal değerler etrafında şekillenmesi arzusu"* [3] olarak açıklamaktadır. İdealizmin tanımıyla ilgili farklı görüşler bulunsa da hemen herkesin üzerinde hemfikir olduğu bir tanımı vardır. Genel kabul dikkate alındığında, kavram olarak idealizm, içerisindeki 'ideal' kelimesinden de anlaşıldığı gibi *"olanı yani reel durumu değil, olması gerekeni yani ideal durumu"* vaz eden bir yaklaşımdır. Bu yönüyle realist değil normatiftir.

Birinci Dünya Savaşı'na yol açan sistemin dönüştürülmesi gerektiği fikri İdealist düşünürlerce kapsamlı bir şekilde ele alınmış, benzer yıkıcı savaşların yaşanmayacağı, barışın hâkim olduğu bir dünya oluşturulması temel idea olarak görülmüştür. Bu bağlamda 'yeni-barışçıl bir dünya ideali' çerçevesinde çalışmalar yürüten İdealist teorisyenler, bu amaca hizmet edecek kurum ve çevrenin oluşturulmasını savunmuşlardır. İdealistler, daha iyi bir dünya düzeninin mümkün olduğunu savunarak bunun insan eliyle yapılabileceği ideali etrafında toplanmışlardır. Dahası, daha iyi bir dünya düzeninde ilerlemenin mümkün olduğunu, demokrasinin yaygınlaştırılması, uluslararası anlaşmaların şeffaflığı ve barış ekseninde kurulmuş uluslararası kurum ve kuruluşlarla hedeflenen dünya düzeninin oluşturulabileceğini savunmuşlardır.

1.1.1. Bir Teori Olarak İdealizmin Doğuşu ve Yükselişi

Bir olgu olarak uluslararası ilişkilerin ilk kez sistematik ve bilimsel olarak çalışılması ve akademik bir disiplin olarak ortaya çıkması ancak 20. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. İnsanlığın o güne kadar yaşadığı en büyük felaket olan Birinci Dünya Savaşı sonrasında galip devletler başta olmak üzere birçok çevreden entelektüeller, akademisyenler ve önde gelen siyasetçiler, böylesi yıkıcı bir savaşın neden yaşandığını sorgulamaya başladılar. Dünya çapında bir savaşın neden yaşandığı, savaşın nedenlerinin ne olduğu araştırılarak böylesi bir savaştan kaçınmanın yolları arandı. Savaşı izleyen yıllarda Birinci Dünya Savaşı'nın neden yaşandığı sorusu yerini daha genel *"savaşlar neden yaşanır"* sorusuna bıraktı. *"Devletleri*

[3] Ramazan Gözen, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İletişim Yayınları, 2014, s.70

savaşa sürükleyen unsurlar nelerdir?", "Bu savaşları önlemenin yolları nelerdir?", "Dünyada kalıcı barışı sağlamak mümkün müdür?" soruları çerçevesinde ilk akademik düşünce ve fikirler ortaya çıkmaya başladı.

Temel olarak savaşlar nasıl engellenebilir ve kalıcı barış mümkün müdür? soruları çerçevesinde şekillenen düşünceler, İkinci Dünya Savaşının başlamasına kadar olan dönemde (1919-1939) giderek artmaya başladı.[4] Özellikle ABD ve Avrupa'dan çok sayıda entelektüel, düşünür, akademisyen ve siyasetçi bu çerçevede yoğunlaşan sorulara cevap aramak ve bir takım çözümler sunmak üzere çalışmalar başlattılar. Söz konusu düşünürler arasından Avrupa'dan S. Alfred Zimmerman, P. Noel-Baker, S.H. Bailey ve Davit Mitrany gibi isimler öne çıkarken ABD'den ise başta Woodrow Wilson olmak üzere Pitman Protter, Parker T. Moon, J. T. Shotwell gibi isimler, verdikleri eserler ve ortaya koydukları tartışmalar ile ön plana çıktılar.[5]

Ortaya koyulan fikirlerin odak noktasını, savaşların nasıl engelleneceği ve kalıcı barışın mümkün olup olmadığı meselesi oluşturmaktaydı. Bu fikirlerin kısa zaman içinde önerme, iddia ve düşünce olmaktan çıkıp disiplin çerçevesinde ilk teori olarak şekillenmeye başladığı görülmektedir. Devam eden yıllarda uluslararası ilişkiler disiplininde İdealizm olarak isimlendirilip bir teori halini alan düşünceler, özü itibari ile Birinci Dünya Savaşı sonrasında barış ortamı yaratmak ve devletler arası ilişkilerin barışçıl yöntemlerle gerçekleştirilmesi amacıyla ortaya çıkan bir teoridir. Bu yönüyle İdealizm aynı zamanda uluslararası ilişkiler disiplininin ilk teorisi olarak literatüre geçmiştir. Uluslararası ilişkilerin ilk teorisi olması hasebiyle İdealizm, iki dünya savaşı arasında bir disiplinin doğasına öncülük etmenin yanı sıra günümüz uluslararası ilişkiler sisteminin işleyişinde de önemli rol oynamaktadır. Öyle ki İdealizm, uluslararası ilişkilerin temel konusu olan *"savaş ve barış"* olgusu kapsamında literatüre kapsamlı tartışmalar kazandırmıştır.[6]

İdealistlere göre Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerinin başında savaş öncesi sistemdeki mevcut dengeler, şartlar ve devlet rejimleri gelmektedir.[7] Zira Birinci Dünya Savaşı öncesinde şekillenen güç dengeleri (itilaf devletleri-ittifak devletleri), kutuplaşmalar, gizli antlaşmalar ve sorunların çözümü adına taraflar arasındaki diyalog eksikliği savaşın asıl nedenlerinin başında gelmektedir. İdealist teorisyenlere göre eğer savaş öncesinde, söz konusu güç mücadelesi,

[4] Scott Burchill vd., *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Küre yayınları, 3. Baskı, 2013, s. 62-68.
[5] Ramazan Gözen, a.g.e., s.67.
[6] Edgar Sheffield Brightman, "Modern Idealism", *The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods*, 17(20), 1920, s.534-538.
[7] Ramazan Gözen, a.g.e., s.79

diyalog yoluyla çözüme kavuşturulsaydı ya da güç dengesi durumunu engelleyecek uluslararası örgütler ve düzenin tesisi adına bir hukuk düzeni olsaydı dünya savaşı engellenebilirdi. İdealistler, 'savaşın engellenmesi mümkündür' tezini devletler arasında geliştirilmesi gereken işbirliği, karşılıklı güven, müzakere yollarının açık ve şeffaf olması gibi fikirlere dayandırmaktadır.

İdealizmin söz konusu söylemlerini şekillendiren, *"demokrasi, uluslararası kurumlar ve serbestlik"* fikirleriyle bilinen W. Wilson'dur. Nasıl daha istikrarlı, güvenli ve barışçıl bir sistem yaratabiliriz sorusuyla ön plana çıkan Wilson, serbest ticaret ve uluslararası hukukun işlediği *"liberal, demokratik ve barışçıl bir dünya"* idealini gerçekleştirmek adına meşhur 14 ilkesini açıklamıştır.[8] İdeal bir dünya hedefiyle Wilson'un bu ilkeleri, *"ticaret, denizlerde serbestlik, self determinasyon, açık diplomasi ve şeffaflık, silahsızlanma, uluslararası bir örgütün oluşturulması"* gibi kalıcı barışın tesisi ve daha güvenli bir dünya adına gerekli olan ciddi meseleleri barındırıyordu.

Ayrıca insan doğasının aslında kötü olmadığına, cehaletin ortadan kaldırılması ve liberal ilkeleri benimseyen demokratik devletlerin bir araya gelmesi halinde küresel kalıcı barış ve güvenliğin sağlanabileceğine ve savaşın bu yolla başvurulacak bir çözüm yolu olmaktan çıkacağına inanıyordu. Zira Kant'ın, *"demokratik bir dünyada barış doğal bir durumdur"*[9] söyleminden yola çıkarak demokratik rejim sayısının artırılması ve benimsenmesi ile daimi barışın tesis edilebileceği inancı dönemin önde gelen düşünürlerinde tarafından da kabul görmüştü. Bu inancın benimsenmesi adına tüm dünyada kabul gören bir hukuk sistemi ve adalet anlayışının tesis edilmesi gerektiğini belirten Wilson, yine tüm dünya haklarının eşit şekilde temsil edilebileceği bir uluslararası örgütün kurulması sayesinde daimi barışın tesis edilebileceğini savunuyordu.[10]

Bu bağlamda 1930'lu yıllara kadar önemli çalışmalar gerçekleştirilerek artık savaşın yaşanmayacağı düşüncesi hâkim kılınmaya çalışılmıştır. Özellikle tüm dünya devletlerinin eşit bir statüde kabul edileceği bir 'dünya hükümeti'nin kurulmasının mümkün olup olmadığı tartışılmış ve bu minvalde Milletler Cemiyeti'nin etki alanının artırılması düşünülmüştür. Dünya genelinde silahsızlanma, self determinasyon haklarının tanınması, devletler arası anlaşmalarda şeffaflığın ön plana çıkarılması, gizli diplomasi ve güç ittifaklarına

[8] Şaban Çalış ve Erdem Özlük, "Uluslararası ilişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, s.226.
[9] Torbjorn L. Knutsen, *A History of International Relations Theory*, 2. Edition, Manchester: Manchester University Press, 1997, s. 213.
[10] Torbjorn L. Knutsen, a.g.e.

başvurulmaması, uluslararası ticarette serbestlik ilkesinin benimsenmesi, adil bir uluslararası hukuk sisteminin oluşturulması ve demokratik ve liberal devlet anlayışının yaygınlaştırılması fikirleri İdealizmin bir teori olarak revaç bulmasına yol açmıştır.[11]

İdealizmin gelişme gösterdiği 1919-1930 yılları arasında uluslararası akademik literâtürün de söz konusu ideal teorik çerçeveyi destekler şekilde geliştiği görülmektedir. Bu dönemde akademide ön plana çıkan birçok teorisyenin, idealist teorinin öncülerinden ya da teorinin gelişmesinde katkısı olan kişiler oldukları görülmektedir.[12] Özellikle bu dönemde, uluslararası disiplin bağlamında ortaya çıkan eserlerin önemli bir kısmı İdealizm kapsamına girmektedir. Bu eserler, İdealizmin ideallerinden uluslararası örgütlerin barışı sağlamadaki rolü, uluslararası savaşların önlenmesi, uluslararası hukukun barışın sağlanmasındaki rolü ve ticari serbestlik gibi ortak özellikler barındırmaktadır.[13] Söz konusu eserlere bakıldığında, 'Peace Through Law (P. Noel-Baker), The Enforcement of Peace (Davied Davies), Cautious Idealism: The League of Nations, International Education and Commonwealth (Alfred Zimmerman), International Government (Leonard Woolf), Idealism and the Economic Bases of Peace (J.M. Keynes), Economic Internationalizm (J. A. Hobson) ve The Federalist Critique of National Sovereignity (Lord Lothian)' gibi eserlerin öne çıktığı görülmektedir.[14]

1.1.2. İdealizmin Düşüşü ve Sürekliliği

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir daha böylesi yıkıcı bir savaşın yaşanmaması için yapılan ilmi çalışmalar, İdealizm adı altında oldukça revaç bulmaya başlamıştı. Özellikle 1919-1930 yılları arası dönemin kısmi barış dönemi olarak sürmesi, idealist düşünürlerin çabalarına atfedilmişti. Özellikle Wilson'un demokratik-liberal devlet söylemi ve Milletler Cemiyeti fikirlerinin pratiğe dökülmesi, savaşı bir süreliğine engellemişti. Ancak saldırganlığa karşı koyacak ve statükoyu koruyacak bir örgüt olarak MC'nin kurulma fikri Wilson'un seçimleri kaybetmesi üzerine ABD'nin örgüte katılmama kararı daha başlangıçta akim kalmaya yüz tuttu.

ABD'nin MC'ye katılmayacağının kesinleşmesi ile birlikte, barışın korunması amacıyla kurulan örgüt, Fransa ve İngiltere'nin insafına bırakıldı. Söz konusu devletler, bu düzenlemeleri kendi çıkarları için kullanarak özellikle MC'yi güç dengesi rekabetinde bir koz

[11] Haydar Çakmak, *Uluslararası İlişkiler: "Giriş, Kavram ve Teoriler*, platin Basım Yayın dağıtım, Ankara, 2007, s.135-137.
[12] Hakan Mehmetcik, "Ideal and Beyond: Idealist International Relations Theory Contrast to Realist One", *Politikon: IAPSS Political Science Journa*l, Sayı.24, 2014, s.103.
[13] Bilal Karabulut, "Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi", *Akademik Bakış,* 8(15), 2014, s.67
[14] Ramazan Gözen, a.g.e., s.79.

olarak kullanmışlardır. MC ve dönemin uluslararası düzenlemelerini barışın korunması adına adil bir şekilde uygulamak yerine kendi emelleri uğruna kullanan Fransa ve İngiltere, kısa sürede dünyanın bir dehşet dengesine bürünmesine neden olmuşlardır. İtalya ve Almanya'nın saldırgan tutumları karşısında sessiz kalmayı tercih eden MC'nin garantör üyeleri, Nazi Almanya'sı ve Faşist Mussolini İtalya'sının daha da yakınlaşmasına ve eylemlerini sürdürmelerine neden olmuşlardır.

Böyle bir atmosferde Birinci Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi tekrar kutuplaşmalar ve güç dengesi meydana gelmiş ve bu durum da kısa sürede İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine neden olmuştur. Bu durum, savaşları engellemenin yolları üzerine kurulmuş olan İdealizmin iflası olarak görülmüş ve idealist teori özellikle Realistler tarafından büyük eleştirilere maruz kalmıştır.[15] İdealizmin dünya gerçeklerini söylemlerle görmezden geldiğini belirten Realistler İdealizme, savunucularına ve ütopik argümanlarına büyük tepki göstermişlerdir. Realist teorisyenlerden E. H. Carr'ın 'The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction of the Study of International Relations' (1939) eseri ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Hans.J. Morgenthau'nun 'Politics Among Nations: Struggle for Power and Peace' (1948) eseri ile İdealizmin eleştirmişlerdir. İdealist teorisyenlerin uluslararası sistemin gerçeklerini görmezden geldiğini ileri sürerek temelinde idealizm girişiminin ütopyacılık[16] olduğunu savunmuşlardır.

Ancak İdealizmin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geçerliliğini kaybettiğini söylemek doğru olmayacaktır. Zira her ne kadar Realist teori ön plana çıksa da İdealizmin izlerine Soğuk Savaş döneminde rastlamak mümkündür. İdealizmin özellikle siyasi uygulamaları ve etkisi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da varlığını korumuştur. İdealizmin önemli ideallerinden sayılan uluslararası kurumlar ve düzenlemeler İkinci Dünya Savaşı sonrasında daha güçlü bir şekilde kendisine yer bulmuştur. Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) gibi kurumların kurulması, tüm dünyada geçerli uluslararası hukuk normlarının sistemde kendine yer bulması, felsefi olarak İdealizme dayandırılmaktadır.[17]

Realizmin en zirve noktasını yaşadığı Soğuk Savaş döneminde, uluslararası sistemde diyalog ve diplomasiyi etkin kılan, işbirliği ve bütünleşmenin gerçekleştirilmesini sağlayan unsurlar

[15] Ashworth, M. Lucian. "Where Are the Idealists in Interwar International Relations?", *Review of International Studies,* 32(2). 2006, s.292-298.
[16] Epistemolojik ve ontolojik eksende disiplin çerçevesinde ifade ettiği temel anlam açık olmasına ve uluslararası ilişkiler disiplininin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamasına rağmen idealar dünyasından çıkamadığı, gerçeklerden çok uzaklaştığı ve bundan dolayı da dünya çapında yeni bir savaşı engelleyemediği gerekçesiyle İdealizm, Realistler tarafından Ütopyacılık olarak anılmış ve eleştirilmiştir. Torbjorn L. Knutsen, a.g.e., s.215.
[17] Ramazan Gözen, a.g.e., s.85-89

yine İdealizmin idealleri olarak görülmektedir. BM, bu dönemde devletlerin savaşa başvurmasında caydırıcı bir rol üstlenirken aynı zamanda devletlerin diplomatik süreçleri ön planda tutmasında da etkili olmuştur.

İdealizmin savaşla birlikte son bulmadığının bir diğer göstergesi ve kanıtı da Soğuk Savaş döneminde geliştirilen uluslararası hukuk düzenlemeleridir. Tüm dünyada kabul gören bir hukuki sistem ve adil bir adalet anlayışını hedefleyen İdealistler bunu iki savaş arası dönemde gerçekleştirememişti. Ancak Soğuk Savaş döneminde, tarihin en fazla hukuki düzenlemelerinin yapılması ve BM koruması altında birçok uluslararası şeffaf anlaşmanın yapılması, bir bağlamda idealist altyapının ürünleri olarak görülmüştür.[18] Dünyanın Doğu Bloku-Batı Bloku olarak iki kutba dönüşmesi, her zaman bir nükleer savaş tehlikesinin diri olduğu, devletlerin savaş yerine diplomasiyi tercih etmesi gibi birçok durum, Liberalizm üzerinden İdealizmin varlığını koruduğunun ve sürekliliği olan bir teori olduğunun belirtileri olarak görülmektedir.

1.2. Realizm

Birinci Dünya Savaşı'nın büyük bir yıkıma yol açmasının ardından ikinci savaşlar nasıl önlenebilir sorusu gündeme gelmiş ve bu soru çerçevesinde idealist teori öncülüğünde uluslararası ilişkiler disiplini ortaya çıkmıştır. İkinci bir Dünya Savaşı'nın engellenmesi için çalışmalar yapan idealist düşünürler, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle sistemsel bazda yıkıma uğramışlardır.

İdealizmin argümanlarına ilk sert itiraz 1939 yılında basılan "*Yirmi Yıl Krizi: 1919-1939"* adlı eseri ile E. H. Carr'dan gelmiştir. Carr, bu eserinde iki savaş arası dönemdeki konjonktürü ele alarak idealistlerin 'olması gereken-ideal olan' söylemlerine ciddi eleştiriler yöneltmiştir. Carr, uluslararası sistemin idealler ya da ütopya dünyası olmadığından yola çıkarak asıl odak noktasının yaşanmış savaş, çatışma ve güç analitiğinin olması gerektiğini ileri sürmüştür.[19] Ayrıca Carr, idealistlerin iddia ettiği normatif söylemlerin, barışın tesisine değil, dönemin hâkim güçlerinin çıkarlarına hizmet ettiğini belirtmektedir. Bu nedenle mevcut sistemin anlaşılması için olması gerekenin değil olanın çözümlenmesi gerektiğini ifade etmektedir.

[18] Cynthia Weber, *International Relations Theory: A Critical Introduction*, Routledge Taylor & Francis Ltd, 3. Baskı, London and New York, 2010, s. 38-39.
[19] Edward H. Carr, *Yirmi Yıl Krizi: 1919-1939*, (Çev: Can Cemgil), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.142-145.

Carr'ın eseri ve söylemleri ışığında şekillenen teorik çalışmalar idealizme bir tepki olarak ortaya çıkmış ve İkinci Dünya Savaşı sonrası 'Realizm' adı altında disiplinin temel teorisi olmuştur.[20]

Devleti, uluslararası ilişkilerin başat aktörü olarak ele alan Realizm, insanın doğasının kötü olduğunu, insanın doğuştan bencil olduğunu ve sahip olduğu hırsla çevresindekilere hâkim olma isteğinin olduğunu ileri sürmektedir. Genel olarak insanın ilk günahtan geldiğini ve özünde hırslı ve bencil olduğunu belirten Realizm, insanın bir üst otorite olan devlet tarafından dizginlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Realistler, uluslararası sistemin yapısının özünde anarşik olduğunu ve böyle bir sistemde de insan doğasında bulunan kötülüğün ve hükmetme arzusunun kontrol edilmesinin oldukça müşkil olduğunu iddia etmektedirler.

Uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli etkenin insan doğası olduğu varsayımından hareketle Realizm, esas olarak devletlerin dış politika yöntemine ve hayatta kalmak uğruna birbirleriyle ilişkilerine odaklanmaktadır.[21] Uluslararası sistemin anarşik olması, devletleri hayatta kalmak adına bazı stratejiler geliştirmeye sevk etmektedir. Güvensiz ve anarşik bir ortamda gücün temel belirleyici etken olduğunu ileri süren Realistlere göre devletler, hayatta kalmak ve güvenliklerini sağlamak adına güçlerini arttırma peşine düşerler. Güvenliklerini sağlamak için ise genel olarak iki farklı yönteme başvurmaktadırlar. Birinci yöntem self-help (kendi başının çaresine bakma) iken ikinci yöntem diğer devletlerle yapılacak ittifaklardır. Zira uluslararası sisteme bakıldığında devletlerin temel önceliklerinin güvenlik endişesi olduğu görülmektedir. Bu çerçevede realist teori, uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletlerin, anarşik bir uluslararası sistemde kendi bekalarını nasıl sağlayacaklarının haritasını, geçmiş tecrübelerden yararlanarak çizen ve bunu çözümlemeye çalışan bir teoridir.

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile ortaya çıkıp sonrasında yükselişe geçen realist teori, 1940'lı 1950'li ve 1960'lı yılların sonuna kadar özellikle Carr ve Morgenrhau'nun çalışmaları öncülüğünde ilerlemiştir. Bunlar dışında 'Nicholas Spykman, Reinhard Niebuhr, Arnold Wolfers, Walter Lipman, John Herz, Heddly Bull, Raymond Aron ve Martin Wight' gibi düşünürler de çalışmaları ile Realizmin, sistemin temel teorisi haline gelmesinde önemli

[20] Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*: *Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Marmara Kitap Merkezi, 6. Baskı, 2010, s.159.
[21] Ramazan Gözen, a.g.e., s.166.

katkılar sunmuşlardır. Ayrıca dönemin önde gelen siyaset adamları da geliştirdikleri strateji ve uygulamalar ile Realizmin savunucuları arasında yer almışlardır.[22]

1.2.1. Realizmin Kökenleri

Realizm, bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıksa da kökeni Milat'tan öncelere dayanmaktadır. Teori olarak ortaya çıktıktan sonra kendi söylemlerinin tarihsel süreçte sürekli var olduğunu örnekleriyle ortaya koyan Realistler, bu sonuçla realist söylemlerin tarih boyunca var olduğunu savunmuşlardır. Uluslararası ilişkiler bağlamında sordukları sorular ve bunlara yönelik cevap arayışlarının benzer olması[23] hasebiyle realist teorisyenler kökenlerini Milat'tan önce 460-395 yılları arasında yaşamış olan Atinalı tarihçi Tukididis'e dayandırmaktadırlar. Tukidides'in yanı sıra Realizmin kökenleri denildiğinde İtalyan N. Machiavelli (1469-1527) ve İngiliz Thomas Hobbes (1588-1679) gibi isimler de realist geleneğin en çok zikredilenleri arasındadırlar. Ancak Milat'tan önce yaklaşık 350-283 yılları arasında yaşadığı söylenen ve verdiği eserlerde Hint Machiavelli olarak da anılan Kautilya (Çanakya)[24] da son dönemlerde öncüleri arasında yer almaya başlamıştır.

Uluslararası ilişkilerin insan doğasında hep var olan güç mücadelesi ile şekillendiğini belirten Tukidides, adalet, toplum ve etik değerler gibi unsurların var olan güç mücadelesini engellemediğini savunmuştur. Realizmin ilk metni olarak da kabul edilen *Peloponez Savaşları*[25] adlı eserinde Atinalılar ve Spartalılar arasında yaşanan savaş ve savaşın nedenlerini inceler. Realist açıdan ele alındığında Tukidides'e göre savaşın sebebi taraflar arasındaki çıkar çatışmalarından kaynaklanmaktaydı. Ayrıca eserinde Atina'nın Sparta'ya göre aşırı güçlendiğini ve güç dengesinde yarattığı büyük değişikliğin Sparta'yı savaşa zorladığını belirtmiştir. Temel belirleyici etkenin güç olduğu savaşı da askeri açıdan daha üstün olan Atinalılar kazanmıştır.

Machiavelli ise Prens adlı eserinde asıl amacın devletlerin bekası olduğunu belirterek bunu sağlamanın yolunun da real politikadan geçtiğini savunmuştur.[26] Etik değerler ve normların devletin hayatta kalması için gerekli unsurlar olmadığını ileri süren Machiavelli, bu sistemin

[22] Tayyar Arı, a.g.e., s.159
[23] Ramazan Gözen, a.g.e., s.160.
[24] Aabid Majeed Sheikh and Saima Rashid, Kautilya, the Indian Machiavelli; On War and diplomacy in Ancient India, *Journal of Humanities and Education Development (JHED)*, 2(1),2020, s.30.
[25] Bkz: Thukydides, *Poloponnesos Savaşları,* çev: Furkan Akderin, belge yayınları, 3. Baskı, 2019.
[26] Bkz: Niccolo Machiavelli, *Prens*, çeviri: Kemal Atakay, Can yayınları, 21. Baskı. 2018.

anarşik olduğunu belirterek etik değerlerin devletin sonu olabileceğini ileri sürmüştür.[27] Machiavelli'ye göre hükümdar, devletin bekasını düşündüğü için sert davranmalı ve koşulların gerektirdiği siyasi güce sahip olmalıdır.

Thomas Hobbes'a bakıldığında ise *Leviathan*[28] adlı eserinden insanın bitmek bilmeyen bir güç arzusunun olduğunu, insanın doğasından kötü olduğunu ve insanın doğuştan bencil olduğunu ileri sürerek insanın bu bencilliklerinin diğer insanları tehlikeye attığını düşünmektedir. Uluslararası ilişkiler sisteminin anarşik olduğu savına katılan Hobbes, çatışma halinin uluslararası ilişkilerin doğal hali olduğunu belirterek insan doğasından kaynaklanan kıskançlık ve hırsın bu çatışmalara neden olduğunu ve ancak üst bir otorite olan devlet tarafından kontrol edilebileceğini savunmaktadır.[29]

1.2.2. Realizmin Temel Kavramları

Realizm, kendi içerisinde farklı yaklaşımlar barındırsa da Tablo 1'de görüldüğü üzere genel olarak tüm realist yaklaşımların üzerinde hemfikir oldukları ortak unsurlar/kavramlar bulunmaktadır. Realist aileyi tanımlayan ortak kavramlara bakıldığında öncelikle 'Realizmin ünlü 3 S'si' denilen *"State, Surival ve Self-help" (devlet, hayatta kalmak-beka ve kendi başının çaresine bakma)* kavramları ön plana çıkmaktadır. Ayrıca *"güç, güvenlik ikilemi, güç dengesi, anarşi"* gibi kavramlar da Realizm tarafından benimsenen kavramlardır. Bu kavramlar bir bütün olarak ele alınacak olursa konuyu şu şekilde özetlemek mümkündür: Realizme göre uluslararası sistemin temel aktörü devlettir (state). Devletin amacı bekadır yani hayatta kalmaktır (survival). Hayatta kalmak için ise devletin nihai olarak kendi başının çaresine bakması (self-help) gerekmektedir. Devletin kendi başının çaresine bakmasının yolu ise çeşitli şekilde mümkündür. Ancak yine de tamamlayıcı unsur *güç*tür. Söz konusu güç unsurunun da kendi içerisinde 'yüksek politika' / alçak politika' olarak bir hiyerarşisi bulunmaktadır. Realistlere göre doğrudan güvenlik ile alakalı olan askeri konular 'yüksek politika'nın konusu olup asıl üzerinde durulması gereken konuların başında gelmektedir**.** Ancak Liberaller, 'yüksek politika / alçak politika' ayrımının yanlış olduğunu ileri sürerek 'çevre ve ekonomi' gibi konuların da askeri konular kadar önemli olduğunu savunmaktadırlar.

Realistlere göre asıl güç unsurları birbirini tamamlayıcı nitelikte olup 'devletin zenginliği, demografik güç, teknolojik güç, askeri güç ve bu askeri gücü destekleyen ekonomik güç' gibi konular başlıca önemli güç unsurlarıdır. Ancak özellikle Klasik Realizme göre devletin

[27] Şaban Gardaş ve Ali Balcı, Uluslararası İlişkilere Giriş, 4. Baskı, Küre yayınları, İstanbul, 2014.s.121.
[28] Bkz: Thomas Hobbes, *Leviathan*, çeviri: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, 21. Baskı, 2019.
[29] Tayyar Arı, a.g.e., s.175-179.

bekasını sağlaması için bu unsurların hiçbiri tek başına yeterli değildir. Asıl amaç anarşik sistemde tek başına bir anlam ifade edebilecek bir gücün bulunmasıdır.[30]

Tablo 1: Realizmin Temel Varsayımları

	Realizmin Temel Varsayımları
1.	Devlet temel ve en önemli aktördür.
2.	Uluslararası sistem anarşiktir.
3.	İnsan doğası gereği kötüdür.
4.	Etik değerler uluslararası ilişkilerde bir anlam ifade etmez.
5.	Asıl amaç devletin hayatta kalmasıdır.
6.	Çıkarlar güce göre belirlenir, güç temel belirleyendir.
7.	Politika etik değerlerin değil, aklın ürünüdür.
8.	Anarşik sistemde güç dengesi ön plandadır.

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Realizme göre bir devletin güçlü olduğunu söylemek, o devletin tek başına sahip olduğu güç unsurlarına bakılarak anlaşılamaz. Bir devletin güçlü olduğuna ancak sistemdeki diğer devletlerin güç kapasiteleri ile yapılan karşılaştırma sonucu karar verilebilir.[31] Neo realistlere bakıldığında ise güç, temel amaç değil ancak devletin güvenliğini sağlamasının bir aracıdır. Ancak bu durumda diğer devletler kendi güvenliğini sağlamak için güç arayışına giren devletin niyetini bilmedikleri için bunu kendileri açısından bir tehdit olarak algılar ve kendileri de buna karşı güç arayışına giderler. Bu durum ise güvenlik ikilemine yol açmaktadır.

Güvenlik ikilemine bakıldığında ise durumun bir güç dengesi ile ilişkili olduğu görülmektedir. John Herz'e göre devletlerin beka ve güvenliklerini sağlamaları adına sürekli bir güç kapasitesini arttırma girişiminde bulunmaları, sistemin diğer aktörleri tarafından bir tehdit olarak algılanabilir. Diğer devletler, güvenlik endişesi ile gücünü arttırmak isteyen devletlerin niyetini bilmedikleri ve bu durumun gelecekte kendi güvenlikleri açısından nasıl bir sonuç ortaya çıkaracağını tahmin edemedikleri için söz konusu durumu kendileri için bir tehdit olarak görebilmektedirler. Böyle bir durumda ise bu devletler diğer devletlerin güç artırma girişimi karşısında alarma geçip kendi kapasitelerini artırma çabalarına

[30] Şaban Gardaş ve Ali Balcı, a.g.e., s.125-127.
[31] Şaban Gardaş ve Ali Balcı, a.g.e., s.126.

başlamaktadırlar.[32] Bu durumun ortaya çıkardığı sonuç ise kavram olarak güvenlik ikilemi ile açıklanmaktadır.

1.2.3. Realizmin Kendi İçerisinde Ayrımı

Realizm denildiğinde akla ilk gelen kavram Klasik Realizm kavramıdır. Dolayısıyla Realizmden bahsedildiğinde anlaşılan klasik realizmdir. Bu bağlamda yukarıda anlatılanlar Klasik Realizmin temel özelliklerinin anlaşılması için yeterli olsa da Neo-Realizmin ve Neo-Klasik Realizmin anlaşılması için Klasik Realizmin öncüleri ve temel fikirlerinin ayrı bir başlık altında ele alınmasında fayda görülmüştür.

Tablo 2: Realizm'in Kendi İçinde Ayrımı

Realist Teoriler	**Temsilcileri**	**Hâkim olduğu dönem**
Klasik Realizm	E. H. Carr Reinhold Niebuhr Hans Morgenthau Henry Kissinger	1940-1960 (İkinci Dünya Savaşı'ın patlak vermesinden Soğuk Savaş dönemi atmosferinin yoğunlaştığı 1950'lerin sonların kadar olan dönem)
Neo-Realizmin	Kenneth N. Waltz Robert Gilpin	1970'ler-1980'ler
Neo-Klasik Realizm	Gideon Rose Randal Schweller Junnifer Sterling-Folker Fareed Zakaria	1990'lar sonrası (Soğuk Savaş sonrası olan dönem)

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir

1.2.3.1.Klasik Realizm

Devletleri, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul eden Klasik Realizm, uluslararası ilişkileri, sistemin temel aktörleri arasındaki bir güç mücadele süreci olarak görmektedir. Devletin bütüncül ve rasyonel bir aktör olduğunu savunan Realistler, dış politikanın oluşum

[32] John H. Herz, "Idealist internationalism and the security dilemma", *World Politics*, Sayı.2, 1950, ss:157-180.

ve işleyişinde devlet içi dinamikleri ve etik değerleri gözardı etmektedirler. Askeri ve güvenlik konularını ön planda tutan Realistlere göre uluslararası ilişkilerdeki dinamikleri anlamanın ve çözmenin temel unsuru 'güç' kavramıdır. İnsan doğasının kötü ve sistemin anarşik olduğu böyle bir düzende istikrar gücün elde edilmesi ve kullanılmasıyla sağlanabilir.[33] Bu nedenle Realistlere göre sistemin yapısı güç ve güç mücadeleleri üzerinden şekillenmektedir.

Klasik Realizmin önde gelen temsilcileri; E. H. Carr, Hans Morgenthau ve Reinhold Niebuhr'dir.[34] 1939 yılında yayınladığı *Yirmi Yıl Krizi: 1919-1939* adlı eseri ile İdealizmi ağır eleştirilere tabi tutan E.H. Carr, Realizmin teorik zeminini oluşturan ya da temelini atan kişi olarak görülmektedir. Olması gerekenin değil, olanın dikkate alınması gerektiğini savunan Carr, politikayı etikten üstün görmüş ve etikin ancak politikanın bir fonksiyonu olabileceğini savunmuştur.[35]

Klasik Realizm denildiğinde ön plan çıkan bir diğer isim ise Realizmin altı ilkesinin[36] sahibi Morgenthau'dur. Morgenthau, etik-reel konusunda Carr'dan daha sert bir duruş sergilemiş ve siyasetin akla dayalı objektif yasalar tarafından yönetildiğini savunmuştur. Rasyonel olanın devlet açısından birincil öncelik olduğuna değinen Morgenthau, devlet adamlarının ulusal çıkar merkezli hareket etmek zorunda olduklarını belirtmiştir. Morgenthau da diğer Realistler gibi devletin dış politikasının devletin sahip olduğu güç kapasitesi bağlamında şekillendiğini düşünmektedir. Ulusal güç kapasitesini, *"coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri kapasite ve nüfus"* gibi niceliksel öğelerle açıklamaktadır. Zira güç, savaşın engellenmesi için temel bir unsurdur yani araçtır. Ancak Morgenthau'ya göre uluslararası barışı koruyan unsur, güç dengesinden ziyade güç dengesi konusunda devletler arasında bir fikir birliğinin (konsensus) sağlanmasıdır.[37]

Morgenthau gibi Nieburh da insan doğasından hareketle devletin uluslararası sistemini, temel aktör olarak görmektedir. Devletler arasında üst bir otorite olmadığını belirten Nieburh da böyle bir sistemde devletin temel önceliğinin gücünü arttırması olduğu üzerinde durmaktadır.

---

[33] Richard N. Lebow, "Classical Realism", *International Relations theories: Discipline and Diversity,* Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (ed), Oxford, Oxford University Press, 3. Baskı, 2013, s.60.
[34] Tayyar Arı, a.g.e., s.186.
[35] Edward H. Carr, a.g.e, s.143-144.
[36] Monrgenthau'un belirttiği şekliyle Realizm'in 6 lkesi için bkz: Tayyar Arı. *Uluslararası Ilişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, Işbirliği*. s.182-186.
[37] Tayyar Arı, a.g.e., s.185

Zira devletin gücünü arttırması, güvenlik açısından güvenliğini sağlaması da hayatta kalması açısından zaruridir.[38]

1.2.3.2.Neo-Realizm ve Waltz

Neo-realizm de Klasik Realizmde olduğu gibi devletin güç-güvenlik kıskacında hareket ettiği savını savunmaktadır. 1960'lı yıllara gelindiğinde Klasik Realizmin bazı varsayımlarına yönelik eleştiriler yükselmeye başlamıştı. Bunların başında 1979'da basılan bir *Theory of International Politics* (Uluslararası Politika Teorisi) adlı eseri ile Kenneth Waltz gelmektedir. Waltz'un söylemleri 1980'li yıllara hâkim olmuş ve Realizmin yeniden ele alınmasını gerektirmiştir. Waltz, bu kitabında yer alan düşünceleri ile Neo-Realizmin öncüsü olarak kabul edilmektedir.

Waltz'un kendisi de bir realist olmakla birlikte bu eserinde Klasik Realizme yönelik bazı eleştiriler yöneltmiştir. Klasik Realizmin daha çok uluslararası siyasetin temel aktörü kabul edilen devletler üzerine yoğunlaşmasını eleştirmiştir.[39] Waltz, devletin yanı sıra uluslararası sistem üzerine de yoğunlaşmak gerektiğini ileri sürmektedir. Neo-Realizm, dünyayı daha çok uluslararası sistemin yapısıyla açıklamaya çalışarak bu durumun devletlerin karakterini nasıl etkilediğini anlamaya çalışmaktadır.[40] Zira Waltz'a göre bilimsellik iddiasında bulunan bir uluslararası ilişkiler teorisi, sistemin yapısı, sistemin aktörleri ve sistemdeki süreklilikler ve değişimler üzerine yoğunlaşmalıdır.[41]

Waltz, temel olarak uluslararası sistemin yapısının anarşik olduğunu ve bu durumun devletleri rekabete zorladığını, rekabetten kurtulmanın ise zor olduğunu söylemektedir. Bir üst otoritenin bulunmadığı bir sistemde rekabetin engellenmesi oldukça zordur.[42] Waltz'un anarşik sistem yapısının devletler arasında rekabete yol açtığı düşüncesi dikkate alındığında Neo-realizm, uluslararası ilişkiler sisteminde, devletlerin davranışlarını, devlet adamlarının rasyonel ve bilinçli tercihler sonucu tek başlarına gerçekleştirdiği davranışlar olmaktan ziyade, sistemin gerekliliği ve yönlendirmesi sonucu ortaya çıkan eylemler olarak görmektedir. Yani Neo-realizm, Klasik Realizmde de olduğu gibi sistemin anarşik bir yapıda olduğunu kabul etse de Klasik Realizmden farklı olarak böylesi bir sistemde verilen kararların devletlerin tek başlarına tercih ettikleri kararlar olmadığını savunmaktadır. Kararların

[38] Tayyar Arı, a.g.e., s.186-187.
[39] Haydar Çakmak, a.g.e., s.143.
[40] Alan Collins, *Contemporary Security Studies*. "Charles L. Glaser, *Realizm"*. Oxford University Press, 2010.2. Edition, s.15-16.
[41] Haydar Çakmak, a.g.e., s144.
[42] Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Boston, MA: McGraw-Hill, 1979, s.104-113.

belirlenmesinde sistemin diğer aktörleri ve bunların sahip olduğu güç kapasitesi de önemli bir etkendir. Klasik Realizmde var olan insan doğasının uluslararası politikanın anlaşılması için bir kaynak olduğu varsayımı, Neo-Klasik Realizmde yerini, yapının (anarşik sistem) belirleyiciliğine bırakmaktadır.[43]

Neo-realistlere göre devletler üst bir otoritenin bulunmadığı uluslararası bir sistemde güvenliklerini sağlamak için çeşitli güvenlik tekniklerine (iç dengeleme-dış dengeleme) başvururlar. Güvenlik ve beka söz konusu olduğunda devletlerin hem ittifaklara katılma hem de kapasitesini arttırarak başının çaresine bakmaları mümkündür. Ayrıca ittifaka katılmanın bir alternatifi olan peşine takılma da devletlerin güvende hissetmeleri ve güvenliklerini sağlama adına önemli bir unsurdur.[44]

Neo-realizm ayrıca kendi içerisinde de alt teoriler barındırmaktadır. Saldırgan realizm ve savunmacı realizm olarak ortaya çıkan söz konusu ayrım genel olarak gücün kullanımı, güvenlik ve devletin bekası üzerine yani aynı amaca farklı şekilde yoğunlaşmaktadır. Öncelikle saldırgan realizme bakıldığında en önemli temsilcisinin Mershaimer olduğu görülmektedir. Saldırgan realistler temelde Neo-realizmin rekabetçi yanını temsil ederler. Temeline bakıldığında ise genel olarak klasik Realistler gibi sistem yapısının anarşikliği üzerinde durdukları görülmektedir. Ancak buradaki ayrım Mearsheimer'ın devletlerin niyetinin bilinemezliğinden dolayı en kötü senaryonun düşünülmesi gerektiğinin fikrinden yola çıkarak gücün maksimize edilmesi durumudur. Ancak bu durum salt bir güç ortamından ziyade diğer devletlerin kapasitelerine oranla gerçekleşen göreceli bir güç artırımıdır. [45] Yani saldırgan realizme göre hayatta kalmanın ve güvenliğini sağlamanın yolu devletin gücünü maksimize etmesidir. Bu durum aynı zamanda mutlak güvenlik anlayışı olarak da öne çıkmaktadır.[46] Ancak savunmacı kanat ise iddia edildiği kadar devletleri savaşa hatta rekabete zorlayan ciddi bir anarşik yapının olmadığını iddia etmektedir. Waltz ise bu durumda işbirliği ve devletlerin kendini belli bir oranda sınırlandırması koşuluyla güvenliğin sağlanabileceğini öne sürmektedir. Ayrıca Mearsheimer'in maksimum güç söylemlerini ele alan Waltz, bu tür çabaların, barışı ve güvenliği sağlama ihtimalinin çok düşük olduğunu belirtmektedir. Zira bir devletin gücünü maksimize etme çabası anarşik sistemde diğer devletlerin nezdinde bir

[43] Kenneth N. Waltz, "Realıst Thought And Neorealıst Theory", J*ournal of International Affairs,* 44(1), 1990, ss:21-37.
[44] John Mearsheimer, "Structural Realism", *International Relations theories: Discipline and Diversity,* Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (ed), Oxford, Oxford University Press, 3. Baskı, 2013, s.81-82; Tayyar Arı, a.g.e., s.189.
[45] John Mearsheimer, a.g.e., s. 86.
[46] Alan Collins, a.g.e., s.19.

güvenlik ikilemine yol açmaktadır. Bu durum ise devletler arasında karşılıklı silahlanmaya yol açtığından Waltz'a göre devletler maksimum güç arayışına gitmezler.[47]

1.2.3.3.Neo-klasik Realizm

1970'lerin sonlarına doğru Klasik Realizmin bazı soruları açıklamakta eksik kaldığı gerekçesiyle ortaya çıkan Neo-realizm, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile bu sefer kendisine aynı eleştirilerin yöneltilmesi ile karşı karşıya kalmıştır. SSCB'nin herhangi bir askeri müdahale olmadan çözülmesini teorik bağlamda açıklamakta zorlanan Neo-realistler, yeni bir realist yaklaşım olarak ortaya çıkan ve sonradan kendilerine Neo-klasik Realizm adını veren teorisyenler tarafından eleştirilmeye başlanmıştır.[48]

Gideon Rose, Randal Schweller ve Junnifer Sterling-Folker ve Fareed Zakaria gibi düşünürlerin öncülüğünü üstlendiği Neo-klasik Realizm, Klasik Realizmin anarşik sistem varsayımını kabul etmenin yanı sıra devletlerin dış politika davranışlarının sadece sistemle açıklanamayacağını ileri sürmektedirler. Neo Klasikler, anarşik yapıya ek olarak devletlerin iç politikası, küresel ekonomik süreçler ve liderlerin de devlet davranışlarının belirlenmesinde önemli bir rolü olduğunu savunmuşlardır.[49]

Kısaca bu akım devletin yapısını, iç politika süreçlerini ve liderlerin davranışlarını da uluslararası sistem ile birlikte devletin dış politikasının ve uluslararası sistemdeki rolünün anlaşılması için sürece dâhil etmektedir. Yani Neo-klasik Realistler, Neo-realizmden farklı olarak analiz düzeyinin, uluslararası sistemle birlikte devlet içi dinamikleri de incelenmesi gerektiğini savunmaktadırlar.[50]

1.3. Liberalizm

Araştırma metodolojisi ve bilim felsefesi yaklaşımı açısından pozitivist bir teori olan liberalizm, sistemin yapısının anarşik olduğunu kabul etmenin yanı sıra uluslararası ilişkilerin tek bir aktör (devlet) üzerinden açıklanamayacağını öne sürmektedir. Bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak devletler arası politikayı birim düzeyinde analiz eden liberalizm, devletlerle

[47] Tayyar Arı, a.g.e., s.188-190.
[48] Şaban Gardaş ve Ali Balcı, a.g.e., s.140-141.
[49] Ramazan Gözen, a.g.e., s.179-180.
[50] Şaban Gardaş ve Ali Balcı, a.g.e., s.142.

birlikte bireylerin, uluslararası kurumların ve örgütlerin de sistemin başlıca aktörleri olduğunu savunmaktadır.[51]

Kökenini devletin ortaya çıkışına dayandıran Liberalizmin en belirgin öncülerinin başında Johne Locke, İmmanuel Kant ve Adam Smith gelmektedir. Ayrıca J.J. Rousseau, David Hume, Montesque ve Voltaire de fikirleri ile liberalizmin ilkelerinden olmuşlardır.[52] Öncelikle John Locke'ya bakıldığında Locke'nin doğal hukuk fikrini öne atarak devletler arasındaki ilişkiyi görev – sorumluluk bağlamında açıklamaya çalışmıştır. Locke bir bağlamda devletin mutlak egemenliğine karşı çıkarak doğa durumunda bireyin Hobbes'in dediğin gibi vahşi ve kötü bir varlık olmadığını belirtmekte ve bireyin özgürlüklerinin bu mantıkla kısıtlanmasının yanlış olduğunu iddia etmektedir. Locke, devletin varlığına itiraz etmemekle birlikte, devletin, insanlar arasına çıkabilecek bir çatışma durumunda sahip olduğu mekanizmalarla bunu denetlemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla Locke'ya göre devletin, bir gece bekçisi konumunda kalıp nihai amacının bireylerin doğuştan gelen haklarının korunması olduğunun farkında hareket etmelidir. Sınırlı ve sorumlu devlet tanımlaması yaparak ayrıca devletin adalet ve özgürlüğün temini için var olduğunu ve bunu yaparken de amacının dışına çıkmaması gerektiğini vurgulamaktadır.[53] Devletler arası münasebetleri de ele alan Locke, devletler arası ilişkilerde çatışmaların olağan olduğunu ancak asıl amacın devletlerin kendi vatandaşları ile yaptığı sözleşme gereği onları koruması[54] ve mağlup ettiği devletin mülkiyet ve haklarını gasp etmemek gerektiğini savunmaktadır.[55]

İmmanuel Kant ise *Daimi Barış* önermesi ile barışın tesisi adına önemli katkılarda bulunmuştur. Kant'ın söylemleri uluslararası ilişkilerde barışın tesisinde dair liberal teorisyenler açısından önemli bir çerçeve ortaya koymaktadır. Kant, temel olarak cumhuriyetçilik fikrinin öncülerinden olup cumhuriyet rejimi ile yönetilen ülkelerin sayısındaki artışa paralel olarak çatışmaların azalacağı düşüncesindedir. Rejim türünü dış politikanın temel belirleyici unsurları arasında gören kant, demokrasi ile yönetilen ülkelerin despotik/otoriter rejimlerle yönetilen ülkelere nazaran dış politikalarında daha istikrarlı, işbirlikçi ve barışçıl olduklarını iddia etmektedir. Yürütme ve yasama arasındaki erkler ayrımından hareketle Kant, demokrasi ile yönetilen ülkelerde liderlerin, hukuk ve halka karşı

[51] Tayyar Arı, a.g.e., s.355-357.
[52] Tayyar Arı, a.g.e., s.342.
[53] Pierre Manent, *An Intellectual History of Liberalizm*, Princeton University Press, Princeton, 1987, s.41-44.
[54] Ramazan Gözen, a.g.e., s.132-133.
[55] Toplum Sözleşmesi adlı eserinde J.J. Rousseau bu durumu devlet – birey metaforunu bağlamda detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Bkz: Jean J. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi,* Çeviri: Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 27. Baskı, İstanbul, 2019.

sorumluluğunun olduğunun altını çizerek halk ve rejim unsurlarının liderlerin dış politikadaki davranışlarını etkilediğini düşünmektedir.[56] Kant'çı perspektiften bakıldığında çatışma ortamından uzaklaşıp barış ortamını tesis edebilmek adına demokrasi ilkesinin yanı sıra serbest ticaret ve uluslararası örgütler de olması gereken unsurlardandır. Kant'a göre demokrasi ile yönetilen ülkelerde liderler halka karşı hesap vermek ve sonraki seçimlerde seçilmek gibi nedenlerden dolayı dış politikalarında çatışmadan uzak bir şekilde hareket etmeye çalışırlar. Bu minvalde işbirliği ve karşılıklı ticaret ortaya çıkar. Karşılıklı bağımlılık içerisine giren devletler arasında ticaret artacak ve işbirliği çatışmaya tercih edilecektir.[57]

Ticaretin, devletlerin işbirliğini çatışmaya tercih etmeleri adına önemli bir gereklilik olduğunu savunan Kant'ı, Adam Smith de *Milletlerin Zenginliği* adlı eserinde belirttiği iş bölümü teorisi ile desteklemiştir. İş bölümü ile her devletin kendi vatandaşlarına refah sağlamayı hedef haline getirmesi durumunda hem uluslararası ticaret etkileşimi artacak hem de diğer toplumların refahını artıracaktır.[58] Gözen'e göre Smith'i, 'mukayeseli Üstünlük' teorisi ile David Ricardo'nun da savunduğunu söylemek mümkündür. Coğrafi koşullar, iklim, doğal kaynaklar ve işgücü gibi etmenlere göre her ülke üstün olduğu üründe üretim yapacak ve üretemediği ürünleri ise ürettiklerini satmak karşılığında başka devletlerden alacaktır.[59] Bu durumun hem uluslararası ticareti ve dolayısıyla işbirliğini hem de devletlerin zenginliğini artıracağını düşünen Ricardo, bu savıyla, Kant'ın ticaret savını desteklemektedir.

Söz konusu düşünürlerin bu söylemleri bağlamında Liberal düşünce 21. yüzyılda tekrar canlanmış ve barışın tesisinin bu söylemlerle mümkün olabileceğini dile getirmeye başlamıştır.

1.3.1. Liberalizmin Temel İlkeleri

Bireyin özgürlüğünü korumayı ve geliştirmeyi siyasetin temel sorunu haline getiren Liberalizm, Batı siyasal düşüncesinin ürünü olarak kabul edilmektedir. Realizmin İnsan doğasını, devletin ortaya çıkışını ve devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerini işbirliği kuramı çerçevesinde ele alan teori, temel olarak öne sürdüğü savlarla Realistlerin *"tüm ülkeler birbirlerinin potansiyel düşmanıdır"* tezine karşı gelmektedir. Liberalizm, Tablo 3'te de görüldüğü üzere insan doğasının Realistlerin iddia ettiği şekilde kötü olmadığını, insanların doğa halinde uyum içerisinde yaşadığını iddia eden liberal teorisyenler, bireyin özgürlüğünü

[56] Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, a.g.e., s.101-102.
[57] Scott Burchill vd., s.89-99.
[58] Tayyar Arı, a.g.e., s.349.
[59] Ramazan Gözen, a.g.e., s.139.

ve haklarını korumak amacıyla ortaya çıkan devletlerin benimseyeceği ortak normlar sayesinde çatışmalardan uzaklaşabileceğini ileri sürmektedirler. Bu bağlamda liberal teorisyenler, demokratik rejimlerin yaygınlaşması, işbirliği, karşılıklı bağımlılık ve tüm devletleri bağlayan bir hukuk sistemi ile barış içinde yaşamanın mümkün olduğunu savunmaktadırlar. Bireyin kutsallığına atıfta bulunan Liberal teori, etik değerler dikkate alınarak işbirliğinin hâkim olduğu daha barışçıl bir dünya vadetmektedir.[60]

Tablo 3: Liberalizmin Temel Varsayımları

	Liberalizmin temel varsayımları
1.	Devletin yanında bireyler ve devlet altı kurumlar temel analiz birimi kapsamındadır
2.	Çoğulculuk
3.	Savaşların engellenmesinde rejimlerin türü önemlidir
4.	Anarşik sistem işbirliği ile aşılabilir
5.	Alçak politika-yüksek politika ayrımı mantıksızdır
6.	Devletler arasındaki karşılıklı bağımlılık ve ortak çıkarlar istikrar ortamı oluşturur
7.	Serbest piyasa ve ticaretin önündeki engeller kaldırılmalı
8.	Dış politikada kazan-kazan mantığı hâkimdir
9.	Entegrasyon ve bütünleşme mümkündür
10.	Dış politikada temel mantık faydacılıktır (ekonomik ve ulusal çıkarlar)

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Liberalizmin temel kavramlarına bakıldığında *"bireyin önceliği, evrensel insan hakları, refah, modernizm, hukukun üstünlüğü, seküler ahlak, doğal durum ve uyum, bireysel özgürlük, serbest piyasa, serbest ticaret, demokratik rejimler, karşılıklı bağımlılık, sınırlı devlet müdahalesi, işbirliği ve barış"* gibi kavramların ön plana çıktığı görülmektedir. Serbest piyasa şartlarının hâkim olduğu bir sistemde insanların asıl kapasitesinin ortaya çıktığını savunan Liberalizm, böyle bir toplumda bireylerin hür teşebbüsü bağlamında sivil toplumun önündeki engellerin kalkması gerektiğini savunmaktadır. Tek tek bireylerin zenginleşmesinin toplumun refahını artırdığını ileri sürerek ticari serbestliğin hâkim olduğu serbest piyasa koşullarına geçişi gerekli görmektedir. Serbest piyasanın hâkim olduğu bir sistemde ise devlet

[60] Ramazan Gözen, a.g.e., s.130-131.

müdahalesini refahın artması önünde bir engel olarak görmektedirler.[61] Bu bağlamda Burchill, liberalizm, serbest ticaretin yaygınlaşması sonucunda ortaya çıkan etkileşimlerin ulus-devlete olan bağlılığı zayıflatacağını ve sınırlar ötesi bağlar oluşturacağını savunmaktadır.[62]

Liberal düşünürlere göre devletin amacı halkları üzerinde tahakküm kurmak değil, onların güvenliğini sağlamaktır. Nitekim liberalizme göre uluslararası sistemin başat aktörü tek başına devlet değildir, devletin yanında bireyler ve uluslararası örgütler de sistemin başlıca aktörleridir. Böyle bir sistemde devletin, kendi vatandaşlarının canlarını ve mallarını korumak için güvenli bir ortam sağlaması zorunluluğu varken, uluslararası ilişkilerinde de ulus üstü kurumları ve hukukun üstünlüğünü benimsemelidir. Çatışmalardan kaçınmak adına gerektiğinde egemenliğinden ödün vermesi gereken devletlerin tüm insanlığın haklarını göz önünde bulundurarak işbirliğini tercih etmeleri gerekmektedir.[63] Bu bağlamda liderler, liberalizmin temel kavramlarından biri olan insan haklarını gözeterek devletin var oluş amacının dışına çıkmamış olacaklardır.[64]

1.3.2. Liberalizm ve Uluslararası ilişkiler

İkinci Dünya Savaşı'ndan 1960'lı yılların sonlarına kadar Realizmin gölgesinde kalan Liberalizm, iki kutuplu sistemin kısmi yumuşama dönemine girmesi, uluslararası örgütlerin çatışmaların engellenmesinde rol oynamaya başlaması, yumuşak güç konularının önem kazanması ve devletler arası karşılıklı bağımlılıkların artmasıyla belirgin hale gelmeye başlamıştır.[65] Öncesinde realistler tarafından idealizm ve ütüpyacılıkla eleştirilen Liberalizm, sitemin anarşik olmasına rağmen devletlerin dış politikalarında neden işbirliğini tercih ettiğini incelemesi yönüyle eleştiri bazında benzetildiği idealizmden ayrılmaktadır. Zira İdealizmin olması gerekene yoğunlaşması karşısında liberalizm olanı incelemektedir. Liberalizme göre tüm devletlerin tabi olduğu uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler, devletler arası ilişkilerde savaşı önlemenin ahlaki bir zeminin oluşturmaktadır.

1980'li yıllarda yaşanan Neorealizm – Neoliberalizm tartışması bağlamında tekrar önem kazanan Liberal teori, iki kutuplu sistemin (Soğuk Savaş) sona ermesiyle ciddi bir ivme kazanmıştır. Liberal teorisyenlere göre Soğuk Savaş dönemi başta olmak üzere genel olarak uluslararası örgütlerin ve kurumların varlığı devletler arası ilişkilerde bir denge görevi görürken uluslararası ilişkilerde güven ortamının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Neo-

[61] Şaban Gardaş ve Ali Balcı, a.g.e., s.148.
[62] Scott Burchill vd., s.96.
[63] Tayyar Arı, a.g.e., s.353-356.
[64] Şaban Gardaş ve Ali Balcı, a.g.e., s.149.
[65] Şaban Gardaş ve Ali Balcı, a.g.e., s.149-150.

realistlerin sistemin güvenliğinin sağlanması adına hegemon bir gücün gerekliliğini belirten 'hegemonik istikrar kuramı'na karşılık Robert Keohane, 'after Hegemony' adlı eseri ile eleştiri getirmiştir. Keohane'ye göre devlet iradesi dışında bağımsız bir kimlik kazanan bağımsız uluslararası örgütler, tüm devletler tarafından benimsenmesiyle hegemon güç yerine geçebilecektir. Nitekim diğer şekilde hegemon devletin güç kaybetmesi nihai olarak güç dengelerinde değişime yol açacağı için istikrarın daimi olarak sağlanması zordur. Ancak devletlerin bir üst norm olarak uluslararası hukuka bağlı olması durumunda, tüm devletlerce kabul gören uluslararası örgütlerin istikrarı sağlaması mümkündür.[66]

Tablo 4: Neo-realizm–Neo-liberalizm: Temel Değerler ve Öncelikler

	Neo-realizm	Neo-liberalizm
Temel aktör	Devlet	Devlet, bireyler, STK'lar, uluslararası örgütler/kurumlar
Sistem	Anarşik	Anarşik Anarşik ortamda devletler arası etkileşim mümkündür
İşbirliği	Göreli Kazanç İşbirliği mümkün, ancak devam ettirilmesi zor	Mutlak kazanç İşbirliği doğal ve gerçekleştirilmesi kolay bir olgudur
Sistem güvenliği	hegemonik istikrar kuramı: sistemin güvenliğinin sağlanması adına hegemon bir güç varlığı gereklidir	After Hegemony: tüm devletler tarafından kabul gören uluslararası örgütler sitemin güvenliğini sağlayabilir.
Güç önceliği	Askeri güç ön planda	Ekonomik güç, refah ön planda

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Neo-realizmin SSCB'nin dış bir müdahale olmadan çözülmesine açıklık getirememesine ve Soğuk Savaşın sona ermesini öngörememeleri işbirliği ve liberal ilkelerin toplumlar arasında yayılmasıyla devletlerarası çatışmaların son bulacağı düşüncelerini tekrar canlandırdı.[67] 1990'larda 'Tarihin Sonu'[68] teziyle ön plana çıkan Fukuyama'nın liberal teorinin yeniden ön plana çıkmasındaki rolü büyüktür. Fukuyama tezinde artık iki kutuplu sistemin sona erdiğini, ABD'nin tek hegemon güç olarak kaldığını ve bu durumun 'liberal-kapitalist-demokratik'

[66] Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984, s.51-54.
[67] Scott Burchill vd., s.88.
[68] Bkz: Francis Fukuyama, *The End of Hıstory and The Last Man,* The Free Press, New York, 1992.

sistemin bir zaferi olduğunu belirtmiştir.[69] Buna göre liberal-demokratik değerlerin çatışma olmaksızın uluslararası sisteme hâkim olması daha barışçıl bir dünya düzeninin oluşması için büyük bir fırsattır.

Bu bağlamda Liberal uluslararası ilişkiler teorilerinin temel varsayımlarına kısaca bakıldığında, öncelikle liberal teorilerin devletler arası çatışma ve savaşları sistem düzeyindeki değişkenlerle (devletlerin kapasitesi, güç dağılımı) değil, birim düzeyindeki değişkenlerle analiz ettiği görülmektedir. Bu bağlamda liberalizm, devletin dış politikadaki tekelliğini sorgulayarak devleti oluşturan kurumların ve bireylerin de (toplumsal aktörler) belirleyiciliğini savunmuştur. Zira Liberaller, iç politikadaki değişikliklerin devletlerin dış politikasını ve dolaylı olarak güvenliklerini etkilediğini düşünmektedirler.[70] Bu bağlamda iç-dış politika ayrımını yapmanın anlamsız olduğunu ileri süren liberaller, uluslararası ilişkilerin tek gündeminin güvenlik ve dolayısıyla askeri güç olmadığını belirterek *"göç, çevre konuları, refah, sağlık, modernleşme, ticaret ve ekonomi"* konularının da en az güvenlik konusu kadar önemli olduğunu ileri sürerek 'yüksek politika - alçak politika' ayrımına da karşı çıkarlar.[71]

Söz konusu temel varsayımlar ışığında Keohane'nin, 1990 yılında J. Dunn editörlüğünde yayınlanan *"The Economic Limits to Modern Politics"* adlı kitapta yayınlanan *"International Liberalizm Reconsidered"* (Uluslararası Liberalizmi Yeniden Düşünmek) başlıklı makalesinde Liberal teorinin daha sonra farklı alt dallar altında ele alınmasını mümkün kılmıştır.[72] Bu bağlamda Liberalizmi *"cumhuriyetçi liberalizm, karşılıklı bağımlılık odaklı (Ticari) liberalizm, sistemik (düzenleyici) liberalizm ve sosyolojik liberalizm"* alt başlıkları altında incelemek mümkündür.

1.3.3. Cumhuriyetçi Liberalizm

Kant'ın Daimi Barış önermesinde karşılaştığımız cumhuriyetçilik ve demokrasi, Keohan'nin düşünceleri ışığında Cumhuriyetçi liberalizm adı altında farklı bir ekol olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyetçi liberalizmin dayanak noktası; cumhuriyet ve demokrasi ile yönetilen ülkelerin, dış politikalarında işbirliği ve barış ilkelerini tercih etmelerinin otoriter rejimlere oranla daha yüksek olduğu varsayımıdır. Yasama erkinin yürütme erkinin eylemlerini denetleyebileceği önermesinden neşet bulan bu ekole göre demokratik rejimler,

[69] Michael Baur, "The End of History and the Last Man by Francis Fukuyama", Review, The Review of Metaphysics, 48(1), 1994), ss:135-137.
[70] Tayyar Arı, a.g.e., s.355-356.
[71] Tayyar Arı, a.g.e., s.356; Şaban Gardaş ve Ali Balcı, a.g.e., s. 154
[72] Robert O. Keohane, "International Liberalizm Reconsidered", J.Dunn, (ed), *The Economic Limits to Modern Politics*, Cambridge University Press, 1990, ss:165-194.

tercih ettikleri dış politika stratejileri ile küresel işbirliği ve barışın tesisine ön ayak olurlar. Zira demokrasilerin sayısının dünya genelinde artmasına paralel olarak çatışma ve savaş riskinin de ortadan kalkacağına inanan liberaller, devletlerin rejim türünün onların dış politika belirleyicilerinin başında geldiğini iddia ederler.[73]

Ekolün sıklıkla başvurduğu önemli argümanlarının başında 'Demokratik Barış Teorisi' gelmektedir. Bu kuram, demokrasi ile yönetilen devletlerin, -demokratik olmayan devletlerle karşılaştırıldığında– birbirleriyle savaşma olasılıklarının daha düşük olduğunu dolayısıyla cumhuriyet ve demokrasinin barış ve istikrar ürettiğini savunmaktadır. Cumhuriyetlerde seçim ile başa gelen liderin, bir sonraki seçimlerde tekrar seçilmeyi isteyeceği için ve yanlış kararlar alması halinde yargılanma riski bulunduğu için dış politikada saldırgan tutumlara girmek yerine milli çıkarları doğrultusunda barışçıl ve fayda marjlı bir dış politika izlemektedir.[74] Doyle *"Three Pillars of Liberal Peace"* (Liberal Barışın Üç Sütunu) başlıklı makalesinde adil seçimler, fikir hürriyeti, bireysel haklara saygı, anayasal hakların temini ve serbest piyasa ekonomisi gibi konuları da demokrasinin başlıca gereklilikleri arasında zikrederek cumhuriyetçi liberalizmin argümanlarını sağlamlaştırmıştır.[75] Ayrıca savaşın maliyetinin işbirliğinden daha yüksek olması gibi argümanlar da demokrasilerin barışı teşvik ettiği yönündeki söylemlerini desteklemektedir.[76]

1.3.4. Karşılıklı Bağımlılık Odaklı (Ticari) Liberalizm

Temel motivasyonunu *ortak çıkar* ve *kazan-kazan mantığı* üzerine şekillendiren liberalizm, devletlerin çıkarlarına olduğu müddetçe işbirliğine razı olduklarını ve bu durumu değiştirme eğilimine girmediklerini iddia etmektedir. Anarşik sistemin olumsuz etkilerinin işbirliği yoluyla aşılabileceğini öne süren liberalizm, devletler arası ortak çıkarların karşılıklı bağımlılık ve entegrasyonu da beraberinde getirdiğini iddia ederek devletlerin sonuç odaklı mantık üzere hareket ettiklerini savunmaktadır.[77]

Uluslararası ticaretin artmasının uluslararası barışa zemin hazırlayacağı varsayımından hareket eden ekole göre uluslararası entegrasyonun beraberinde barış ve istikrar getirecektir. Adam Smith'in işbölümü ve David Ricardo'nun mukayeseli üstünlük teorileri ışığında, her devlet, üstün olduğu, en iyi ve ucuza üretebileceği ürünlerin üretiminde uzmanlaşmalı,

[73] Ramazan Gözen, a.g.e., s.134
[74] Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, a.g.e., s.101.
[75] Michael W. Doyle, "Three Pillars of the Liberal Peace", *The American Political Science Review*, 99(3), 2005, ss: 463-466.
[76] Tayyar Arı, a.g.e., s.355-356.
[77] Şaban Gardaş ve Ali Balcı, a.g.e., s.153.

üretmedikleri ya da daha pahalıya üretebildikleri ürünleri ise başka devletlerden almalıdır. Bu durumda devletler arasında ticaret artacak ve devletler üretemedikleri ürünler adına birbirlerine bağımlı hale geleceklerdir. Karşılıklı bağımlılık olarak literatüre geçen bu durumda devletlerin işbirliğini çatışmaya tercih edecekleri düşüncesi hâkimdir.[78] Karşılıklı bağımlılık ve entegrasyon durumunda devletler kazançlarını muhafaza etmek adına çatışma ortamından sakınmaya çalışacaklardır. Sonuç olarak serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ile devletler arasında karşılıklı doğal bir bağımlılık oluşacak ve bu durum da barışın korunmasında önemli rol oynayacaktır.[79]

1.3.5. Sistemik (Düzenleyici) Liberalizm

'Neo-liberal kurumsalcılık' olarak da bilinen Sistemik Liberalizm'e göre uluslararası örgütlerin devlet davranışları üzerinde önemli etkileri vardır. Genel kabul görmüş uluslararası kurumların barışın tesisinde önemli bir rol oynadığı düşüncesinden hareketle sistemik liberalizm, bu tür kurumlar içerisinde yer almanın devletlerin etkileşimini artıracağını belirtirken ayrıca bu tür kurumların dengeleyici bir mekanizmanın tesisinde önemli bir rol oynadığını da belirtmektedir.[80] Liberalizmin temel argümanlarına bakıldığında devletlerin yanı sıra sistemin başlıca aktörlerinden görülen uluslararası kurumlar, sistemin sürekliliğini sağlayan üst bir hukuk sistemi ile düzeni bozmaya çalışan güçleri sınırlandırabilecek ve barış ortamı ve istikrarın devamını sağlayacaklardır.[81]

1.3.6. Sosyolojik Liberalizm

Son olarak, sosyolojik liberalizm, ekonomik işbirlikleri, uluslararası kurumlar ve devletlerin rejim şekli değişkenlerin yanı sıra toplumlar arası etkileşimler neticesinde farklı toplumlara ait bireylerin bir araya gelerek birbirlerini tanımaları sonucu birbirlerine karşı olan ön yargılarının ortadan kalkacağını ve bu durumun da uzun vadede istikrarı getireceğini savunmaktadır. 'Kolektif kimlikler ve ulusötesi toplumsal hareketler' vasıtasıyla farklı toplumların birbirlerini tanımaları, birbirlerinin çıkarlarına ve kimliklerine saygı duyma yetisini geliştirmeleri sonucunu doğuracaktır. Küresel ve bölgesel bazda insan toplulukları arasında kimliksel farklılıkların ortadan kaldırılması amacıyla etkileşiminin önündeki

[78] Ernst B. Hass, "the study of regional integration on the joy and anguish of pretheorizing", *International Organization*, 24(4), 1970, ss: 607-646.
[79] Christopher F. Gelpi ve Joseph M. Grieco, **"**Democracy, Interdependence, and the Sources of the Liberal Peace" *Journal of Peace Research*, 45(4), 2008, s:21-23.
[80] Şaban Gardaş ve Ali Balcı, a.g.e., s.159-160.
[81] Ramazan Gözen, a.g.e., s.149

engellerin kaldırılması, bölgesel bir güvenlik toplumu algısının oluşması ve bölge içi istikrar ve huzur ortamının gelişmesi açısından önemli görülmektedir.[82]

Sonuç olarak ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinden olan Liberalizm, insan doğasını, devletin ortaya çıkışını ve devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerini işbirliği kuramı çerçevesinde analiz etmektedir. Realistlerin *"tüm ülkeler birbirlerinin potansiyel düşmanıdır, üst bir otoritenin bulunmadığı anarşik bir sistemde her devlet özgürlük için risk barındırır"* gibi söylemlerine karşılık olarak gücün kısıtlanmasının mümkün olduğunu iddia eden Liberaller, demokratik rejimlerin yaygınlaşması, işbirliği, karşılıklı bağımlılık ve tüm devletleri bağlayan bir hukuk sistemi ile barış içinde yaşamanın mümkün olduğunu savunmaktadırlar. Bireyin kutsallığına atıfta bulunan Liberal teori, etik değerler dikkate alınarak işbirliğinin hakim olduğu daha barışçıl bir dünya vadetmektedirler. Sistemsel evrimlere inanan liberaller, uluslararası sistemin statik değil, dinamik olduğunu ve bu yüzden de çatışmaya evrildiği gibi işbirliğinin hâkim olduğu bir sisteme de evrilebileceğine inanmaktadırlar.

1.4. Dış Politika Uygulanma Sürecinde Ön Plana Çıkan Yaklaşımlar

Geçmişten günümüze devletlerin dış politikalarında ön plana çıkan teorik yaklaşımların yanı sıra teorik varyasyonların ülkelerin dış politikasına uygulanmasına yönelik yapılan çalışmalar için farklı yaklaşımlar öne sürülmüştür. Söz konusu dış politika yaklaşımları, ülkelerin dış politika yapım sürecinde baskın olan değerler üzerinden şekillenmektedir. Bunlardan bazıları zamanla ön plana çıkmış ve devletlerin dış politikalarına uygulanmaya başlanmıştır. K.W. Thompson ve R. C. Macridis'in modern dönemde ülke dış politikalarının okunmasını anlaşılır kılmak adına Analitik yaklaşım ve İdeolojik yaklaşım adı altında geliştirdikleri iki önemli yaklaşım zamanla dış politika uygulama alanında ön plana çıkmış yakaşımlardandır.[83]

Analitik yaklaşıma bakıldığında, bu yaklaşımın dış politikayı çoklu faktörler üzerinden okuduğu görülmektedir. Analitik yaklaşım, dış politika yapıcılarının benimsedikleri araçların, yöntemlerin ve tekniklerin değişebileceğini öne sürerken ulaşılmaya çalışılan çıkarların ve hedeflerin nispeten daha sabit olduğunu savunmaktadır. Ülkelerin dış politikalarının kendi ulusal çıkarları ve uluslararası yükümlülüklerin ön gördüğü önceliklere göre şekillendiği göz

[82] Ramazan Gözen, a.g.e., s.151.
[83] Roy C. Macridis, *Foreign Policy in World Politics*, 2. Baskı. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 196, ss:7-25.

önüne alındığında analitik yaklaşım, milli çıkarlar, ülkenin bekası gibi değişmeyen önceliklerin aksine hayati olmayan gerekliliklerin değişebilir olduğunu öngörmektedir. Bu minvalde Realist teoride zamanla ortaya çıkan Neo akımları, devleti, temel aktör olarak görmenin yanı sıra devletin bekasının sağlanması fikrinde sabit bir tutum sergiledikleri dikkate alındığında Analitik yaklaşımın Realist yönünün ağır bastığını söylemek mümkündür. Ayrıca bu yaklaşım, neo-realistlerin de belirttiği gibi dış politikanın tek bir faktör üzerinden değil, iç politik unsurların, faktörlerin ve aktörlerin de dâhil olduğu bir çerçevede ele alınması gerektiğini savunmaktadır.

Analitik yaklaşım, dış politikanın daha realist bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini ileri sürerek, dış politikanın, sadece siyasetçilerin idealları ve ideolojileri bağlamında şekillenebilecek bir mecra olmadığını savunmaktadırlar. Bunun aksine dış politikanın, siyasetçiler, dış politika ilkeleri, siyasi amaçlar, ulusal çıkarlar ve güç unsurunun bir bileşiminden oluşan kompleks bir süreç olduğunu iddia etmektedirler. Dolayısıyla dış politikayı ele alma biçimi ve yöntemi ile ideolojik yaklaşımın aksine analitik yaklaşımın daha pragmatist bir dış politika çizdiğini belirtmek mümkündür.[84]

Diğer taraftan dış politikayı çerçeveleyen ikinci yöntem ise ideolojik yaklaşımdır. Analitik yaklaşımın aksine, bu yaklaşım türü, dış politikanın ülkenin baskın siyasi, sosyal ve dini ideolojileri doğrultusunda şekillendiğini ileri sürmektedir. Devletleri rejim türlerine göre ele alan ideolojik yaklaşım, bir ülkenin dış politikasının, ülkenin liderleri ve siyaset yapıcılarının inanç ve ideolojileri bağlamında şekillendiğini savunmaktadır. Daha çok konstrüktivist bir açıdan dış politika yapım sürecini ele alan İdeolojik yaklaşımın, çalışamanın üçünc bölümünde değininlen Hindistan'ın 1947-1962 yılları arası dış politikasını şekillendirdiği görülmektedir. Nehru yönetiminde etik değerlerin göz ardı edilmediği, ideolojik unsurların dış politikada çokça yer bulduğu dönemde, dış politikada ıulusal çıkarlardan taviz verilmediği bir dönem olmuştur. Benzer şekilde, dış politikada temel amacın ulusal çıkarların korunması olduğu kanısından yola çıkan ideolojik yaklaşımda, dış politika daha çok ülke liderlerinin davranışları ve ideolojilerine göre belirlenmektedir. Ancak Nehru dönemi Hindistan için belirtildiği gibi İdeolojik yaklaşım, ideolojinin dış politikada göz ardı edilmemesi gerektiğini savunduğu kadar sadece ideolojilere bağlı kalınmaması gerektiğini de vurgulamaktadır. [85]

Bu bağlamda Hindistan dış politikası ele alındığında dönemsel olarak her iki yaklaşıma da rastlamak mümkündür. Örneğin uzun bir süre İngiliz sömürgesi olarak kalan Hindistan'ın

[84] Roy C. Macridis, a.g.e., s.10-18.
[85] Roy C. Macridis, a.g.e., 16-25.

bağımsızlıktan hemen sonra idealist fikirlerin ön planda olduğu ideolojik bir dış politika uygulamaya çalıştığı görülmektedir. Dış politikasının lider bazında şekillendiği Soğuk Savaş döneminde Hindistan, bağımsızlık mücadelesi veren ülkeleri açıkça desteklerken anti emperyalist bir dış politika söylemi geliştirmiştir. İdeolojik yaklaşım altında ele alınan bağımsızlığın ilk yıllarında Hindistan dış politikası, bu yönüyle idealist teori çerçevesinde okunmaya müsaittir. Soğuk Savaş döneminin oluşturduğu sert atmosferde Hindistan'ın bağlantısızlar hareketine öncülük yapması, her iki bloka da mesafeli yaklaştığını iddia etmesi, özellikle 1963 yılına kadar idealist bir dış politika yürüttüğü görüşünü desteklemektedir. Dış politikasının Nehruvan bir ideoloji bağlamında şekillendiği 1947-1963 yılları, bu dönemden sonra nispeten yerini realist söylemlere bıraksa da uygulanan dış politika yöntemi analitik olmaktan ziyade ülkenin tarihsel ideolojisi ve saygınlığının korunması kapsamında idealizmin belirtilerini görmek mümkündür. Ancak 1963 yılındaki Çin yenilgisinden sonra o zamana kadar diplomatik ilişki kurmadığı İsrail'den doğrudan cephanelik yardımı beklemesi, ulusal çıkarları öne sürerek nükleer silah geliştirme programı başlatması ve 1971 yılında, uzun dönemdir savunduğu Bağlantısızlar Hareketinin ruhuna aykırı bir şekilde SSCB ile Dostluk ve İşbirliği anlaşması imzalamasında sonra Hindistan dış politikasında Realist söylemler ağır basmaya başlamıştır. Özellikle Soğuk Savaş'ın son yıllarına yaklaşıldığında, İdealist söylemler Hindistan dış politikasında varlığını korurken, Keşmir konusundaki BM kararlarına karşı çıkılması, Çin'e karşı ABD ile işbirliği geliştirilmesi gibi durumlar Hindistan dış politikasına realist söylemlerin hâkim olmaya başladığını göstermektedir.[86]

İkinci Bölüm'de Soğuk Savaş Dönemi Hindistan-İsrail ilişkileri ele alınacaktır. Bu minvalde Hindistan'ın İsrail ve Filistin'e yönelik dış politika söylemi üzerinde durulacağı için birinci bölümde anlatılan teoriler, ikinci bölümün değerlendirilmesi için önem kesbetmektedir. Zira Hindistan'ın bu dönemde İsrail'e karşı politikasında takındığı tutum idealizmin birçok ilkesine uygun iken 1962 yılından sonra söz konusu tutumda realizme dönük bir değişimin başladığı görülecektir. Bu nedenle ikinci bölüm okunurken birinci bölümde ele alınan teorilerin göz önünde bulundurulması, bölümün teorik çerçevede anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

[86] Arndt Michael, *India's Foreign Policy and Regional Multilateralism*, Palgrave Macmıllan, New York, 2013, s 21-25.

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ (1948-1991) HİNDİSTAN-İSRAİL İLİŞKİLERİ

Hint altkıtası halklarının tarih boyunca Orta Doğu[87] bölgesi ile bağları var olagelmiştir. İlişkilerin sağlanmasında modern zaman öncesi dönemlerde karşılıklı ticaret önemli bir etken iken modern zamanda ise bölgenin zengin petrol ve doğalgaz kaynakları önemli bir etken olmuştur. Ancak egemen/bağımsız bir devlet olarak Hindistan'ın Orta Doğu ülkeleri ile ilişkileri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır. 1947 yılında Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını kazanan Hindistan, bağımsız bir dış politika geliştirerek diğer ülkelerle diplomatik ilişkiler başlatmıştır. Ancak uzun ve ağır geçen bir bağımsızlık mücadelesinden sonra dış politikasında anti-emperyalist söylemleri ve etik değerleri gözeteceği sinyalleri vermiştir. Bu bağlamda Batılı sömürgeci güçlere karşı bağımsızlık mücadelesi veren ülkeleri gerek ulusal gerekse uluslararası kurumlarda sürekli desteklerken emperyal politikalar sonucunda bağımsızlığını ilan eden ülkelerle ise ilişkilerini mesafeli tutmuştur. Ekseriyeti İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanan Arap ülkeleri birinci kategoriye girerken İsrail, sergilediği emperyal ve saldırgan politikalar neticesinde Hindistan nezdinde mesafeli durulması gereken ülkeler kategorisine girmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde Hindistan'ın bağımsızlığından Soğuk Savaş'ın sonuna kadar olan dönemde İsrail ile olan ilişkileri ele alınacaktır. Henüz bağımsızlıktan önce Hindistan bağımsızlık mücadelesinin ruhani lideri Mahatma Gandhi ve bağımsız Hindistan'ın ilk başbakanı olan Nehru'nun İsrail-Filistin meselesine yönelik tutumlarına değinilerek Hindistan'ın Soğuk Savaş dönemi İsrail-Filistin politikasına değinilecektir. Bu minvalde bağımsızlığından iki yıl sonra İsrail'i resmi olarak tanımasına rağmen karşılıklı diplomatik ilişkileri 1992 yılına kadar başlatmayan Hindistan'ın hangi nedenlerden dolayı Filistin ve Arap yanlısı bir politika izlediği, Arap-İsrail savaşları karşısında tutumu ve Filistin meselesine bakışı Bağlantısızlar Hareketi ve anti-emperyalist dış politika çerçevesinde incelenecektir. Devamında Hindistan'ın İsrail'e yönelik sert tutumunda meydana gelmeye başlayan

[87] Hindistan için Batı Asya olarak anılmaktadır. Tezin tamamında aksi belirtilmedikçe Orta Doğu kavramı kullanılacaktır.

değişiklik ABD ve Çin gibi dış faktörler üzerinden anlatılarak Soğuk Savaş dönemi Hindistan-İsrail ilişkilerinin çerçevesi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.1. İsrail'in Devletleşmesi ve Hindistan'ın İsrail'e Karşı Tutumu

Hindistan'ın İngiliz yönetiminden bağımsızlığını kazanmasından on yıl önce, Ekim 1937'de, Hindistan Ulusal Kongresi, Filistin ulusal hareketine desteğini ilan eden bir karar kabul etmiştir. Araplara, ulusal özgürlük mücadelelerinde dayanışma desteği veren bu karardan bir yıl sonra Hindistan bağımsızlık lideri Mahatma Gandhi'de Filistin topraklarının Araplara ait olduğunu belirten destek açıklamalarında bulunmuştur. Arapların rızası olmadan Yahudilerin Filistin'i yurt edinmesinin doğru olmadığını belirten Gandhi, *"İngiltere'nin İngilizlere, Fransa'nın Fransızlara ait olduğu gibi Filistin de Araplara aittir."*[88] diyerek Yahudilerin kendilerine kutsal kılınan Filistin topraklarına ibadet için gidebileceğini ancak o topraklarda siyasi açıdan teşkilatlanmalarının yanlış olduğunu ifade etmiştir.[89]

Bağımsızlığının üzerinden henüz aylar geçmemişti ki Hindistan BM'de Filistin meselesi ile ilgili fikrini belirtmiş ve İsrail karşıtı söylemleriyle dikkat çekmişti. İsrail'in Filistin topraklarında emperyal tutumlarla bağımsızlığını ilan etmesi, daha yeni İngiliz sömürgesi olmaktan kurtulan Hindistan'ın karşılaştığı ilk uluslararası sorunlardan biri olmuştur. Zorlu bir bağımsızlık mücadelesi vermiş olan Hindistan, gerek bağımsızlık sürecinde gerekse bağımsızlıktan sonra Gandhi'nin ahimsa (şiddetsizlik) felsefesinden[90] hareketle şiddetsiz direnişin temsilcisi haline gelmiş ve anti-emperyalist söylemlerle sömürge altındaki milletlere örnek olmaya çalışmıştır. İsrail işgalinden önce uzun zamandır İngiliz sömürgesi altında olan Filistin'e de bu bağlamda bir sempati duyuluyordu.

Hindistan, bağımsızlık arifesinde İngilizlerle pazarlıklar yaparken, Orta Doğu'da yine İngilizlerin gözetiminde, Arap topraklarında bir Yahudi devletinin kurulması süreci işliyordu. 15 Ağustos 1947 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Hindistan, Siyonistler aracılığıyla bölgeye yerleşen Yahudilerin, Filistin topraklarına yerleşerek binlerce sivili katletmesi ve büyük göçlere yol açmaları[91] olayına karşı sessiz kalmayarak İngilizlerin meseleyi BM'ye havale etmesi ile doğrudan BM nezdinde Filistin meselesi ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu minvalde

[88] Stanley Wolpert, "Israel, Relations with", *Encyclopedia of India*, Sayı 2, (Thomson Gale, 2006), s. 311.
[89] P. R. Kumaraswamy, *India's Israel Policy*, (Columbia University Press, Newyork. 2010), s. 29-30.
[90] Bkz: Devi Akella, "Satyagraha: The Gandhian Philosophy of Conflict Management", *Journal of Workplace Rights*, 14(4), 2009, ss. 503-523.
[91] Berdal Aral, *Bitmeyen İhanet: Emperyalizm'in Gölgesinde Filistin Sorunu ve Uluslararası Hukuk*, Çıra Yayınları, İstanbul, 2019, s. 30-34.

BM bünyesinde kurulan Filistin Özel Komitesi'ne (United Nations Special Committee on Palestine- UNSCOP) dâhil olarak meselenin çözümünde katkı sunmaya çalışmıştır.

Nehru komiteye atadığı temsilciden Federal bir bölünmeyi desteklemesini istemiş ve Filistinlilerin self-determinasyon hakkı için çalışılması gerektiğini belirtirken ilk etapta her iki tarafla da ilişkileri iyi tutmasını tavsiyede bulunmuştur.[92] Ancak uzun bir müddet sömürgeci-emperyalist güçlerin mahkûmu olan Hindistan'ın, ezilen Filistin halkının lehine çalışmalar sürdürmesi kaçınılmazdı. Ayrıca Filistin halkının içinde bulunduğu durumun, aynı acıları çeken Hindistan tarafından savunulmaması, Hindistan'ın bağımsızlık sürecinde sürekli dillendirdiği ahlaki dış politika felsefesiyle çelişecekti. Bu açıdan bakıldığında Hindistan'ın UNSCOP'deki temsilcisinin, Filistin ve Arap halkına özel bir sempati duyduğu[93] ve tarafsız bir arabulucu rolünden ziyade Filistin halkının savunuculuğunu yaptığı görülmektedir. 1 Eylül 1947'de UNSCOP, tavsiyelerini BM Genel Kuruluna sunmuş ve ABD dâhil yedi üyeli bir çoğunluk, Filistin için çözüm olarak bölünmeyi savunurken Hindistan, Yahudi nüfusu için yeterli iç özerkliğe sahip bir federal Filistin kurulmasını öngören bir azınlık planını savunmuş ve önermiştir.[94] Bu durum aynı zamanda Filistin-İsrail meselesinde ABD-Hindistan arasındaki ilk fikir ayrılığı olarak da tarihe geçmiştir.

Hindistan, Filistin'in bölünmesini kabul etmeyi adaletsiz ve kabul edilemez bir seçenek olarak görmüştür. Bu dönemde iktidardaki Kongre Partisi, Hint altkıtasının din temelli bölünmesine karşı çıktığı gibi Filistin-İsrail meselesinde de herhangi bir dini temelli bölünmeyi reddetmiştir. Zira Hindistan yönetimi Filistin topraklarındaki demografik yapı gerçeğine dikkat çekerek çatışmanın herhangi bir çözümünün Arapların aleyhine olmaması gerektiğini savunmuştur.[95] İsrail politikaların bölgede barış ve istikrarı baltaladığını öne süren Hindistan'ın ilk başbakanı Jawaharlal Nehru, *"Filistin esasen bir Arap ülkesidir ve Arapların rızası olmadan hiçbir karar alınamaz."*[96] diyerek Filistin topraklarında Bir Yahudi devletinin kurulmasının doğru olmadığını savunmuştur.

BM nezdinde bu tartışmalar yaşanırken İsrail, 14 Mayıs 1948'de bağımsızlığını ilan etmiş ve Filistin halkının isteklerini hiçe saymıştır. İngiltere ve ABD'nin gözetiminde bağımsızlığını ilan eden İsrail, bu tarihten hemen sonra diğer ülkeler nezdinde tanınma ihtiyacı duymuştur.

[92] Selected Works of Jawaharlal Nehru Series 2 | Vol. 2 | February 1947-May 1947, Jawaharlal Nehru Memorial Fund, s. 74-75.
[93] Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 193-194.
[94] Nicolas Blarel, "Assessing US Influence over India–Israel Relations: A Difficult Equation to Balance?", *Strategic Analysis*, 41(4), 2017, s.389; P. R. Kumaraswamy (2010), a.g.e., s.87; Itzhak Gerberg, a.g.e., s.194.
[95] Stanley Wolpert, a.g.e., s. 311.
[96] Selected Works of Jawaharlal Nehru Series 2 | Vol. 2, s.511.

Ancak bu konuda da Washington ve Yeni Delhi arasındaki fikir ayrılığı devam etmiş, ABD İsrail'i saatler içinde tanırken Hindistan İsrail'i ilk etapta tanımayı reddetmiştir. İsrail'in BM üyesi olması adına BM Genel kurulunda yapılan oylamada Hindistan, İsrail'in üyeliğine karşı çıkmış ve ret oyu kullanan ülkelerden biri olmuştur.[97]

Hindistan'ın İsrail'i tanımayı reddetmesi ve geciktirmesi üzerine İsrailli diplomatlar ve dışişleri bakanlığı aracılığıyla birçok defa Hindistan'ın resmi olarak İsrail'i tanıması için girişimde bulunulmuştur. Hindistan'ın bu çağrılara tepki vermemesi üzerine İsrailli yetkililer, ABD bağlarını kullanarak Hindistan'a İsrail'i tanıması içi baskı yapmasını istemişlerdir. Bu bağlamda ABD kongresinde Yahudi lobisi ve Siyonist ABD Kongre üyesi Emmanuel Celler'in destekleriyle taraflar arasında özellikle Hindistan'ın BM ve ABD'deki temsilciliklerindeki diplomatlarla etkileşimlerini sağlamışlardır.[98] ABD'den, Yahudi lobileri ve Siyonist kongre üyeleri üzerinden Hindistan'a karşı diplomatik baskısını kullanmasının istenmesi daha yeni bağımsız olmuş ve ABD'nin ekonomik yardımlarına ihtiyacı olan Hindistan'ı etkiledi ise de aynı yıl istenen yapılmamıştır.

Nehru, İsrail devleti tarafından kendilerini tanımaları yönündeki taleplere karşı Filistin topraklarında Araplarla İsrail arasındaki çatışmalar devam ederken İsrail'i tanımalarının doğru olmadığını belirtmiştir. *"Hindistan Hükümeti İsrail devletinden tanınması için bir talep aldı. Şu anda bu konuda herhangi bir işlem yapılmasını önermiyoruz. Hindistan şu anda diplomatik veya başka türlü bu çatışmada etkili bir rol oynayamaz."*[99] diyerek İsrail'in tanınmasını ertelemiştir.

Yeni Delhi yönetiminin İsrail'e yönelik tutumunun belirlenmesinde anti-emperyalist ideolojinin ötesinde, Hindistan milli çıkarlarını etkileyen farklı sebepler bulunmaktaydı. Zira bağımsızlığını daha yeni kazanmış ve her açıdan güçsüz bir devletin Batılı güçlerin aksine hareket etmesini sadece ideolojik faktörlerle açıklamak son derece eksik kalacaktır.

Hindistan'ın bağımsızlık sürecinde İsrail'e karşı tutumunu belirleyen söz konusu etmenlerin birincisi seküler devlet söylemidir. Hindistan, bağımsızlığını ilan ettiğinde Pakistan'ın din temelli bağımsızlık söylemlerinin aksine seküler bir devlet olacağı vaatlerinde

[97] İsrail'in BM üyeliği oylamasında ret oyu kullanan ülkeler: Hindistan, Pakistan, Afganistan, Burma (Myanmar), Yemen, Mısır, Etiyopya, Suudi Arabistan, İran, Irak, Lübnan, Suriye. Bkz: UN General Assembly, "Application of Israel for admission to membership in the United Nation, report of the *Ad Hoc* Political Committee (A/855)", 11 Mayıs, 1949, https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/0B3AB8D2A7C0273D8525694B00726D1B, Erişim Tarihi: 27.11.2020.
[98] Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 210.
[99] a.g.e., s. 102.

bulunmuştur.[100] Bu söylemlerin altında yatan en önemli neden ise ülkede yaşayan milyonlarca Sikh ve Müslümanın olmasıdır. Zira 1947 yılında yapılan anlaşma ile Pakistan ve Hindistan arasında bölünen altkıtada Pakistan, Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelerde kurulurken diğer dinlerin çoğunlukta olduğu yerler ise Hindistan'a bağlanmıştı. Ancak bölünmeye karşı çıkıp bölünmeden sonra Pakistan topraklarına gitmeyen milyonlarca Müslüman, Hindistan'da kalmaya devam etmişti. Söz konusu Müslümanlar arasında Kongre Partisi'nin önde gelen liderlerinden ve bağımsız Hindistan'ın ilk Milli Eğitim Bakanı Mevlâna Ebul Kelam Azad da bulunuyordu. Bağımsızlıktan hemen sonra Pakistan ile savaşa giren Hindistan, bünyesindeki milyonlarca Müslümanı karşısına almamak ve diğer azınlıkların bağımsızlık söylemlerinde bulunmamaları adına seküler bir yapı üzerine kurulduğunu ve Müslüman karşıtı ya da Arap karşıtı bir politikasının olmadığını ispatlama aşamasındaydı.[101]

Hindistan'ın, İsrail'i tanımayı geciktirmesinin bir nedeni de Keşmir meselesidir. Zira o dönemlerde Hindistan ve Pakistan arasında Keşmir'de bir savaş yaşanmıştı ve çatışmalar kısmen devam ediyordu. Hindistan'ın bölünme anlaşması gereği Pakistan'a katılması gereken Keşmir topraklarını işgal etmesi, Müslüman dünyasında tepki çekmişti. Ancak Hindistan Filistin meselesinde Araplara ve Filistin halkına destek vererek bu dönemde Arap ülkelerinin hışmından kurtulmanın yanı sıra onların Keşmir meselesinde Pakistan'ı desteklemelerini önlemeye çalışmıştır.

Zira kaynaklara göre Hindistan'ın ve İsrail'in Washington büyükelçileri arasında İsrail'in tanınacağı söylemleri dolaşırken Keşmir'de çatışmaların tekrar patlak vermesinin bu tanınmayı geciktirdiği söylenmektedir. Ekim 1949 tarihinde ABD'ye gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında Nehru, İsrail'in Washington büyükelçisi Eliahu Eilat ve ABD Kongre üyesi Siyonist Celler ile görüşmüş ve İsrail'i tanımayı geciktirmelerini iç nedenlere bağlamıştır.[102] Ayrıca ABD'de İsrail'i tanımalarının ülkesi için makul olmayacağını belirten Nehru, böyle bir durumun yaşanması akıllara ABD baskısından dolayı yapıldığına yönelik soru işaretleri getirir demiştir.[103]

Nehru'nun görev süresi boyunca İsrail'e karşı sert söylemleri olsa da İsrailli yetkililerin Yeni Delhi'yi ziyaretlerinde ilişkileri başlatacaklarını ancak uygun zamanın gelmesini beklediklerini söylemiştir. Zira Nehru, her ne kadar iktidarda kaldığı dönem boyunca dış

[100] Theodore P. Wright, "The Effectiveness of Muslim Representation in India", (edit: Donald E. Smith), *South Asian Politics and Religion*, Princeton: Princeton University Press, 1969, s.102-137.
[101] a.g.e., s. 103.
[102] Nicolas Blarel, a.g.m., s.389; P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 112.
[103] Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 230-231.

politikada ahlaki ilkelerden ve Arap halkına olan sempatisinden bahsetse de Nehru hükümetindeki çeşitli bakanlar, milletvekilleri ve büyükelçiler, İsrail ile ilişkilerin normale dönmesi için iyi dileklerini belirtmişlerdir.[104] Ayrıca Nehru 1949'da ABD'yi ziyaret ettiğinde İsrail'in Washington büyükelçisi Eliahu Eilat, kendisine bir telgraf çekerek özellikle Türkiye'nin dahi İsrail'i tanıdığını belirtmiş ve bu yönde Nehru'nun gereğini yapmasını istemiştir.[105]

Bu düzenli toplantılara rağmen Hindistan, İsrail devletinin tanınmasını bir süre daha ertelemiştir. Hatta Hindistan, 1949 yılında İsrail'in BM üyesi olmasına karşı ret oyu kullansa da iddialara göre ABD ve Yahudi lobilerinin baskıları ve özellikle bazı Müslüman ülkelerin İsrail'i tanımasının ardından Eylül 1950 yılında İsrail'i *dejure* tanımıştır. Ancak bu tanıma sınırlı tutulmuş ve iki taraf arasında karşılıklı temsilcilik düzeyine çıkarılmamıştır. Hindistan'ın aksine İsrail daha sonra Mumbai'de bir temsilcilik açtırarak Hindistan'ın da aynı adımı atacağı beklentisine girmiş ya da Hindistan'ı psikolojik olarak bu adımı atmaya teşvik etmiş olsa da Hindistan İsrail ile diplomatik ilişki başlatmamakta diretmiştir.

Bu bağlamda ABD ile Hindistan yaklaşık 40 yıl boyunca yani 1992'ye kadar Filistin ve İsrail konusunda fikir ayrılığı yaşamıştır. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Pakistan'ı desteklemesi Hindistan'ın ise SSCB'ye yanaşması bu durumun belirtilerinden olmuştur.

2.2. Hindistan'ın Arap-İsrail Savaşları Karşısında Tutumu ve Filistin Meselesine Bakışı (1948-1989)

Uzun dönem İngiliz hâkimiyeti altında kalan Hindistan, bağımsızlıktan sonra yürüttüğü anti-emperyalist politikalarla sömürge altındaki ülkeleri her türlü destekleme politikası yürütmekteydi. Bu bağlamda Filistin'in bölünmesine en somut bir şekilde karşı gelen ülkelerden biri Hindistan olmuştur. Filistin halkının self determinasyon hakkının olduğunu ve Filistin topraklarında içinde Yahudilerin de olduğu Federal bir Filistin devletinin kurulması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. İsrail'in bölgedeki Filistinlilere karşı işlediği suçlara atıf yapan Gandhi de dâhil Hindistanlı liderler bölgenin Araplara ait olduğu yönünde görüşlerini belirtmişlerdir.[106] Bu nedenle bölgede bir İsrail devletinin kurulması halinde Filistin halkının taleplerinin de karşılanmasının gerekliliğini savunmuşlardır.

[104] P.R. Kumaraswamy, "India's Recognition of Israel, September 1950", *Middle Eastern Studies*, 31(3), 1995, s. 132-134.
[105] A.g.m., s.125-126.
[106] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s.29-30; Stanley Wolpert, a.g.e., s. 311.

Hindistan'ın önde gelen liderleri, Araplar ve İsraililer arasındaki çatışmaya ideolojik ve ilkeli bir bakış açısıyla yaklaşıyordu.[107] Bu yüzden anti-emperyalist söylemleri ve tutumuyla Hindistan dış politika söyleminin İsrail ile uyuşmadığı açıktı. İsrail'i tanıma meselesinde Nehru, bağımsızlığını daha yeni kazanmış Hindistan'ın, BM'ye üye olan İsrail'i tanımamakta diretmenin, ülke dış politikası açısından iyi sonuçlar doğurmayacağı düşüncesindeydi. Bu yüzden tanıma gerçekleştirilip diplomatik ilişkileri başlatmamanın daha makul olacağı düşünülmüştür.[108]

İki devlet olarak Hindistan-İsrail temasının asıl başlangıç noktasının BM Genel Kurulu'nda İsrail'in üyeliğe kabul oylamasında olduğu söylenebilir. İsrail'in BM'ye üye olması söz konusu olduğunda Hindistan, 'müzakereler yoluyla değil, silah zoruyla elde edilen İsrail'i tanıyamayacağı' şeklinde açıklama yaparak İsrail'in üyeliğine ret oyu kullanan ülkelerden biri olmuştur. Dönemin konjonktürüne bakıldığında Hindistan'ın İsrail karşıtı, Filistin yanlısı bu söylemi, Arap ülkeleri tarafından son derece memnuniyetle karşılanırken İsrail açısından Arap ve Müslüman olmayan bir ülke tarafından ret oyu almak şok etkisi yaratmıştır. Hindistan'ın emperyalizm ve kolonyalizm karşıtı söylemleri, Arap ülkeleri tarafından takdir edilmiş ve bu dönemden sonra Hindistan'ın Arap ülkeleri ile olan ilişkileri daha da artmıştır. Özellikle bu dönemden sonra Hindistan'ın Arap ve Filistin yanlısı söylemleri artarken İsrail'e karşı sert tutumu devam etmiştir.[109]

Hindistan'ın ret oyu kullandığı İsrail'in BM üyesi olmasından bir süre sonra Hindistan İsrail'i tanımış ancak hemen karşılıklı diplomatik ilişkiler başlatmamış ve İsrail'de bir temsilcilik açmamıştır. İsrail'de temsilcilik açmayı reddeden Hindistan, Hindistan Yahudilerinin İsrail'e göç etme durumunu dikkate alarak daha tanınma gerçekleşmeden Mayıs 1950 tarihinde, İsrail'in Mumbai'de ikamet eden ve Hindistan vatandaşı olan F. W. Pollack'ı Güneydoğu Asya ticaret komiseri olarak atamasına ses çıkarmamıştır. İsrail devleti bağımsızlığını ilan ettikten sonra dünyanın her yerinden Yahudileri yeni kurulan Yahudi devletine davet ederken Hindistan Yahudilerinin bir kısmı da göç etmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Bu

[107] Maina C. Singh, "Indians and Israelis: Beyond Strategic Partnerships", *Israel Studies*, 17 (3), 2012, s.26-27.
[108] Dolayısıyla bu bağlamda düşünüldüğünde Nehru'nun İsrail'i tanıma kararının BM'ye olan saygıdan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nitekim sömürgeci ülkelerden bağımsızlığını kazanan ülkelere bakıldığında ilk yıllarda bu tür ülkelerin BM'ye güvenleri ve saygılarının olduğu görülmektedir.
[109] Gandhi'nin söylemlerinin söz konusu politikada etkili olduğunu belirtmenin yanı sıra bunda uzun dönem sömürgecilik algısının da etkisi vardır. Ayrıntılı bilgi açin bkz: Deepti Tiwari, "The Impact of Gandhian Ideology on India's Israel Policy*", Journal of International Relations; Hyderabad*, 13(2), 2019, ss: 7-26.

doğrultuda Yeni Delhi hükümeti, Yahudi mültecilerin göçünü kolaylaştırmak için Bombay'da geçici bir göç ofisi açılmasını kabul etmiştir.[110]

Hindistan'ın söz konusu duruşu 1952 yılında İsrail'in ilişkileri yumuşatma girişimleri karşısında da bozulmamıştır. 1952 yılında Hindistan'a bir ziyaret gerçekleştiren İsrail dışişleri bakanlığından Walter Eytan, ziyareti sonrasında İsrail'in tek taraflı Hindistan'ın Mumbai şehrinde konsolosluk açmasını sağlamıştır.[111] Nehru'nun İsrail'e temsilcilik izni vermesinin altındaki en önemli nedenlerden biri Bombay'da çok sayıda Yahudi'nin bulunmasıydı. Muhtemeldir ki Mumbai de bilinçli olarak seçilmişti. Zira Hindistan Yahudileri ile ilişkilerini başlatmak isteyen İsrail, hem onu başarmış hem de bu dönemden sonra İsrail'e çok sayıda Hindistanlı Yahudi göç etmiştir.[112] Söz konusu Yahudiler iki ülke arasında insani etkileşimin başlamasını sağladığı gibi Soğuk Savaşın sert atmosferinde Hint kültürünün ve değerlerinin İsrail'de popülerlik kazanmasına da yol açmışlardır.[113] Ancak halkların aksine Yeni Delhi hükümetinin dış politikası bu dönemde çok farklı işlemiştir.

Hindistan dış politikasının mimarı Nehru, İsrail'e karşı tutumundan dolayı iç politikada oldukça eleştirilmiştir. Özellikle Jana Sangh, Swatantra Partisi ve Praja Sosyalist Partisi Nehru'nun daha pragmatik bir dış politika geliştirmesi gerektiğini belirtmişlerdir. İsrail'in Orta Doğu'daki nadir demokratik ülkelerden biri olduğu ve bu yüzden kapsamlı diplomatik ilişkilerin başlatılması gerektiğini iddia eden muhaliflere karşı Nehru'nun tutumu, rejim türüne göre değil anti-emperyalist söylemlere ve ülke çıkarlarına göre şekillendiği için değişmemiştir. İsrail açısından bakıldığında ise Nehru'nun tutumunun başında, Arap ülkelerine karşı yenik düşmesi gelmektedir. Hindistan içinden muhalifler dâhil birçok kişi de 'Nehru, Arap baskılarına yenildiği için İsrail'i dışladı' söylemlerini dillendirmişlerdir.[114]

1958 yılında kendisine İsrail'i resmi olarak tanımalarına rağmen neden diplomatik ilişkileri başlatmadıklarını ve bunun spesifik bir nedeninin olup olmadığı sorulduğunda dönemin Hindistan başbakanı Nehru, İsrail ile diplomatik ilişkileri başlatmamalarını şu sözlerle açıklamıştır:

---

[110] Stanley Wolpert, a.g.e., s. 312.
[111] R.K. Srivastava, **"**India-Israel Relations**"**, *The Indian Journal of Political Science*, 31(3), 1970, s.245.
[112] Hindistan Yahudileri ve bu dönemde Hindistan'dan İsrail'e yapılan Yahudi göçleri için bkz: T. Parfitt ve Y. Egorova (2005). "Genetıcs, Hıstory, And Identıty: The Case Of The Bene Israel And
The Lemba Culture", *Medicine and Psychiatry*, 29, ss:193–224.
[113] Maina Chawla Singh, "Indians and Israelis: Beyond Strategic Partnerships", *Israel Studies*, 17(3), 2012, s.23-24.
[114] Arthur G. Rubinoff, "Normalization of India-Israel Relations: Stillborn for Forty Years", *Asian Survey*, 35(5), 1995, s.75.

"Bu tutum, faktörler dengesi dikkatlice değerlendirildikten sonra benimsenmiştir. Bu yüksek bir ilke meselesi değildir, ancak o bölgede en iyi nasıl hizmet edebileceği ve yardımcı olabileceği üzerine kuruludur. İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki sorunun barışçıl bir şekilde çözülmesini istemeliyiz. Dikkatli bir şekilde düşündükten sonra, İsrail'i bir varlık olarak kabul ederken, bu aşamada diplomatik personel değişimine ihtiyacımız olmadığını hissettik ve bunun doğru karar olduğunu düşünüyoruz." [115]

Şüphesiz Nehru'nun söz konusu tutumunda bazı iç ve dış faktörler baskın olmuştur. Öncelikle iç faktörlere bakıldığında; Hindistan bağımsızlık savaşının önde gelen Kongre Partisinin mecliste baskın bir şekilde çoğunlukta olması, Nehru'nun muhaliflere karşı dik durmasına imkan tanımıştı. İkinci ve daha önemli etken ise İngiliz emperyalizmi döneminde sanayisinin gelişmesi engellenmiş ve ekonomik açıdan oldukça harap olan Hindistan'ın, ekonomik faktörü düşünmesiydi. Enerjiye olan ihtiyacı ve diğer ticari ilişkileri açısından zengin Arap ülkeleriyle ilişkileri iyi tutmaya çalışan Kongre Partisi, o dönemde Arap ülkelerinin İsrail'den daha avantajlı olduğu ve daha somut fırsatlar sunduğunun da farkındaydı.[116] Yeniden bir sanayi kurmaya çalışan bir ülkenin, Arap dünyasının doğalgazı ve petrolüne olan mecburiyeti ise işin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Zira bu durum ilerde Hindistan politikalarının ne denli fayda sağladığını göstermiş ve Hindistan, Arap ülkelerinin İsrail'i destekleyen devletlere yönelik petrol ambargosundan muaf tutulmuştur.

Dış etkenlere bakıldığında ise Hindistan'ın İsrail ile yakınlaşmayı göz ardı etmesinin nedeni, Hindistan'ın bağımsızlığından beri savaş halinde olduğu ve ulusal tehdit olarak gördüğü Pakistan faktörüydü. İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesinden birkaç ay önce bağımsızlığını kazanan Hindistan ve Pakistan, aynı yıl savaşa girişmişlerdir. Hint altkıtasının bölünme planına[117] göre Pakistan'a katılması gereken Keşmir bölgesi,[118] halkının yaklaşık %90'ının Müslüman olmasına rağmen yöneticisi Hindu olduğu için Pakistan'a katılmak istememiş ve

[115] Selected Speeches, September 1946-April 1961", The Publications Division Ministry of Information and Broadcasting Government of India, New Delhi 1971, 1961, s. 414-415.
[116] Arthur G. Rubinoff, (1995), a.g.m., s. 500-501.
[117] İngilizlerin Hint altkıtasından çekilmesi ve Pakistan-Hindistan devletlerinin ortaya çıkış aşaması için Bkz: Yusuf H. Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. 3, 2. bs., 1987, ss. 632-659.
[118] Bölünme planına göre İngiliz Hindistan'ını oluşturan devletler ve devletçikler; "din, etnik yapı, coğrafi konumları ve halkın isteklerine göre" yeni kurulacak olan Hindistan ve Pakistan devletlerinden birine katılacaklardı. Bu durum genelde halkının büyük çoğunluğu Müslüman olan bölgelerin Pakistan'a, diğer bölgelerin ise Hindistan'a katılması anlamına geliyordu. Ancak Hindistan ve Pakistan'a katılmayıp bağımsız kalmak isteyen devletler de bu iki devlete bildirmek şartıyla bağımsızlıklarını kazanabilecekti.
Bölünme planının çerçevesi ve şartları için bakınız: Jisha Menon. *The performance of nationalism: India, Pakistan, and the memory of Partition*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2013. s. 167.

bunun sonucunda Hindistan bölgeye asker çıkararak bölgeyi işgal etmiştir.[119] Hindistan bağımsızlığından beri işgal altında tuttuğu Keşmir bölgesinden dolayı Pakistan ile birçok defa savaş pozisyonuna gelmiş ve 1948 ve 1965 yılında topyekün savaşa tabi olmuşlardır. Hindistan'ın bu tutumuna İslam ülkelerinden tepkiler gelirken Yeni Delhi yönetiminin Filistin meselesini sahiplenir gibi savunması, Arap ülkeleri arasında takdir kazanmıştır. Dolayısıyla Hindistan'ın amacı Filistin meselesini her ortamda destekleyerek Arap ülkelerinin Keşmir meselesi kapsamında BM Genel Kurulunda Pakistan'ı desteklemelerinin önüne geçmek ve Pakistan'ın BM'de[120] İslam ülkelerinden maksimum desteği almasını önlemekti.[121]

Bu bağlamda Nehru, Filistin meselesinde Arap devletleriyle birlikte hareket ederek Pakistan tarafından bir İslam ülkeleri koalisyonunun kurulmasını engellemeye çalışmış ve başarılı da olmuştur. Zira Suud Kralı'nın bu dönemde Pakistan'a gerçekleştirdiği ziyareti sırasında Pakistan'ı Keşmir meselesinde desteklediğini belirtirken iki yıl sonra Pakistan'ın Bağdat Paktı'na üye olarak ABD'nin bölgedeki müttefiklerinden biri haline gelmesinin Suudi Krallığı tarafından ayıplanması bu durumu destekler mahiyettedir.[122] Dolayısıyla Hindistan'ın Filistin meselesinde Arapları destekleyici nitelikte bir strateji izlemesi, Nehru'nun, Pakistan ve Arap devletleri arasındaki ilişkileri dengelemesine yol açmıştır.

İkinci etken de Hindistan nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan Müslümanlara ve dünyaya, Hindistan'ın seküler bir ülke olduğunu göstermekti. Hindistan, Filistin davasını desteklemekle hem ülkelerdeki Müslüman nüfusun takdirini kazanmış hem de Hindistan'ın din temelli bir oluşum üzerine kurulmadığını herkese göstermiştir. Hindistan, ayrıca Pakistan'ın din temelli söylemlerinin kendileri için geçerli olmadığı imajını vererek devlet yapısı ve dış politikasının Hinduizm ideolojisi üzerine temellenmediğini iddia etmiştir. Bu bağlamda gerek ülkedeki diğer azınlıkların gerekse Müslümanların, Hindu çoğunluğun olduğu ülkede rahat bir nefes alması sağlanmıştır. Ayrıca Hindistan'ın, o dönemde savaş durumunda olduğu Müslüman bir ülke olan Pakistan'ın aksine hareket edeceği düşüncelerini de akim bırakmıştır.

Tekrar 1950'li yıllara bakıldığında Hindistan'ın Orta Doğu'ya yönelik politikasının özellikle Mısır'da Cemal Abdünnasır'ın başa geçmesiyle daha Arap yanlısı bir sürece geçtiği

[119] Keşmir meselesinin tarihi için bkz: Türkkaya Ataöv, *Keşmir, Hindistan ve Komşuları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
[120] BM, birçok defa Keşmir bölgesinde bağımsız bir plebisitin yapılması kararı almış, ancak Hindistan günümüze kadar bu kararın uygulanmasına izin vermemiştir.
[121] Joseph Hadass, "Evolution of the Relations between India and Israel," *India Quarterly: A Journal of International Affairs,* 58(2), 2002, s. 20-22.
[122] Nicolas Blarel, a.g.m., s. 390.

söylenebilir. 1952 yılında yapılan devrimle iktidarı ele geçiren Nasır, İsrail'e karşı söylemleri ve duruşu ile kısa sürede Arap ülkeleri tarafından lider olarak görülmeye başlanmıştı. Nasır, dünyanın doğu-batı kutupları arasında iki ideolojik kutba ayrılmasına karşın Bağlantısızlar Hareketi'ne öncülük etmenin yollarını arayarak bu minvalde Nehru ile samimi ilişkiler geliştirmiştir. Nasırın emperyalizme muhalefeti, Hintli dış politika yapıcılar arasında sempatiye yol açtı ve ciddi bir yer buldu. Bu ortak politika Hindistan'ı Mısır'a daha da yakınlaştırırken İsrail ile ilişkilerinin daha da gerilmesine neden olmuştur.

2.2.1. Bağlantısızlar Hareketi ve İsrail

Nisan 1955'te Bandung'da düzenlenen ilk Afro-Asya konferansı, İsrail'in üçüncü dünya ile ilişkileri açısından oldukça önem kesbetmektedir. Bağlantısızlar Hareketinin ortaya çıkmasının ilk evresi olarak kabul edilen Bandung Konferansı, İsrail'in ortaya çıkan üçüncü dünya ülkeleri bloğundan siyasi olarak dışlanmasına yol açmıştı. Mısır Lideri Nasır ve Filistin meselesini baştan beri savunan ve bu bağlamda Arap ülkelerinin takdirini kazanan Nehru, Yugoslavya lideri Tito ile birlikte organizasyonun temel kilit adamlarıydı.

Bağlantısızlar Hareketinin üyeleri genellikle eski sömürge ülkelerinden oluşmaktaydı. Soğuk Savaşın rüzgarlarının en sert hissedildiği dönemde ortaya çıkan hareket, Batı veya Doğu bloğuna doğrudan katılmayan ülkeleri bir arada tutmanın yanı sıra anti emperyalizm ve adil bir düzenin savunuculuğunu misyon edinmişti. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkması hasebi ile İsrail de bu hareket içinde yer almak için başta Hindistan olmak üzere Arap olmayan ülkelerin kapısını çalmıştı. Ancak oluşum içerisinde Arap ülkelerinin ağırlığı, Hindistan ve diğer ülkeler nezdinde İsrail aleyhine caydırıcı bir mekanizma oluşturmuştu. Zira Nasır ve Arap ülkeleri, bu pozisyonlarını fırsata çevirerek İsrail'in Afro-Asya oluşumunun dışında kalmasını sağlamıştı.

Bandung Konferansından itibaren bu tür toplantıları düzenleyenler, İsrail ve birçok Arap ülkesi arasında seçim yapmak zorunda kalmıştır. Taraflar arasında bir seçim yapmak zorunda kalan ülkeler, genelde zengin petrol ve doğalgaz yataklarına sahip Arap ülkelerini seçmiş ve İsrail ile ilişkilerini ikinci plana atmak[123] durumunda kalmışlardır.[124] Bu ortak politika Bağlantısızlar Hareketinin kuruluş zirvesi -Belgrad Zirvesi- sırasında daha da pekişmiştir.

[123] Örneğin Çin, tercihini Arap ülkelerinden yana kullanmış ve İsrail, Pekin ile bağlar kurmak için otuz yılı aşkın bir süre beklemek zorunda kalmıştır.
[124] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 190.

Bandung Konferansına, bağımsızlığını yeni kazanan ülkeler davet edilirken İsrail'in davet edilip edilmeyeceği sorusu gündeme gelmişti. Bu konunun Arap ülkeleri tarafından duyulması üzerine İsrail'in de toplantılara katılmasını isteyen Hindistan, Myanmar (o dönemde Burma) ve Sri Lanka gibi ülkeler geri adım atmak zorunda kalmışlardır. Arap ülkelerinin, İsrail'in katılacağı ya da temsil edileceği hiçbir organizasyon ya da toplantıya katılmayacaklarını ve İsrail'in Bandung Konferansına davet edilmeyeceğinden şüphe duymadıklarını söylemeleri bu düşünceleri akim bırakmıştı. Bu dönemde Nehru'nun, İsrail'in de konferansa davet edilmesi gibi bir düşüncesinin olduğu söylenmektedir. Zira konferanstan 1 yıl sonra kendisine İsrail'i neden davet etmedikleri sorulduğunda Nehru, Arap ülkeleri, İsrail ile yan yana gelmek istemediğinden, İsrail'i davet edip çok sayıda Arap ülkesinin katılmamasına neden olmaktansa İsrail'in katılmamasının daha mantıklı olduğunu belirterek şunları söylemişti:

> *"İsrail'in davet edilmesi için teklif yapıldığında*[125] *... bu yapılırsa Arap ülkelerinin katılmayacağı ortaya çıktı. ... Bu konudaki bakış açımız mantıklı bir yaklaşıma dayanıyordu. Bu sorunla ilgili olarak Arap milletlerine sempati duyuyoruz. Mantıken İsrail'in davet edilmesi gerektiğini hissettik ama bu davetin sonuçlarının diğerlerinin pek çoğunun gelemeyeceğini görünce anlaştık. Yaklaşımımız, ... tabi ki, karşıt olan insanlar için buluşmanın iyi olduğu yönünde."* [126]

Hindistan'ın Bandung Konferansına İsrail'in katılmasında ısrarcı olmamasının bir diğer nedeni Pakistan'ın da konferansın başlıca katılımcılarından biri olmasından kaynaklanıyordu. Konferansta hem Pakistan hem de Hindistan'ın yer alması, Hindistan'ın İsrail'in de konferansa katılması yönünde düşüncelerini akim bırakmıştı. Zira Pakistan, Bağlantısızlar Hareketi'nde ön plana çıkmaya çalışarak Hindistan'ın Filistin meselesinde kahraman olarak görülmesini engellemeye çalışıyordu. Ayrıca Pakistan'ın İsrail'i tanımaması da Arap ülkeleri nezdinde olumlu bir imaja sahip olmasını gerektiriyordu. Keşmir meselesinden dolayı her iki ülkenin de Arap ülkelerinin BM Genel Kurulu'ndaki oylarına ihtiyaç duyması, İsrail ile Hindistan'ın yakınlaşmasını engellemekteydi. Yeni Delhi yönetimi ise Arap ülkeleri ile gerek ekonomisi gerekse dış politikadaki ideolojik tutumu nedeniyle Tel Aviv ile yakınlaşmasının kendisi için iyi olmayacağı düşüncesindeydi.[127] Bu nedenle Yeni Delhi, İsrail'in zirveye davet edilmesinde ısrarcı olmayarak İsrail'e karşı bir tutum sergilemesinin, Hindistan milli çıkarları için daha rasyonel olacağı yönünde hareket etmiştir.

---

[125] Teklifin Hindistan, Burma ve Sri Lanka devlet başkanları tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Bkz: R.K. Srivastava, a.g.m**.,** s. 249; P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 193.
[126] A g.e., s. 193.
[127] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 194-195.

2.2.2. Süveyş Kanal Krizi ve Hindistan – İsrail İlişkileri

Hindistan'ın Mısır ile yakınlaşması, İsrail'e karşı tutumunu derinden etkilemiştir. Nasır ve Nehru'nun yeni bir blok olarak Bağlantısızlık Hareketine öncülük yapma çabaları ve anti emperyalist söylemlerine karşın İsrail'in emperyalist politikası, Mısır'a olan düşmanlığı ve Batı bloğuna yakın olması, İsrail'in, Hindistan dış politika yapıcılarının ilişkilerini geliştirme konusunda tercih etmediği ülkeler arasına girmesine neden olmuştur. Bu yüzden Hindistan İsrail'i tanımasına karşın onunla diplomatik ilişkileri başlatmamakla hem Arap ülkeleri gözünde prestij kazanmış, hem anti emperyal söylemlerle bağımsızlığını yeni kazanan devletler tarafından saygı duyulan bir ülke olmuş hem de Arap ülkeleriyle ekonomik açıdan daha fazla faydalanmıştı.

1956 yılına gelindiğinde Orta Doğu'da Hindistan İsrail ilişkilerini doğrudan olumsuz etkileyen yeni bir olay daha patlak vermişti. Mısır lideri Cemal Abdunnasır'ın 1956'nın sonlarına doğru Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıklaması, Hindistan-İsrail ilişkilerinin bu dönemde belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Nasır'ın kanalı millileştirme politikası, kendi çıkarlarına ters düşen İngiltere, Fransa ve İsrail tarafından büyük tepkiyle karşılanınca Mısır'a karşı bu üçlü koalisyon tarafından saldırıya başlandı. Hindistan savaşın ilk günlerinden itibaren meseleye dâhil olup gerek ulusal gerekse uluslararası kurumlarda saldırının kabul edilemez olduğunu dile getirmeye başlamıştır.[128] Hindistan gibi Arap ve Müslüman olmayan bir ülkenin bu tutumu, hem eski hakimi İngiltere hem de ABD'nin yakın müttefiki olan İsrail tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. Nitekim Süveyş Kanal krizi ile birlikte İsrail'in Hindistan ile ilişkilerini normalleştirmeye yönelik çabaları bir anda hezimetle sonuçlanmıştır. Ayrıca Nehru'nun Bandung Konferansı sürecinde İsrail devletine karşı tarafsız bir politika yürüteceği sinyalleri de ortadan kalkmıştır.

Hindistan, Soğuk Savaş döneminde gerçekleşen tüm Arap-İsrail savaşlarında İsrail'i ve ona destek veren ülkeleri açıkça kınamıştır. Bu kaide Süveyş Kanal krizi sırasında da devam etmiştir. Nehru, 1956 yılında Nasır'ın Süveyş kanalını millileştirmesi üzerine İngiltere, Fransa ve İsrail tarafından yapılan saldırıyı kınayan ve BM'ye saldırganları durdurması çağrısında bulunan ilk başbakanlardan biri olmuştur. Nehru, İsrail, İngiltere ve Fransa'nın bu saldırganlığının BM kurucu anlaşmasına aykırı olduğunu belirtmiştir. Bununla da kalmamış eski Yugoslavya ve Bandung Konferansına katılan ülkelerden de saldırgan ülkeleri alenen kınamak için kendisine katılmalarını istemiştir. Ayrıca 16 Kasım 1956 tarihinde Log

[128] Selected Works of Jawaharlal Nehru Series 2 | Vol. 35 | September 1956-November 1956, s. 53-57.

Sabha'da da bu konuyu gündeme getirip İngiltere ve Fransa'yı kastederek iki güçlü ülkenin bir araya gelerek zayıf bir ülkeye saldırmasının kabul edilemeyeceğini belirtmiştir.[129] Bu süreçte Mısır ile birlikte hareket eden Hindistan, Mısırın masada hakkını aramasını desteklemiştir. Savaş sonunda da Nehru, Londra'da düzenlenen Süveyş kanalının geleceğinin görüşüldüğü konferansa katılması için Nasır'ı ikna etmeye çalışmış ve kendisi de konferansa temsilci göndermiştir.[130]

Süveyş krizinin Hindistan'ın İsrail'e karşı tutumunu daha da sertleştirmesine neden olduğu görülmektedir. Zira Bandung Konferansına İsrail'in de çağrılması gerektiğini ve bu durumu Burma (Myanmar) devlet başkanı ile aralarında görüşen Nehru,[131] Mısır'a yönelik İngiltere-Fransa-İsrail üçlüsünün saldırısından sonra İsrail ile ilişkilerin normalleşmesini resmen reddetmiştir.[132] Bundan önce olduğu gibi bu krizde de Nehru, İsrail'i karşısına alarak hem kendisinin Arap ülkeleri nezdinde prestij kazanmasına hem de ülkesinin zengin Arap ülkeleri ile ilişkilerinin gelişmesine ön ayak olmuştur. Nehru, bu politikasıyla Hindistan'ın Süveyş kanalından kaynaklanan milli çıkarlarını korumayı da amaçlamıştır. Zira kanal, o dönemde de Hindistan'ın önemli ticaret yollarından biriydi.[133] Ayrıca İsrail ve Batılı ülkeleri karşısına alıp Mısır'a bu denli yakınlaşması, Mısır'ın Pakistan yerine Hindistan askerlerinin BM Acil Durum Gücü bünyesinde İsrail-Mısır sınırına konuşlanması sonucunu getirmiştir.[134] Görüldüğü gibi Nehru'nun İsrail'e yönelik politikası sadece Hindistan'ın ön plana çıkmasını değil aynı zamanda Müslüman Pakistan'ın ikinci plana itilmesine neden olmuştur.

Bu dönemde İsrailli yetkililer Yeni Delhi yönetimiyle irtibata geçerek onun Nasır'a olan yakınlığını kullanmasını istediler. Nasır'ın Yahudilere karşı söylemleri, İsrail tarafından endişe duyulmasına neden olmuş ve Nasır'ın Yahudileri sınır dışı etmesini engellemek için Nehru'ya başvurulmuştu. Nehru, Tel Avivli yetkilerinin bu taleplerine cevap vermiş ve Nasır nezdindeki samimiyetini kullanarak durumu engellemeye çalışmıştır.[135]

İsrail ve Batı ülkelerini, BM kurucu anlaşmasını ihlal ettikleri ve Mısır'a saldırdıkları gerekçesiyle her türlü ortamda eleştiren Nehru'nun bu tutumunun kendisine çeşitli şekilde

[129] Jawaharlal Nehru, a.g.e., s. 534-538.
[130] Swapna Kona Nayudu, "The Nehru Years: Indian Non-Alignment as the Critique, Discourse and Practice of Security (1947–1964)", (Doktora Tezi, King's College London, 2015), s. 134–137.
[131] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 194-195.
[132] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 198.
[133] Swapna Kona Nayudu, a.g.e., s. 136.
[134] Manu Bhagavan, *India and the Cold War*, The University of North Carolina Press, 2019, s. 86-88.
[135] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 198.

yaradığını ve Hindistan'ın Arap ülkeleri gözündeki değerinin Pakistan önüne geçtiğini P. R. Kumaraswamy şu şekilde açıklamaktadır:

> *"Nehru'nun Nasır'a olan güçlü desteği ona bazı faydalar getirdi ve Mısırlı lider, Hindistan'ın Mısır-İsrail sınırında konuşlandırılan, yeni kurulan Birleşmiş Milletler Acil Durum Gücü'ne (UNEF) dâhil edilmesini kesin bir şekilde destekledi. Bu, Nasır'ın Pakistan'ın UNEF'e katılmasına izin vermeyi reddetmesiyle keskin bir tezat oluşturuyordu. İsrail için tek teselli, Nehru'nun Nasır'ı Yahudi'leri Mısır'dan sınır dışı etmekten alıkoymaya yönelik başarısız girişimleriydi."* [136]

Süveyş kanalı krizi, Hindistan-İsrail ilişkilerinin dip seviyelere gerilemesine neden olmuştur. İsrailli yetkililer Nehru'nun İsrail'e yönelik politikasını anlamaya çalışırken, Yahudi lobileri Hindistan'a İsrail'e yönelik politikasını değiştirmesi için baskı yapıyorlardı. Krizin çözüme kavuşturulmasından sonra ABD'ye ziyareti sırasında Nehru, ABD'li Yahudi sempatisine sahip Kongre üyeleri ve Dünya Yahudi Kongresi başkanı Goldman ile görüşse de bu kişiler de Nehru'yu diplomatik ilişkiler kurmaya ikna edememiştir.[137] Bu durumdan sonra ne Lal Bahadır Shastri ne de Nehru'nun kızı İndira döneminde, ABD destekli lobiler Hindistan'ın İsrail ile diplomatik ilişkilerini başlatmasını sağlayamamışlardır. Ancak Nehru'nun, 1960'lı yıllara kadar Arap-İsrail arasında patlak veren tüm meselelerde Arapları desteklemesi ve İsrail'i sert şekilde karşısına alması hatta İsrail ile diplomatik ilişkiler geliştirmeyi reddetmesi, onun Çin mağlubiyetinden sonra İsrail'den yardım istemesini engelleyememiştir.

2.2.3. Hindistan-İsrail İlişkilerinin Dönüm Noktası: Hindistan-Çin Savaşı ve Sonrası

1962 yılında Hindistan-Çin arasında patlak veren savaşta Hindistan, Çin'e karşı ciddi bir yenilgi almıştır. Hindistan'ın Çin karşısından hezimete uğraması, bir anlamda İsrail ile ilişkilerinde kritik bir öneme sahiptir. Zira bu döneme kadar taraflar arasındaki ilişkiler sürekli dış faktörlerden olumsuz etkilenmiştir. Ancak Çin'in Hindistan topraklarının önemli bir kısmını ele geçirdiği savaşta Hindistan, ilk kez açıkça İsrail'den yardım talep etmek zorunda kalmıştır. Yeni Delhi'nin talebi karşısında İsrail, iki ülke arasında ilişkilerin düzelmesi adına olumlu sayılabilecek bir tutum sergileyerek Hindistan'ı askerî açıdan desteklemeyi kabul etmiştir.

[136] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s.198.
[137] Nicolas Blarel, a.g.m., s. 392.

1962'deki Hindistan-Çin Savaşı sırasında, Başbakan Nehru, dünyanın dört bir yanındaki liderlere acil destek talep ettiği bir mektup göndermiştir. Nehru'nun bu mektubunun alıcıları arasında İsrail Başbakanı Ben-Gurion da vardı. Ben-Gurion'un ilk cevabı teselli edici olsa da aslında net bir söz verilmemiştir.[138] Gurion, kendisine mektup geldiğinde zaten Hindistan'a karşı gergin bir tutuma sahipti. Bu tutumun Gurion'un cevabına da yansıdığı görülmektedir. Ben-Gurion cevabında Hindistan'a açıkça yardım edeceğini belirtmekten ziyade, Hindistan ile Çin arasındaki gerilim ve çatışmanın müzakereler yoluyla hızlı bir şekilde sona erdirilmesini umduğunu dile getirmiştir. Saldırganlığı önlemek ve özellikle de komşu devletler arasındaki farklılıkları barışçıl yollarla gidermek için mümkün olan her çabanın her zaman İsrail'in tam işbirliği ve sempatisini kazandığını sözlerine ekleyen Gurion, bu sözleriyle aslında Nehru'ya kendilerine yönelik davranışlarını hatırlatmıştır.[139]

Gurion'un yanıtı Çin karşısında sıkışan Hindistan'ı yıldırmamış ve Hindistan yardım talebini yinelemiştir. Bu talebi bu sefer olumlu karşılanırken birkaç hafta sonra İsrail, Hindistan'a ağır topçu silahları ve cephanelik göndermiştir.[140] Hindistan-Çin savaşının sona ermesi ve Çin yenilgisinden sonra Hindistan orduda modernleşmeye giderken İsrail bu noktada Hindistan'ın önemli ortaklarından olmuştur. Savaş henüz devam ederken Hindistan parlementosunun alt kanadı Lok Sabha (Halk Meclisi)[141] milletvekillerinden Mahavir Tyagi, 30 Ekim 1962 tarihinde Nehru'ya gönderdiği bir mektupta, İsrailli yetkililerin kendisini arayıp istemeleri halinde çeşitli ağır silahlar gönderebileceklerini söylediğini yazmıştır.[142] Yenilginin üzerinden üç ay gibi bir süre geçtikten sonra Hindistan tekrar İsrail'in kapısını çalmış ve taraflar arasında askeri ilişkilerin geliştirilmesi için adım atmıştır. Hindistan, İsrail'e askeri ve istihbarat alanında destek talebinde bulunurken İsrail bu talebi olumlu karşılamış ve taraflar arasında gizli bir şekilde üst düzey askeri ziyaretler gerçekleşmiştir.[143]

İsrail açısından bakıldığında, Hindistan İsrail'in bağımsızlığından beri İsrail'i BM üyeliği dâhil her durumda kendisine muhalefet göstermiştir. Ancak Hindistan'ın İsrail'i çok sert şekilde kınadığı Süveyş Kanalı krizinin üzerinden birkaç yıl geçmişti ki İsrail, Hindistan'ın işbirliği talebine hemen karşılık vermiştir. Böyle bir ortamda Hindistan'a kayıtsız şartsız yardımlarda bulunan İsrail, bu işbirliğinin iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin önünü

[138] Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 107.
[139] Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 240.
[140] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 199; Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 240.
[141] Tezin tamamında aksi belirtilmediği müddetçe Hindistan parlamentosu ya da meclisi denildiğinde kastedilen Halk Meclisi, Lok Sabha'dır.
[142] Selected Works of Jawaharlal Nehru Series 2 | Vol. 79 | October 1962-November 1962, s. 763.
[143] Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 240.

açacağını umuyordu.[144] Ancak askeri ve istihbarat alanındaki bu işbirliği ile ilgili gelişmeler Hint basınına sızdırıldığında, Hindistan hükümeti tarafından söz konusu işbirliği önce küçümsendi, daha sonra ise hükümet tarafından reddedildi ve işbirliği görünürde iptal edildi. İsrail, Hindistan hükümetinin bu tutumu karşısında hayal kırıklığına uğramış ve iki ülke arasındaki ilişkiler tekrar bozulmaya yüz tutmuştur.

Ancak bu durum, taraflar arasındaki askeri ilişkilerin başlangıcı olmuş ve günümüze kadar giderek artmaya da devam etmiştir. Her ne kadar Hindistan yönetimi tarafından yakın ilişkileri yalanlayan bir açıklama yapılsa da aslında bu noktadan sonra askeri alandaki işbirliği artarak devam etmiştir. Zira Çin savaşından yaklaşık birkaç yıl sonra 1965 ve 1971 Hindistan-Pakistan savaşlarında Hindistan, İsrail'in desteğine yine muhtaç olmuştur. SSCB, bu dönemde Hindistan'ın temel silah tedarikçisi olsa da İsrail, Pakistan'a karşı savaşlarında Hindistan'ı askerî açıdan oldukça desteklemiştir.[145] Ancak bu durumun da savaş bittikten sonra İsrail'in beklentilerinin aksine iki ülke arasındaki siyas ilişkiler üzerinde ciddi bir etkisi olmamıştır. Savaştan sonra İsrail'le diplomatik ilişkileri başlatması açısından bir minnet duygusu göstermesi beklense de Hindistan, İsrail'den bu şekilde askerî malzeme satın almaya devam etmesine rağmen karşılıklı diplomatik ilişkilerin gelişmesine yanaşmamıştır. Hatta bu savaştan yaklaşık iki yıl sonra patlak veren Arap-İsrail savaşında Hindistan, İsrail'in tutumunu en sert şekilde eleştiren ve kınayan ülkelerden biri olmuştur.[146]

2.2.4. 1967 Arap–İsrail Savaşının Hindistan-İsrail İlişkilerine Etkisi

1966'ya gelindiğinde İndira Gandhi, Hindistan'ın yeni seçilen başbakanı olmuştu. Bayan Gandhi'nin göreve gelmesinin üzerinden henüz iki ay geçmişti ki Hindistan toprakları bir İsrail devlet başkanına ev sahipliği yapıyordu. Ancak durum düşünüldüğünden ya da olması beklenen diplomatik usullerden çok farklıydı.

Mart 1966'da İsrail Devlet Başkanı Zalman Shazar, Nepal'e yedi günlük bir resmi ziyareti gerçekleştirmek amacıyla İsrail'den havalanmıştı. Ancak uçuş programı nedeniyle önce Yeni Delhi'de kısa bir mola verdi ardından geceyi geçireceği Kalküta şehrine hareket etmişti. İsrail devlet başkanının başkente gelişi üzerine başkentte hiçbir yetkili onu kabul etmezken, İsrail lideri Kalküta'ya hareket etmiş ve orada küçük bir program ile karşılanmıştı. Yeni Delhi

[144] A.g.e., s. 240
[145] Amit Cowshish, "India–Israel Defence Trade: Issues and Challenges", *Strategic Analysis*, 41(4), 2017, ss. 401-412
[146] Foreign Affairs Record, New Delhi, September/1969, s. 169.

hükümetinin Zalman Shazar'a karşı takındığı bu tutum muhalefet tarafından saygısızlık olarak nitelendirilmiş ve dışişleri bakanından mecliste durumu açıklaması istenmişti.[147]

Bu durum İsrail'in, Pakistan'a karşı Hindistan'a askeri mühimmat ve cephanelik desteği sunmasından sadece bir yıl sonraydı. Hindistan'ın bu tutumu İsrail tarafından eleştirilse de Yeni Delhi Yönetimi tavrından ödün vermemiş ve bir yıl sonra patlak veren 1967 Arap-İsrail savaşında da İsrail'i sert şekilde kınamıştır.

1967 yılına gelindiğinde yeni bir İsrail-Arap savaşı daha patlak vermiş ve Hindistan, her zamanki gibi yine ilk tepki veren ülkeler arasında yerini alarak gelenekselleştirdiği Arap yanlısı politikasını devam ettirmişti. İsrail'i bölgede tansiyonları artırmak ve savaşa yol açmakla suçlayan İndira Gandhi Hükümeti, İsrail saldırılarında BM Acil Durum Gücü'nde (UNEF) bulunan Hindistan askerlerinin de öldürüldüğünü belirtmiştir. Hem bölgede güvenlik ve barışa ket vurduğu hem de saldırılarda Hindistan askerlerinin de hayatlarını kaybettiğini dile getiren Yeni Delhi, İsrail'i kınamaktan geri durmamıştır. İndira Gandhi, İsrail'i provokatif eylemlerinden dolayı suçlamış ayrıca Filistin halkını açıkça desteklediğini belirtmiştir.[148]

Orta Doğu'daki saldırgan ve emperyal politikaları karşısında İsrail ile konsolosluk düzeyinde dahi ilişkilerin başlatılmaması gerektiğini savunan İndira, Log Sabha'da yaptığı konuşmasında bölgede başlayan savaşın bir dünya savaşına yol açabileceğini belirterek bunun derhal son bulması çağrısında bulunmuştur. Ayrıca BM Genel Kurulunda da Hindistan, bölgede barışın hâkim olmasını istediklerini belirterek İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur.[149]

İndira'nın saldırıların son bulmasını ve durumun netleşmesini beklemeden İsrail'e yönelik ağır ithamları karşısında muhalefet liderleri, İndira Gandhi'ye ihtiyatlı olması yönünde taleplerde bulunmuşlardır. Mısır ve İsrail arasında bir denge kuramayan Hindistan hükümeti, muhalefetin tavsiyelerine karşılık; *"İhtiyatlı davranarak dünyada izimizi bırakmadık. Adaletin söz konusu olduğu yerde bir duruş sergileyerek dünyaya damgamızı vurduk."*[150] diyerek politikalarının ahlaki değerlere dayandığını belirtmiştir.

[147] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 203-204.
[148] Leyaqat Khan, India-Israel Relations: A Study of Bilateral Cooperation Since 1991, Department of Political Science, New Delhi: Aligarh Muslim University, *Doktora Tezi*, 2015, s. . 14.
[149] Foreign Affairs Record, New Delhi, September/1969, MEA Library, Ministry of External Affairs, Government of India, https://mealib.nic.in/?2588?000, Erişim T: 20.02.2021, s. 189.
[150] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 205-206.

İndira Gandhi, 14 Ekim 1967 tarihinde BM Genel Kurulu'nda bölgedeki çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğini belirterek bölgedeki ülkelerin güvenlik, toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarının dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Görüldüğü üzere 1967-1969 yılları arasında süren İsrail-Arap dünyası çatışmalarında, Hindistan'ın tutumu net olmuş ve Arap ülkelerinin savlarını desteklemiştir. Her ne kadar 1963 yılında Çin'e yenildikten sonra ve 1965 yılında Pakistan ile girdiği savaş nedeniyle İsrail'den teknoloji ve silah almaya başlasa da bu durum Hindistan'ın uluslararası kurumlarda İsrail'e karşı tutumunu değiştirmemiştir. 1969 yılında İsrail'in Beyrut havaalanını bombalamasını da kınayan Hindistan, dönemin İsrail hükümetinin Mescidi Aksa'ya yönelik eylemlerinden dolayı rahatsızlığını belirtmiş ve BM Güvenlik Konseyi'ne Kudüs kararının ivedilikle uygulanması çağrısında bulunmuştur.[151]

Diğer taraftan Hindistan'ın da karşılaştığı uluslararası meselelerde Arap ülkelerinin desteğini aldığı görülmektedir. 1965 yılında Portekiz idaresindeki Goa'yı ilhak etmesi meselesinde Arap ülkeleri Hindistan'ı desteklemişler ve Goa meselesinde BM'de Hindistan lehine oy kullanmışlardır.[152] Buna karşılık İsrail medyası ise Hindistan'ın Goa'yı ilhak etmesini eleştirmiş ve çifte standartlıkla suçlamıştır.

İsrail'e kaşı tutumunu değiştirmemekle muhalefet tarafından sert eleştirilere maruz kalsa da Kongre Partisi, 1973 yılında patlak veren dördüncü Arap-İsrail savaşında tavrını değiştirmemiş ve Arap ülkelerini gözetmeye devam etmiştir. 6 Aralık 1973 tarihinde Hindistan Dışişleri Bakanı Swaran Singh yaptığı açıklamasında Araplara sempati duymalarının iki nedeni var demiştir: *"Birincisi, onlar bizim asırlık dostlarımız, ikincisi, İsrail saldırganlığının ardından onların toprakları işgal edildi."*[153] diyerek Arap yanlısı politikalarını bu şekilde savunmuştur. Aynı şekilde İndira Gandhi de iki nedenden dolayı Arap ülkelerine sempati duyduğunu belirtmiştir: Birincisi Hindistan'ın Arap ülkeleriyle eski ve sağlam ilişkilerinin olması iken ikincisi de İsrail'in 1967'de işgal ettiği Arap topraklarını vermeyi ve BM kararlarına uymayı reddetmesidir.[154] Bu bağlamda İndira Ganhhi başbakanlığı döneminde İsrail karşıtı katı bir politika izlenmiş ve Hindistan Kasım 1975'te kabul edilen ve

[151] Foreign Affairs Record, New Delhi, September/1969, s.169.
[152] Keesing's Record of World Events, "Indian Occupation of Portuguese Territories in India-Invasion of Goa, Daman, and Diu, – Incorporation in Indian Union", *(formerly Keesing's Contemporary Archives)*, Sayı: 8, Mart, 1962, s. 7.
[153] Leyaqat Khan, a.g.t., s. 17.
[154] Leyaqat Khan, a.g.t., s. 17.

"Siyonizmin bir ırkçılık ve ırk ayrımcılığı biçimi olduğunu belirleyen 3379 sayılı BM Genel Kurulu Kararı"nda lehte oy kullanmıştır.[155]

Filistin halkına olan desteklerini açıkça beyan eden Hindistan yönetimi, ayrıca Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) diplomatik olarak tanıyan ilk Arap olmayan ülke olmuştur. İsrail ile olan ilişkilerini, tanımanın ötesine taşımakta oldukça isteksiz olan Hindistan'ın FKÖ'ye verdiği siyasi ve diplomatik desteğin kapsamı ve ciddiyeti, 1974 yılında diplomatik tanıma ile devam etmiştir. Yeni Delhi'nin bu tutumu her ne kadar İsrail yönetimini kızdırsa da bu durum değişmemiştir. Yaser Arafat ise Hindistan'ın bu hareketinden duyduğu memnuniyeti dile getirerek bu tutumun, Filistin halkının mücadelesini güçlendireceğini belirtmiştir.[156]

Indira Gandhi'nin, FKÖ'ye ülkesinde resmi temsilcilik açma izni vermesi ve daha sonra İsrail'in Bombay (Mumbai) konsolosunu istenmeyen adam ilan etmesi, Arap ülkeleri tarafından yapılan baskılar neticesinde gerçekleşmiştir. Arap ülkelerinin 1974 yılında İsrail'i destekleyen ülkelere karşı uygulamaya koyduğu "*Petrol Ambargosu*"na Hindistan'ın dahil edilmemesi, enerjide dışa bağımlı Hindistan üzerinde baskıların oluşmasına neden olmuştur. Nitekim daha sonra CIA tarafından erişime açılan belgeler arasında bu konuda Yeni Delhi'ye yönelik yoğun Arap-lobileri baskısı olduğu belirtilmiştir.[157]

Ayrıca Hindistanlı yöneticilerin söylemlerine bakıldığında Hindistan'ın İsrail karşıtı bir politika izlemesinin nedenlerinin başında, ekonomik beklentilerin olduğu görülmektedir. Zira bölge ülkelerinin zengin petrol ve doğalgaz yataklarına sahip olmasının aksine İsrail'in Hindistan'a bu anlamda askeri yardımlar dışında sunacağı bir emtiası olmamıştır. Kıyaslandığında Arap ülkelerinin, Hindistan ekonomisi için daha önemli fırsatlar sunduğu görülmektedir.

2.2.5. Janata Hükümeti ve Hindistan-İsrail İlişkileri

1950'lerde tanıma ile başlayan Hindistan İsrail ilişkileri, Arap-İsrail Savaşında Hindistanlı liderlerin Filistin halkına sempati duyması ve Arap ülkelerini desteklemesi ile bozulmuştu. 1962'ye gelindiğinde Çin karşısında alınan yenilgi sonrasında Hindistan'daki Yahudi lobileri ve İsrail yanlısı muhalefet tarafından İsrail'e yönelik pozitif algı çalışmaları başlamıştır.

[155] "Elimination of All Forms of Racial Discrimination, A/RES/3379", United Nations General Assembly, November 10, 1975https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/761C1063530766A7052566A2005B74D1,Erişim T: 10.11.2020.
[156] Jagdish P. Sharma, "India and Israel: A Study Of Evolution in Relations (1948-92)", *Proceedings of the Indian History Congress*, Sayı. 53 (1992), s. 595; Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 111.
[157] CIA,19.01.1975, CIA-RDP86T00608R000400010008-0.

İsrail'in savaş boyunca Hindistan'a silah transferi, Hindistan muhalefetinin ilgisini çekmiştir. Çin mağlubiyeti, taraflar arasındaki ticareti özellikle de savunma alanında işbirliğini artırmış olsa da Hindistan'ın Filistin meselesine yönelik duruşunu değiştirmemiştir. Zira Hindistan'ın Lübnan'ı işgali sırasında Hindistan tarafından verilen tepkiler ve Hindistan'ın BM kararları doğrultusunda İsrail'in işgal ettiği Filistin topraklarından çekilmesini istemesi, tarafların ilişkilerinin dibe vurmasına neden olmuştur.

Gerek Hindistan iç politikasındaki belirsizlikler gerekse dış politikaya yönelik muhalif fikirlerinin yükseldiği 1977 seçimleri sırasında Kongre Partisi bağımsızlıktan sonra ilk kez bir seçim kaybetmiş ve Morarji Desai liderliğindeki Hindu milliyetçisi Janata Partisi başa geçmiştir. Kongre dışında ilk kez başka bir başbakanın seçildiği bu dönemde, beklenenin aksine Filistin meselesine yönelik tutum değişmemiş ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve Filistinlilere self determinasyon hakkı tanıması yönündeki söylemler tekrarlanmıştır. Ayrıca Janata Hükümeti tarafından İsrail'in işgal ettiği topraklarda Yahudi yerleşim birimleri inşa edilmesine de tepki gösterilmiştir.[158]

Hindistan bu dönemde Bağlantısızlık Hareketine öncülük etmesi hasebiyle dış politikasını tarafsızlık ve hakkaniyet ilkesi üzerine şekillendirdiğini belirtmektedir. Bağlantısızlar Hareketi bu dönemde de Hindistan dış politikasının mihenk taşı olmaya devam etmiştir. Janata Partisi dış ideolojik tutumunu dış politikaya yansıtmamış ve İsrail ile ilişkilerini diplomatik düzeye taşımamıştır.

1978 yılında İsrail ve Mısır arasında imzalanan Camp David anlaşması, Hindistan'ın İsrail ile ilişkilerinin düzelmesi için bir fırsat sunmuştur. Desai hükümeti Arap ülkelerinin İsrail'e yönelik tutumlarının değiştiğini varsayarak İsrail'li yetkilileri Yeni Delhi'ye gizlice davet etmiş ve taraflar arasındaki işbirliği olanaklarını konuşmuştur. Ancak İsrail'in karşılıklı ilişkileri, diplomatik ilişkiler seviyesine çıkarmak istemesindeki ısrarı, ikili işbirliğinin diğer alanlarda da eksik kalmasına neden olmuştur.[159]

1977-1979 yılları arasında Desai başbakanlığında iktidarda kalan Janata Partisi döneminde, dönemin İsrail dışişleri bakanı Moşe Dayan tarafından Hindistan'a bir ziyaret gerçekleştirilmiş; ancak ziyaret İsrail tarafı için beklenen sonuçları doğurmamıştır. Dayan, Hindistan'ı ziyaret ettiğinde İsrail'in Mumbai'de konsolosluğu bulunmasına rağmen taraflar arasında karşılıklı diplomatik ilişkiler adına henüz ortada somut bir durum yoktu. Zaten

[158] Leyaqat Khan, a.g.t., s. 20.
[159] Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 111-112.

ziyaretin temel nedeni de Hindu milliyetçisi Janata Partisini, İsrail ile diplomatik ilişkileri başlatmaya ikna etmekti. Dayan, ziyareti sırasında o zamanki Hindistan Başbakanı Desai ile bir araya gelirken Desai, Dayan'a şu sözlerle karşılık vermiştir:

> *"Araplarla barış yapmak zorundasınız. İsrailliler, Nazi'nin ve Avrupa'daki zulmün acısını çekti, ancak bunun bedelini Filistinlilere ödetmemeli. Mülteciler yerleştirilmeli ve bir Filistin devleti ilan edileceği işgal altındaki topraklardan çekilmek zorundasınız… İsrail, bir Filistin devletinin kurulmasını mümkün kılmalıdır. ... Çözüm, İsrail'in tahliye etmesi gereken Arap topraklarında bir Filistin devleti kurmaktır".*[160]

Görüldüğü gibi Desai de kendinden önceki hükümetler gibi İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiğini vurgulamıştır. O dönemde birçok İslam ülkesinin dahi yapamadığı bir şekilde Hindistan, İsrail karşısındaki ve Filistin halkına olan sempati ve desteğinden ödün vermemiştir. İddialara göre Desai, İsrail dışişleri bakanına dediklerinin ortaya çıkması halinde görevden ayrılma tehlikesinin olacağını belirtirken İsrail dışişleri bakanı Dayan ise daha sonra belirttiği gibi aşağılanmış ve küçük düşürülmüş bir şekilde başbakanın odasından ayrıldığını kaydetmiştir.[161] 1979 yılına gelindiğinde Desai, parti içi ayrılıklardan dolayı istifa etmek zorunda kalmış ve 1980 yılında yapılan seçimleri yine İndira Gandhi liderliğindeki Kongre Partisi kazanmıştır.

2.3.Soğuk Savaş Döneminin Sonuna Doğru: Hindistan-İsrail İlişkileri ve ABD Etkeni

İndira Gandhi'nin ikinci görev süresinde -1980-1984 yılları arasında- Hindistan-İsrail ilişkileri tarihinin en dip seviyelerini görmüştür. İndira'nın İsrail'e yönelik sert tutumu ikinci görev döneminde daha da keskinleşmiştir.

1980'li yıllara gelindiğinde Hindistan, FKÖ ve Filistin meselesine verdiği desteği sürdürmeye devam etmiştir. 26 Mart 1980 tarihinde o zamanki Hindistan Dışişleri Bakanı P.V. Narsimha Rao, Parlamento'da Hindistan'ın FKÖ'nün Yeni Delhi'deki ofisine, tam diplomatik tanınma hakkı tanımaya karar verdiğini duyurmuştur. Bu söylemden sonra Arafat Hindistan'a üç günlük bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaretinde Filistinlilerin meselesini desteklemelerinin ve ilgi duymalarının, Hindistan dış politikasının bağımsız ruhundan kaynaklandığını belirterek Orta Doğuya barışın ancak FKÖ'nün eşit bir şekilde çözüm masasına kabul

[160] Leyaqat Khan, a.g.t., s. 21.
[161] Leyaqat Khan, a.g.t., s. 21.

edilmesiyle olabileceğini de eklemiştir.[162] Arafat'ın 1982 yılında Hindistan'a ikinci ziyareti ikili ilişkilerin ilerletilmesine yol açmıştır.

1982 yılına gelindiğinde ise bu yıl Hindistan-İsrail ilişkileri açısından en kötü tarihlerden biri olmuştur. İsrail'li yetkililerin diplomatik ilişkileri başlatma düşünceleri tekrar zora düşmüştür. Zira İndira'nın ilk görev döneminde İsrail'e karşı sert söylemleri iki devlet arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. 1982'ye gelindiğinde ise İndira, İsrail'in Mumbai konsolosunu persona non grata (istenmeyen kişi) ilan ederek İsrail'i bir kez daha hayal kırıklığına uğratmıştır. İsrail'in Mumbai konsolosu, Hindistan-İsrail ilişkileri ile ilgili bir gazeteye verdiği röportajda, Yeni Delhi hükümetinin İsrail'e yönelik tutumunu eleştirmesinin ardından istenmeyen kişi ilan edilmişti.[163] İsrail-Hindistan ilişkilerinin en dip seviyelere taşınmasındaki kararın görünürdeki nedeni, konsolosun söz konusu röportajı olsa da asıl gerekçenin İsrail'in 1982 yılında Lübnan'a saldırısı olduğu söylenmektedir.[164]

Aynı yıl İsrail ise Lübnan'a yönelik saldırıları nedeniyle bir kez daha Hindistan başbakanı İndira Gandhi tarafından kınanmıştır. 25 Temmuz 1982 tarihinde Log Sabha'da yaptığı konuşmasında, İsrail saldırılarını kınayan bayan Gandhi, *"İsrail'in Filistinlileri yok etme girişiminin uzun vadede başarılı olamayacağını"*[165] söylemiştir. Daha sonra yaptığı açıklamalarda da İsrail'in askerlerini ivedilikle Lübnan topraklarından çıkarması çağrısında bulunan İndira, Orta Doğu'da kalıcı ve adil bir çözümün, bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulması ve Filistin halkının haklarının tanınmasıyla bağlantılı olduğunu belirtmiştir.[166]

İsrail ile ilişkileri açısından sert geçen dört yıllık başbakanlık görevi sonrasında İndira'nın yerine oğlu Rajiv Gandhi geçmiştir. 1984 yılında Sikh bir koruması tarafından vurularak öldürülen Hindistan Başbakanı İndira Gandhi'nin yerine geçen oğlu Rajiv Gandhi, annesi kadar olmasa da Filistin halkını destekleyen emareler göstermiştir. Ancak Rajiv dönemi İsrailli yetkililerle gerçekleştirilen görüşmeler bağlamında Hindistan-İsrail ilişkilerinin en geliştiği dönem olarak da anılmaktadır.[167]

Soğuk Savaşın son yıllarına yaklaşırken Rajiv Gandhi, ABD ile ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi gerektiği savıyla hareket etmiştir. Her ne kadar Bağlantısızlar Hareketine öncülük yapsalar da SSCB ile yakın ilişkileri, ABD ile iyi ilişkiler geliştirmelerine engel

[162] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 216-217.
[163] P.R. Kumaraswamy, "India and Israel: emerging partnership", *Journal of Strategic Studies*, 25(4), (2002a), s. 196.
[164] Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 242.
[165] Leyaqat Khan, a.g.t., s. 19.
[166] Foreign Affairs Record, February/1983, s. 29
[167] Mahwish Hafeez, "India-Israel relations", *Strategic Studies*, 29(4), 2009, s. 67-68.

olmuştu. Zira 1980'lerin başında SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi, ABD tarafından komünist tehdit olarak görülüp bu minvalde Pakistan silahlandırılırken, Rajiv'in annesi, önceki başbakan bayan Gandhi, SSCB'ye karşı bir söylemde bulunmamış ve dolaylı olarak Afganistan'ın işgaline destek vermiştir. Bu atmosferde gelişen ilişkiler 1984 yılından sonra Rajiv Gandhi ile devam etmiştir.

1985 yılındaki BM Genel Kurul toplantısından birkaç gün önce Tunus'taki FKÖ genel merkezinin İsrail tarafından bombalanması, Rajiv'in durumu kınamasıyla devam etmiştir. Oturum başladığında Hindistan dışişleri bakanı B. Ram Bhagat, BM Genel Kurul'unda yaptığı konuşmasında İsrail'in saldırgan tutumunu eleştirerek İsrail'i bölgenin barış ve güvenliğini tehdit eden bir ülke olarak nitelendirmiştir. Ancak 1985 yılında gerçekleştirilen bu toplantı önceki toplantılardan farklıydı. Nitekim 18 Arap ülkesi Genel Kurul'unda İsrail'in saldırgan tutumlarının, BM Kurucu Anlaşmasının ihlali olduğu gerekçesiyle İsrail'in BM'den ihraç edilmesi çağrısında bulunan bir kararın alınması için çalışmalara başlamışlardır. Ancak Hindistan bu sefer Arap destekli geleneksel politikasından ödün vererek kararı desteklememiş ve çekimser bir tavır sergilemiştir.[168]

Rajiv ile birlikte Hindistan-İsrail ilişkileri ilk kez olumlu yönde bir seyir izlemeye başlamıştır. Zira Rajiv her ne kadar İsrail'in Arap ülkelerine yönelik saldırılarını kınasa da İsrail'in Hindistan ile diplomatik ilişkilerinin karşılıklı başlatılmasına sıcak bakan ilk başbakan olmuştur.

Rajiv 1985 yılında -BM Genel Kurulu toplantıları süresince- İsrail başbakanı Simon Peres ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Rajiv'in bu görüşmesi İki ülke ilişkileri açısından tarihi bir görüşme olarak kayıtlara geçmiştir. Zira bu görüşme iki ülke başbakanları arasındaki ilk görüşme olmuştur. Görüşmede Rajiv, İsrail'e yönelik Hindistan'ın sert tutumunu ilk kez yumuşatmış ve İsrail vatandaşlarına vize konularında çeşitli kolaylıklar sağlayacağını taahhüt etmiştir. Rajiv'in bu söylemlerinden sonra iki ülke arasında vatandaşlar nezdinde etkileşimler hız kazanmaya başlamış ve bu adım diplomatik ilişkilerin kurulmasının zemini olarak görülmüştür. Asya Oyunları Federasyonu[169] tarafından genel olarak 4 yılda bir düzenlenen olimpiyatlara İsrail'in davet edilmemesi[170] 1987 yılında son bulması ve Rajiv Gandhi hükümetinin, bir İsrail tenis takımına Temmuz 1987'de Davis Cup Turnuvası kapsamında Yeni Delhi'ye gelmeleri için vize vererek bir Hindistan takımına karşı oynamasına izin

[168] Nicolas Blarel, a.g.m., s. 393.
[169] 1949'dan 1982'ye kadar Asya'daki spor organıydı. Federasyon 16 Kasım 1982'de Yeni Delhi'de dağıtıldı ve yerine Asya Olimpiyat Konseyi geçti.
[170] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 222-223.

vermesi bu durumu örneklendirmektedir. 1988 yılından sonra taraflar arasındaki normalleşme görüşmeleri hız kazanmış, bu tarihten sonra Hindistan, ev sahipliği yaptığı uluslararası konferans ve olimpiyatlara İsraillilerin de vize alarak katılmasına izin vermiştir.[171]

Ancak Aralık 1987'de Birinci Filistin intifadasının başlaması ve ardından İsrail'in Arap ülkeleri tarafından tecrit edilmesi Hindistan'ın, İsrail ile normalleşme yönündeki seçeneklerini kısıtlamıştır.[172] Rajiv, bu olayda da Hindistan'ın geleneksel Filistin yanlısı, İsrail karşıtı politikasını devam ettirmiştir. Aynı dönemde İsrail'in 1983 yılından beri devam eden Sri Lanka etnik çatışmasına katılması ve Sri Lanka devleti ile özellikle askeri-istihbarat alanında işbirliği yapması, iki ülke arasında söylemsel gerilimlere yol açmıştır.[173]

Bu olaylar taraflar arasında karşılıklı suçlamalara yol açsa da bu dönemden sonra İsrail ve Hindistan arasında karşılıklı etkileşim ve görüşmelerin sayısı giderek artmıştır. Rajiv, başbakanlığı döneminde ABD'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında İsrail'li diplomatlarla birçok kez bir araya gelmiş ve görevde kaldığı süre boyunca İsrail-Hindistan ilişkilerinin sessiz bir şekilde ilerlemesine yol açmıştır. Ağustos 1988 tarihinde ABD'li Yahudi lobileri ve İsrail destekçisi Kongre üyesi Stephan Solarz, Rajiv Gandhi'ye annesinin başbakanlık döneminde istenmeyen adam ilan edilen İsrail'in Mumbai konsolosunu tekrar kabul etmesi yönünde baskı uygulamışlardır. Bu baskı neticesinde Hindistan-İsrail ilişkileri, aynı yılın kasım ayında yardımcı-konsolosluk seviyesinden konsolosluk seviyesine yükseltilmiştir.[174] 1989'a gelindiğinde ise 1982 yılında sınır dışı edilen İsrail'in Mumbai konsolosunun yerine Giora Becher, İsrail'in Mumbai'ye atanan 1982 yılından sonraki ilk konsolosu olmuştur.[175]

1989 yılında ise ABD'den Hindistan'a, İsrail ile kapsamlı diplomatik ilişkiler başlatmaya razı olması için aralarında ABD kongre üyelerinin de bulunduğu iki delege ziyareti gerçekleşmiştir. Hindistan ile ilişkileri artan ABD, bu dönemde politik ve ekonomik baskılarını devreye sokarak Hindistan-İsrail ilişkilerinin karşılıklı diplomatik ilişkiler başlatılarak müttefik düzeyine geçmesi için çabalamıştır. Zira ziyaretler sonuç vermiş ve 1989 Hindistan hükümeti Maharashtra'daki devlet-hükümet yetkililerine İsrail konsolosluğunun tüm resmi görevlilerini davet etmeleri talimatını vermiştir.[176]

[171] P. R. Kumaraswamy, "India, Israel and the Davis Cup Tie 1987", *Journal of Indo-Judaic Studies*, 5, 2002b, s. 33-36.
[172] P.R. Kumaraswamy, (2002b), a.g.m., s. 196.
[173] Stanley Wolpert, a.g.e., s.311.
[174] Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 243.
[175] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 228.
[176] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 228.

Ancak, İsrail yanlısı delegelerle yapılan bu görüşmeler ve ABD baskısı ile İsrail ilişkilerinde değişim yönünde bir dizi önemli adım atılmasına rağmen, Rajiv Gandhi hükümeti döneminde de Hindistan'ın İsrail'e yönelik dış politikası tamamen değişime uğramamıştır. Hindistan Rajiv döneminde İsrail ile normalleşme yönünde önemli adımlar atsa da Filistin meselesine bakışını ve Araplarla olan ilişkilerini de aynı seviyede tutmaya çalışmıştır. İsrail ile normalleşme evresine geçerken dahi Arap ülkelerinin Hindistan'a yönelik olumsuz bir tavır sergilememeleri için Yeni Delhi yönetimi ilişkileri dengede tutma politikası gözetmiştir. Bu bağlamda Hindistan, 15 Kasım 1988'de bağımsızlığını ilan eden Filistin devletini tanıyan Arap olmayan ilk ülkelerden olmuştur.[177]

Bu bağlamda devam eden ilişkiler Soğuk Savaşın sona ermesiyle farklı bir boyuta geçmiştir. Soğuk Savaş döneminde Hindistan'ın en önemli müttefiklerinden SSCB'nin dağılması Yeni Delhi'nin yalnızlaşmasına yol açarken ABD'nin Pakistan'a yönelik desteği Hindistan'ın dış politikasını sorgulamasına neden olmuştur. Ayrıca Soğuk Savaş döneminde gerçekleşen İran-Irak savaşı ve Soğuk Savaşın sona ermesinin hemen ardından başlayan Körfez Savaş'ında Arap ülkeleri arasındaki birliğin eskisi gibi olmadığı düşüncesi, Hindistan'ın Soğuk Savaş döneminde yürüttüğü idealist dış politikayı gözden geçirmesine yol açmıştır. Bu bağlamda gerçekleştirdiği dışa açılım politikaları kapsamında başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri ve müttefikleri ile ilişkilerini realist bir dış politika çerçevesinde yürütmeye başlamıştır. ABD'nin Orta Doğu'daki müttefiki İsrail de Hindistan'ın dışa açılım politikalarından nasibini almış ve Soğuk Savaş sonrası Hindistan-İsrail ilişkileri 1992 yılında karşılıklı diplomatik ilişkilerin başlatılmasıyla önceki dönemlerden çok daha farklı bir boyuta taşınmıştır.

Bir sonraki bölümde Hindistan dış politikası (Soğuk Savaş dönemi ve sonrası) üzerinde durulacaktır. Bu bölümün yazılmasının sebebi Birinci Bölüm'de ele alınan teoriler çerçevesinde; Hindistan'ın İsrail'e yönelik politikası'nın, İkinci Bölüm'deki aşamadan Dördüncü Bölüm'de anlatılmış olan evreye nasıl geçtiğinin gösterilmesidir. Zira bölümde Hindistan dış politikası Soğuk Savaş öncesi ve sonrası olarak karşılaştırılmalı ele alındığı için Soğuk Savaş sonrası Hindistan'ın İsrail'e yönelik politika değişiminin altında yatan sebeplerin neler olduğu Üçüncü Bölüm'de anlatılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla Üçüncü Bölüm'de anlatılan Hindistan'ın dış politikasındaki dönüşümün anlaşılması, Birinci Bölüm'de anlatılan teoriler ışığında İkinci ve Dördüncü Bölüm'ün kavranması açısından önemlidir.

[177] "India-Palestine Relations", Ministry of External Affairs, Government of India, https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/Updated_Note_on_IndiaPalestine_Relations_for_MEA_Website.pdf , Erişim T: 27.11.2020.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI (1991-2021) HİNDİSTAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ DÖNÜŞÜM

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Hindistan'ın Soğuk Savaş dönemi dış politikasının portresi ortaya konularak Soğuk Savaş sonrası dönüşen Hindistan dış politikası ele alınacaktır. Gandhi'nin idealist ve ahlaki söylemleri ile Nehru'nun antiemperyalist söylemlerinin zeminini oluşturduğu bu dönem, daha çok idealist teorinin öne sürdüğü fikirler kapsamında şekillenmiştir. Hindistan'ın Soğuk Savaş dönemi dış politikasının görece olarak idealist söylemler etrafında şekillendiğini belirttikten sonra bu durumun Soğuk Savaş'ın son yıllarında gösterdiği değişim emarelerine değinilecektir. Nitekim Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve en önemli müttefiki SSCB'nin dağılmasıyla başlattığı dış politikada çeşitlilik programlarıyla Hindistan dış politikasında realist söylemlerin ağır bastığı bir evreye geçilmiştir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası Hindistan dış politikasındaki uluslararası etik değerlerden ulusal çıkarlara, bağlantısızlıktan stratejik iş birliklerine ve realist-pragmatist bir politikaya geçişin kavranabilmesi için Soğuk Savaş dönemi Hindistan dış politikasının tasvir edilmesi önem kesbetmektedir.

3.1.SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ HİNDİSTAN DIŞ POLİTİKASI

Sahip olduğu yeraltı ve yerüstü kaynaklarla birçok kavmin/milletin dikkatlerini celbeden Hint altkıtası tarih boyunca farklı kavimlere/milletlere ev sahipliği yapmıştır. 1526 yılında Panipat savaşı ile bölgeyi fetheden Babürler yaklaşık üç asır bölgede hüküm sürmüştür. 1600'lü yılların başlarında İngilizler Doğu Hindistan Şirketi[178] adı altında ticaret ve misyonerlik faaliyetleri bağlamında Hint altkıtasına adım atmış ve bu tarihten sonra kademeli olarak Hindistan'da siyasi emellere başlamıştır. 1764 yılında Babür imparatorluğuna karşı Baksar savaşında üstün gelerek altkıtada hüküm sürmeye başlayan Hindistan, 1856 yılında çıkan Sipahi ayaklanmasından bir yıl sonra son Babür sultanı Bahadur Şah Zafer'i Burma'ya (Myanmar) sürgün etmesiyle Hindistan'ı tam anlamıyla sömürgeleştirmiştir. Aynı zamanda bölgede var olan Portekiz ve Fransa gibi güçlere karşı elde ettiği üstünlük, İngilizlerin 1947 yılına kadar Hindistan'ın tek hakim gücü olmasına yol açmıştır. İngilizlerin bölgede her türlü

[178] Doğu Hindistan Şirketi için bkz: Azmi Özcan, "İngiliz Doğu Hindistan Şirketi", TDV İslâm Ansiklopedisi, 2000, Cilt: 22, ss:294-295.

sömürgecilik faaliyeti sürdürmesi (Din, dil, kültür, ekonomi) bölge halkları nezdinde büyük yankı uyandırmış ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlık mücadelesinin şekillenmesine yol açmıştır. İki savaş arası dönemde tüm altkıtaya yayılan bağımsızlık söylemleri Mahatma Gandhi, Jawaharlal Nehru ve Muhammed Ali Cinnah gibi elitler öncülüğünde yürütülerek İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmesiyle sonuçlanmıştır.

15 Ağustos 1947 tarihinde bağımsızlığını kazanan Hindistan'ın, dış politikasının çerçevesi ilk başbakanı Jawaharlal Nehru'nun söylemleri bağlamında şekillenmiştir. Bu dönemde bağımsızlık mücadelesi veren ülkelere yönelik destek söylemlerinin yanı sıra anti emperyalizm, tarafsızlık ve bağlantısızlık gibi söylemler Hindistan dış politikasının temel kavramları olmuştur.

3.1.1. Hindistan Dış Politikasının Oluşum Süreci: İdeolojik Özerklik Dönemi

Hindistan Ağustos 1947'de bağımsızlığını kazanmasına rağmen Nehru'nun Hindistan'a yönelik dış politika yöneliminin genel yönü, Eylül 1946'nın başlarında geçici hükümetin başına geçmeden önce belirlenmiştir.[179] İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra şekillenmeye başlayan iki kutuplu bir düzende, tarafsızlığını koruyarak her iki güç blokuna da mesafeli durulacağı belirtilmişti. Bu durum, Hindistan'ın özerk bir dış politika yürütme kararlılığının bir göstergesi olarak ön plana çıkmaktaydı. Zira Hindistan'ın dış politikada bağımsızlığını koruma ve her zaman muhafaza etme düşüncesi, Nehru liderliğindeki Hindistan dış politikasının temel hedeflerinden biriydi.[180]

Bağımsızlığını kazandığı dönemde uluslararası sistemden kaynaklanan sert bir atmosferde dış politikasını şekillendirmeye başlayan Hindistan, daha oluşum sürecinde bile ideolojik kısıtlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke olarak uzun süren sömürgecilik döneminin ortaya çıkardığı sanayileşmemiş bir ekonomi, iç bütünlüğü sağlama çabaları gibi etmenlerle karşı karşıya kalan Hindistan gerek iç politikada bütünlüğünü sağlamak gerekse dış politikadaki özerk tutumunu sağlamlaştırmak açısından çeşitli ekonomik ve siyasi desteğe ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaçları, bağımsızlıktan hemen sonra Keşmir meselesinden dolayı Pakistan ile cephede karşı karşıya gelmesiyle daha da artmıştır.

[179] Jawaharlal Nehru, *The Discovery of India*, Delhi: Oxford University Press, Centenary Edition, 1989, s. 422-431; ve Arndt Michael, a.g.e., s. 32.
[180] Niraja G. Jayal ve Pratap B. Mehta, *The Oxford Companion to Politics in India*, New Delhi: Oxford University Press, 2010, s.535-536.

Hindistan'ın böyle bir dönemde dış politikasını şekillendiren aktörler, Nehru başta olmak üzere Kongre Partisinin elitlerinden oluşmuştur. Bağımsızlık mücadelesinin en büyük aktörlerinden olan Kongre Partisi, bağımsızlıktan sonra da Hindistan'ın bütünlüğü doğrultusunda politika yapım merkezi olmuştur. Bağımsız Hindistan'ın ilk başbakanı Nehru, dönemin içişleri bakanı Serdar Patel ile birlikte Hindistan'ın özellikle ekonomik alandaki geri kalmışlığına çare olacağını düşündüğü ekonomik politikalar geliştirmeye çalışmıştır. Bu minvalde Kongre Hükümeti, 1950 yılında Hindistan'ın ilk anayasasını duyurmakla kalmamış aynı dönemde ülkenin ekonomik kalkınması adına faaliyet yürütecek olan 'Ulusal Planlama Komisyonu'nu (UPK) kurmuştur. Ülkenin uluslararası sistemde varlık göstermesinin ekonomik gelişmişliği ile ilişkili olduğu düşüncesiyle Nehru, bu dönemde ekonomik kalkınma üzerinde ısrarla durmuş ve 1951 yılında ülkenin ilk 5 yıllık kalkınma planını UPK kapsamında açıklamıştır. Savaş durumunun ortadan kalkmasının da etkisiyle dünya ekonomisinde görece bir artış meydana gelmesi de dikkate alındığında Hindistan'ın bu dönemde devlet kontrolünde endüstrileşme çabaları sonuç vermiş ve Nehru'nun hem iç politikada hem de uluslararası arenada prestiji artmıştır.[181] Uyguladığı ekonomik projelerin de etkisiyle 1952 yılında gerçekleştirilen seçimleri büyük farkla kazanan Kongre Partisi, bu vesileyle 1977 yılına kadar aralıksız iktidarda kalmanın da temellerini atmıştır.

İç politikada konumunu sağlamlaştıran Nehru, dış politikada da adından bahsettirmeye kararlı bir duruş sergilemiştir. Maruz kaldığı uzun dönem İngiliz sömürgeciliği nedeniyle sürekli olarak antiemperyalist söylemlerde bulunan Nehru'nun, ABD'nin başını çektiği Batı Blokuna katılması gündeme gelmezken gerek SSCB'nin ilk başlarda Hindistan'a yönelik ilgisizliği gerekse Hindistan'ın ilk etapta iki süper güç için talep edilen bir konumda olmaması Hindistan'ın Doğu Blokuna da girmesini gerektirmemiştir. Böyle bir ortamda sergilediği toprak bütünlüğü, iç işlerine müdahalesizlik, antiemperyalizm, bağımsızlık ve bağlantısızlık gibi söylemlerle üçüncü dünya ülkelerinin hamisi rolünü üstlenmeye çalışan Hindistan'ın da bu dönemde iki bloka da katılmama gibi bir politikası mevcuttu. Zira bağımsızlığın ilk yıllarında Hindistan'ın uluslararası kurumlarda ön plana çıkması için çabalayan Nehru, iki kutuplu sistemde taraf tutmayacakları bir politika benimsemek istediğini dile getirmiştir. Bu bağlamda dönemin başat güçleri olan ABD ve SSCB arasında bir seçim yapmak yerine her iki ülke ile de çıkarları doğrultusunda ilişkilerini geliştirmek istemiştir.[182]

[181] Chris Ogden, *Hindistan Dış Politikası*, (çev: Aslan Yavuz Şir, İyi Düşün Yayınları, İstanbul, 2016, s.89-90
[182] Swapna Kona Nayudu, "The Nehru Years: Indian Non-Alignment as the Critique, Discourse and Practice of Security (1947-1964)", , King's College London, University of London, Doktora Tezi, 2015, s.79-82; Arndt Michael, a.g.e., s. 30-31.

Nehru güç bloklarının savaşa yol açtığını ve bu yüzden bağlantısızlığın tercih edilmesini şu şekilde dile getirmiştir:

> *"Geçmişte dünya savaşlarına yol açan ve daha büyük ölçekte yine felaketlere yol açabilecek grupların birbirine karşı hizalanmış güç politikalarından mümkün olduğunca uzak durmayı öneriyoruz. Barış ve özgürlüğün bölünmez olduğuna ve herhangi bir yerde özgürlüğün reddinin diğer yerlerde özgürlüğü tehlikeye attığına ve çatışma ve savaşlara yol açtığına inanıyoruz."*[183]

Ancak Hindistan'ın herhangi bir güç kutbuna katılamaması ve sürekli tarafsızlık söyleminde bulunması tarafsız olduğu anlamına gelmemektedir. Zira Hindistan doğrudan Batı Bloku'nu antiemperyalizm bağlamında eleştirirken ideolojik olarak sosyalizme meyilli olduğunu göstermiştir. 1950 yılında ilan edilen ve dünyanın en uzun anayasası olan Hindistan Anayasası'nda, sosyalizme ve sosyalist değerlere atıfta bulunması, Yeni Delhi yönetiminin ideolojik yönden SSCB'ye sempati duyduğunu ortaya koymaktadır.[184] Ayrıca Bandung Konferansı'nda Türkiye Delegesi Fatih Rüştü Zorlu, komünist yayılmacılığının da emperyalist bir hareket olarak ele alınması ve kınanması gerektiğini vurgularken, Hindistan ve Çin gibi sosyalist ideolojiye sempati duyan ülkeler, Türkiye'yi Batı Bloku'nun sözcülüğünü yapmakla suçlamışlardır.[185]

SSCB'ye olan söz konusu ideolojik söyleminin yanı sıra Hindistan**,** bağımsızlığının ilk yıllarında, *"Asya Asyalılarındır."* sloganı bağlamında komünist Çin mücadelesini de desteklemiştir. 1949 yılında bağımsızlığını ilan ettiğinde Hindistan, Çin'i ilk tanıyan sosyalist rejimle yönetilmeyen ilk ülke olmuştur.[186] Yeni Delhi yönetimi, Pekin ile ilişkilerin dostluk ve işbirliği prensipleri çerçevesinde şekillenmesini istemiş ve bunu Güney Asya'da barışın sağlanmasının gerekliliği olarak görmüştür. Nehru'nun bu dönemde emperyalist geçmişleri nedeniyle Avrupa'ya olan bakışı Çin ile benzerlik taşırken, Asya kıtasının artık kendi politikalarını yürütme vaktinin geldiğini belirtmiştir. Sahip olduğu nüfus ve kaynaklara rağmen Avrupa karşısındaki zayıf durumlarının işbirliği ile aşılacağı umudu, Hindistan'ı Çin ile işbirliğine iten sebepler arasındaydı.[187] Aynı zamanda Nehru, Batılı güçleri Asya

[183] Jawaharlal Nehru, (1961), s. 2 ; Arndt Michael, a.g.e., s. 35.
[184] Yavuz Abadan, "Yeni Hint Anayasası", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1) ,1951, s.44-54. ayrıca Hindistan anayasasında ilgili kısım için bkz: "The Constitution of India", 1950, https://www.india.gov.in/my-government/constitution-india/constitution-india-full-text, s. 6-20, Erişim T: 25.11.2020.
[185] Mehmet K. Aydın, "Bandung Konferansı ve Türk Basınına Yansımaları", *Turkish Studies*, 13(24), 2018, s.50.
[186] "India-China Bilateral Relations", Ministry of External Affairs, Government of India, https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/China-January-2012.pdf, Erişim T: 28.11.2020.
[187] Manu Bhagavan, *India and the cold War*, The University of North Carolina Press, 2019, s. 155-156.

kıtasından uzak tutmak, Soğuk Savaş'ın etkilerinin bölgede en azami seviyeye düşürülmesi ve bölgesel ekonomik canlanmanın sağlanması adına Hindistan ve Çin'in işbirliği yapmasının zaruri olduğu kanısındaydı.[188] Bu nedenlerden dolayı ABD'nin Cumhuriyetçileri desteklemesine karşın Nehru, komünist lider Mao'yu destekleyerek ilk etapta tek Çin politikasına uygun hareket etmiştir. Bu dönemde Hindistan, Çin'i yıllardır Batı hegemonyası altında ezilen bir ülke olarak görmüş ve Çin'i Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimî üyesi koltuğuna yeniden oturması için desteklemiştir.[189] Diğer taraftan ABD, ilerleyen dönemlerde Çin ve SSCB eksenine girmemesi için Hindistan'a Güvenlik Konseyinde daimî üyelik vaatlerinde bulunmasına rağmen Nehru bunu Çin'e karşı yapılacak doğru bir hareket olmadığını savunarak reddetmiştir.[190]

Hindistan'ın baskılara rağmen Çin'i açıkça desteklemesi, antiemperyalist söylemleri, bağımsızlık ve bağlantısızlık söylemleri Çin başta olmak üzere bağımsızlığını yeni kazanan ve halen bağımsızlık mücadelesi veren ülkeler nezdinde memnuniyetle karşılanmıştır. Nehru'nun dış politikada etik değerleri ön planda tutma girişimi, barış içinde bir arada yaşamanın mümkün olduğu söylemi ve kutuplaşmanın nihai olarak savaşa yol açacağını vurgulaması diğer üçüncü dünya ülkeleri tarafından takdir kazanmış ve söz konusu söylemler Bağlantısızlar Hareketi'nin zeminini oluşturmuştur.

3.1.2. Bağlantısızlar Hareketi'nin Oluşumu ve Hindistan Dış Politikasına Yansımaları

Bağlantısızlık Hareketi genel olarak ya Soğuk Savaş dönemi dünya düzenine hegemonya karşıtı bir eleştiri ya da sömürgecilik dönemi geçiren ülkelerin denge siyaseti güderek ulusal çıkarlarını maksimize etmek amacıyla retorik bir gerekçe olarak savundukları bir oluşum ve söylem düzenidir. Söz konusu her iki tanımlama da Hindistan'ın 1947-1971 yılları arasındaki belirli anlarda dış politika davranışının makul tanımlamalarıdır. Hindistan'ın bağımsızlığında önemli bir rol oynayan Gandhi'nin mücadele felsefesinden esinlendiği söylenen hareket, Hindistan dış politikasındaki 'Gandhiyan' mirasının bir ürünüdür. Gandhiyan felsefe açısından ele alındığında Bağlantısızlık Hareketi, şiddet içermeyen mücadeleye dayanan siyasi öznelliğin ahlaki gücünü devletler arası ilişkilere de yansıtmayı hedefleyen, uluslararası

[188] Manu Bhagavan, a.g.e., s. 155.
[189] Swapna Kona Nayudu, a.g.e., s.98.; David Scott, *Handbook of India's International Relations*, London: Taylor & Francis Group, 2011, s. 234.
[190] Manu Bhagavan, a.g.e., s. 6.

sistemin barış temelli olmasını savunan ve sömürge karşıtı mücadeleyi destekleyen devletlerin dış politika dünya görüşüne doğrudan bir referanstır.[191]

Hareketin amaç ve hedefleri dikkate alındığında Nehru dönemi Hindistan dış politikasının genel hatlarıyla Bağlantısızlar Hareketi üzerinden şekillendiği söylenebilir. Her iki güç blokunun dışında kalarak üçüncü dünya ülkelerine öncülük yapma fikri, Nehru'nun aktif bir bağlantısızlık destekçisi olmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Tito (Yugoslavya), Cemal Abdunnasır (Mısır), Sukarno (Endonezya) ve Nkrumah (Gana) ile yakın işbirliği geliştiren Nehru yönetimindeki Hindistan'ın dış politikasının müdahalesizlik ve saldırmazlık kavramlarına dayandığı belirtilmiştir. Bağlantısızlık Hareketi öncüleri, ABD ve SSCB'nin öncülüğünü yaptığı iki kutuplu dünya düzenini reddederek çok kutuplu ve barış içinde bir arada yaşama fikrinin mümkün olduğu bir düzeni desteklemişlerdir. İttifak ve ideolojik güç blokları tarafından angaje edilmiş bir uluslararası ilişkiler sistemine tamamen aykırı olarak hareketlerini egemenlik ve bağımsızlık ilkelerine dayandırmışlardır.[192]

Bağlantısızlar Hareketine sadece etik değerler ve uluslararası normlar açısından bakmak, hareketin misyon ve vizyonunu anlamak açısından eksik kalmaktadır. Bağlantısızlar Hareketi'ni, Soğuk Savaş dönemi güç siyasetinin ahlaki bir eleştirisinin doğal sonucu olarak görmenin yanı sıra, bağımsızlığını yeni kazanan ve ekonomik açıdan her türlü yardıma ihtiyaç duyan üçüncü dünya ülkelerinin stratejik bir yönelimi olarak görülmektedir. Bu yönüyle ulusal çıkarların göz ardı edilmemesi, hareketin temel dayanak noktalarından biridir. Zira sadece etik yönden bakıldığında devletlerin iç işlerine karışmama, her iki blokun da askeri ve güvenlik paktlarına katılmama, silahsızlanma, antiemperyalizm ve bağımsızlık yanlısı gibi ahlaki söylemlerle ön plana çıkan Afro-Asya hareketi, özellikle Hindistan'ın 1963 yılında Çin ile girdiği savaştan sonra her iki bloktan da askeri yardım alması, silahlanma ve orduda modernleşmeye gitmesi gibi durumlarla çelişmektedir.

Irkçılık ve sömürge yönetiminin sona ermesi talepleri, post kolonyal devletlerin dış politikalarını şekillendiren en önemli ilkeler arasında yer almıştır. Hindistan bunun bir adım ötesine geçerek eşit olmayan uluslararası sistemde küresel ve bölgesel konularda müzakere masasında yer alma girişiminde bulunmak istemiştir.[193] Bu talepler arasında post kolonyal Asya ve Afrika ülkelerinin, birbirlerinin içişlerine karışmama ve ülkelerin egemenlik haklarına saygı gibi normlar konusunda bir araya gelerek Bağlantısızlar Hareketi'nin ruhunu

[191] David Scott, *a.g.e.*, s.5; 33-35.
[192] Bkz: A. Appadorai, "The Bandung Conference", *India Quarterly*. 11(3), 1955, ss.207-235.
[193] Arndt Michael, a.g.e., s. 35.

ortaya koymuşlardır. Hindistan, bu normlar üzerinden uluslararası sistemde söz sahibi olmaya çalışırken, diğer küçük post kolonyal Asya ve Afrika devletleri ise bu düzende bekalarını korumayı amaçlamışlardır.

Bağlantısızlar Hareketi'nin temellerinin, daha Hindistan'ın bağımsızlığından birkaç ay önce Yeni Delhi'de gerçekleştirilen Asya İlişkileri Konferansı (Asian Relations Conference)'nda atıldığı söylenebilir.[194] Nehru'nun ev sahipliğinde düzenlenen bu konferansa genel olarak Asya'daki bağımsızlık mücadelesi veren liderler katılmış ve Hindistan'ın bağımsızlığına giden yolda özerk bir dış politikanın da sinyalleri verilmiştir. Söz konusu konferansta, Güney Afrika'daki apartheid sistem ve Endonezya'nın bağımsızlık sürecine destek vermek gibi konularda fikir birliği sağlanmış ve yeni bağımsız Asya ve Afrika ülkeleri için büyük bir uluslararası konferans düzenlenmesi gündeme gelmiştir. Nehru öncülüğünde örgütlenen devletler, ilk olarak Kolombo'da daha sonra ise Bogor'da bir araya gelerek Bağlantısızlar Hareketi'nin ilk adımı olarak kabul edilen Bandung Konferansı'nın hangi şartlar altında toplanacağını, toplantının çerçevesini ve davet edilecek ülkeleri belirlemişlerdir.[195] Bağımsızlığını yeni kazanan Asya-Afrikalı devletlerin büyük çoğunluğunun Bandung Konferansı'na davet edilmesi kararlaştırılırken İsrail'in, Filistinlilere karşı emperyalist hareketlerde bulunduğu gerekçesiyle -Arap ülkelerinin baskısı sonucunda- konferansa davet edilmemesi kararlaştırılmıştır.[196] Her ne kadar Hindistan ve Burma, İsrail'in de konferansa davet edilmesi gerektiğini savunmuş olsa da Arap ülkelerinin böyle bir ihtimalin olması durumunda konferansı boykot edeceklerini belirtmeleri ile geri adım atılmıştır.[197]

Bu düşünceler çerçevesinde hazırlıkları başlanan Bandung Konferası, 18 Nisan 1955'te, Endonezya'nın Cava adasındaki Bandung kentinde gerçekleştirilmiştir. Bandung Konferansı bu bağlamda Bağlantısızlar Hareketi'nin ilk adımı olarak kabul görmüştür. Endonezya Cumhurbaşkanı Sukarno'nun açılış konuşmasıyla başlayan Asya-Afrika konferansında, 1947 yılında Yeni Delhi'de gerçekleştirilen Asya İlişkileri Konferansı altında yatan ruhun sürekliliği ifade edilirken[198], ırkçılık ve emperyalizmin her türlüsü kınanmış ve devletler arası eşitlik ve şeffaflığın ön planda olduğu bir sistemin beklentileri dile getirilmiştir. Türkiye, Pakistan ve Irak gibi Batı blokuna yakın ülkeler bağlantısızlık fikrinin gereksiz olduğunu savunmasına karşın Hindistan, şiddetle bağlantısızlık ve tarafsızlık fikrini savunmuş ve her iki

[194] Itty Abraham, "From Bandung to NAM: Non-alignment and Indian Foreign Policy", 1947–65, Commonwealth & Comparative Politics, 46(2), 2008, s. 197-198.
[195] Arndt Michael, a.g.e., s. 51-52.
[196] Mehmet K. Aydın, a.g.m., s. 41.
[197] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 193.
[198] Itty Abraham, a.g.m., s. 203.

bloka da katılmanın gerekli olmadığını savunmuştur.[199] *"Özgürlüğümü ve kişiliğimi kaybedip başkalarının kamp takipçisi mi olacağım?"* diyen Nehru'nun bağlantısızlık fikrinde ısrarlı duruşu ve emperyalizme karşı tutumu üçüncü dünya ülkeleri tarafından takdir edilmiş ve bu durum Hindistan'ın Bağlantısızlar Hareketi'ndeki saygınlığını artırmıştır.

3.1.3. Antiemperyalist Söylemler Işığında Hindistan'ın Emperyal Kalıntılardan Temizlenmesi

Ortak çok taraflı eylem üretmeye yönelik daha önceki çabaları şekillendiren sömürge sonrası düşüncelerin bir sonucu olarak 1961'de Belgrad Konferansı toplanmıştır Bağlantısızlar Hareketi'nin resmi olarak kuruluşu kabul edilen Belgrad Konferansı'na, Asya, Afrika, Orta Doğu ve Avrupa'dan birçok devlet katılmış, Soğuk Savaş'ın tehlikeleri ve dünyadaki gerilimi azaltmak için toplu hareket etme ihtiyacı bir kez daha dile getirilmiş, böylece Soğuk Savaş döneminin üçüncü bloku resmi olarak siyaset arenasında yerini almıştır.[200]

Nehru, öncülüğünü yaptığı Bağlantısızlık Hareketi çerçevesinde bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeler nezdinde örnek alınacak bir siyaset yapımcı olarak ön plana çıkmıştı. Hindistan'ın da uzun dönem İngiliz sömürgesi olarak kaldığını belirten Nehru, özellikle antiemperyalizm, ırkçılık, silahsızlanma, bağlantısızlık ve barış içinde bir arada yaşama fikirleri ile anılmaya başlamıştır. Antiemperyalizm çerçevesinde bağımsızlık mücadelesi veren devletlere desteğini açıkça belirtirken Filistin topraklarında bağımsızlığını ilan eden İsrail'in devletleşmesine de hem söylem bağlamında hem de BM nezdinde karşı çıkmıştır.[201] Filistin topraklarının Arapların olduğu, Hindistan dış politika yapıcıları tarafından sürekli dillendirilmiş ve bu minvalde İsrail ile 1992 yılına kadar diplomatik ilişkiler kurulmamıştır. Aynı şekilde Güney Afrika'daki Apardheid rejime de karşı çıkan Hindistan, renk ve ırk ayrımına dayanan her türlü ayrımcılığa karşı etik bir duruş sergilemiştir.

Hindistan, Soğuk Savaş döneminde büyük güçlerle olan münasebetlerinin yanı sıra 1961 yılına kadar sömürgeciliğin kalıntıları ile de mücadele etmiştir. 1954 yılında Fransa'nın Pondiçeri bölgesini çatışmasız terk etmesinin aksine 1961 yılında Portekiz'in Goa'dan çıkmaması, Hindistan-Portekiz arasında Hindistan topraklarında çatışmaların patlak

[199] Arndt Michael, a.g.e., s. 35
[200] Belgrade Declaration, "1st Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement" Belgrade, Serbia, 6 September 1961, http://cns.miis.edu/nam/documents/Official_Document/1st_Summit_FD_Belgrade_Declaration_1961.pdf, Erişim T: 01.10.2020.
[201] Selected Works of Jawaharlal Nehru, Series 2 | Vol. 2, s.511.

vermesine neden olmuştur.[202] 1961 yılında yaptığı müdahale ile Goa'yı ilhak ettiğini belirten Hindistan, Goalıların din, dil ve ırk unsurlarının yanı sıra toprak bütünlüğü açısından da Hindistan ile bir olduğunu savunmuştur. Nehru, Goa'nın tarihsel olarak Hindistan'ın bir parçası olduğunu ve Portekiz'in Hindistan'da halen emperyalist politikalar bağlamında sömürgecilik faaliyetlerinde bulunmasının kabul edilemez olduğunu öne sürerek Goa'nın Hindistan'a katıldığını ilan etmiştir.[203]

Bu bağlamda Nehru'nun, başarılı, etik ve idealist fikirlerinin ön planda olduğu başarılı bir dış politika yönetimine imza attığı söylenebilir. Ancak Nehru'nun Pondiçeri ve Goa meselelerinde gösterdiği hassasiyeti, Keşmir konusunda göstermemesi Nehru idealizmine yönelik eleştirilere neden olmuştur. Nitekim liderliği sırasında Nehru, yaptığı açıklamalarda Keşmir'de bir plebisit yapacaklarını defalarca belirtmesine ve BM'nin Keşmir ile ilgili aldığı kararları uygulayacaklarını söylemesine rağmen söz konusu kararların uygulanmasına hiçbir şekilde izi vermemiştir.

3.1.4. Soğuk Savaş Dönemi Hindistan'ın Büyük Güçlerle İlişkileri

Ağustos 1947 tarihinde bağımsızlığını kazandıktan sonra Hindistan, dış politikada özellikle komşularıyla iyi ilişkiler geliştirme politikası gibi söylemlerde bulunmuştur. İdeolojik unsurların en zirve noktada olduğu bir dönemde uluslararası politika arenasına çıkmaya çalışan Hindistan, ilk savaşını Keşmir meselesinden dolayı Pakistan ile yapmıştır. İngiliz Hindistanı'nın bölünme planı kriterlerine göre Pakistan'a katılması gereken Keşmir'in Hindistan tarafından işgal edilmesi altkıtada savaşa yol açmıştır. Meselenin BM'ye taşınması üzerine bölgede bir ateşkes ilan edilmiş ve bu ateşkes aynı zamanda iki devletin iki kutuplu sistemle tanışmalarına yol açmıştır.

Nehru liderliğindeki Hindistan'ın uluslararası normların ön planda tutulduğu bir dış politika geliştirme hedefi her ne kadar ilk aşamada büyük yara almış olsa da Keşmir meselesinden bağımsız olarak bu söylemler devam ettirilmiştir. Nehru, ABD ve SSCB liderliğindeki iki kutuplu düzende var olmanın yolunun tarafsızlıktan geçtiğine inanan biri olarak Soğuk Savaş rüzgârlarının sert estiği bir atmosferde, her iki blok ile de ilişkilerini devam ettirmeyi

[202] Poulami Aich, "Rewiving Indo Portugal Relations a Special Referance to Bengal", Jadavpur University, Kolkata, *Doktora Tezi*, 2009, s. 78.
[203] Arthur G. Rubinoff. *Indias Use of Force in Goa, Bombay: Popular Prakashan*, New York: Humanities Press, 1971, s. 92-93. Ayrıca Büyük güçlerin Goa'nın Hindistan tarafında ilhak eilmesine karşı tepkileri için bkz: Keesing's Record of World Events, "International Reactions to Indian Attack on Goa. – Soviet Veto of Western Cease-fire Resolution in security Council", *(formerly Keesing's Contemporary Archives)*, Sayı: 8, Mart, 1962, s.8.

hedefliyordu. Yüzyıldan daha uzun bir süre İngiliz hâkimiyeti altında kalan Hindistan'ın yoksul bir ülke olarak dış politika arenasına çıkması ilk etapta her iki güç blokunun da ilgisini cezbetmemiştir. Yeni Delhi yönetiminin de böyle bir stratejisinin bulunmaması, Nehru liderliğindeki Hindistan'ın Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında denge siyaseti yürütmesine olanak tanımıştır.

Hindistan'ın, ideolojik unsurların en zirve noktada olduğu Soğuk Savaş döneminde her iki blok ile de ilişkilerini devam ettirmesi oldukça zor görünmekteydi. Bir tarafta ABD'nin başını çektiği Batı Bloku, diğer tarafta ise SSCB'nin liderliğindeki Doğu Bloku, dönemin temel kutupları olarak ön plana çıkmaktaydı. ABD, komünizmin yayılmasını önlemek amacıyla bağımsızlığını yeni kazanmış devletlere ekonomik yardım sağlayarak SSCB'ye karşı bir set oluşturma çabasında iken, SSCB ise sosyalizm ve komünizm ideolojileri ile ABD stratejilerine karşı yakın ülkelerle ilişkilerini iyi tutmak peşindeydi. Böyle bir ortamda her iki blokun da yeni doğmuş Hindistan'ı yanına çekmek istemesi tabii idi.

Her ne kadar bağımsızlığının ilk yıllarında ne Sovyetler Birliği ne de Amerika Birleşik Devletleri Hindistan'a ciddi bir ilgi göstermiş olsa da Kore Savaşı'nın patlak vermesi ile Hindistan, her iki blok tarafından da işbirliği yapılabilecek bir ülke olarak ön plana çıkmaya başlamıştır.[204] Ancak Nehru, her iki güç blokunun dışında kalma kararlılığını, yeni bir blok oluşturarak vurgulama niyetindeydi. Nehru'nun bu kararlılığın altında yatan temel hedef, ulusal çıkarların ön planda olduğu bir denge siyaseti gütmekti. Zira Nehru, bağımsızlığın ilk yıllarında iki güç blokunun dışında kalma kararlılığına rağmen, dış ilişkilerin doğasını belirleyen ulusal çıkarların önceliğinin de sürekli altını çizmiştir.[205]

Kendi ideolojik söylemlerini ve yaşam biçimlerini diğer ülkelere ihraç etmeye çalışan ABD ve SSCB bu dönemde birbirlerinin politikalarına karşı koymak adına çeşitli güvenlik paktları kurmuşlardır. ABD, Batı Bloku'nun güvenliğini sağlamak amacıyla öncülüğünü yaptığı kolektif savunma örgütü NATO'nun yanı sıra Sovyet ideolojik yayılmacılığını kısıtlamak adına SEATO[206] ve Bağdat Paktı[207] gibi güvenlik örgütlerini organize ederken SSCB ise

[204] David Scott, a.g.e., s.5-6.
[205] Arndt Michael, a.g.e., s.35-36.
[206] Kuruluş amacı, kapsamı ve üyeleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz: SEATO, "Southeast Asia Treaty Organization,1954," (Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı), https://web.archive.org/web/20121007113024/http://history.state.gov/milestones/1953-1960/SEATO, Erişim T: 03.12.2020.
[207] Kuruluş amacı, kapsamı ve üyeleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz: The Baghdad Pact (1955) and the Central Treaty Organization (CENTO), US, Department of State, https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/lw/98683.htm#:~:text=The%20Baghdad%20Pact%20was%20a,Great%20Britain%2C%20Pakistan%20and%20Iran, Erişim T: 05.12.2020.

ideoloji olarak nüfuzu alanındaki ülkelerle Varşova Paktı'nı oluşturmuştur. Özellikle ABD tarafından teklif edilen ekonomik yardımlar birçok yeni doğmuş ülkeyi cezbederken Hindistan, bu tür taraf belirten paktlara katılmak yerine fiili tarafsızlığını korumaya çalışmıştır.

Hindistan'ın büyük güçlerle ilişkisini belirleyen bir husus da komünistler öncülüğünde bağımsızlık mücadelesi veren Çin meselesidir. 1949 yılında Mao liderliğinde komünist Çin'in bağımsızlığını ilan etmesi ve bir yıl sonrasında başlayan Kore Savaşı ile birlikte, ABD'nin SSCB müttefiki olmayan Asya ülkelerine olan ihtiyacı artmıştır. Bu minvalde Hindistan sahip olduğu jeopolitik konumu ve ideolojik tutumuyla ABD nezdinde öne çıkan ülkelerin başında gelmiştir. ABD, SSCB ve yeni ortaya çıkan komünist Çin'i dengelemek amacıyla Hindistan'ı yanına çekmek istese de *"Hindistan herhangi bir bloka katılmaktan ziyade dünya barışını istemektedir"*[208] diyen Nehru**,** ABD'nin yardım vaatlerine rağmen tarafsızlık söylemlerine sadık kalmıştır. Nehru'nun bu tutumu Hindistan'ın üçüncü dünya ülkeleri nezdindeki prestijini bir daha tazelerken ABD'yi bu noktada hayal kırıklığına uğratmıştır.

Nehru'nun bu kararı sadece etik değerlerle açıklanmaktan ziyade oldukça stratejik ve Hindistan milli çıkarlarını korumaya yönelik bir adımdır. Zira Nehru, uzun bir süre (yaklaşık 100 yıl) İngiliz hegemonyası atında yaşamış ve bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülkeyi ABD vaatlerine dayanarak aynı bölgedeki SSCB ve Çin tehdidiyle karşı karşıya bırakmak istememiştir. Bağlantısızlar Hareketi'nin zeminini oluşturan bu söylemlerine bağlı kalarak Nehru, Hindistan'ın uluslararası arenadaki çıkarlarını ön planda tutmuştur.

1950'li yılların ortalarına gelindiğinde ABD, Asya-Pasifikteki çıkarlarını korumak ve SSCB'nin komünist ideolojiyi ihraç etmesini engellemek adına SSCB'ye karşı çevreleme politikası geliştirmiştir. Bu kapsamda Pakistan'ı yanına almayı başaran ABD, Pakistan ile Washington Paktı'nı ilan etmiştir. Daha sonra ABD'nin gözetiminde Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere'nin katılımıyla -NATO'nun, SSCB yayılmacılığına karşı Orta Doğu'daki uzantısı olarak kurulan- Bağdat Paktı ve yine Pakistan'ın da üyesi olduğu SEATO kurulmuştur. Bu durum Hindistan'ın, kendisine karşı Pakistan'ın silahlandırılmasına tepki göstererek ABD ile ilişkilerinin dip noktalara gerilemesine yol açmıştır.[209] ABD'nin bu hareketlerine karşı sert bir tutum geliştiren Nehru, Tibet meselesinden dolayı sorunlu olduğu

[208] Chris Ogden, *Hindistan Dış Politikası*, (çev: Aslan Yavuz Şir, İyi Düşün Yayınları, İstanbul, 2016, s.209-210.
[209] David Scott, a.g.e., s.243-244.

Çin ile ilişkilerini geliştirme politikası gütmüş[210] ve Çin'in Tibet bölgesi üzerindeki hakimiyetini tanıyarak 1954 yılında Çin ile Panchsheel[211] Anlaşması'nı imzalamıştır.[212] 'Barış içinde bir arada yaşamanın beş ilkesi' olarak da anılan bu anlaşma 'birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve egemenlik haklarına karşılıklı saygı, saldırmazlık, birbirlerinin içişlerine karışmamak, eşitlik, karşılıklı fayda ve barış içinde bir arada yaşama' ilkelerini içermiştir. ABD'nin Pakistan'ı SSCB'ye karşı kurduğu ittifaklara dâhil etmesine karşın Hindistan, *"Hindi-Chini, Bhai-Bhai"* (Hindistanlılar ve Çinliler kardeştir) sloganı çerçevesinde Çin ile ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır.[213] Panchsheel Anlaşması'nın ilkeleri sadece Hindistan'ın Çin ile ilişkilerinde değil daha sonra Nehru tarafından Hindistan dış politikasının köşe taşları olarak nitelendirilmiştir.[214]

Hindistan'ın Çin ile ilişkilerini geliştirmesi, ABD tarafından Hindistan'ın ileride komünist bloka katılabileceği endişelerine yol açmıştır. Ancak düşünüldüğü gibi olmamış ve Hindistan-Çin arasında bağımsızlıktan beri süre gelen sınır sorunları nedeniyle 1962 yılında bir savaş patlak vermiş ve taraflar arasındaki ilişkiler 1963'ün başlarına kadar süren savaş sonucu en dip seviyelere gerilemiştir.[215] Çin'in saldırgan tavırları ve Nehru'nun bağlantısızlık politikası, parlamentoda muhalefet tarafından eleştirilmiş ve kapsamlı bir savunma politikasının geliştirilmesi dillendirilmiştir.[216] Bu savaş sonucunda taraflar arasında yaklaşık on dört yıl diplomatik ilişkiler rafa kaldırılırken bu durum Hindistan'ın ABD ile ilişkilerinin gelişmesine kapı aralamıştır. Nehru, Çin saldırılarına karşı dünya liderlerine yazdığı mektuplarda açıkça askeri destek istemiş ve bu yardım çağrısı hem ABD hem de Hindistan'ın diplomatik ilişkileri bulunmayan İsrail tarafından olumlu karşılanmıştır. ABD, Çin saldırılarına karşı Hindistan'a

---

[210] Zira Nehru yönetimindeki Hindistan, 1950 yılında Çin tarafından ilhak edilen Tibet'in bağımsızlığını tanımakta ısrar etmesi ve Hindistan'a sığınan Tibet Sürgünde hükümeti'ni tanıması Yeni Delhi-Pekin arasındaki ilişkilerin gerilmesin neden olmuştu.

[211] Barış içinde Bir Arada Yaşamanın Beş İlkesi olarak da anılmaktadır. Ortaya çıkışı ve dış politikaya uygulanışı hakkında detaylı bilgi için bkz: "Panchsheel", External Publicity Division Ministry Of External Affairs Government Of India ,http://www.mea.gov.in/Uploads/PublicationDocs/191_panchsheel.pdf, Erişim T: 28.12.2020.

[212] Manu Bhagavan, a.g.e., s. 160-161.

[213] Chris Ogden, a.g.e., s.79.

[214] Arndt Michael, *India's Foreign Policy and Regional Multilateralism*, New York: Palgrave Macmıllan, 2013, s.33-34.

[215] Bu savaş aynı zamanda Nehru'nun tarafsızlık ve Bağlantısızlık Hareketinin başarısız olduğu yönünde eleştirilere neden olmuş ve Mao'nun Hindistan halkına ihaneti olarak da yorumlanmıştır. Mao ve Nehru çerçevesinde 1962 Savaşı için bkz: Stephen P. Westcott, "Mao, Nehru and the Sino-Indian Border Dispute: A Poliheuristic Analysis *", India Quarterly: A journal of International Affairs*, ss:1–17.

[216] Nancy Jetly, *India-China Relations: Astudy of Parliament's role in the Making of Foreign Policy*, Humaniterian Press, 1979, s. 189-192.; ve G Jayachandra Reddy, *India and China Relations: Historical, cultural and Security Issues*, Andhra Pradesh:UGC Centre For Southeast Asian & Pasific Studies, 2016, s.13-18.

hem ekonomik destek hem de B-47 bombardıman uçaklarının da aralarında bulunduğu önemli miktarda askeri ve teknik destek sağlamıştır.[217]

Hindistan-Çin savaşının yaşandığı sıralarda ABD-SSCB arasında Küba Krizi patlak vermiş ve ABD'nin Hindistan'a olan ihtiyacı her zamankinden daha da çok olmuştur. Taraflar arasında kriz çözülüp SSCB'nin Küba'dan nükleer başlıklı füzelerini sökmesiyle ABD'nin SSCB'yi Asya'da çevrelemesi fikri daha da derinleşmiştir. Ancak ABD'nin Çin'e karşı Hindistan'ı desteklemesinin ardından taraflar arasında kısa süreli bir ittifak havası esse de beklenenin aksine Hindistan, Bağlantısızlık Hareketi'ne sadık kalmış ve ABD tarafından desteklenen askeri ve güvenlik ittifaklarına katılmamıştır.[218]

Ancak bundan sadece 2 yıl sonra Hindistan bu sefer de Pakistan ile savaşa girmiştir. Dolayısıyla bu süre zarfında ABD-Hindistan ilişkilerinin henüz gelişmemesi, Pakistan'ın birçok konuda ABD'yi destekler nitelikte hareket etmesi ve bir bağlamda ABD'nin Güney Asya'daki müttefiki konumunda olması, doğal olarak ABD'nin Pakistan'ı hem askeri hem de BM oturumları da dâhil siyasi olarak desteklemesine yol açmıştır. Bu durum Hindistan tarafından sert şekilde karşılanmış ve taraflar arasındaki ilişkiler bir kez daha kopma noktasına gelmiştir. Yeni Delhi yönetimi ABD'den Pakistan'a verdiği askeri desteği durdurması çağrısında bulunurken tek kapı olarak SSCB'ye sığınma yolunu seçmiştir.[219] Zira *"Hindi-Chini, Bhai-Bhai"* söyleminin 1962'den sonra önemini yitirmesinden sonra Hindistan tek çare olarak Bağlantısızlar Hareketi'nin ruhuna ve söylemlerine aykırı olarak SSCB'den her türlü askeri destek alma girişimine başvurmuştur. Bu savaş Pakistan-ABD ittifakını geliştirirken diğer taraftan hem Hindistan'ın Bağlantısızlık Hareketi'ni terk etmesi yönünde çağrıların yükselmesine yol açmış[220] hem de Hindistan-SSCB arasında yeni bir işbirliğinin habercisi olmuştur. Zira bu savaştan sonra Yeni Delhi ve Moskova arasındaki ilişkiler hem askeri hem siyasi anlamda gelişme göstermiş ve SSCB kısa sürede Hindistan'ın başlıca silah tedarikçisi konumuna yükselmiştir.[221] SSCB, dağılana kadar Keşmir meselesi de dâhil her

[217] R.D. Nisar, India – US Relations Through the Lens of Cold War: The Time of Estranged Relations, *RUDN Journal of Public Administration,* 2019, 6(4), 286–295, s.289
[218] R.D. Nisar, a.g.m., s.289
[219] Rajan Menon, "India and the Soviet Union: A New Stage of Relations?", *Asian Survey*, 18(7), 1978, ss. 731-750; ve Manu Bhagavan, a.g.e., s.192..
[220] Sumit Ganguly & Manjeet S. Pardesi (2009) Explaining Sixty Years of India's Foreign Policy, India Review, 8(1), s.8-9.
[221] Rajan Menon, a.g.m.

konuda Yeni Delhi'nin destekçisi olmanın yanı sıra askeri savunma alanında Hindistan'ın birinci tedarikçisi olmuştur.[222]

1970'li yıllara gelindiğinde Hindistan-SSCB ilişkileri ticaretten çıkıp stratejik işbirliği ortaklığına evrilmiştir. Soğuk Savaş'ın Yumuşama Dönemi olarak da anıldığı bu yıllarda, Çin'de başlayan Kültür Devrimi (1966) ile ABD-Çin ilişkilerinde de pozitif yönde bir iyileşme meydana gelmiştir. ABD'nin müttefiki Pakistan'ın da Çin ile işbirliği geliştirmesi, Hindistan cephesinde Pakistan-Çin tarafından kurulmuş bir ittifak tehdidi algısı olarak görülmüştür.[223] Buna karşın İndira Gandhi liderliğinde Bağlantısızlar Hareketi'nin söylemlerine karşın Hindistan SSCB ile ilişkilerini geliştirme stratejisi izlemiştir. 1971'e gelindiğinde Doğu Pakistan'da (Bangladeş) meydana gelen ayrılıkçı çatışmalar Hindistan'ın da savaşa dâhil olmasıyla Hindistan-Pakistan arasında topyekün bir savaşa dönüşmüştür. Taraflar arasındaki üçüncü savaş olan bu savaştan önce Hindistan, Çin ve ABD'nin Pakistan'ı destekleme ihtimaline karşı SSCB ile 9 Ağustos'ta 'Dostluk ve Barış Anlaşması' imzalamıştır. İndira Gandhi savaşa dâhil olmadan önce ABD ve İngiltere ile fikir alışverişinde bulunmuş ancak istediği desteği alamamıştır. Zira ABD, Hindistan'ın Doğu Pakistan'daki durumla başa çıkma isteğini aktif bir şekilde görmezden gelirken Başkan Richard Nixon ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger bu dönemde Pakistan'ı Çin ile ilişkileri düzeltmede anahtar bir aracı olarak gördükleri için Hindistan'ı göz ardı etmişlerdi.[224] Bu anlaşma ile birlikte fiili olarak Doğu Bloku'nu tercih eden Hindistan, SSCB tarafından sağlanan desteklerle kısa süre içinde Pakistan'ı mağlup etmiş ve Bangladeş'in Bağımsız bir devlet olarak uluslararası ilişkiler arenasına çıkmasını sağlamıştır.[225] Bu anlaşmaya göre 25 yıl içinde taraflardan birine bir saldırı olması durumunda taraflar arasındaki stratejik işbirliği çerçevesinde saldırıya uğrayan devlete yardım edilecekti.[226]

Hindistan, bu savaş sonrasında Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkileri hızla gelişirken Batı Bloku ülkeleri tarafından ilişkilerin dip seviyesini gördüğü bir ülke konumuna düşmüştür. Bu

---

[222] P. Stobdan, *India-Russia Strategic Partnership Common Perspectives*, Institute for Defence Studies and Analyses, New Delhi, 2010, s.157-164.

[223] Niraja G. Jayal ve Pratap B. Mehta, *The Oxford Companion to Politics in India*, New Delhi: Oxford University Press, 2010, s.528

[224] Emily Tamkin, "Why India and Russia Are Going to Stay Friends", 2020, https://foreignpolicy.com/2020/07/08/russia-india-relations/, Erişim T: 25.01.2021.

[225] Bkz: Andrio, Drong, India's Role In The Emergence Of Bangladesh: As An Independent State, *Vestnik RUDN. International relations*, 16(4), 2016, ss:736-744; Shahid M. Amin, a.g.e., s.62-66

[226] "Treaty Of Peace And Frıendship Between The Government Of India And The Government Of The People's Republic Of Bangladesh", March 19, 1972, https://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/5621/Treaty+of+Peace+and+Friendship, Erişim T: 27.01.2021.

anlaşmadan Soğuk Savaş'ın sonuna kadar SSCB, Hindistan'ı sadece askeri ve ekonomik anlamda değil neredeyse tüm siyasi meselelerde de desteklemiştir. [227]

İndira Gandhi bu savaş sonrasında Demir Lady olarak anılmaya başlamış ve Hindistan dış politikasının mimarı haline gelmiştir. ABD'ye karşı sert tutumuyla bilinen İndira, ABD başkanları tarafından istenmeyen bir başbakan konumuna gelmişti.[228] İndira'nın bu politikaları 18 Mayıs 1974 tarihinde gerçekleştirilen nükleer denemeyle zirveye çıkmıştır. 1950'li yıllarla Homi Bhabha liderliğinde başlatılan nükleer program 1974 yılında 'barışçıl nükleer deneme' adıyla ilk denemesini gerçekleştirmiştir. SSCB'den aldığı doğrudan destekle nükleer programını sürdürdüğü iddiaları ABD tarafından tepkiyle karşılanmış ve Hindistan'a yönelik nükleer teknoloji ve askeri ambargolar başlatılmıştır.[229] 1977 yılına gelindiğinde İndira Gandhi liderliğindeki Kongre Partisi'nin ilk kez seçim kaybetmesi ve Janata hükümetinin yönetime geçmesiyle Hindistan-ABD arasındaki buzlar erimeye başlarken, Hindistan SSCB ilişkileri özellikle askeri alanda hızla artmaya devam etmiştir.[230] 1978 yılında ABD başkanı Jimmy Carter Hindistan'ı ziyaret ederken Hindistan başbakanı Morarji Desai de iadeyi ziyarette bulunarak taraflar arasındaki gergin atmosferin ortadan kaldırılması için çaba sarf etmiştir.[231]

1970'li yılların sonlarına gelindiğinde dünya yeni bir işgale sahne olmuştur. SSCB Afganistan'ı işgal etmiş ve Batı Bloku ile yeniden gerilimli dönemlerin başlamasına yol açmıştır. SSCB'nin Afganistan'ı işgali her iki güç bloku açısından önemli bir olay olduğu gibi işgale verdikleri tepkiler ışığında Hindistan ve Pakistan dış politikalarını da doğrudan etkilemiştir.[232] SSCB, Afgan hükümetinin daveti üzerine bölgeye geldiğini söyleyerek işgale meşru bir zemin oluşturmaya çalışırken bu durum Batı Bloku çevrelerinde Asya bölgesindeki Amerikan hegemonyası için bir tehdit olarak görülmüştür. SSCB'nin Afganistan'ı işgal etme hareketi sert söylemlerle karşılanırken ABD harekete geçerek bölgede Ruslara karşı bir direniş başlatmaya çalışmıştır. Bu minvalde Beyaz Saray, bölgede oluşturduğu ve *"mücahit gruplar"* olarak adlandırdığı savaşçılara askeri ve ekonomik açıdan finanse ettiği bir direnişin başlamasını sağlamıştır. ABD'nin bölgedeki müttefiki Pakistan ise mücahit grupların

[227] R.D. Nisar, a.g.m., s.290.
[228] Zira ABD başkanları İndira Gandhi'ni şahsına ve Hindistanlıra açık açık küfürler dahi savurmuşlardır. Bkz: Chris Ogden, *Hindistan Dış Politikası*, (çev: Aslan Yavuz Şir, İyi Düşün Yayınları, İstanbul, 2016, s.210-211.
[229] David J Creasman, "The Evolution of India's Nuclear Program: Implications for the United States", *Monograph/Report,* School of Advanced Military Studies, Kansas, 2008, s..22
[230] B. Gopal Naik, India's Foreign Policy During Rajiv Gandhi's Regime, Doktora Tezi, Sri Krishnadevaraya University, India, 2011, s.78-79.
[231] Chris Ogden, a.g.e., s. 213.
[232] Shaida M. Abdali, Afghanistan, Pakistan, India: A Paradigm Shift, New Delhi: Pentagon Press, 2016, s.71-72.

direnişinde ve SSCB karşıtı politikada başlıca ülke konumuna yükselmiştir.[233] Pakistan'ın bölgede ABD çıkarlarına uygun hareket etmesi ve bir anlamda ABD vekalet savaşlarını yürütmesi, ABD'nin, desteklediği grupları Pakistan İstihbarat Servisi (ISI) ve Pakistan ordusu üzerinden koordine etmesi, Pakistan ordusunun da askeri açıdan desteklenmesine yol açmıştır.[234] Bu durum, SSCB'nin Afganistan işgalini destekler nitelikte hareket eden Hindistan tarafından şiddetle eleştirilmiş ve ABD'nin bölgede Pakistan üzerinden hegemonya kurmaya çalıştığı belirtilmiştir. Hindistan'ın SSCB'yi desteklemesi ve Moskova ile ilişkilerini sıkı tutması ABD ile ilişkilerinin gergin bir atmosferde ilerlemesine neden olmuştur.

3.1.5. 1990'lara Doğru Hindistan'ın Çok Boyutlu Dış Politika Girişimleri

1980 yılında gerçekleştirilen seçimleri İndira Gandhi'nin kazanması ve tekrar iktidara geçmesi, Hindistan dış politikasında ABD'ye yönelik değişimlerin yaşanma ihtimalini ortadan kaldırdığı yönünde düşüncelere neden olmuştur. Bayan Gandhi iktidarının ilk döneminde olduğu gibi ikinci döneminde de Washington yönetimine yönelik sert tutumunu ve mesafeli duruşunu sürdürmüştür. Ancak 1984 yılında İndira'nın suikasta kurban gitmesinin ardından iktidara geçen oğlu Rajiv Gandhi, ABD ile görece olarak daha samimi ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Bu minvalde Rajiv, SSCB politikasından ödün vermeyerek Hindistan-ABD ilişkilerinin gelişmesini sağlamıştır.[235] Annesi tarafından yürütülen Batı karşıtı sert politikayı terk eden Rajiv, ABD heyetlerinin talepleri üzerine İsrail ile diplomatik ilişkilerin başlaması için önemli adımlar atmanın yanı sıra ABD'ye gerçekleştirdiği ziyaret (1985) çerçevesinde ikili ilişkilerin geliştirilmesi için çaba sarf etmiştir.[236]

1989 yılında SSCB'nin başarısız bir şekilde Afganistan'ı terk etmek zorunda kalması, ABD'nin Pakistan'a olan ihtiyacını azaltsa da bu durum ABD'nin ekonomik yardım vaatlerinde bulunduğu Hindistan ile ilişkilerinin müttefiklik seviyesine geçmesi için yeterli olmamıştır. 1971 Bangladeş Bağımsızlık Savaşı'ndan beri SSCB'nin önemli işbirliği ortaklarından biri olan Hindistan, Soğuk Savaş'ın son demlerinde de Bağlantısızlar Hareketi söylemlerine rağmen Sovyet yanlısı tutumunu devam ettirmiştir. Afganistan'da geçirdiği on

[233] Ghulam M. Chaudhry, "Historical Perspective of Pakistan-Us Relations and the USA's Afghanistan and South Asia Strategy: Implications For National Security Of Pakistan With Policy Options To Maintain Strategic Balance In South Asia", Journal of the Research Society of Pakistan, 55(2), 2018, s.42.
[234] Shahid M. Amin, a.g.e., s.83-101.
[235] Deepak Tripathi, "India's Foreign Policy: The Rajiv Factor", *The World Today - Royal Institute of International Affairs*, 44(7), 1988, ss:112-114
[236] B. Gopal Naik, a.g.e., s.85-87; ve "Rajiv Gandhi's visit proves 'a turning point' in Indo-US ties", India Today, 1985, https://www.indiatoday.in/magazine/special-report/story/19850715-rajiv-gandhis-visit-proves-a-turning-point-in-indo-us-ties-770198-2013-12-23. Erişim T: 18.02.2021.

yıl boyunca başarısız bir savaş tecrübe eden Sovyetler birliği, 1989 itibari ile çözülme emareleri göstermeye başlamıştır. Nihayet 26 Aralık 1992'ye gelindiğinde Sovyetler Birliğini oluşturan cumhuriyetlerin bağımsızlığını ilan etme girişimlerinin ardından SSCB'nin dağıldığı ilan edilmiştir. SSCB'nin dağılması ABD öncülüğündeki Batı Bloku'nun zaferi olarak nitelendirilirken ABD, uluslararası sistemin tek süpergücü olarak kalmıştır.

En büyük destekçisi ve stratejik işbirliği ortağını kaybeden Hindistan ise durumdan en çok etkilenen ülkelerin başında gelmiştir. Zira Soğuk Savaş'ın önemli bir bölümünde Bağlantısızlar Hareketi şemsiyesi altında SSCB yanlısı politika yürütmüş olan Hindistan, milli tehdit olarak gördüğü Pakistan ve Çin karşısında yalnız kaldığı algısına kapılmış ve bu durum Hindistan'ın dış politikasında yeni kararlar almasını gerekli kılmıştır.[237]

3.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI HİNDİSTAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ DÖNÜŞÜM: İdealist Söylemlerin Terkedilmesi ve Çok Boyutlu Dış Politika Girişimleri

Dünya düzeni ve uluslararası ilişkiler açısından önemli bir gelişme olan Soğuk Savaş'ın sona ermesi, birçok ülkenin siyasi, ekonomik, askeri ve ideolojik açıdan zor bir durumla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. SSCB'nin dağılması, Batı ve liberalizmin zaferi olarak tarihe geçerken iki kutuplu düzen, yerini ABD'nin tek süpergüç hegemonya dönemine bırakmıştır. Ancak Batı dünyasının ve lideri ABD'nin mutlak zaferi diye adlandırılan bu süreç, öngörüldüğü gibi liberal değerlerin hâkim olduğu bir dünyaya değil kısa süre içerisinde mikro çatışmaların çoğaldığı yeni karmaşık bir dünya düzenine dönüşmüştür.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Doğu Bloku'na doğrudan ya da dolaylı olarak bağımlı olan neredeyse tüm ülkeleri ani bir şokla karşı karşıya bırakmıştır. Ancak bu durum Hindistan nezdinde daha büyük bir sarsılma meydana getirmiştir. Zira bu durum 1971'den beri her alanda SSCB'ye güvenen Hindistan'ın, dış politikada asıl dayanağını kaybettiği anlamına gelmektedir. Bağımsızlığından beri üçü Pakistan, biri de Çin ile olmak üzere dört savaşa dâhil olan Hindistan, ulusal çıkarları ve toprak bütünlüğü açısından temel tehdit olarak gördüğü bu iki nükleer güç arasında bir anda tek başına kaldığı algısına kapılmıştır.

SSCB'nin dağılması Hindistan'ın dış politikadaki başat müttefikinin büyük güç kaybı anlamına gelirken aynı zamanda yaklaşık kırk yıldan fazladır süregelen iki kutuplu-ideolojik atmosferinin ortadan kalkması bakımından Hindistan dış politikası için önemli bir dönüm

[237] Niraja G. Jayal ve Pratap B. Mehta, a.g.e., 536-537.

noktası olmuştur.[238] Ancak Hindistan'ın dış politikasında dönüşüm olarak değerlendirilen bu politika arayışının tek nedeni SSCB'nin çökmesi değildir. Ağustos 1990-Şubat 1991 yılları arasında yaşanan Körfez savaşı da Hindistan'ın politika değişikliğine gidip çok boyutlu bir dış politika geliştirmesini zorunlu kılan etmenler arasındadır. Zira enerjide dışa bağımlı bir ülke olan Hindistan, Körfez Savaşında enerji fiyatlarındaki artış nedeniyle özellikle ekonomik anlamda ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Aynı zamanda Hindistan'ın o dönemde en önemli döviz gelirlerinden olan diasporasının savaştan etkilenmesi de önemli bir nedendir."[239] Zira petrol fiyatlarındaki artış ve Orta Doğu'daki işçilerden gelen dövizde büyük azalma yaşanması Hindistan'ı uluslararası kurumlarda kredilerini temerrüde düşürmesi sorunuyla karşı karşıya bırakmış ve Hindistan Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) kredi talep etmek zorunda kalmıştır.[240]

Hindistan, böylesi -ABD'nin tek süpergüç olarak kapitalizmin liderliğini ilan ettiği ve *yeni dünya düzeni* söylemlerinin yankılandığı- bir dönemde dış politikada ciddi adımlar atarak geleneksel sosyalist eğilimli politikasını ve Bağlantısızlık Hareketi çatısı altındaki tarafsızlık söylemlerini gözden geçirmeye başlamıştır. Değişen konjonktüre uyum sağlamak ve dış tehditlere karşı ülkenin bekasını sağlamak adına Yeni Delhi siyasi, ekonomik ve askeri alanlar dâhil olmak üzere bir takım reform paketleri üzerine yoğunlaşmıştır.

Bu bağlamda siyasi açıdan geleneksel Nehruvan-idealist dış politikayı terkederek ulusal çıkarların birincil öncelik olduğu pragmatist-realist bir dış politika izlemeye başlayan Yeni Delhi yönetimi, ilk olarak ekonomik alanda dışa açılım politikası üzerine yoğunlaşmıştır.[241] IMF yardımlarından yararlanması için kapalı ekonomi politikasını terketmesi ve ekonomik sistemini gözden geçirmesi gereken Hindistan, Başbakan Narasimha Rao ve Maliye Bakanı

[238] Soğuk Savaş döneminde Nehru'nun dinî ve etik değerlere dayanarak oluşturduğu ve ahlakî dış siyaset olarak okunan Hindistan dış politikası, Soğuk Savaş sonrasında yerini ulusal çıkarların birincil öncelik olduğu realist bir politikaya bırakmıştır. Özellikle Nehru döneminde Hindistan'ın seküler yönüne dikkat çekilmeye çalışılırken iç politikada azınlıklar arasında kısmi bir bütünlüğün söz konusu olduğu görülmektedir. Ancak Hindu milliyetçi ana örgütün -Sangh ailesi- üyesi Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS)'in Hindistan yönetiminde söz sahibi olmaya başlamasıyla (1998) geleneksel Hindistan dış politika değerleri hızlı bir şekilde dönüşmeye başlamış ve Hindu milliyetçi BJP'nin 2014 yılında yeniden iktidara gelmesiyle Hindu Milliyetçiliğine dayanan ideolojik söylemlerin dış politikada ağırlığı artmıştır. Hindistan dış politika değerleri için bkz: Krishnan Srinivasan, "Values in Indian Foreign Policy: Lofty Ideals Give Way to Parochial Pragmatism", ss: 135-155. (ed: Krishnan Srinivasan, James Mayall and Sanjay Pulipaka), *Values in Foreign Policy, Investigating Ideals and Interests*, Rowman & Littlefield International Ltd, 2019.

[239] Itty Abraham, "How India Became Territorial: foreign policy, diaspora, geopolitics", Stanford University Press
Stanford, California, 2014, s.99-100.

[240] Kishore C. Dash, India's International Monetary Fund Loans: Finessing Win-Set Negotiations within Domestic and International Politics, Asian Survey, 39(6), (1999), s.896-897.

[241] C. Raja Mohan, "The Making of Indian Foreign Policy: The Role of Scholarship and Public Opinion", ISAS Working Paper, No. 73 – Date: 13 July 2009.

Manmohan Singh (daha sonra başbakan oldu) liderliğinde ekonomide liberalleşmeyi sağlayacak olan bir takım iktisadi reform başlatmıştır.[242] 1991 yılında başlatılan ekonomik reformlar kısa sürede meyve vermeye başlamış ve Hindistan ekonomisinin 1990-91 Körfez krizinin yol açtığı petrol fiyatlarının artmasıyla aniden kötüleşen mali açık sorunu çözülmeye başlanmıştır. Rao hükümeti ihracat ve ithalat rakamlarında önemli değişiklikler meydana getirerek ticaret ve yatırım düzenlemelerini kolaylaştırmaya, finans sektörünü serbestleştirmeye ve kamu sektörlerinin sayısını büyük ölçüde azaltarak geniş çaplı özelleştirmelere gitmiştir. Hindistan'daki ekonomik dalgalanmaları istikrara kavuşturan ve IMF tarafından memnuniyetle karşılanan bu hamleler, ülke Gayrı Safi Yurt İçi Hasılası'na (GSYİH) de kısa sürede yansımıştır. 1970'lerde yıllık ortalama %3 civarında GSYİH büyümesi elde eden Hindistan, 1991-96'da %5,5 ve 1996-2001'de %6,2 oranlarında büyüme kaydetmiştir.[243]

İç politikada istikrarı kısmi olarak sağlayan Hindistan, ekonomik iyileşmenin de etkisiyle dış politikada görünür hale gelmeye başlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde Çin'in ABD hegemonyasını sarsacak şekilde her alanda ilerleme kaydetmesi, iç politik-ekonomik istikrarını sağlamaya çalışan Hindistan tarafından da yeni bir sürecin başladığı algısını oluşmuştur. Zira devletlerin iç politik gelişimlerinin ve küresel ekonomik süreçlerinin, devletin dış politikasının belirlenmesinde kayda değer bir rolünün olduğunu belirten Neo-klasik Realistlerin iddiaları dikkate alındığında bu dönemde Hindistan iç ekonomi-politiğinde meydana gelen değişimlerin dış politikasını da etkilediği görülmüştür.[244]

Nehruvan-idealist politikadan, milli çıkarların salt öncelik olduğu -pragmatist-realist- bir politikaya geçişin ilk emarelerinin görüldüğü Soğuk Savaş sonrası dönemde Hindistan, değişen küresel konjonktürde ulusal çıkarların sağlanması adına dış politikasında temel olarak üç önemli değişiklik gerçekleştirme stratejisi izlemiştir. Birincisi, 1990'ların başında ekonomik reformlar benimseyerek ulusal kalkınmayı sağlamak, ikincisi çok boyutlu bir dış politika stratejisi geliştirerek başta ABD olmak üzere büyük güçlerle ilişkileri rayına koymak, üçüncüsü ise Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik kısıtlamalardan dolayı ilişkilerini geliştiremediği ülkelerle özellikle - Doğuya Bakış Politikası (Look East Policy) bağlamında- işbirliği geliştirme stratejisidir.

[242] Sanjaya Baru, "The Economic Dimension Of India's Foreign Policy," *The Journal of International Issues*, 2(2) (1998), s.99-102.
[243] James Chiriyankandath (2004) Realigning India: Indian foreign policy after the Cold War, The Round Table, 93(374), s.202.
[244] Ramazan Gözen, a.g.e., s.179-180.

3.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Hindistan'ın Yeni Dış Politika Stratejileri

3.2.1.1. Doğuya Bakış Politikası

Soğuk Savaş'ın sona ermesi Hindistan'ın dış politikası için yeni fırsatlar sunan stratejileri de beraberinde getirmiştir. Yeni Delhi, çok boyutlu dış politika hedefleri bağlamında yeni ortaklıklar kurma ve 21. yüzyılda uluslararası ilişkilerde daha fazla etki ve nüfuz sahibi olma arzusuyla Güneydoğu, Doğu ve Orta Asya bölgelerinin yanı sıra Körfez bölgesi ve Afrika'ya daha fazla ilgi göstermeye başlamıştır. Hindistan, ilk aşamada yakın çevresi olarak nitelediği Güneydoğu Asya bölgesine öncelik vererek bölge ülkeleri ile siyasi ve ticari işbirliğini artırmak adına 1990'ların başında *"Doğuya Bakış Politikası"*nı açıklamıştır.[245]

Hindistan ekonomide liberalleşme hedefleri doğrultusunda 1991 yılında başlattığı Doğuya Bakış Politikası[246] kapsamında öncelikle Güneydoğu Asya ülkeleri ile ekonomik işbirliğini artırmayı ve güvenlik işbirliğini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Söz konusu açılım politikası, bir bağlamda Çin'in oluşturduğu güvenlik tehdidine ve Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinin büyük ekonomik potansiyeline karşılık geliştirilen stratejik bir hamle olarak görülmektedir. Hindistan'ın Asya-Pasifik bölgesine yönelik politikasını diplomatik ve ekonomik alanlarda geliştirilmesi bağlamında Doğuya Bakış Politikası'nın ilk aşamasında, asıl odak noktası ASEAN ülkeleri ve diğer ASEAN kapsamındaki mekanizmalarla kurumsal bağlantılar kurmak üzerine olmuştur Aynı zamanda, Singapur, Malezya, Güney Kore ve Tayland gibi seçkin ülkelerle ikili ilişkileri niteliksel olarak geliştirmek için bu politikanın kullanılması temel amaçlar arasındaydı.[247]

Bu girişimler bağlamında Hindistan, 1992 yılında ASEAN'ın Sektörel Ortağı, 1996 yılında Diyalog Ortağı ve 2002 yılında ise ilişkileri daha da geliştirerek örgütün Zirve Düzeyinde ortağı olmuştur.[248] Hindistan örgüt ülkeleri ile aynı zamanda ikili ilişkileri de geliştirmeyi hedeflemiştir. Daha önce Hindistan, Güneydoğu Asya'ya Soğuk Savaş prizmasından yaklaştığı için taraflar arasında çok az ekonomik ve ticari etkileşim olmuştu. Ancak

---

[245] Rajiv Sikri, (2009b), *Challenge and Strategy Rethinking India's Foreign Policy*, New Delhi: Sage Publications, s.112-14.

[246]1991 yılında hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuş olmasının aksine bu kavramın ilk defa 1994 Hindistan başbakanı Narasimha Rao'nun Singapur ziyaretinde söylendiği belirtilmektedir. Bkz: V. C. Naidu, India and East Asia: The Look East Policy, *PERCEPTIONS*, , 18(1), 2013, s.64.

[247] G. V. C. Naidu; s. 64 ve Amba Pande and Ngaibiakching, "India's Act East Policy and ASEAN: Building a Regional Order Through Partnership in the Indo-Pacific", *International Studies*, 57(1) ,2020. s.68; ve Rajiv Sikri (2009b), s. 116.

[248]ASEAN-India Relations, Ministry of External Affairs, Government of India, https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/ASEAN_India_August_2017.pdf, Erişim T: 10.01.2021.

1990'lardan bu yana değişen küresel düzen ile Hindistan, *"Doğuya Bakış Politikası"* üzerinden bölge ile ticaret bağlantılarını genişletmekte ve siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda işbirliğini artırmaya çalışmıştır.[249] Hindistan'ın Güneydoğu Asya ülkeleri ile ilişkilerinde gerçekleşen bu statü değişikliği, ASEAN'ın 'sadece ekonomik bir güç olarak değil, aynı zamanda bir askeri güç olarak da Çin'in yükselişinin sonuçlarını sindirmesini' sağlayan bir algı değişikliğine atfedilmiştir.[250] Dolayısıyla Hindistan'ın ASEAN ülkeleri ile olan işbirliğini daha ileri seviyelere taşıyan Doğuya Bakış Politikası, 2014 yılında Çin'in nüfuz alanı da dikkate alınarak *"Doğu'ya Hareket Politikası"* (*Act East Policy*) olarak yeniden formüle edilmiştir.

3.2.1.2. Doğu'ya Hareket Politikası

Doğuya Bakış Politikası, Hindistan'ın Asya-Pasifik ile bağlarının birçok alanda uzun dönemde şekillenmesini ve gelişmesini sağlamıştır. Ancak 2014 yılına gelindiğinde Başbakan Modi söz konusu politikayı *"Doğu'ya Hareket Politikası"* (*Act East Policy*) olarak güncelleyip Japonya, Vietnam, Avustralya ve ASEAN ile ilişkileri daha ileri seviyelere taşıyacağı iddia edilen politikayı açıklamıştır.[251] Doğuya Bakış Politikası, yirmi yılı aşkın bir süre, ülkenin Asya-Pasifik bölgesindeki komşularıyla ilişkilerinin yönünü belirlemiş ve taraflar arasında gerek ikili gerekse örgütsel bazda (ASEAN, Çok Sektörlü Teknik ve Ekonomik İşbirliği için Bengal Körfezi (BIMSTEC), SAARC) daha derin ekonomik, kurumsal ve güvenlik ilişkilerinin geliştirilmesine katkı sağlamıştır.[252] Kısmen Hindistan'ın Çin nüfuzunu dengeleme stratejisi çerçevesinde şekillendirilen politika, başlangıçta Güneydoğu Asya ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkileri artırmayı hedeflerken son yıllarda Asya-Pasifik'in tamamında daha geniş güvenlik ve savunma bağlarını içerecek şekilde güncellenmiştir.[253] Özellikle 2010'lu yıllardan sonra Çin nüfuzunun, Asya-Pasifik'te belirgin hale gelmesi Yeni Delhi'nin bu politikanın çerçevesini genişletmesine yol açmıştır.[254]

2014 yılına gelindiğinde Hindistan dış politikasının Soğuk Savaş döneminden çok daha farklı olacağı somut hale gelmiştir. 2014 yılında Hindistan başbakanı olan Narendra Modi, Hindutva

[249] Rajiv Sikri (2009a) India's "Look East" Policy, Asia-Pacific Review, 16:1, s.131-32.
[250] Shankari Sundararaman, "India–ASEAN Relations: 'Acting' East in the Indo-Pacific", 2018, International Studies 54(1–4), s.75.
[251] Raile Rocky Ziipao, "Look/Act East Policy, Roads and Market Infrastructure in North-East India", *Strategic Analysis*, 42(5), 2018, s.480-485.
[252] Rajiv Sikri (2009a), a.g.m., s.136.
[253] Ian Hall, *Modi and the Reınventıon of Indıan Foreıgn Polıcy*, Bristol:Bristol University Press, 2019. S. 116. ve Pradeep V. Kamat, "Emerging Geo-Strategic Milieu of ASEAN and India in Perspective of 'Act East' Policy", 2020. https://finsindia.org/journal/tag/act-east-policy/, Erişim T: 01.02.2021.
[254] Shankari Sundararaman, a.g.m., s.70-71.

ideolojisini iç politikada referans noktası haline getirirken dış politikada ulusal çıkar bazlı hareket etmiştir.[255] *Values in Foreign Policy*: *Investigating Ideals and Interests* başlıklı kitabının *"Values in Indian Foreign Policy: Lofty Ideals Give Way to Parochial Pragmatism" (Hindistan Dış Politikasında Değerler: Yüce İdealler Kısmi Pragmatizme Yol Açıyor*) başlıklı bölümünde Hindistan'ın dış politikasının üzerine kurulduğu ilkelerin, değişen konjonktüre paralel olarak rasyonel bir dönüşüm geçirdiğini iddia eden Srinivasan, Modi döneminde dış politikada vatanseverlik ve orduya saygı sembollerinde yeni bir girişkenlik olduğunu belirtmektedir. Bu dönemde dış politikada Nehruvan değerler ve bağlantısızlığa atıfta bulunulmazken Hindutva ideolojisi, dış politikadaki temel referans noktası olmuştur. Modi döneminde salt rasyonel ve pragmatist bir dış politika yürütüldüğünü belirten Srinivasan ayrıca Hindistan'ın Modi döneminde yumuşak güç bağlamında dünyada görünür bir ülke olduğu ve Hint kültürünün dünyanın her tarafından hissedilmeye başlandığını belirtmektedir.[256]

Narendra Modi'nin Asya-Pasifik'e yaklaşımı önceki hükümetlerin politikalarına dayansa da Modi hükümeti Hindistan'ın Japonya, Vietnam, Avustralya ve ASEAN gibi kilit ortaklarına erişimini yoğunlaştırmayı hedeflemiş ve bu hedefinde de önemli ölçüde başarılı olmuştur.[257] Başlıca hedefleri, Hindistan'ın kendi ekonomik büyümesini artırmak olan strateji, Hint Okyanusu ve ASEAN bölgesindeki Çin etkisine[258] karşı dışarıdan denge kurmak ve Hindistan'ın küresel rolünü genişletmek için Asya-Pasifik ile ekonomik bağları derinleştirmeyi sağlamıştır.[259]

Hindistan'ın ASEAN ülkeleriyle ekonomik ilişkileri son yıllarda çarpıcı bir büyümeye sahne olmuştur. 2002'den beri düzenli zirveler gerçekleştirdiği ASEAN ile Hindistan arasındaki ticaret ve yatırım hacmi, ASEAN-Hindistan diyalog ortaklığının ilk aşamasında (1992) çok düşük olmasına rağmen son yıllarda ciddi bir artış yaşamıştır. 1993 yılında ASEAN-Hindistan ikili ticareti 2,9 milyar ABD doları iken bu rakam 2003 yılına kadar yıllık ortalama yüzde 11,2 oranında büyüme katederek 12,1 milyar dolar olmuştur. Bu tarihten sonra taraflar

[255] Kendisi de RSS gönüllüsü olan Modi, 2014 yılı seçimlerinde Shreshtha Bharat (Great India) sloganı, ekonomik büyüme ve refah vaatleri ile halkın dikkatini çekerek Modi Dalgası söylemleri ile kazanmıştır. Bkz: M.C. Miller, and K.H. Sullivan de Estrada, "Pragmatism in Indian Foreign Policy: How Ideas Constrain Modi." International Affairs 93 (1): 2017, ss:27–49.
[256] Krishnan Srinivasan, a.g.e., s.148-149.
[257] Institute of Peace and Conflict Studies, "Five Years of India's Act East Policy", *Special Report*, 2020, s.2-4. Ve Raile Rocky Ziipao, a.g.m., s.482-484. Ve Amba Pande and Ngaibiakching, a.g.m., 70-71.
[258] ASEAN – Çin ilişkileri için bkz: "ASEAN-China Relations", ASEAN-China Centre, http://www.asean-china-center.org/english/2020-03/4613.html, Erişim T: 01.01.2021; ve Antonio Alleyne, Z. Zhang and Y. Mu, "Sustaining International Trade with China:Does ACFTA Improve ASEAN Export Efficiency?", *Sustainability*, 2020.
[259] Ian Hall, a.g.e., s. 116-117. Ve Shankari Sundararaman, a.g.m., s.72-75.

arasında imzalanan çok sayıda serbest ticaret ve gümrük anlaşmasının da etkisiyle taraflar arasındaki ticaret hacmi hızlı bir şekilde artmıştır. 2010 yılında yürürlüğe giren 'ASEAN-Hindistan Serbest Ticaret Anlaşması' ile iki dinamik bölge arasında ticareti yapılan ürünlerin %90'ından fazlasında gümrük vergilerinin serbestleştirilmesi ve 2016 yılına kadar 4.000'den fazla ürün hattında tarifelerin kaldırılması sağlanmıştır. 2018 yılına gelindiğinde taraflar arasındaki ikili ticaret ilk kez yıllık 80 milyar ABD dolarının üzerine çıkmıştır. Ancak bu rakam 2019 yılında %4,8 oranında negatif büyüme ile yaklaşık 78 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir.[260]

Hindistan'dan ASEAN'a yapılan doğrudan yabancı yatırım (DYY) hacmine bakıldığında ise 2018 yılında bu rakam 1,02 milyar dolar iken 2019 yılına kadar yaklaşık %98 oranında bir artış kaydederek 2,02 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Hindistan'a liman, otoyol, gıda işleme, nakliye ve otomobil bileşenlerinin inşası dâhil olmak üzere birçok sektörde önemli miktarda ASEAN özel yatırımı da akmaktadır. Benzer şekilde, Hindistan'ın da ASEAN'daki yatırımları son yıllarda önemli ölçüde artış göstermektedir. Özellikle Singapur, Hindistan'ın yatırım ve ticaretinden önemli bir pay almaktadır. Aynı şekilde ASEAN bölgesinde olduğu gibi uygulanan politikaların bir çıktısı olarak Hindistan'ın Japonya, Vietnam ve Tayvan ile de son yıllarda ekonomik ilişkilerinde önemli artışlar göze çarpmaktadır.[261]

3.2.1.3. Önce Komşuluk Politikası

Ekonomik yaklaşım üzerine temellenen Doğu'ya Bakış Politikası ve Doğu'ya Hareket Politikası'nın aksine *"Önce Komşuluk Politikası"* (Neighbourhood First Policy) daha çok diplomatik bir yaklaşıma dayanmaktadır. Narendra Modi'nin 2014 yılında göreve gelmesinden sonra açıklanan politika Hindistan'ın komşu ülkelerle ilişkilerine öncelik verilmesi ve komşularla her alanda ikili ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini öne süren çok boyutlu siyasi yönü ağır basan bir politikadır. Bu politika bağlamında Bhutan dışındaki tüm komşularıyla sınır sorunları yaşayan Hindistan'ın, söz konusu sorunların çözümüne öncelik

[260] Ministry of commerce and Industry, Department of Commerce, Export-Import Data Bank, Government of India, https://tradestat.commerce.gov.in/eidb/iecnttopnq.asp, Erişim T: 01.01.2021. ; ve Taraflar arasında yapılan anlaşmalar sonucunda 2020 yılında 200 milyar dolarlık hacim yakalanması hedeflense de gerçekleştirilen rakam bu hedeften çok uzaktadır. Ancak 2020 yılının ilk aylarında patlak veren Covid-19 taraflar arasında hedeflenen ticaret hacminin gerçekleştirilmesini imkânsız kılmıştır**.** Bkz: "ASEAN-India Dialogue Relations, 2020", https://asean.org/storage/2012/05/Overview-ASEAN-India-as-of-Aug-2020-fn.pdf, Erişim T: 18.12.2020, s.3.

[261] Export-Import Bank of India January, 2018, "Strengthening ASEAN-INDIA Partnership: Trends and Future Prospects", https://www.eximbankindia.in/Assets/Dynamic/PDF/Publication-Resources/ResearchPapers/88file.pdf, Erişim T: 21.12.2020, s.49-54.

vererek komşularla güçlü ilişkiler geliştirmesi ve özellikle Çin'in artan etkisinin azaltılması ve komşuların Hindistan ekseninde kalması gibi stratejik hedefleri de barındırmaktadır.[262]

Hindistan, Önce Komşuluk Politikası çerçevesinde1985 yılından beri Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (SAARC)[263] bünyesinde çözülemeyen sınır sorunlarını çözmeyi ummuştur.[264] Ancak bölge ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklar Hindistan'ın örgüt üyeleri-komşuları ile sorunlarını çözmesinde eksik kalmış, dolayısıyla Önce Komşuluk Politikası devreye sokularak sorunlar ikili bağlamda çözülmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Başbakan Modi, 2014 yılında göreve başladığından bu yana, iki yıl içinde, komşu ülkelerle bağlarını geliştirmek ve ülkelerin bağımsızlıklarından beri süre gelen anlaşmazlıkları çözmek adına birçok komşu ülkeye ziyaretler gerçekleştirmiştir.[265]

Ancak Hindistan'ın bölgede sahip olduğu merkezi konumu ve bölge ülkeleriyle ortak kimlik, kültür ve etnisite gibi birçok bağa sahip olmasına rağmen bölgede takındığı 'efendi' rolü komşuları açısından olumsuz bir imaj yaratmıştır. Hindistan, sahip olduğu güç faktörlerinden (ekonomik, askeri, demografik, büyüklük vb.) dolayı bölgede üstünlüğünü dayatmaya meyilli bir hegemon olarak görülmekte ve bu nedenle diğer ülkelerin kimliğine ve bağımsızlığına bir tehdit olarak algılanmaktadır.[266] Bu bağlamda Hindistan'ın komşularıyla ilişkileri büyük ölçüde ilgisizlik, uyumsuzluk ve şüphelerden dolayı inişli-çıkışlı bir grafik çizmiştir. Özellikle son zamanlarda komşu ülkelerle sorunların çözümüne yönelik yerine getirilemeyen vaatler nedeniyle Modi yönetimindeki Hindistan'ın, Bangladeş ve Nepal başta olmak üzere komşuları nezdinde büyük imaj zedelenmesi yaşadığı görülmektedir. Örneğin, Yeni Delhi 1971'de Bangladeş'in kurtuluşunda önemli bir rol oynasa da Dakka ile ilişkileri günümüze kadar inişli-çıkışlı bir grafik izlemiştir. Bangladeş tarafından bağımsızlığın sağlanmasında en önemli rol oynayan devlet olarak görülmesine rağmen taraflar arasındaki ortak nehirlerin paylaşımı ve sınır anlaşmazlıkları Yeni Delhi ve Dakka arasındaki ilişkilerin güven zeminine oturmasını engellemektedir.[267] Aynı zamanda bağımsızlığından bu yana Hindistan'ın Sri Lanka ile de ilişkilerinin şüphe ve güvensizlik ekseninde ilerlediği görülmektedir. Taraflar arasında son

[262] Angana Das, "India's Neighbourhood Policy: Challenges and Prospects", Jindal Journal of International Affairs, 4(1), 2016, s.20-23.
[263] Bkz: SAARC, "South Asian Association for Regional Cooperation", https://www.saarc-sec.org/. Erişim T: 02.02.2020.
[264] Vinay Kaura and Meena Rani, "India's Neighbourhood Policy During 2014– 2019: Political Context and Policy Outcomes", Indian Journal of Public Administration 66(1) 10–27, 2020, s.11.
[265] "Breakthrough Diplomacy: New Vision – New Vigour", Ministry of External Affairs, Government of India, https://www.mea.gov.in/Images/pdf/Breakthroughdiplomacy.pdf, Erişim T: 10.02.2021.
[266] Purusottam Bhattacharya, "India's Foreign Policy In The Twenty-First Century", World Affairs: *The Journal of International Issues*, 22(3), 2018), s.48.
[267] Piyali Dutta, "India-Bangladesh Relations: Issues, Problems and Recent Developments", IPCS Special Report, 97, *Institute of Peace and Conflict Studies*. New Delhi. 2010.

zamanlara kadar var olan 'Tamil Meselesi' ve halen devam etmekte olan 'Denizalanı Paylaşım Sorunu' Sri Lanka'nın Çin eksenine kaymasına neden olduğu görüşlerine yol açmaktadır.[268]

Modi'nin Komşular'a Öncelik Politikası'nın başarıya ulaşmadığı ve bu nedenle eleştirilerin odağında olmasının en belirgin sebeplerinden bir tanesi de son zamanlarda Nepal ile yaşadığı sınır sorunlarıdır. 2020'nin başlarında taraflar arasında patlak veren sınır sorunu Nepal'in, üzerinde hak iddia ettiği bir bölgeyi -Hindistan kontrolünde- kendisine ait olduğunu gösteren bir harita yayınlaması iki ülke arasında harita krizi olarak tarihe geçmiştir.[269] Nepal ile ticaret ve transit anlaşmalarıyla ilgili konularda sorunlar yaşansa da asıl mesele Nepal'in kara ile çevrili statüsü ve yakın ticaret için denize erişim konusunda Hindistan'a bağımlılığı yer almaktadır. Nepal'in bu durumunu istismar ettiği söylemleri ise hem Modi'nin politikasının eleştirilmesi ve taraflar arasındaki ilişkilerin bozulmasına hem de Nepal'in Çin ile birlikte hareket ettiği söylemlerine yol açmıştır.[270] Nepal gibi küçük devletlerle karşılıklı saygı ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde ilişki kurmanın gerekliliğini belirten Tharoor da Modi'nin yıllarca kardeş görülen Nepal'e karşı politikalarında büyük birader rolü takınmaya çalıştığını belirterek tarihi, dini ve kültürel yönlerden Hindistan ile aynı değerleri paylaşan Nepal'in, Çin'e kaptırıldığından yakınmaktadır.[271]

2020 yılına gelindiğinde tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgınına karşı komşularına destek sağlamaya çalışan Hindistan, gerek maske ve tıbbi malzeme tedariki gerekse aşı çalışmalarında komşu ülkelerle işbirliği halinde hareket edileceği taahhüdünde bulunmuştur. Aynı zamanda Hindistan tarafından üretilen koronavirüs aşılarının komşu ülkelerle (Nepal, Bhutan, Maldivler ve Bangladeş) işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla ilk etapta ücretsiz bir şekilde paylaşılması ve Hindistan tarafından sağlık diplomasisi olarak pazarlanan bu durum Yeni delhi'nin komşularla ilişkilerini diri tutmaya çalıştığını göstermektedir.[272]

---

[268] Vinay Kaura and Meena Rani, a.g.m., s.13-14.

[269] Bkz: Brabim Karki, "Amid Dispute With India, Nepal Publishes New Political Map: What Now?", The Diplomat, 2020, https://thediplomat.com/2020/05/amid-dispute-with-india-nepal-publishes-new-political-map-what-now/, Erişim T: 12.01.2021.

[270] Angana Das, a.g.m., s.28. ; Anirban Bhaumik, "India-Nepal issue: Did Modi's 'Neighbourhood First' go awry?", https://www.deccanherald.com/specials/sunday-spotlight/india-nepal-issue-did-modi-s-neighbourhood-first-go-awry-852048.html, 2020. Erişim T: 10.01.2021.

[271] Shashi Tharoor, *The Paradoxical Prime Minister: Narendra Modi and His India*, New Delhi:Aleph Book Company, 2018, 461-463

[272] Rezaul H. Laskar, "India sends 3 mn vaccine doses to neighbours, Pak gets some from China", *Hindustan Times*, 22 Ocak 2021, https://www.hindustantimes.com/india-news, Erişim T: 01.02.2021.

3.2.2. Soğuk Savaş'ın Sona Ermesinin Hindistan Dış Politikasına ve Büyük Güçlerle İlişkilerine Etkisi

3.2.2.1.Soğuk Savaş Sonrası ABD ile İlişkiler

Soğuk Savaş sonrası Hindistan dış politikasında yaşanan en belirgin dönüşüm ABD ile olan ilişkilerinde gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş öncesi taraflar arasındaki ilişkiler dönemin ideolojik atmosferinden oldukça etkilenmiş ve bu nedenle özellikle ABD tarafından geliştirilmeye çalışılan ilişkiler istenen seviyeye getirilememişti. Ancak bu dönemin sona ermesiyle Hindistan-ABD ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır. Her ne kadar bu dönemin başında Hindistan, gelecekteki dünya düzeninin nasıl bir şekil alacağından hala emin olmadığı için güvenle hareket edemese de kısa zamanda bu algıdan kurtularak ABD ile işbirliğini genişletmek için somut adımlar atmaya çalışmıştır. Bu minvalde dönemin Hindistan başbakanı Narasimha Rao, 1992 yılında ABD'ye bir ziyaret gerçekleştirerek Soğuk Savaş döneminden kalma gerilimleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bu ziyaret ile birlikte taraflar arasındaki görüşmeler sonuç vermiş ve Hindistan dış politikasında ABD en önemli merkezlerden biri haline gelmeye başlamıştır.

Hindistan dış politikasını Soğuk Savaş sonrası düzene uyacak şekilde formüle etme sorumluluğunu üstlenen dönemin başbakanı Rao, Capitol Hill'de Hindistan-ABD ilişkilerinin artık Soğuk Savaş politikaları kıskacından çıkması gerektiğini ve yeni fırsatlar için taraflar arasında herhangi bir sınır olmadığını belirten açıklamasıyla[273] dış politikada dönüşümlerin ve yeni stratejilerinin sinyallerini vermiştir. Diğer taraftan ABD, demokrasi ve komünizm arasındaki ideolojik mücadelesinde, Hindistan'ın Soğuk Savaş dönemindeki tutumunu yanlış bulsa da o dönemden kalma tereddütlerini bir yana bırakarak Hindistan'ın işbirliği adımlarına olumlu yönde karşılık vermiştir. Rao döneminde Hindistan-ABD ilişkileri Soğuk Savaş dönemindeki gergin ortamdan çok uzaklaşmıştır. Narasimha Rao'nun ABD ile kurduğu ilişkiler 1998 yılında Başbakanlık makamına geçen Vajpayee ile devam etmiştir.

1998 yılında BJP liderliğindeki sağcı-Hindu milliyetçisi Ulusal Demokratik İttifak'ın (National Democratic Alliance-NDA) seçimleri kazanması ve Atal Bihari Vajpayee'nin başa geçmesi, Hindistan dış politikasının önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Zira Vajpayee, başa geldikten yaklaşık 3 ay içinde Hindistan'ın ikinci nükleer denemesini

[273] P. Krishna Mohan Reddy, "Evolving Indo–US Relations", World Affairs: *The Journal of International Issues*, 21(3) 2017, s.137.

gerçekleştirmiştir.[274] BJP'nin ve onun öncüsü Jana Sangh'ın Hindistan'ın nükleer silahlar üretmesi gerektiği yönündeki söylemleri, uzun zamandır devam eden amacının gerçekleştirilmesini temsil ediyordu.[275] Bu dönemde silahsızlanmayı, Bağlantısızlar Hareketi zirvelerinde sürekli dillendiren Nehruvan politika, yerini tam realist bir politikaya bırakmıştır.[276]

Yeni Delhi'nin bu realist tutumları onu Bağlantısızlar Hareketinden uzaklaştırırken nükleer silahsızlanma üçüncü dünya ülkelerinin Hindistan'a bakışını değiştirmiştir.[277] Diğer taraftan Hindistan'ın nükleer denemesini *"korkunç bir hata"*[278] olarak nitelendiren Bill Clinton, denemelerden dolayı Hindistan'a yaptırım uygulama kararı almıştır.[279] ABD'nin tüm baskılarına rağmen Hindistanlı diplomatlar durumu *"nükleer ırkçılık"*[280] olarak değerlendirmiştir. O dönemde Hindistan'ın nükleer testlerini yürütmekle görevli olan ve daha sonra dışişleri bakanı olan Jaswant Singh, Foreign Affairs'de yayınladığı *"Against Nuclear Apartheid"* başlıklı makalesiyle bir zamanlar Güney Afrika'da kurumsallaşan apartheid renk ayrımcılığına atıf yaparak, kendilerinin sahip olduğu nükleer silahlara kimsenin sahip olmak istememelerini kaba bir ırksal üstünlük kavramından etkilendiğine dair kalıcı bir duyguyu yansıttığını belirtmiştir.[281]

Clinton'un yaptırım kararı, değişen konjonktür ve Yeni Delhi'nin artan Çin ve Pakistan tehditlerini göstererek nükleer silahların caydırıcılık amacıyla edinildiği ve ilk kullanan olmayacağı yönündeki söylemlerinin de etkisiyle tarafların ilişkilerinin 1990'lı yılların

---

[274] BJP liderliğindeki koalisyon hükümetinin göreve başlamasından birkaç ay sonra yapılan Mayıs 1998 nükleer testleri, Hindutva seçmenlerinin iddialı militarist milliyetçiliğinin en çarpıcı tezahürüydü. Nehruvan dış politikayı eleştiren BJP'li politika yapıcılar asıl dayanak noktasının ulusal çıkarlar ve güvenlikleştirme olması gerektiğini savunmuşlardır.

[275] James Chıiriyankandath,a.g.m., s. 203, Zira 1963 yılında Çin'den alınan ağır hezimetten sonra aşırı Hindu Milliyetçisi Jana Sangh tarafından talep ilk olarak 1962'de parlamentoda getirilmişti**.** Hindistan ilk denemesini 1974 yılında gerçekleştirmişti ancak bu yetersiz görülmüş ve BJP'nin 1998 parti manifestosunda nükleer silahların devreye koyulması taahhüdü bulunuyordu**.** Bu tarihte Çin henüz nükleer deneme yapmamıştı. Hindu milliyetçi ana örgütün -sangh ailesi-üyesi Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS) ve Hindu milliyetçiliğinin başlıca ideoloğu M. S. Golwalkar, bir atom bombasının üretimini bir zorunluluk olarak tanımlamıştı.

[276] Sreeram S. Chaulia, "BJP, India's Foreign Policy and the "Realist Alternative" to the Nehruvian Tradition", *International Politics,* Sayı 39, 2002**,** s.218-222.

[277] C. Christine Fair, "Learning to Think the Unthinkable: Lessons from India's Nuclear Tests", *India Review*, 4(1), 2005, s.50.

[278] James Chıiriyankandath and Andrew Wyatt, "The NDA and Indian foreign policy", ss:193-211, (ed: Katharine Adeney, Lawrence Saez), *Coalition Politics and Hindu Nationalism*. Routledge, 2005, s.203.

[279] Güvenlik tehdidini öne süre Hindistan, 1995 yılında ABD istihbarat teşkilatının Hindistan'ın böyle bir hazırlıkta olduğunu kamuya duyurması üzerine Rao, Bill Clinton ile yaptığı telefon görüşmesinde böyle bir hazırlığın söz konusu olmadığını belirtmesine rağmen 1998 yılında artan Çin ve Pakistan tehditlerinin olduğunu öne sürerek ikinci denemesini gerçekleştirmiş ve gelen baskılar üzerine ise nükleer silahları ilk kullanan olmayacağını belirterek silahların caydırıcılık rolüne vurgu yapmıştır.

[280] Jaswant Singh, "Against nuclear apartheid", *Foreign Affairs*, 77(5), 1998, ss:41–52.

[281] Jaswant Singh, a.g.m.

öncesine gerilemesi engellenmiştir. 1999 yazında ABD'nin, Pakistan'ın güçlerini Kargil'den çekmesi, sınır düşmanlıklarını sona erdirmesi talebini desteklemesi ve bu yönde Pakistan'a baskı yapması, Yeni Delhi'nin, Washington'un ilişkileri yeniden inşa etme taahhüdünü güvence altına almasına yardımcı olmuştur.[282] Süreç, Başkan Bill Clinton'un Mart 2000'deki başarılı Hindistan ziyareti (Nükleer testlerden dolayı ertelenmişti. Bu ziyaret aynı zamanda bir ABD başkanının 20 yıldan fazladır Hindistan'a yaptığı ilk ziyaret) ve ardından Vajpayee'nin Washington'a yaptığı ziyaret ile daha hızlı gelişmeye başlamıştır. İki taraf arasındaki stratejik güçlenme, ilişkilerde büyük bir değişikliğe işaret ederken asıl dönüşüm 11 Eylül 2001 yılında ABD'ye yapılan saldırılardan sonra olmuştur.

11 Eylül saldırılarından sonra küresel çapta teröre karşı savaşa ilan ettiğini duyuran Bush yönetimi, Hindistan'dan tam destek görmüştür. ABD ile bu konuda tam işbirliğine hazır olduğunu belirten Yeni Delhi yönetimi, 2005 yılında imzalanacak nükleer anlaşmanın da temelini bu söylemleri ile atmıştır.[283] 2005 yılında Mammohan Singh, ABD'yi ziyaretinde 1998 denemelerinden kaynaklı yaptırımlardan arda kalan yaptırımların kaldırılması adına Bush Hükümeti ile yoğun pazarlıklar yapmıştır. Singh, görüşmelerden başarılı çıkmış ve yükselen Çin'e karşı Asya'da ABD stratejilerine uygun hareket edilmesi ve İran ile ilişkilerin kısıtlanması gibi şartlar karşılığında Hindistan'ın nükleer programını devam ettirmesi için bir anlaşmaya varılmıştır. [284] 2005 yılında taraflar arasında birçok alanda anlaşmalar imzalanmış ve ilişkiler stratejik işbirliği düzeyine çıkarılmıştır. 2008 yılına gelindiğinde ise Keşmir, nükleerleşme ve Çin gibi daha önce Washington-Yeni Delhi arasındaki ilişkileri alt üst eden sorunlar, daha az bölücü hale gelmeye başlamış hatta Çin konusu son dönemlerde taraflar arasındaki ilişkilerin tetikleyicisi olmuştur. İlişkideki iyileşme, Washington ile Yeni Delhi arasında bir dizi sivil nükleer işbirliğini ortaya çıkaran 2008 Hint-ABD Sivil Nükleer Anlaşması'nda yeni bir tezahür bulmuştur. 2008'de ABD-Hindistan ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak görülen ve uluslararası silahların yayılmasını önleme çabalarına yeni bir boyut getiren ABD ile Hindistan arasında imzalanan nükleer işbirliği anlaşması, ABD'nin

[282] James Chıiriyankandath and Andrew Wyatt a.g.e., s.204.
[283] Mussarat Jabeen, "Indo-Us Relations in Changing Regional Context Of Post-9/11 Events", Journal of Contemporary Studies, 3(1), 2014; Chris Ogden, a.g.e., s.219.
[284] ABD'nin Hindistan ile nükleer ticaret üzerindeki otuz yıllık moratoryumunu kaldırmıştır. Ancak ABD'deki eleştirmenler, anlaşmanın yarım asırlık ABD'nin nükleer silahların yayılmasını önleme çabalarını temelden tersine çevirdiğini, İran ve Kuzey Kore gibi devletlerin nükleer silahlar edinmesini engelleme girişimlerini baltaladığını ve Asya'daki nükleer silahlanma yarışına potansiyel olarak katkıda bulunduğunu söylüyor.

Hindistan'ın sivil nükleer enerji programını desteklemesini, enerji ve uydu teknolojisinde ABD-Hindistan işbirliğinin genişletilmesini taahhüt etmiştir.[285]

Yeni Delhi-Washington arasında Soğuk Savaş'tan sonra hızla gelişen ilişkiler, Hindistan-İsrail ilişkilerinin de hızlı bir şekilde gelişmesini sağlamıştır. 1992 yılında taraflar arasında başlayan diplomatik ilişkiler on yıl gibi kısa bir sürede çok büyük mesafeler katetmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde İsrail, Rusya'dan sonra Hindistan'ın ikinci büyük silah tedarikçisi olmanın yanı sıra Orta Doğu'daki en büyük ticari partnerlerinden biri konumuna gelmiştir. İsrail başbakanı Ariel Şaron'un Eylül 2003 tarihinde Hindistan'a gerçekleştirdiği ziyaret, Tel Aviv-Yeni Delhi arasındaki ilişkilerin gelişmesine yardımcı olmanın yanı sıra Vajpayee hükümetinin Realpolitik'e ve dış politikasının anahtar sözcükleri olarak ulusal çıkarlara verdiği önemi ortaya koymaktadır.

3.2.2.1.1. Narendra Modi Dönemi Hindistan-ABD İlişkileri

Çin'in, 2000 yılından bu yana özellikle ekonomik alanda hızla yükselişi, ABD hegemonyasına açık bir meydan okuma olarak görülmeye başlanmıştır. Son yıllarda bu durum daha da belirgin hale gelerek büyük güçler rekabetinin en çok tartışılan meseleleri arasına girmiştir. Bu minvalde ABD, Çin'in yükselişini, çevreleme ve kısıtlama stratejileri de dâhil çeşitli politikalarla engellemeye çalışmaktadır. Soğuk Savaş dönemi çevreleme stratejilerinden farklı olan bu politikalarda Japonya, Avustralya ve ASEAN ülkeleri gibi Asya Pasifikte bulunan geleneksel müttefiklerinin yanı sıra son yıllarda Hindistan da bu minvalde ön plana çıkmaya başlamıştır.[286] Hindistan'ın bölgede hâkim güç ve uzun vadede büyük güç arzusunun, Çin engelinin aşılması ile mümkün olabileceği düşüncesi bulunmaktadır. Bu düşünceler ise Yeni Delhi'yi Washington'a doğal olarak yakınlaştırmaktadır.

Çin'in yükselişi ve nüfuz alanını hızla genişletmesi dikkate alındığında günümüzde Hindistan-ABD ilişkilerinin en önemli yönünün strateji ve askeri işbirliği olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş döneminde taraflar arasında askeri ilişkilerin geliştirilmesi söz konusu değilken Soğuk Savaş sonrasında Hindistan, başlattığı çok boyutlu dış politika kapsamında, askeri teçhizat açısından Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak adına ABD ile de askeri ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Taraflar arasında özellikle 2008 nükleer anlaşmasından sonra askeri alanda ilişkiler artmıştır. 2008'de oldukça kısıtlı olan askeri

[285] Bkz: Prashant Hosur, "The Indo-US Civilian Nuclear Agreement: What's the Big Deal?" *International Journal* 65, no. 2 (2010): 435-48.
[286] P. Krishna Mohan Reddy,a.g.m., s.143.

ticaret 2020 yılına geldiğinde 20 milyar doları bulmuştur.[287] Ayrıca taraflar arasında Hint-Pasifikte ABD geleneksel müttefiklerinin de dâhil olduğu ortak askeri tatbikatların sayısı artarken taraflar, Çin'in hızla yükselmesine karşı Neo-realizmin bir çıktısı olan dış dengeleme seçeneğine başvurarak bu noktada birlikte hareket etmek üzere anlaşmışlardır.[288]

Çin'in bölgede nüfuz alanını genişletmesi ABD'nin bölgedeki hegemonyasına açık bir tehdit olarak görülürken 2014 yılında ABD'nin Asya'yı pivot bölge ilan etmesi, bu tehdidin sınırlarının çizilmesi hedefiyle ortaya konulmuştur. Özellikle 2014 yılından itibaren Hindistan, ABD'nin Pasifikteki ileri bir karakolu görevini üstlenmiştir. Çin tehdidine karşı taraflar arasındaki ilişkileri artırma isteği son dönemlerde iyice somutlaşmaktadır.[289] 2020 yılının başlarında Hindistan-Çin arasında çıkan ve çok sayıda Hindistan askerinin hayatını kaybettiği olaylarda ABD'nin Hindistan'ı açıkça desteklemesi bu durumu örnekler niteliktedir.[290] ABD desteğini her alanda arkasına alan Modi, Pekin'e kıtadaki Çin hegemonyasına müsamaha göstermeyeceğine dair açık bir mesaj göndermektedir. Hindistan'ın Hint Okyanusu üzerinde hak iddia etmesi ve Çin'in enerji güvenliğinden dolayı bölgede varlığını hissettirmek istemesi taraflar arasında gerilimlerin daha da yükselmesine neden olurken bu olaylar Hindistan-ABD ilişkilerine olumlu yönde etki etmektedir. Pekin, Washington'un Yeni Delhi'yi Asya'daki çıkarlarına aykırı bir şekilde kullanmaya çalıştığını iddia etmektedir. Bu iddialar hem Washington hem de Yeni Delhi tarafından şiddetle reddedilse de taraflar arasındaki işbirliğinin katalizörünün Çin ve özellikle ekonomik-askeri alandaki yükselişi olduğu aşikardır.[291] Nitekim Hint-Pasifik kavramsallaştırması başta olmak üzere ABD'nin her alanda Hindistan'a alan açmaya çalıştığı görülmektedir.[292] Son yıllarda Yeni Delhi'nin Afganistan barış sürecinde İslamabad'a tercih edilmesi ve İran'a karşı uygulanan ambargolarda Hindistan'a kısmi bir ayrıcalık tanınması, ABD-Hindistan ilişkilerinin daha farklı boyutlarda gelişeceğini göstermektedir.[293]

---

[287] U.S. Department of State, Bureau Of Political-Military Affairs, "U.S. Security Cooperation With India, Fact Sheet", JULY 21, 2020, https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-india/#:~:text=In%202016%2C%20the%20United%20States,as%20a%20Major%20Defense%20Partner.&text=U.S.%2DIndia%20defense%20trade%20cooperation,(ISA)%20now%20in%20place., Erişim T: 26.12.2020.

[288] S. Babones, (2020). *India Doesn't Need the Quad to Counter China—and Neither Do Its Partners*. Foreign Policy: https://foreignpolicy.com/2020/10/05/india-quad-alliance-china-containment/ , Erişim T: 01.01.2021

[289] Ian Hall, a.g.e., s 137

[290] Ayrıca ABD özellikle Çin yükselmesinden dolayı Hindistan'da var olan insan hakları ihlallerini görmezden gelmektedir. Yeni Delhi ile ilişkilerinin bozulmasını istemediği bu dönemde ABD'de yayınlanan insan hakları ihlalleri raporunda Hindistan'ın son bir yıldır devam eden anti-Müslüman vb. olaylarına yer verilmemiştir.

[291] Purusottam Bhattacharya, a.g.m., s.55.

[292] Arzan Tarapore, "A More Focused and Resilient U.S.-India Strategic Partnership", Center for a New American Security, 2019.

[293] Viraj Solanki, "India–US relations in the age of Modi and Trump", 2020. https://www.iiss.org/blogs/analysis/2020/03/sasia---us-india-relations-trump-and-modi, Erişim T: 01.01.2021. ve

Taraflar arasında son yıllarda gelişen siyasi, ekonomik ve askeri alanlardaki çok boyutlu işbirliği, Modi yönetimindeki Hindistan'ın, ABD küresel güç hegemonyasına bir tehdit olarak görülen Çin'e karşı bölgede ABD adına önemli görevler üstlenmeye devam edeceğinin belirtileridir. Modi döneminde 2014 yılından itibaren taraflar arsındaki siyasi, askeri ve ekonomik ilişkilerin önemli bir boyuta evrildiği görülmektedir. Nitekim Soğuk Savaş öncesi taraflar arasındaki karşılıklı ticaretin çok düşük rakamlarla anılırken özellikle 2008 nükleer anlaşmasından günümüze hızla artmaktadır. Zira 1999 yılında taraflar arasındaki karşılıklı ticaret 16 milyar dolar iken bu rakam 2019-2020 döneminde 88,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu minvalde ABD'nin Hindistan ile ticaretinde Hindistan'a karşı önemli miktarda ticaret açığı verdiği görülmektedir.[294]

3.2.2.2.Soğuk Savaş Sonrası Çin ile İlişkiler: Hindi Chini Nahin Bhai*

Bağımsızlığın ilk yıllarında Jawaharlal Nehru'nun, yükselen bir Asya'nın (1947 Hindistan ve 1949 Çin) güçlü bir Çin-Hint dostluğunun temeli üzerine kurulabileceğine dair büyük umutları bulunmaktaydı. Bu minvalde Nehru'nun 'Asya Asyalılarındır' düşüncesi ABD'nin bölge ülkelerinin içişlerine müdahale etmemesi gerektiği söylemleriyle desteklenmiş ve Nehru-Mao dostluğunun Asya'yı birlikte kalkındıracağı düşünülmüştü. Ancak olaylar Nehru'nun istediği yönde gelişmemiş ve taraflar arasında kısa sürede sınır sorunlarından kaynaklanan çatışmalar patlak vermişti. Taraflar arasındaki ilişkiler özellikle Tibet meselesi ve iki ülke arasındaki tartışmalı sınır nedeniyle ters gitmiş ve 1963'de Hindistan'ın büyük hezimete uğradığı bir sınır savaşıyla sonuçlanmıştı.

Hindistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1947 yılından beri ilk ve tek savaş yenilgisi olan bu mağlubiyetten sonra taraflar arasındaki ilişkiler hiçbir zaman dost ülke seviyelerine ilerleyememiştir. Bu mağlubiyet aynı zamanda günümüz Hindistan savunma sisteminin olgunlaşması için de belirleyici bir etken olmuştur. Soğuk Savaş döneminde SSCB yardım ve destekleriyle Hindistan, Pakistan ile birlikte temel tehdit olarak belirlediği Çin'e karşı koymaya çalışırken bu minvalde başlanılan orduda modernizasyon hareketleri ve denemelerini yaptığı nükleer silahların meşruiyetini ise yine Çin tehdidi üzerinden

---

Tridivesh Singh Maini, "Trump, Modi and the Bilateral Relationship", 2020, https://www.futuredirections.org.au/publication/trump-modi-and-the-bilateral-relationship/, Erişim T:01.01.2021.

[294] Ministry of commerce and Industry, Department of Commerce, Export-Import Data Bank, Government of India, https://tradestat.commerce.gov.in/eidb/iecnttopnq.asp, Erişim T: 01.01.2021.

* Hindistanlılar ve Çinliler Kardeş değildir.

meşrulaştırmaya çalışmıştır.[295] Soğuk Savaşın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasından sonra ise Hindistan, Çin tehdidine karşı en temel müttefikini kaybetmenin verdiği endişeyle dışa açılım politikası başlatmış ve bu Minvalde Çin'i dengelemek adına ABD ile askeri ve stratejik alanda işbirliğini geliştirmeye çalışmıştır.[296]

2000'li yıllara gelindiğinde Hindistan ve Çin, ekonomik liberalleşme politikaları ve sahada birçok alanda başardıkları ilerlemelerden kaynaklanan etkileyici büyüme oranları nedeniyle dünya tarafından 'Asya'nın Yükselişi'nin sembolleri olarak çoktan konuşulmaya başlamışlardı.[297] Tarafların bilim, teknoloji ve askeri alanda başlattıkları açılımlar, pozitif yönde istatistiklere yansırken söz konusu eş zamanlı gelişmelerin -tarafların ilişkileri açısından- sonucu negatif olmuştur. Nitekim Asya'nın önde gelen güçleri olarak Hindistan ve Çin'in eşzamanlı yükselişi, onları zımni bir çekişme ve rekabete sürüklemiştir. Ayrıca taraflar arasındaki ilişkiler, Hindistan'ın 1998 nükleer denemelerini gerçekleştirmenin asıl nedeninin Çin tehdidi olduğunu belirtmesinden sonra karşılıklı şüphe ve güvensizlik temelinde düşüşe geçmiştir.[298] Buna ek olarak Çin'in son 10 yılda ekonomik ve askeri alanda ortaya koyduğu ilerleme ve Asya'da nüfuz alanını genişletmesi, Hindistan tarafından tehdit olarak anılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda her iki ülkenin enerji tedarikinde hayati öneme sahip olan Hint Okyanusu üzerindeki hegemonya iddiaları tarafların karşı karşıya gelmesine yol açmaktadır.[299]

Taraflar arasında bağımsızlıklarının ilk yıllarından beri devam edegelen sınır sorunları nedeniyle küçük çaplı çatışmalar günümüzde de devam etmektedir. Hindistan her ne kadar 1963 Çin mağlubiyeti sonrasında orduda modernleşmeye gitse de Çin karşısında gerek nükleer gerek konvansiyonel açıdan zayıf durumdadır. Çin karşısında askeri açıdan geri kalmışlığının yanı sıra Hindistan, ekonomik alanda da Çin ile rekabet edebilecek durumda değildir. Bu nedenle Çin, yıllarca Hindistan ekseninde kalan ve Hindistan ile aralarında 'efendi-dost' ilişkisi bulunan ülkeleri, ekonomik yardımlar ve vaatlerle yanına çekmeye çalışmaktadır. Çin nüfuzunun Hindistan için jeo-stratejik açıdan hayati olduğu Sri Lanka ve

[295] James Chıiriyankandath and Andrew Wyatt a.g.e., s.204.
[296] Niraja G. Jayal ve Pratap B. Mehta, a.g.e., s.534.; G Jayachandra Reddy, s.226-228.
[297] Frank B. Tipton, *The Rise Of Asia:Economics, Society and Politics in Contemporary Asia*, New York: Palgrave Macmillan, 1998, s.1-15.
[298] Weixing Hu, India going nuclear: A bomb against China?. *Journal of Chinese Political Science*, 4(2), 19–40, (1998).
[299] G Jayachandra Reddy, s.150-157.

Pakistan'da artması Hindistan'ın çevrelenmişlik algısıyla hareket etmesine neden olmaktadır.[300]

Taraflar arasındaki ilişkileri geçmişten günümüze belirleyen etmenlerden biri de Keşmir meselesidir. Bağımsızlığından bu yana Hindistan ile sınır sorunları yaşayan Çin, Pakistan'ın Keşmir konusundaki savlarını desteklemiş, Hindistan'ın bölgeyi terketmesini istemiş ve Keşmir nedeniyle çıkan savaşlarda Pakistan'ı askeri ve ekonomik olarak desteklemiştir.[301] Bunun yanı sıra Çin'in Kendisi de Keşmir bölgesinin Aksai Çin kısmında hakimiyet davası gütmüştür. 1950'li yıllarda Aksai Çin bölgesi üzerinde hak iddia edip bölgeye asker sevkeden Çin, 1962'de patlak veren savaş sonrasında bölgedeki hakimiyetini güçlendirmiş ve taraflar arasında Aksai Çin sınırında 'Fiili Kontrol Hattı' (Line of Actual Control -LAC) kurulmuştur. Ancak sınır hattında tarafların birbirlerine karşı kışkırtıcı hareketleri, çatışmaların günümüzde de devam etmesine neden olmaktadır.[302]

Son yirmi yılda yapılan çok sayıda müzakere turuna rağmen bu sınır sorunu yakın gelecekte çözüm belirtisi göstermemektedir. En son Haziran-Ağustos 2020 tarihinde sınırın çeşitli bölgelerinde -Doklam Platosu'nda Hindistan tarafındaki Sikkim, Butan ve Çin'in güney Tibet'teki Chumbi Vadisi'nin bitişiğindeki üçlü kavşağında- taraflar arasında çıkan sınır çatışmalarında çok sayıda Hindistan askeri hayatını kaybetmiştir.[303] Bu çatışma, taraflar arasında son yılların en büyük çatışmalarından biri olarak tarihe geçerken tarafların sınır hattı boyunca gövde gösterileri devam etmektedir. Ayrıca tarafların, bölgede varlığını sağlam bir zemine oturtmak adına sınır hattı boyunca altyapı inşa faaliyetlerinde bulunması, yaklaşık 70 yıldır devam eden ve her iki ülkenin de Fiili kontrol hattı ile ilgili itiraz ve iddiaları sürerken

[300] Daisuke Shintani, "The Geopolitics Of The Indian Ocean Rim: Changes That US-China Conflict Created And Three Factors To Watch", *Mitsui & Co. Global Strategic Studies Institute Monthly Report September 2020,* s.8-10.; ve Iskander Rehman, "Keeping the Dragon at Bay: India's Counter-Containment of China in Asia", *Asian Security*, 5(2), 2009, s.119-124.

[301] M. Aarif Rather, "China's Role In The India–Pakistan Conflic", *World Affairs: The Journal of International Issues*, 23(1),2019, s. 44-46.

[302] Ishadrita Lahiri, Explained: What Is The LAC That Led To Deadly Galwan Clashes?, 2020 https://www.thequint.com/news/india/india-china-face-off-what-is-the-line-of-actual-control-that-led-to-the-galwan-skirmish#read-more, Erişim T: 05.01.2021. ; Sutirtho Patranobis, China takes 1959 line on perception of LAC, 2020, https://www.hindustantimes.com/india-news/china-takes-1959-line-on-perception-of-lac/story-ciMDJjOeTLuvyvsNy7gJXI.html, Erişim T:05.01.2021.

[303] Tarafların bölgede silahlı çatışmalardan kaçınması adına her iki taraf askerlerinin de silah taşımaması kararı alınmıştır. Taraflar silahlı çatışmalardan kaçınırken 2020 yılındaki çatışma taşlı, sopalı bir çatışma olup yirmiden fazla Hindistan askeri hayatını kaybetmiştir. Çin tarafından herhangi bir zayiat açıklaması yapılmazken Hindistan 20 askerinin taşlı, sopalı kavgalarda hayatını kaybettiğini açıklamıştır. *Bkz*: Michael Safi and Hannah Ellis-Petersen, "India says 20 soldiers killed on disputed Himalayan border with China", The Guardian, 2020, https://www.theguardian.com/world/2020/jun/16/india-says-soldiers-killed-on-disputed-himalayan-border-with-china, Erişim T: 20.02.2021.

bu sorunun, önümüzdeki yıllarda da taraflar arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olacağını göstermektedir.[304]

Buna ek olarak Pekin, Hindistan'ın Arunachal Pradesh (Arunaçal Pradeş) eyaleti üzerinde de hak iddia etmeye devam etmektedir. Arunaçal Pradeş, Ladakh ve Keşmir sınırlarında taraflar arasındaki anlaşmazlıkları çözmek adına çok defa görüşmeler düzenlense de günümüze kadar makul bir çözüm bulunamamıştır. Bu nedenle Çin, iddiasından vazgeçmemek ve bölgenin Hindistan'a ait olduğunu dejure ve defacto tanımamak adına çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Bu minvalde Çin hükümeti Arunachal Pradeş eyaletinde doğup ikamet eden Hindistan vatandaşlarına zımbalı vize verme politikası izlemeye devam etmektedir.[305]

Hindistan-Çin ilişkilerini son yıllarda belirleyen temel projelerden biri de Çin tarafından 2013 yılında başlatılan Kuşak Yol Girişimi (KYG) ve bu minvalde açıklanan Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC) projesidir. Son yıllarda etkisi giderek artan KYG de Yeni Delhi yönetimi tarafından Hindistan ulusal çıkarlarına aykırı bulunmuştur. Zira Hindistan'daki milliyetçi kesim, Çin'i Hindistan'ın milli güvenliğine yönelik en büyük tehdit olarak görmenin yanı sıra Pakistan'ı ekonomik ve askeri yönden desteklediğini ve Hindistan'ın etrafına bir *"inci dizisi"* örerek 'vekiller' aracılığıyla Hindistan'ı kontrol altına almaya çalıştığını iddia etmektedir.[306] Çin-Pakistan işbirliğini çevrelenme açısından tehlikeli bulan Hindistan, bu nedenle bölgedeki söz konusu ağı kırmak üzere ittifak geliştirme politikası izlemiştir.[307] Bu minvalde Yeni Delhi, CPEC projesinin etkisini ve Çin'in inci dizisini kırmak adına Pakistan'ın Gwadar Limanına karşı İran'ın Çabahar Limanı'na yatırım yapma stratejisi gütmektedir. Uzun zamandır ABD'nin İran yaptırımlarına takılan proje kapsamında

[304] India races to build border roads, bridges to match China, Al Jazeera, 2020. https://www.aljazeera.com/news/2020/9/29/india-builds-himalayan-bridges-and-highways-to-match-china, Erişim T: 20.02.2021.

[305] 2010 yılındaki BRİCS zirvesi kapsamında başbakana refakat eden bir Keşmirli gazeteciye normal vize vererek Keşmir vatandaşlarını artık normal vize verse de Arunaçal Paradeş doğumlulara bu politikasını sürdürmektedir. Zira Pekin, bu eyaleti 1950 yılında Çin kontrolüne geçen Tibet'in bir parçası olarak görmektedir. Bundan dolayı Arunaçal Pradeş'i ülkesinin Çin'in bir parçası olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla bu eyaletten Çin'e seyahat eden birine vize damgası vurulması halinde Hindistan'ın bölge üzerindeki hâkimiyetini tescil etmiş sayılacağını düşündüğü için Arunaçal, halkı için verilen vizelerde pasaportlarına damgalamak yerine pasaportlarına vize yerine geçebilecek bir kağıdı zımbalamaktadır: detaylar için bkz: R. N. Das, "India-China relations: Visa issue," Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses, 2014, https://idsa.in/idsacomments/IndiaChinarelationsVisaissue_rndas_180314, Erişim T: 01.03.2021.

[306] M. Aarif Rather, a.g.m., s.46.

[307] Ian Hall, a.g.e., s 118-120.ve 137-144.

Yeni Delhi, İran üzerinden Afganistan ve Orta Asya pazarına açılmak ve söz konusu inci dizisinden kurtulmak istemektedir.[308]

Çin'in, hızlı ekonomik büyümesini ve bölgede nüfuz alanını genişletmesini, Hindistan ekonomisi ve yerli üreticileri açısından sakıncalı bulan Yeni Delhi'nin, Çin'in dâhil olduğu ekonomik ortaklıklardan da uzak durmaya çalıştığı görülmektedir. Nitekim ASEAN ülkeleri ile her alanda işbirliğini artıran Hindistan, söz konusu Çin olduğunda ASEAN ile yapılan ekonomik işbirliği anlaşmalarından da kaçınmaktadır. Yaklaşık sekiz yıllık müzakerelerde bulunmasına rağmen 2020 yılında ASEAN ve Çin'in de dâhil olduğu beş[309] ülke arasında imzalanan RCEP (Regional Comprehensive Economic Partnership-Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık) serbest ticaret anlaşmasının son aşamalarında müzakerelerden çekilmiş ve anlaşmayı imzalamamıştır. Dünya GSİH'nin yaklaşık %30'unu oluşturan bu serbest ticaret anlaşmasından, Çin mallarının Hindistan tarım sektörünü olumsuz etkileyeceği söylemiyle çekilen Yeni Delhi hükümeti, Çin'in bölge ülkeleri üzerinde etkisini artırmasına yol açacağı endişelerinden dolayı tedirginlik duymaktadır.[310]

Söz konusu çatışmaların aksine Hindistan-Çin arasındaki ticaret hacmi tarafların ilişkilerini fevri bir şekilde koparmasına engel olacak düzeydedir. Soğuk Savaş sonrası her iki ülkenin de sosyo-kültürel ilişkilerin ve ticaretin olabildiğince hızlı ilerlemesi gerektiği konusunda hemfikir olması ve sahip oldukları pazar hacimleri, taraflar arasındaki ticari ilişkilerin artmasına yol açmıştır. Devamında taraflar arasında siyasi meselelerden kaynaklı gerginlikler yaşansa da ticari ilişkiler bundan ciddi şekilde etkilenmemiştir. Bu doğrultuda 2008 yılında Çin, Hindistan'ın en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir. Çin, Hindistan için halen en büyük ihracat pazarı ve aynı zamanda en büyük yatırımcılardan biridir.[311] İthalatta ise Hindistan'ın birinci sıradaki destinasyonudur.[312]

Ancak 2020 yılına gelindiğinde ticari ilişkilerin, siyasi ilişkilerden bağımsız tutulması durumu belirgin bir şekilde değişiklik göstermiştir. Çin, özellikle 2020 başlarında patlak veren sınır çatışmalarından sonra Hindistan tarafından birtakım yaptırımlara maruz kalmıştır. Yeni Delhi milli güvenlik endişelerinden dolayı Çin menşeli 250'den fazla uygulamanın ülkedeki lisans

[308] Syed Fazl-e Haider, "INSTC vs. BRI: The India-China Competition Over the Port of Chabahar and Infrastructure in Asia", *China Brief*, 19(21), 2019; Harsh V. Pant and Ritika Passi, "India's Response to China's Belt and Road Initiative: A Policy in Motion." *Asia Policy*, 24, 2017, ss: 88-95.
[309] Avustralya, Çin, Japonya, Yeni Zelanda ve Güney Kore
[310] Suhasini Haidar, "Why did India stay out of the RCEP deal?" The Hindu, 2020, https://www.thehindu.com/business/Economy/the-hindu-explains-why-did-india-stay-out-of-the-rcep-deal/article33151700.ece, Erişim T:01.03.2021
[311] Purusottam Bhattacharya, a.g.e., s.47.
[312] Ministry of commerce and Industry, Export-Import Data Bank, Government of India.

haklarını iptal ederken özellikle teknoloji alanında Çin'den ithalatı azaltma ve bazı Çin mallarına ek gümrük vergisi uygulama politikası gütmektedir. [313]

Gelinen bu noktada taraflar arasındaki ticaret hacmine bakıldığında karşılıklı ticaret hacmi 2001 yılında 2.7 milyar dolar iken bu rakam 2019-2020 döneminde 81,8 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir.[314] Ancak 2020 yılında taraflar arasında çıkan sorun sınırları ve küresel çapta etkisini gösteren COVID-19 salgını ile birlikte bu rakamlarda düşüş beklenmektedir. Çin'in Hindistan için en büyük ihracat pazarlarından biri (ilk 3) olduğu belirtilirken taraflar arasındaki ticarette, Hindistan'ın Çin'e karşı büyük ticaret açığı vermesi de Yeni Delhi nezdinde endişelere yol açmaktadır. Ancak uzun vadede bakıldığında dünyanın en kalabalık iki pazarı arasındaki ticari ilişkilerin, siyasi değişkenlerden çok fazla etkilenmeyeceği söylenmektedir. Nitekim taraflar arasındaki ticaretin uzun süreli sınır çatışmalarına rağmen -liberalizmin karşılıklı bağımlılık ilkesi doğrultusunda- sürekli bir artış eğiliminde olması bu durumu destekler niteliktedir.

3.2.2.2.1. Yirmi Birinci Yüzyılda Artan Çin Etkisi ve Hint Pasifikte Çin'e Karşı Hindistan-ABD İş Birliği

Soğuk Savaş sonrası Hindistan-Çin ilişkilerinin belirleyicisi sadece toprak ve sınır konusu değil aynı zamanda taraflar arasında Hint-Pasifikte gerçekleşen stratejik statü ve konum arayışı meselesi de ilişkilerin seyri açısından önemli bir etkendir. Yeni yüzyıl ile birlikte küresel ekonomik sarkacın batıdan doğuya kaydığı söylemleri ile birlikte Pasifik ülkelerinin enerji güvenliğini sağlama melleri, Hint Okyanusu'nun küresel güç mücadelesindeki jeopolitik/jeostratejik önemini artırmıştır. Bu durum dikkate alındığında dış ticaretinin yaklaşık %90'ını deniz yoluyla gerçekleştiren Hindistan'ın yanı sıra enerji ihtiyacının büyük kısmını Körfez ülkelerinden ihraç eden Pasifik ülkeleri için de Hint Okyanusu'nun stratejik önemi büyüktür.

Yakaladığı ekonomik büyüme ivmeyi sürdürmesi için gerekli enerji tedarikini sağlaması gereken Çin'in de özellikle 21. yüzyılın başından beri bölgede hegemonya peşinde olduğu görülmektedir.[315] Hint Okyanusu'nda Hindistan'ı doğal hegemon olarak gören Yeni Delhi, Çin'in bölgede varlığını artırmasından çekinirken Asya-Pasifik söylemi yerine Hint-Pasifik

[313] Lisansı iptal edilen uygulama listesi için bkz: "Complete list of 267 Chinese apps banned in India: PUBG Mobile, TikTok, AliExpress and more", India TV, 2020, https://www.indiatvnews.com/technology/news-list-of-all-chinese-apps-banned-in-india-2020-667131, Erişim T:01.03.2021.
[314] Ministry of commerce and Industry, Export-Import Data Bank, Government of India.
[315] Rajiv Sikri, (2009b), s.169.

kavramını kullanarak Çin hegemonyasının yapay olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır. Ayrıca Hint Okyanusu'nun adı ile müsemma olduğunu, Hindistan'ın tarihsel olarak da bölgede hakimiyetinin olduğunu belirten Yeni Delhi, Hindistan'ı Hint Okyanusu'nun doğal hegemonu olarak görmektedir. Hindistan'ın Hint Okyanusu kavramından kaynaklı isim teorisine karşı çıkan Çin ise enerji güvenliğinin sağlanması söylemlerini ön planda tutarak bölgede varlığını artırmayı hedeflemektedir. Çin ile bu nedenlerden dolayı karşı karşıya gelen Yeni Delhi ise ABD ile her alanda işbirliği geliştirme stratejisi izlemenin yanı sıra Güney Çin denizinde Pekin ile sorun yaşayan Japonya ve Vietnam gibi geleneksel ABD müttefikleri ile de yakınlaşarak Çin'e karşı her alanda müttefik arayışında olduğunu göstermektedir.[316]

Çin'in yükselişi ve nüfuz alanının ABD hegemonyasına tehdit doğurduğu söylemleri ve son dönemlerde ABD-Çin arasında artan ticaret savaşları Hindistan'ı da yakından ilgilendirmektedir. Çin'in büyümesini ve süper güç olma iddialarını ulusal güvenliği açısından riskli gören Yeni Delhi, bu durumda dış politikadaki stratejik özerkliğinden ödün vermeden Neo-realistlerin ortaya koyduğu iç-dış dengeleme unsurlarına başvurmaktadır. Zira Çin'in hızla büyümesi ve askeri gücünün doğrudan ABD'yi hedef alamayacağını belirten Yapısalcı Realistler, Çin'in bölgede nüfuz alanını genişletmesini bölgesel güçleri rekabete zorlayacağını iddia etmektedirler. ABD'nin Çin'i bölgede geleneksel müttefikleri ile çevreleme isteğinin bu rekabeti artıracağını belirten Glaser, Çin'in söz konusu ittifak hattını dağıtması arzusunun *"hırslı devlet"* rolüne bürünmesine neden olacağını da belirtmektedir.[317]

Asya-Pasifikte artan ekonomik ve askeri rekabet, Çin ve Hindistan'ın denizlerde gövde gösterisine de yol açmaktadır. Tarafların denizlerde silahlanma yarışının yanı sıra özellikle Hindistan, başta ABD olmak üzere son dönemlerde yoğunlaştığı şekliyle bölgede gerçekleştirmeye çalıştığı askeri ittifaklar üzerinde okyanusta ortak askeri tatbikatlar yaparak Çin'e bu konuda gözdağı vermek istemektedir.[318] Çin'in bölgede dengelenmesi söz konusu olduğunda Hindistan'a her türlü desteği sağlamaya çalışan ABD, 2017 yılında dışişleri bakanı Rex Tillerson tarafından Hindistan'ı *"yüz yıllık stratejik partner"* olarak niteleyerek bu desteği bir kez daha tescillemiştir.[319] 2018 yılında ise tarafların dışişleri bakanları ve savunma bakanları arasında yapılan *"2+2 diyaloğu"* görüşmelerinde askeri ve teknoloji alanında

[316] Ian Hall, a.g.e., s. 121.,; Arzan Tarapore, a.g.m., ; G Jayachandra Reddy, s.184-185.
[317] Charles L. Glaser, "Realizm" (ed: Alan Collins), Contemporary Security Studies.. Oxford University Press, 2010.2. Edition, s.21
[318] Itty Abraham, 2014, a.g.e., s.112-131.ve Ian Hall, a.g.e., s.140.
[319] "Defining Our Relationship with India for the Next Century: An Address by U.S. Secretary of State Rex Tillerson", Centre for Strategic and International Studies, 2017, https://www.csis.org/analysis/defining-our-relationship-india-next-century-address-us-secretary-state-rex-tillerson, Erişim T: 05.03.2021.

işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.[320] 2020'li yıllara gelindiğinde ise Hindistan'ın Çin'e karşı mücadelesinde özellikle deniz kuvvetlerinin modernizasyonunu sağlaması adına her türlü desteği veren ABD, Hindistan, Japonya ve Avustralya ile birlikte bölgede Quad İttifakı olarak son yılların en geniş askeri tatbikatlarından birini gerçekleştirmişlerdir. Çin'in bölgedeki artan askeri ve ekonomik gücünün dengelenmesi olarak okunan Malabar deniz tatbikatı, Çin'e karşı denizlerde caydırıcı bir denge oluşturulabileceği söylemlerine yol açmıştır.[321]

Söz konusu realist politikalar dikkate alındığında, Soğuk Savaş döneminin ikinci yarısında, özellikle 1971'den sonra güvenlik için bir dereceye kadar Moskova'ya bel bağlayan Yeni Delhi, 21. yüzyılda hızla büyüyen Çin'e karşı öncelikle kendi ekonomik ve askeri gücünü artırma ve daha sonra ise Çin'in yükselen gücünü kontrol altına almaya çalışan ABD öncülüğündeki koalisyonun bir parçası olma stratejisini seçmiştir. Ancak Yeni Delhi'nin, Çin yayılmacılığına karşı ABD yanlısı bir dış politika izlemeye başlamasının, dış politikada geleneksel özerkliğinden ödün verip tamamen ABD'ye bağımlı bir politika yürüttüğü anlamına gelmemektedir. Her ne kadar Çin'e karşı tek başına yetersiz kalsa ve ABD askeri desteğine ihtiyaç duysa da gerektiğinde ABD yaptırımların amruz kalma riskinin göze alarak SSCB ile S-400 anlaşması imzalayabilmektedir. Aynı zamanda ABD'nin İran'a uyguladığı ambargolara rağmen Yeni Delhi'nin Tahran ile ilişkilerini temkinli bir noktada devam ettirmek istemesi de söz konusu stratejik özerkliğin bir sonucudur.

Bununla birlikte Hindistan'ın 2017 yılında ŞİÖ'ne girmesi ve Çin ve Rusya'nın başını çektiği BRİCS üyeliği, Yeni Delhi'nin Hindistan ile Çin arasında bir moderatör ve bir köprü kurucu olarak hareket edebilen Moskova ile ortaklığını canlandırmıştır. Hindistan bu strateji çerçevesinde Rusya ile işbirliğini geliştirme ve Çin'i dengeleme stratejisi yürüttüğünü göstermiştir.

3.2.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Rusya ile İlişkiler

Soğuk Savaş sonrası Yeni Delhi'nin yönünü batıya dönmesi ve Washington ile müttefik olması, Moskova ile tarihi bağlarını sürdüremeyeceği anlamına gelmemektedir. Özellikte 1971 yılında taraflar arasında imzalanan stratejik işbirliği anlaşmasından sonra Hindistan'ın temel savunma endüstrisinin tedarikçisi haline gelen SSCB dağıldıktan sonra bu misyonu Rusya'nın aynı şekilde devam ettirdiği söylenebilir. Öyle ki Rusya, Güney Afrika (1997) ve

[320] Shubhrajeet Konwer, "US–India Relations: The Shadowboxing Era", *Strategic Analysis*, 44(1), 2020, s.21-22.
[321] Krishn Kaushik, "Quad navies to begin second phase of Malabar exercise today", *The India Express*, 17 Kasım 2020, https://indianexpress.com/article/india/phase-2-of-malabar-naval-exercise-to-commence-on-november-17-7053493/, Erişim T: 07.03.2021.

Fransa'dan (1998) sonra Hindistan'ın üçüncü stratejik partnerlik kurduğu ülke olmuştur (2000). Stratejik ortaklık ilişkisi kurulduğundan beri Hindistan-Rusya arasında her yıl düzenli olarak toplantılar gerçekleştirilmektedir. Bu yönüyle Rusya Hindistan'ın düzenli toplantı tertiplediği ilk ülke konumundadır.[322]

Soğuk Savaş sonrası Hindistan dış politikasında çok taraflı bir dış politika stratejisi izlenmeye başlanmış ve Rusya ile olan ilişkiler çok fazla değişmemiştir. Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, yeni Boris Yeltsin yönetiminde Rusya, ABD ve Batı ile yakın işbirliği kurma politikası yürütmenin yanı sıra Soğuk Savaş dönemi en önemli savunma sanayi müşterisi olan Hindistan ile de ilişkilerini aynı ruhla devam ettirmeye çalışmıştır.[323] Bu minvalde Yeltsin'in Ocak 1993'de Hindistan ziyareti sırasında Hindistan ile Rusya arasında *"Dostluk ve İş birliği Antlaşması"* imzalanmış ve taraflar arasında SSCB'nin dağılmasından kaynaklı ciddi bir kopukluğun önüne geçilmiştir. Söz konusu dostluk ve işbirliği anlaşması bir anlamda taraflar arasında imzalanmış olan ve Hindistan'ın bağlantısızlık ve tarafsızlık politikasının terkedildiğinin göstergesi olan 1971 *"Barış, Dostluk ve İş birliği Antlaşması"*nın yerini almıştır. Bu tarihten sonra iki ülke barışçıl ve dostane ilişkilerini sürdürmeye karar verirken, önceki antlaşmanın güvenlik maddesi terk edilmiş ve daha çok karşılıklı ticaret ve işbirliğine atıfta bulunulmuştur.[324]

3.2.2.3.1. Hindistan Savunma Sanayi ve Rusya ile İlişkiler

Soğuk Savaş sonrası taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerde durgunluk yaşansa da[325] Rusya, Hindistan'ın birinci silah tedarikçisi konumunu korumaktadır. Soğuk Savaş sonrası taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerde durgunluk yaşansa da Rusya, Hindistan'ın en güvenilir yüksek kaliteli askeri teçhizat tedarikçisi olmaya devam ediyor. Rusya, son teknoloji silah sistemleri ve teknolojiler dâhil Hindistan'ın savunma ihtiyacının yaklaşık yüzde altmışını karşılıyor.[326] Rusya'nın başlıca savunma ihracatı arasında savaş uçakları (Su-30-MKI uçağı, MiG-21 gibi), ana muharebe tankları (T-72MI ve T-90S gibi), helikopterler, tanksavar

[322] Takenori Horimoto, "Explaining India's Foreign Policy: From Dream to Realization of Major Power", *International Relations of the Asia-Pacific*, Sayı 17, 2017, s. 479.
[323] P. Stobdan, *India-Russia Strategic Partnership: Common Perspectives*, New Delhi: Institute for Defence Studies and Analyses, 2010, s.110.
[324] Ogden Chris, a.g.e., s.192
[325] Rusya, 1990 yılında Hindistan ihracatında ilk sırada yer alırken, 2019-2020 itibarıyla Hindistan'ın dış ticaretinde 25. sırada yer almıştır: bkz: Ministry of commerce and Industry, Department of Commerce, Export-Import Data Bank, Government of India.
[326] Pankaj K. Jha, "From barter to partner in the Russia–India arms trade", *East Asia Forum*, 20 Nisan 2020, https://www.eastasiaforum.org/2020/04/18/from-barter-to-partner-in-the-russia-india-arms-trade/, Erişim T:10.03.2021.

füzeleri, gemi karşıtı füzeler, denizaltılar, nükleer denizaltı (Akula-2 sınıfı) ve uçak gemisi (Gorskhov gibi) bulunmaktadır. Ayrıca taraflar arasındaki ortak askeri tatbikatların son yıllarda arttığı görülürken, 2017 yılında Vladivostok'ta, 2018 yılında Bengal Körfezi'nde iki taraflı Rus-Hint donanma tatbikatı ve 10-19 Aralık 2019 tarihleri arasında ise Babina, Pune ve Goa'da eşzamanlı olarak ortak askeri tatbikatlar gerçekleştirdi.[327]

ABD ve Çin'den sonra savunma harcamaları bakımından üçüncü ülke olan Hindistan, 2019 yılında Suudi Arabistan'dan sonra en büyük askeri teçhizat ithal eden ülke olmuştur,[328] Başbakan Narendra Modi yönetiminde, silah ve savunma tedarik kaynaklarını çeşitlendirse de -Trump'ın şubat ayında Hindistan'ı ziyaretinin ardından yapılan 3 milyar dolarlık anlaşma gibi- savunma sanayii tedariklerinin büyük bölümü halen Rusya'ya bağlı bulunmaktadır. 2018'de Soçi'de Rusya devlet başkanı Putin ile bir araya gelen Modi, ABD'nin yaptırım söylemlerine rağmen Rus hava Savunma sistemlerini (S-400) de envanterine katma kararı almıştır.[329] Aynı yıl taraflar arasında S-400 hava savunma sistemleri pazarlıkları başlamış ve sonrasında yapılan görüşmeler sonucunda S-400'leri 2021'de teslim alacağı açıklanmıştır.[330]

Taraflar arasındaki savunma endüstrisi ikili ilişkilerin temel teminatı iken aynı zamanda ticaret hacminin de azımsanacak bir seviyede olmadığını belirtmek gerekmektedir. Günümüzde taraflar arasındaki ticaret hacmine bakıldığında 2019-2020 döneminde taraflar arasındaki yıllık ticaret hacminin yaklaşık 10,1 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir.[331] Taraflar arasında son yıllarda sıkça dillendirilen 'Uluslararası Kuzey-Güney Ulaşım Koridoru'nun[332] tam teşekküllü faaliyete geçmesi halinde ikili ilişkilerin gelişmesinde

---

[327] Embassy of India, Moscow Russia, "Bilateral Relations: India-Russia Relations", https://indianembassy-moscow.gov.in/bilateral-relations-india-russia.php#:~:text=In%202019%2C%20total%20bilateral%20trade,stood%20at%20USD%207.55%20billion.&text=Trade%20in%20services%3A,trade%20balance%20in%20Russia's%20favour. Erişim T:10.03.2021.

[328] The Times of India, "2nd biggest arms importer, India 23rd on exporters' list", 2020. https://timesofindia.indiatimes.com/india/2nd-biggest-arms-importer-india-23rd-on-exporters-list/articleshow/74559063.cms, Erişim T: 15.02.2021.

[329] Bu rakamlarla birlikte Hindistan'ın son 10 yılda askeri teçhizat bakımından özellikle ABD, İsrail ve Fransa aracılığıyla Rusya'ya olan bağımlılığını azalttığı görülmektedir. 2012 yılında Hindistan, ithal ettiği savunma sanayi ürünlerinin yaklaşık %79'unu Rusya'dan tedarik ederken bu oran 2020'li yıllara doğu %60 civarına gerilemiştir. Bkz: Maria Abi-Habib, "India Is Close to Buying a Russian Missile System, Despite U.S. Sanctions", The New York Times, 5 Nisan 2018, https://www.nytimes.com/2018/04/05/world/asia/india-russia-s-400-missiles.html, Erişim T: 15.02.2021.ve Mohamed Zeeshan, "India Cannot Rely on Russian Defense Ties Anymore" *The Diplomat*, 3 Ağustos 2020, https://thediplomat.com/2020/08/india-cannot-rely-on-russian-defense-ties-anymore/, Erişim T:15.02.2021.

[330] Emily Tamkin, "Why India and Russia Are Going to Stay Friends", 2020, https://foreignpolicy.com/2020/07/08/russia-india-relations/, Erişim T:

[331] Ministry of commerce and Industry, Export-Import Data Bank, Government of India.

[332] Kuzey-Güney ulaşım koridoru için bkz: Mher D Sahakyan, "Rebuilding Interconnectıons: Russia, India And The International North-South Transport Corridor", Asia Global Online Journal, The University of Hong Kong, 17 Eylül 2020, https://www.asiaglobalonline.hku.hk/rebuilding-interconnections-russia-india-and-international-north-south-transport-corridor, Erişim T:17.02.2021.

önemli katkılar sunması beklenirken, tarafların 2025 yılında aralarındaki ticaret hacmini yıllık 30 milyar dolara çıkarma hedefleri bulunmaktadır.[333]

İki ülke arasında ticari-askeri ilişkilerin istikrarını korumasında taraflar arasındaki siyasi ilişkilerin rolü büyüktür. Askeri ve ticari ilişkilerin yanı sıra Moskova kriz zamanlarında diplomatik açıdan Hindistan'ın yanında olmaya devam etmektedir. Moskova, Keşmir konusunda Hindistan'ı hem ulusal hem de uluslararası kurumlarda sürekli desteklediğini belirtmiş ve bu minvalde sık sık Pakistan'ın Keşmir'de provokatif eylemlerde bulunduğunu belirtmiştir.[334] BM'de Hindistan aleyhine ciddi kararların alınmasını engellerken[335] Şanghay İş Birliği Örgütü'nde (ŞİÖ) ve BRICS'te[336] Hindistan ile birlikte hareket etmektedir. Rusya son zamanlarda ayrıca Hindistan'da ortaya çıkan olaylar hakkında yorum yapmazken[337] olayları Hindistan'ın iç meselesi olarak değerlendirmektedir. Bu tutumuyla her koşulda Hindistan'ın müttefiki olduğunu hatırlatan Rusya, Hindistan ile birlikte üyesi bulunduğu uluslararası örgütlerde de Hindistan'ı kollamaktadır.[338]

3.2.2.3.2. ŞİÖ ve BRİCS Bağlamında Geliştirilen İlişkiler

Taraflar arasında uluslararası örgütler bünyesinde de sağlam işbirliğinin olduğu görülmektedir. Yeni Delhi, Moskova'nın üyesi olduğu ekonomik ve siyasi örgütlere üye olarak bölgesel bazda nüfuzunu artırmak peşindedir. Özellikle Rusya ile geliştirilen işbirliği Hindistan'ın enerji zengini Orta Asya cumhuriyetleri ile de işbirliğini geliştirmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda Yeni Delhi-Moskova arasında bölgesel çapta işbirliği gerektirecek projeler (Kuzey-Güney Koridoru gibi) hayata geçirilmeye çalışılarak Çin'e karşı bölgede siyasi-ekonomik nüfuz üstünlüğü kurmaya çalışmaktadır.

Öncelikte tarafların ortak üyesi olduğu ve ekonomik kalkınma ile gündeme gelen BRICS'e bakıldığında; 2009 yılında ilk toplantısı gerçekleştirilen organizasyonun taraflar arasındaki

[333] Chris Devonshire-Ellis, "India Briefing, "India and Russia Looking to Triple Bilateral Trade to US$30 Billion by 2025", 13 Kasım 2020, https://www.india-briefing.com/news/india-and-russia-looking-to-triple-bilateral-trade-to-us30-billion-by-2025-21152.html/#:~:text=Billion%20by%202025-, Erişim T: 02.02.2021.
[334] P. Stobdan, a.g.e., s.111-112.
[335] P. Stobdan, a.g.e., s. 112.
[336] Üye ülkelerin baş harflerini temsil etmektedir. Brezilya (B), Russia (R), India (I), China (C), South Africa (S)., *Bkz*: BRICS, "BRICS INFORMATION PORTAL", https://infobrics.org/ , Erişim T: 01.02.2021.
[337] Keşmir'in özel statüsünün kaldırılması, Assam eyaletinde yaklaşık iki milyon kişinin vatandaşlık haklarının elinden alınması, Vatandaşlık Yasası sonrası çıkan olaylar-CAB.
[338] Dipanjan Roy Chaudhury, "India's Citizenship Amendment Act is a domestic matter: Russia", *The Economic times*, 2019, https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/indias-citizenship-amendment-act-is-a-domestic-matter-russia/articleshow/72941533.cms?from=mdr, Erişim T: 10.01.2021. ve "Never had any doubt on India's approach to Kashmir, says Russia", The Print, 2020. https://theprint.in/india/never-had-any-doubt-on-indias-approach-to-kashmir-says-russia/351343/, Erişim T:12.01.2021.

ekonomik gelişmişliğe ve kalkınmaya vurgu yaptığı görülmektedir.[339] Hindistan ve Rusya BRİCS kapsamında ağırlığı bulunan Çin'e karşı birlikte hareket etmekte ve Çin'i dengelemeye çalışmaktadırlar. ŞİÖ'ye bakıldığında ise Hindistan 2005 yılından beri gözlemci üyesi bulunduğu Şangay işbirliği örgütüne de 2017 yılında üye olarak Rusya ile ilişkilerini ileri bir boyuta taşımıştır. ŞİÖ üyeliği sayesinde örgüt üyesi diğer Orta Asya ülkeleri ile ikili işbirliğini geliştirme fırsatı yakalayan Hindistan, aynı zamanda Doğu Bloku'nun varisi konumundaki en önemli siyasi-ekonomik örgütün karar alma mekanizmasında söz sahibi olmuştur

Rusya'nın Hindistan'ı örgüte üye yaparak kendisine karşı elini güçlendireceğini düşünen Pekin ilk başlarda Hindistan'ın üyeliğine karşı çıkmıştır. Hindistan'ın örgüte katılması için gerekli olan prosedürleri yerine getirmediğini belirterek Hindistan'ın üyelik müzakerelerinde isteksiz davranmıştır. Ancak Moskova'nın, Çin'in örgütteki baskın konumunu dengelemek ve grubu güçlendirmek için Hindistan'ın ŞİÖ'ye alınmasını sürekli olarak savunması,[340] Çin'in Pakistan üyeliğini şart koşmasına neden olmuştur. Hindistan'ın üyeliğine, Pakistan'ın da üye olarak kabul edilmesi şartıyla olumlu oy kullanan Pekin bu hareketiyle Hindistan-Rusya ittifakına karşı Pakistan ile dengeyi korumaya çalışmıştır.[341] Çin, Pakistan'ı tam üye olarak kabul edip Hindistan'ın üyeliğine ilişkin kendi teminatını hazırlamıştır. Çin'in bu hamle ile Hindistan'ın Rusya kontrolünde kalıp ABD kontrolüne girmesine mâni olacağını hesaplamış olması da mümkündür. Ancak hesaplamalar bu yönde gelişmemiş ve Hindistan hem ŞİÖ'ye dâhil olup hem de ABD ile gelişen ilişkilerini en üst seviyelere taşımıştır.

3.2.2.4. Pakistan ile İlişkiler ve Keşmir Meselesi

Hindistan'ın Pakistan ile ilişkileri iki devletin bağımsızlığından bu yana gerginliğini korumaktadır. Taraflar 1947 yılında İngilizlerin Hint altkıtasından çekilmesi ile bağımsız iki devlet olarak ortaya çıksa da bağımsızlığın henüz ilk aylarında ilk savaş tecrübesini yaşamışlardır. İngiliz Hindistanı'nın ayrılma planına göre Pakistan'a katılması gereken Keşmir bölgesinin Hindistan tarafından işgal edilmesi, tarafları karşı karşıya getirmiştir. Dönemin büyük güçlerinin araya girmesi ve Güvenlik Konseyi'nin Keşmir topraklarında

[339] 2001'in sonlarına doğru BRİCS kavramı Jim O'Neill tarafından gündeme gelip hedef ülkelerin ekonomik olarak önümüzdeki yıllarda dünya ekonomisinden daha büyük pay alacağı öngörülmüştü. Bkz: Jim O'Neill, "Building Better Global Economic BRICs", *Global Economics*, No: 66, 2001.
[340] Takenori Horimoto, a.g.e., s. 480
[341] Derek Grossman, "China Will Regret India's Entry Into the Shanghai Cooperation Organization" Rand Cooperation, 2017, https://www.rand.org/blog/2017/07/china-will-regret-indias-entry-into-the-shanghai-cooperation.html, Erişim T: 12.12.2020.

bağımsız bir plebisitin gerçekleştirilmesine karar vermesiyle son bulan çatışmalar, Hindistan'ın, Güvenlik Konseyi'nin plebisit kararının günümüze kadar uygulanmasına karşı çıkması ve izin vermemesi, sorunun tazeliğini korumasına neden olmaktadır.

Bu tarihten sonra iki komşu, Keşmir konusundan dolayı küresel ve diğer çok taraflı kurumlarda birbirlerine karşı politika yürütmüşlerdir. Taraflar arasında Keşmir sorununun çözümüne yönelik müzakereler yapılsa da 1965 yılında ikinci savaşın patlak vermesini engelleyememiştir. İngilizlerin bölgeden çekildiğinde kaynakların ve asıl askeri teçhizat ve düzenli ordunun Hindistan'da kalması, Hindistan'ın her iki savaştan da galibiyetle çıkmasına yol açmıştır. 10 Aralık 1965 tarihinde SSCB'nin arabuluculuğuyla Taşkent'te taraflar bir araya gelmiş ve ateşkes niteliğindeki *Taşkent deklarasyonu* imzalanmışsa da Keşmir meselesi taraflar arasında çatışma konusu olmaya devam etmiştir.[342] ABD ve Çin yardımlarıyla ordusunu modernleştirmeye çalışan Pakistan, Hindistan ile ilişkilerinin normale dönmesi için Keşmir sorununun çözülmesini şart koşmaktadır. 1971 yılında taraflar arasında Bangladeş'in bağımsızlığı ile sonuçlanan ve yaklaşık 90 Bin Pakistan askerlerinin Bangladeş'te esir düşmesiyle bir savaş daha yaşanmıştır. Keşmir sorunu, 2 Temmuz 1972 tarihinde taraflar arasında imzalanan Şimla Antlaşması'yla, savaşın sebebi olmasa da sonucundan doğrudan etkilenmiştir. Anlaşmaya göre her iki ülke de ateşkes sonucu tanımlanan sınırlara saygı göstermenin yanı sıra taraflar Keşmir üzerinden mevcut sınır hattını değiştirmeye yönelik girişimlerde bulunmayacak ve ihlallerde tehdit ve güç kullanımına başvurmayacaktır.[343]

Ancak kısa süre sonra taraflar karşılıklı kuşkulardan dolayı yeniden karşılıklı söylemlerle birbirlerini suçlamışlardır. Her iki taraf da bir diğerinin ülkesindeki ayrılıkçı hareketleri ve terörist grupları desteklemekle suçlamaya devam ederken taraflar arasında 1999 yılında Kargil savaşı patlak vermiş ve dünya nükleer bir savaşın eşiğine gelmiştir.[344] ABD ve Rusya'nın arabuluculuk yapmasıyla, özellikle ABD'nin Pakistan'a derhal askerlerini ele geçirdiği topraklardan çekmesi gerektiği yönündeki uyarıları, taraflar arasında dünyanın en yüksek tepelerinden birinde nükleer savaş ihtimalini ortadan kaldırılmıştır.[345] Bu tarihten

[342] Durga Das, *India: from Curzon to Nehru and After*, New Delhi:Rupa Publication India Pvt.Ltd., 2012, s.393-397; Shahid M. Amin, a.g.e., s.51-57.
[343] Şimla Antlaşması metni için bkz: Simla Agreement, "Agreement on Bilateral Relations between the Government of India and the Government of Pakistan (Simla Agreement) Simla, 2 July 1972", United Nations, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IN%20PK_720702_Simla%20Agreement.pdf, Erişim T: 11.12.2020.
[344] Shahid M. Amin, a.g.e., s.264-272.
[345] Bruce Riedel, Kıyametin Eşiğinde: Amerika, Hindistan ve Pakistan Sarmalı, (çev:Arzu Birkan), İstanbul: Matbuat Yayın Grubu, 2014, s. 140-143.

sonra da taraflar arasında hükümetler nezdinde çeşitli görüşmeler gerçekleştirilse de günümüze kadar ilişkiler karşılıklı suçlamalar ve tehditlerle gelmiştir.

Ülkeler arasında düşük seviyede ticaret gerçekleştirilse de taraflar arasındaki sınır sorunları ilişkilerin gelişmesini engellemektedir. İslamabad yönetimi, kendi lehine olacağı inancıyla sorunu uluslararasılaştırmaya ve hukuki yollara başvurmaktadır; ancak büyük güçlerin Güvenlik Konseyi'nden Keşmir ile ilgili bir karar almasını sağlayamamıştır. Son olarak Modi hükümeti, 5 Ağustos 2019 tarihinde Keşmir'in yaklaşık 70 yıllık özel statüsünü kaldırıp bölgedeki asker sayısını yaklaşık 1 milyona çıkararak bölgede çok sayıda insan hakları ihlaline yol açmış[346] ve iki ülke BM başta olmak üzere uluslararası kurum ve kuruluşlarda karşı karşıya gelmiştir.[347] Taraflar, arasındaki düşmanlıktan dolayı Soğuk Savaş döneminden beri GSYİH'sinin önemli bir bölümünü savunma-silah sanayine ayırmak zorunda kalmaktadırlar. Her iki ülkede de kaynakların savunmaya harcanması, bölgede refah seviyesinin olması gereken düzeylere yükselmesinin önüne geçmektedir.

3.2.3. Soğuk Savaş Sonrası Çok Boyutlu Dış Politika Girişimi: Bölgesel İlişkiler

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve yeni dünya düzeni söylemlerinin arttığı dönemde çok boyutlu dış politika söylemleri kapsamında Hindistan, sadece büyük güçler nezdinde değil, işbirliğini geliştirecek muhtemel pazarlara yönelik de hedefler belirlemiştir. 1990'ların başında uygulanmaya başlayan ekonomik reformlarla birlikte, ekonominin liberalleşmesi Hindistan'ın dünyanın diğer bölgeleri ile de işbirliğini geliştirmesini sağlamıştır. Bu minvalde başta ASEAN olmak üzere Avrupa Birliği (AB), Orta Asya, Orta Doğu-Körfez ülkeleri ve Afrika ile siyasi ve özellikle de ticari işbirliğini çok ileri seviyelere taşımıştır.

3.2.3.1. AB ile İlişkiler

Hindistan, Sovyetler Birliği'nin çöküşü nedeniyle uluslararası sahnede zayıflayan konumunu dengelemek için ABD'nin yanı sıra diğer Batı ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirme stratejisi izlemiştir.[348] Bu bağlamda 2000'den beri düzenli Hindistan-AB zirveleri düzenlenmekte olup

[346] Kathryn Salam, "Kashmir, One Year Later" 2020. https://foreignpolicy.com/2020/08/04/kashmir-article-370-blackout-arrest-covid-pandemic-modi/, Erişim T:11.12.2020.
[347] Rana Ayyub, India's crackdown in Kashmir has paralyzed and silenced entire communities, 23.Ekim 2019, https://www.washingtonpost.com/opinions/2019/10/23/indias-crackdown-kashmir-has-paralyzed-silenced-entire-communities/, Erişim T: 25.12.2020.
[348] Rajendra K. Jain, "India's relations with the European Union", (ed: David Scott, *Handbook of India's International Relations*, London: Taylor & Francis Group, 2011), s.225.

2020 yılında 15'incisi düzenlenmiştir.[349] Özellikle ekonomik entegrasyon yolunda ciddi gelişmeler kaydeden AB, Hindistan tarafından önemli bir ihracat destinasyonu olarak görülmeye başlanmıştır. Özellikle İngiltere ile sömürgecilik döneminden kalan bağımlılık, Hindistan'ın bağımsızlık sonrası İngiliz Milletler Topluluğu (The Commonwealth) üzerinden devam ettirilmiştir. Son dönemlerde ise savunma sanayii bakımından bölge ülkeleriyle işbirliğini geliştiren Hindistan, özellikle Fransa ile askeri alanda işbirliğini geliştirmeye devam etmektedir.

Entegre bir örgüt olarak AB, Hindistan'ın en büyük ticari ortağıdır. 27 ülkeden oluşan bir kuruluş olarak AB, Hindistan'ın en büyük bölgesel ticaret ortağı iken, Hindistan 2018-2019 döneminde AB'nin 9. en büyük ticaret ortağı olmuştur. Hindistan'ın 2019-20 döneminde Avrupa Birliği ile toplam ikili ticareti 105,5 milyar dolar civarında iken[350] AB, 2000- 2017 arasında 609,84 milyar doları değerinde DYY ile Hindistan'daki en büyük DYY kaynaklarından biri olmuştur.[351] 2020 yılına gelindiğinde Çin'de ortaya çıkıp dünyaya yayılan COVID-19 nedeniyle taraflar arasındaki ticari ilişkilerde düşüş yaşansa da tarafların ABD ile birlikte ortak bir Çin politikası geliştirmesi tartışılmaktadır.

3.2.3.2. Orta Asya ile İlişkiler

Enerji'de yaklaşık %75 oranında dışa bağımlılığı bulunan Hindistan, petrol ve doğal gez kaynakları açsından zengin bir bölge olan Orta Asya ile ilişkilerini geliştirmeye devam etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana Orta Asya, Hindistan için stratejik açıdan önemli bir bölge olarak ortaya çıkmıştır. Bölge'nin doğal kaynaklar açısından zengin olması, enerji bakımından dışa bağımlı olan ve yakaladığı ekonomik ivmeyi sürdürmek için ihtiyaç duyduğu enerjiyi tedarik etmesi gereken Hindistan'ın bir anlamda Asya'dan Avrupa'ya geçiş yolunu sağlayan bölge ile ilişkilerini artırmak peşinde olduğu anlaşılmaktadır.[352] Son dönemlerde Hindistan, İran'ın Çabahar Limanı'nı modernleştirerek İran üzerinden Afganistan ve Özbekistan ile bölge pazarına erişme ve bölge ülkeleri ile olan ticaret hacmini artırmayı hedeflemektedir.[353] Bu minvalde 2021 yılının başında İran'ın Çabahar Limanı'na 140 tonluk,

---

[349] Rajesh Mehta, "India-EU strategic partnership for the World", *Financial Expression*, 10 Aralık 2020, https://www.financialexpress.com/defence/india-eu-strategic-partnership-for-the-world/2147023/, Erişim T: 05.01.2021.
[350] Ministry of commerce and Industry, Department of Commerce, Export-Import Data Bank, Government of India.
[351] Rajesh Mehta, a.g.s.
[352] Chris Ogden, a.g.e., s.251.
[353] "India, Iran, Uzbekistan hold trilateral meet, discuss ways for joint use of Chabahar port", The Print, 2020, https://theprint.in/diplomacy/india-iran-uzbekistan-hold-trilateral-meet-discuss-ways-for-joint-use-of-chabahar-port/566772/, Erişim T: 15.01.2021.

8 milyon dolar değerinde 2 vinç tedarik eden Hindistan, Afganistan ve Özbekistan üzerinden bölgeye erişim sağlamayı hedeflemektedir.[354]

3.2.3.3. Orta Doğu ve Körfez ile İlişkiler

Orta Doğu'da dönüşen uluslararası düzen, Hindistan'ın dış politikasında da müteakip değişiklikleri dikte etmiştir. Ekonomik ve enerji gereksinimleri, Hindistan'ın 1990'lardan bu yana bu bölgeye yönelik politikasını geçmişin retoriğinin dışına çıkarmasına yol açmıştır. Hindistan aynı dönemlerde başlattığı çok boyutlu dış politika stratejisi kapsamında enerjisi zengin bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirirken Orta Doğu politikasında da realist-pragmatist değişiklikler gerçekleştirmiştir. Bu minvalde 1948 yılında Filistin topraklarında bağımsızlığını ilan ettiği, Filistinli halkın haklarını gaspettiği ve Arap topraklarında emperyalist tutumlar sergilediği gerekçesiyle bağımsızlığından iki yıl sonra -1950'de- İsrail'i resmi olarak tanımasına rağmen karşılıklı diplomatik ilişkilerin başlamasını süresiz erteleyen Hindistan, 1992'ye gelindiğinde İsrail ile diplomatik ilişkilerini başlattığını ilan etmiştir. İsrail'in yanı sıra Hindistan, aynı zamanda bölgedeki Arap ülkeleri ile tarihi ilişkilerini devam ettirmektedir. Özellikle son dönemlerde ABD'nin İran'a yönelik yaptırımlarından dolayı ticari ilişkilerini dip seviyelere çektiği İran ile işbirliğini enerji ve Çabahar Limanı projesi üzerinden canlandırma isteğini ortaya koymaktadır.[355]

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra başlattığı stratejik hamlelerle ticaret, ekonomi ve savunma bağlarını güçlendiren Hindistan'ın, Körfez ülkeleri ile de her alanda ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Enerjide dışa bağımlı olan Hindistan, enerji zengini körfez ülkeleri ile hem enerji alanında işbirliğini geliştirmeye çalışmakta hem de Körfez Bölgesi'ni Hindistan diasporası için önemli bir merkez olarak görmektedir.[356] 1990'lı yıllarda dış döviz gelirinin önemli bir kısmını diaspora işçilerinden karşılayan Hindistan'ın günümüzde Körfez ülkelerinde yaklaşık 10 milyon civarında vatandaşı bulunmaktadır.[357] Bu bölge, bugün Hindistan'ın en büyük ticaret ortakları arasındadır. Son yıllarda Modi Hükümeti ile birlikte

[354] Dipanjan Roy Chaudhury, "India pushes ties with Iran; hands over cranes for strategic Chabahar Port", *The Economic Times*, 1 Şubat 2021.https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/india-hands-over-mobile-harbour-cranes-to-chabahar-port-authorities/articleshow/80620708.cms, Erişim T: 01.02.2021.
[355] Mahwish Hafeez, "India-Iran Relations: Challenges and Opportunities", *Strategic Studies*, 39(3), 2019, s.31-32.; Syed Fazl-e Haider, a.g.m.
[356] Khurram Abbas, "India's Growing Influence in the Gulf States: Political, Strategic and Economic Risks for Pakistan", *IPRI Journal*, 2019 s.64-71.
[357] John Calabrese, "India-Gulf Migration: A Testing Time", Middle East Institute, *Washington*, 14 Nisan 2020. https://www.mei.edu/publications/india-gulf-migration-testing-time, Erişim T: 10.01.2021.

bölge ülkeleri ile olan işbirliğinin ileri seviyelere taşınması hedeflenmiş ve bölge ülkelerinden Hindistan'a giderek daha fazla doğrudan yabancı yatırımın gelmesi sağlanmıştır.[358]

3.2.3.4. Afrika ile İlişkiler

Soğuk Savaş sonrası dönemde dünyanın geri kalanıyla olduğu gibi Yeni Delhi, tarihsel-kültürel bağları bulunan Afrika kıtası ile de -çok boyutlu dış politika kapsamında- birçok alanda işbirliği artırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda 1990'ların sonlarına doğu Hindistan ilk kez bir Afrika ülkesi ile ilişkilerini stratejik ortaklığa çıkarmıştır. 1997 yılında Güney Afrika ile başlayan bu stratejik ortaklık, bu tarihten sonra Hindistan dış politikasının temel bileşenlerinden biri haline gelmiş ve Yeni Delhi bu tarihten sonra örgütsel ilişkilerin yanı sıra kıta ülkeleri ile iki ilişkilerini de geliştirmeye gayret göstermiştir.

ABD, Çin ve Avrupa ülkelerinin Afrika'daki varlıklarının yanı sıra Hindistan da son yıllarda Afrika ülkeleriyle özellikle askeri ve ekonomi alanında işbirliğini geliştirmektedir. Bölge ülkelerinin yatırım yapılabilirlik potansiyelini farkeden Hindistan, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana kıtaya yönelik *"Focus Africa, Genişletilmiş Ufuklar ve Team 9"* gibi açılım ve işbirliği politikaları ile kıta Afrika'sı ülkeleri ile ilişkilerini ortaklık düzeyine çıkarmaya çalışmıştır.[359] Ayrıca 2008 yılından beri Hindistan ve Afrika ülkeleri arasında 3 yıllık periyotlarla düzenli olarak Hindistan-Afrika zirveleri gerçekleştirilmektedir. İlk zirveye katılım beklenildiği gibi olmasa da 2015 yılında üçüncüsü düzenlenen zirveye kıta ülkelerinin tamamından temsilci katılmıştır. Hindistan-Afrika zirveleri ile taraflar arasındaki siyasi ve ekonomik işbirliğinin artırılması sağlanmış ve son yıllarda Hindistan'ın kıtadaki temsilcilik sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır.[360] Afrika kıtası ile geliştirilen siyasi ilişkiler taraflar arasındaki ticari ilişkilerin de gelişmesini sağlamış ve Hindistan'ın kıta Afrika'sı ile olan ticaret hacmi 2001 yılında 5 milyar dolar civarında iken 2018 yılında söz konusu rakamın 62 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir.[361]

3.2.4. Genel Değerlendirme

[358] "Robust trade growth lays foundation for India-GCC FTA", *India Inc*, 27 Aralık 2020, https://indiaincgroup.com/robust-trade-growth-lays-foundation-for-india-gcc-fta/, Erişim T: 12.02.2021.
[359] Ruchita Beri, *India and Africa: Enhancing Mutual Engagement*, New Delhi:Pentagon Press, 2014, s. 93-98 ve 121-122.
[360] Virendra Gupta, "Entwined Dreams", (*Special Edition: India-Africa, Intertwined Dreams*), *TGII India and World*, 1(4),2018, s.11-15; Rajender S. Godara vd., "India-Africa Trade and Investment Cooperation for Economic Development", *Regional Trade and Development Strategies in the Era of Globalization*, 2020, s.95-101.
[361] Ministry of commerce and Industry, Department of Commerce, Export-Import Data Bank, Government of India,

Soğuk Savaş döneminde bağımsızlığını kazanan Hindistan, uzun yıllar sömürgeciliğin vermiş olduğu ezilmişliğin de etkisi ile bağımsızlık mücadelesi veren ve vermekte olan ülkeleri anti-emperyalist bağlamda desteklemiş ve bu yönde etik değerlerin ön planda tutulduğu idealist bir dış politika izlenmiştir. Söz konusu dönemde ulusal çıkarların korunduğu da belirtilmelidir. Bu dönemde Hindistan her iki güç blokuna da katılmamakla birlikte sosyalist kutba meyil göstermiş, Nehru başbakanlığında Nasır ve Tito ile birlikte öncülüğünü yaptığı Bağlantısızlar Hareketi ile üçüncü dünya ülkelerinin liderliğini yapmıştır. Bağlantısızlar Hareketi politikası bağlamında sürekli tarafsızlık vurgusu yapan Nehru, dış politikada etik değerlerin önemli bir unsur olduğunu belirtirken 1963 yılında alınan Çin hezimeti, söz konusu idealist politikanın son bulmaya ve orduda modernleşme ve nükleer kapasite geliştirme gibi realist hamlelerin yapılmasına yol açmıştır. Bu minvalde 1971 yılında SSCB ile imzalanan *"Stratejik İş Birliği Anlaşması"* çerçevesinde Bağlantısızlık Hareketi fiilen terkedilmişti. Bu dönemden sonra ABD ile arası açılan Hindistan, özellikle askeri alan başta olmak üzere siyasi ve ekonomik yönden SSCB'ye bağımlı hale gelmiştir.

Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi SSCB'nin dağılması gibi etkenler, Yeni Delhi'nin dış politikada elini zayıflatırken bu durum Hindistan dış politikasında yeni hamlelerin ve yaklaşımların da zorunlu bir habercisi olmuştur. SSCB gibi bir müttefikini kaybeden Hindistan, 1991 yılında başlattığı çok boyutlu dış politika (siyasi, ekonomi) bağlamında özellikle ABD ile her alanda ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bu dönemden sonra Rusya göz ardı edilmeden batı ülkeleri ile özellikle ekonomik değerlerin ön planda tutulduğu bir politika izlenmiştir.

2000 yılından günümüze kadar ise Hindistan gerek Soğuk Savaş'tan hemen sonra başlattığı politikaların etkisiyle gerekse Hindu milliyetçi BJP partisinin yönlendirmeleri ile tam realist bir dış politika gözetmektedir. Bu dönemde ABD ile ilişkiler her alanda geliştirilirken Rusya askeri alanda en büyük müttefik olmaya devam etmiştir. Askeri sanayiye yatırımlarını artıran Hindistan, özellikle son dönemlerde etkisi hızla artan Çin'i, birincil tehdit olarak görmekte ve Çin-Pakistan ittifakını ABD ve ABD'nin Uzak Doğu'daki geleneksel müttefikleri ile işbirliği yaparak aşmaya çalışmaktadır. Ayrıca ABD ile gelişen ilişkiler Hindistan'ın Soğuk Savaş öncesi diplomatik ilişkiler kurmaktan kaçındığı İsrail ile de ilişkilerin geliştirilmesini beraberinde getirmiştir. 1992 yılında başlayan karşılıklı diplomatik ilişkilerle birlikte İsrail kısa sürede Hindistan'ın Rusya'dan sonra en büyük ikinci silah tedarikçisi konumuna yükselmiştir.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde, Hindistan'ın Soğuk Savaş sonrası Hindistan-İsrail ilişkileri, Üçüncü Bölüm'de ele alınan "dönüşen Hindistan dış politikası" bağlamında ele alınacaktır. Bu minvalde Hindistan'ın İsrail ile olan ilişkileri kapsamlı bir şekilde ele alınarak Hindistan dış politikasındaki dönüşümün, Yeni Delhi'nin Tel Aviv ile ilişkilerini hangi ölçüde etkilediği gösterilmeye çalışılacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÖNÜŞEN HİNDİSTAN DIŞ POLİTİKASI BAĞLAMINDA SOĞUK SAVAŞ SONRASI HİNDİSTAN-İSRAİL İLİŞKİLERİ

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve Hindistan'ın en temel stratejik işbirliği ortağını kaybetmesi, yeni dönemde başlattığı dışa açılım ve ekonomik liberalleşme politikaları kapsamında çok boyutlu bir dış politika izlemesini gerektirmiştir. Bu minvalde "Üçüncü Bölüm"de belirtildiği üzere Nehruvan dış politika, yerini ulusal çıkarların ön planda olduğu realist bir politikaya bırakmıştır. Söz konusu politikalar kapsamında ise Hindistan, başta ABD olmak üzere Batı dünyası ile Soğuk Savaş döneminin ideolojisinden bağımsız ilişkiler kurmaya başlamıştır. Hindistan'ın 1950 yılında bağımsızlığını tanıdığı ancak diplomatik ilişkileri başlatmadığı İsrail ise yeni dış politika sürecinde dikkat çeken ülkelerden biri olmuştur.

Çalışmanın bu bölümünde Soğuk Savaş sonrası Hindistan-İsrail ilişkileri -dönüşen Hindistan dış politikası bağlamında- ele alınacaktır. Öncelikle taraflar arasında karşılıklı diplomatik ilişkilerin kurulma sürecine değinilerek ilişkilerin hangi nedenlerden dolayı radikal bir dönüşüm yaşadığı üzerinde durulacaktır. Akabinde Narendra Modi'nin Hindistan'da iktidara geldiği 2014 yılından itibaren ilişkilerin nasıl ilerlediği incelenecektir. Hindistan-İsrail siyasi ilişkileri başlığı altında ele alınan bu sürecin Hindistan'ın, Filistin politikasında bir dönüşüme neden olup olmadığı gerekçeleri ile birlikle tartışılacaktır. Devamında Hindistan-İsrail ekonomik ilişkileri, tarım ve bilim ve teknoloji alanındaki işbirliği ile birlikle ele alınacak olup taraflar arasındaki ticaret hacmi ile süreç incelenecektir. Daha sonra taraflar arasında ilişkilerin teminatı olarak ele alınan savunma ve güvenlik alanındaki işbirliği üzerinde durulacaktır. Taraflar arasında savunma endüstrisi alanındaki işbirliği artan ortak üretimler ile birlikle açıklanacak olup nükleer alanında işbirliği ve son dönemlerde oldukça dillendirilen Hindistan polisinin İsrail tarafından eğitilmesi meselesi üzerinde durulacaktır. Son olarak da taraflar arasında ilişkilerin ideolojik boyutu, Modi'nin ideolojik dış politika algısı bağlamında ele alınacak ve Modi-Netenyahu samimi işbirliğinin iki ülke ilişkilerine etkisine değinilerek Soğuk Savaşın bitiminden günümüze dönüşen Hindistan-İsrail ilişkileri incelenecektir.

4.1. Soğuk Savaş Sonrası Hindistan-İsrail Siyasi İlişkileri: Karşılıklı Diplomatik İlişkilerin Kurulması ve Hindistan'ın İsrail Politikasında Radikal Dönüşüm

Soğuk Savaş döneminde Hindistan dış politikasında baskın olan Nehruvan politika görüşü, Soğuk Savaştan sonra yerini realist bir politikaya bırakmıştır. SSCB'nin çözülmesi ile birlikte tek stratejik işbirliği ortağını kaybeden Hindistan, bu dönemden sonra başlattığı dışa açılım politikaları ve ekonomik liberalleşme çabaları kapsamında ABD başta olmak üzere dış politikada işbirliği destinasyonunu çeşitlendirmeye çalışmıştır. Bu minvalde başlatılan ekonomik reform hareketlerinin başarıya ulaşması için bir anlamda ABD'ye olan ihtiyacı gittikçe artan Hindistan'ın bununla birlikte ABD müttefikleri ile de işbirliği geliştirdiği görülmektedir. Özellikle İsrail gibi silah teknolojisi, savunma endüstrisi ve tarımsal modernleşme gibi alanlarda gelişmiş ülkelerle işbirliği yapma ihtiyacı da belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş döneminde İsrail'i (1950 yılında) resmi olarak tanımasına rağmen karşılıklı diplomatik ilişkiler kurmayı erteleyen Hindistan, bu dönemde Filistin meselesini yakından takip eden ülkelerin başında gelmiştir. İsrail'in devletleştiği toprakların Filistin halkına ait olduğunu defalarca ulusal ve uluslararası kurumlarda her fırsatta dile getiren Yeni Delhi, Filistin halkının mücadelesini, benimsediği anti-emperyalist söylemler ışığında desteklerken İsrail'i emperyal hareketler takındığı için defalarca kınamaktan geri durmamıştır. Bu dönemde liderliğini yürüttüğü Bağlantısızlar Hareketi'ndeki Arap ülkelerinin ağırlığı bunda etkili olurken, Nehruvan-idealist dış politika görüşünün de bu politikaya büyük etkisi olmuştur. Ancak Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru yıllardır ülkenin dış politikasını şekillendiren Nehruvan görüş eleştirilere maruz kalmış ve yerini -İsrail'e karşı dış politika da dâhil- realist/pragmatik bir politikaya bırakmıştır.

Hindistan-İsrail ilişkilerinin dönüşümünde şüphesiz en önemli gelişmeler Rajiv Gandhi döneminde yaşanmıştır. Annesi İndira Gandhi'nin başbakanlık görevini sürdürürken suikasta uğraması sonucunda iktidara geçen Rajiv Gandhi, kendinden önceki Hindistan başbakanlarından görece farklı bir dış politika sinyali vermiştir. Rajiv özellikle dış politikada ABD ile iyi ilişkilerin kurulması gerektiği yönünde bir tutum sergilemiş ve bu minvalde ABD'ye gerçekleştirdiği ziyaretlerde bunu somutlaştırmaya çalışmıştır. Rajiv aynı zamanda Hindistan'ın İsrail'e yönelik yarım asırlık politikasının da değişmesi yönünde sinyal veren ve bu bağlamda politika geliştiren bir başbakan olmuştur. İndira Gandhi, döneminde sınır dışı edilen İsrail konsolosunu geri kabul etmenin yanı sıra İsrail devlet yetkilileri ile çok sayıda

görüşme gerçekleştirmiştir. Seleflerinin aksine Rajiv, İsrailli yetkililerle açıkça görüşmeler gerçekleştirmiş ve ABD'deki İsrail yanlısı yetkililerle bir araya gelmiştir. Kumaraswamy'ye göre Rajiv'in söz konusu tutumları ve batıya yönelik oluşturmaya çalıştığı imaj, Hindistan dış politikasında İsrail'e yönelik bir eksen kaymasının meydana gelebileceğini göstermiştir. 1989'a gelindiğinde artan normalleşme görüşmeleri, ABD'li senatörlerin de destekleriyle sonuç vermeye başlamıştır. Zira Hindistan'ı ziyaret eden ABD'li senatörler, dönemin dışişleri bakanı Narasimha Rao ile görüşerek İsrail'in Pakistan'a karşı Hindistan ile istihbarat alanında işbirliği yapabileceği yönünde telkinlerde bulunmuştur.[362]

Ancak Sri Lanka'da Tamillere karşı başarısız olması ve İsveç merkezli Bofors şirketi yaptığı silah sözleşmesinin[363] ortaya çıkmasıyla büyük kan kaybeden Rajiv, 1989 yılında gerçekleşen seçimleri kaybetmiştir.[364] Gandhi'den sonra gelen iki azınlık hükümeti de İsrail'e yönelik yumuşama politikasını devam ettirirken siyasi istikrarsızlıklardan dolayı gidilen erken seçim mitingleri sırasında Madrasta (Çennai) Rajiv Gandhi suikasta uğramış ve hayatını kaybetmiştir. Gandhi'nin ölümü Kongre Partisi'nin seçimleri kazanmasında etkili olmuştur. Zira 1991 yılında gerçekleştirilen seçimleri Kongre Partisi kazanmış ve Narasimha Rao, Gandhi'nin ölümü üzerine elde ettiği parti liderliği rolü ile başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Bu dönemde dış politikada ulusal çıkarların öncelikli olduğu tam realist bir strateji geliştirilmesi yönündeki düşünceler Hindistan'ın Filistin meselesi ve İsrail'e olan bakışının değişmesine de neden olmuştur. Bu minvalde İsrail gerçeğinin artık göz ardı edilmemesi gerektiği yönündeki düşünceler, 1991 yılının son demlerinde yoğunlaşırken 1992 yılının başında faaliyete geçirilmiştir. Bu minvalde Başbakan Narasimha Rao başlattığı dışa açılım politikası kapsamında yaklaşık 45 yıldır yürütülen Filistin-yanlısı/İsrail-karşıtı politikaya son vererek 29 Ocak 1992'de İsrail ile tam teşekküllü diplomatik ilişkilerin kurulduğunu ilan etmiştir. 29 Ocak 1992 yılında diplomatik ilişkilerin kurulacağının ilan edilmesinden hemen sonra taraflar karşılıklı büyükelçilikler açarak durumu somutlaştırmıştır.[365] Bu süreçten sonra

[362] P. R. Kumaraswamy, "Israel-India relations: seeking balance and realism",*Israel Affairs*, 10(1), 2004, s.263.
[363] Bofors Skandalı olarak anılan olay, 1980-1990'lı yıllarda dönemin başbakanı Rajiv Gandhi'nin de içinde bulunduğu Hindistan iktidar partisinin bazı milletvekilleri ile İsveçli silah şirketi Bofors arasında, silah sözleşmelerinde yapılan usulsuzlük ve yolsuzlukların yaşandığı bir olaydır. İsveç'in o zamana kadarki en büyük silah sözleşmesi olduğu söylenen 1,4 milyar dolarlık silah sözleşmesinde ödenen yasadışı komisyonların ortaya çıkması büyük yankı uyandırmış ve bu durum Rajiv Gandhi'nin siyasi hayatını ciddi anlamda etkilemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: "What is the Bofors scam case?", *The Indian Express*, 3 Şubat 2018, https://indianexpress.com/article/india/what-is-the-bofors-scandal-case-why-is-it-being-opened-now-4823576/, Erişim T: 15.12.2020.
[364] P. R. Kumaraswamy, *India's Israel Policy*, (Columbia University Press, Newyork. 2010), s. 234.
[365] Arthur G. Rubinoff, "Normalization of India-Israel Relations: Stillborn for Forty Years", *Asian Survey*, 35(5), 1995, s.503-504.

taraflar arasında karşılıklı üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmeye başlanmış ve her alanda işbirliği geliştirilmeye çalışılmıştır.

4.1.1. Hindistan'ın İsrail'e Yönelik Politikasındaki Dönüşümün Nedenleri

Hindistan'ın yaklaşık 45 yıldır sürdürdüğü Filistin yanlısı dış politikadan çok kutuplu denge politikasına geçişini sadece Soğuk Savaşın sona ermesi ve konjonktürün değişmesiyle açıklamak eksik kalacaktır. Zira Yeni Delhi'yi bu sürece götüren çeşitli nedenlerin olduğu görülmektedir.

Hindistan'ın Soğuk Savaş dönemi boyunca izlediği Orta Doğu politikasını Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra yeniden revize etmesinin başlıca sebeplerinden biri ABD ile geliştirdiği işbirliği olduğu görülmektedir. Bağımsızlık yıllarından öncesine dayanan genelde Orta Doğu özelde ise Filistin-İsrail politikasının Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Rajiv Gandhi ile değişim sinyalleri verdiği görülmektedir. Rajiv Gandhi yönetimindeki Hindistan, ABD ile ilişkilerini normalleştirme çabalarına paralel olarak İsrail ile olan ilişkilerini de gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Gandhi'nin ABD ziyaretleri sırasında önde gelen ABD'li Yahudi senatörlerin İsrail ile diplomatik ilişkilerin başlatılması yönünde baskılar yaptıkları ve bu minvalde Yeni Delhi'ye heyetler halinde ziyaretler gerçekleştirdikleri görülmektedir. Ancak söz konusu çabalara rağmen düzeltilemeyen ilişkiler Soğuk Savaş sonrası izlenen dışa açılım politikaları kapsamında ABD ile ilişkilerin geliştirilmesinden doğrudan etkilenmiştir. Dolayısıyla Narasimha Rao'nun 1992'de İsrail ile diplomatik ilişkiler kurma kararının ABD baskısı altında gerçekleştiği söylenmektedir.[366] Zira Hindistan'ın Soğuk Savaş döneminden süregelen FKÖ yanlısı ve İsrail karşıtı politikasındaki değişikliğin önemli bir işareti, Kasım 1991'de Yeni Delhi'de dönemin Başbakanı Narasimha Rao ve İsrail'in, Çin ile de diplomatik ilişki kurmasına öncülük eden Siyonist lider Joseph Leibler arasında yapılan toplantıda az çok ortaya çıkmıştır. Leibler, İsrail ile diplomatik ilişkiler kurmaktan kaçınan Arap olmayan devletler nezdinde önemli girişimlerde bulunurken özellikle Hindistan'ın İsrail'e yönelik tutumunu değiştirmesinde de etkili olmuştur. Dönemin Hindistan başbakanı Rao ile gerçekleştirdiği Hindistan ile İsrail arasında diplomatik bağlar kurma olasılığı konulu görüşmeden sonra yaptığı açıklamada Leibler, Rao'nun tepkisinin selefinden daha olumlu ve

[366] Nicolas Blarel, "Assessing US Influence over India–Israel Relations: A Difficult Equation to Balance?", *Strategic Analysis*, 41(4), 2017, s.393.

pragmatik olduğunu ifade ederken görüşmelerin ABD tarafından kolaylaştırıldığı itiraf etmiştir.[367]

Uzun dönem Filistin yanlısı bir Orta Doğu politikası izleyen Yeni Delhi'nin, ABD baskılarına yenik düşmesinin ise çeşitli sebepleri vardır. Öncelikle SSCB sonrası dönemde dışa açılım politikası başlatan Yeni Delhi, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'ndan kredi alması için ABD desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Aksi takdirde hükümet tarafından iddialı bir şekilde açıklanan ekonomik liberalleşme programı henüz plan aşamasında çöküşe yüz tutacaktı. Hindistan'ın dönüşen dış politika stratejileri ve ulusal çıkar iddiaları Yeni Delhi'nin, Soğuk Savaşın son yıllarından beri arta gelen yoğun ABD ve Yahudi lobilerine karşı teslim olması olarak okunmuş ve Rao hükümetinin hem Hindistan iç siyasetinde hem de bağlantısızlar hareketi üyelerinden oldukça eleştiri almasına neden olmuştur.[368] Bu durum ve duruş, Hindistan'ın Filistin politikasında İsrail lehine bir dönüşüm yaşadığını ortaya koymuştur. Zira Hindistan'ın 16 Aralık 1991 tarihinde BM genel kurulunda siyonizmi ırkçılıkla eşdeğer gören 1975 tarihli BM kararının kaldırılması oylamasında İsrail lehine oy kullanmasından hemen sonra FKÖ lideri Yaser Arafat, Hindistan Başbakanı Rao'dan bir görüşme talebinde bulunmuş ancak daha önceleri bu ülkeyi diğer dünya liderlerinden daha sık ziyaret eden Filistin Devlet Başkanı bu kez büyük bir sürprizle karşılaşmış ve görüşme talebi ileri bir tarihe ertelenmiştir. Daha sonra Hindistan Başbakan'ı, Arafat ile görüşmesinde, Filistin meselesini desteklemeye devam ettiklerini belirtirken Orta Doğu'daki güvenlik durumunun Hindistan'ın güvenlik ortamını etkilediğini de sözlerine eklemiştir. Bu minvalde Rao, Yeni Delhi'nin Tel Aviv'e karşı giderek yumuşayan tavrına rağmen Filistin meselesini desteklemeye devam edeceğini belirtmiş[369] ve bu minvalde Arafat'ı ikna etmeye çalışmıştır.[370] Arafat'ın Hindistan'dan ayrılışından birkaç gün sonra Yeni Delhi, Tel Aviv ile karşılıklı diplomatik ilişkiler başlattığını ilan etmiştir.

Hindistan'ın İsrail'e yönelik dış politikasındaki değişimin bir diğer nedeni ise Çin'in Hindistan nezdinde giderek daha büyük bir tehdit haline gelmesine karşın İsrail'in dünyanın önde gelen silah teknolojisine sahip olma durumudur.[371] Zira Çin'in 1992 Ocak ayında İsrail

[367] Leyaqat Khan, "India-Israel Relations: A Study of Bilateral Cooperation Since 1991", Department of Political Science, New Delhi: Aligarh Muslim University, *Doktora tezi*, 2015, s.23.
[368] Leyaqat Khan, a.g.t., s. 25.
[369] Foreign Affairs Record, "Meeting of Palestinian President with Prime Minister and Minister of State for *External Affairs*", https://mealib.nic.in/?pdf2580?000, Erişim T: 12.11.2020. s.29-30.
[370] Riyaz Punjabi ve A. K. Pasha,(Ed), *India and The Islamic World,* New Delhi, Radiant Publisher, 1998, s.72-75.
[371] Itzhak Gerberg, "The Changing Nature Of Israeli-Indian Relations:1948-2005", (*Doktora Tezi*, University Of South Africa, 2008), s.463-464.

ile diplomatik ilişkileri kurma kararı Hindistan'ı da bu yönde teşvik etmiş ve Çin'den birkaç gün sonra Hindistan da İsrail ile diplomatik ilişkiler kurduğunu ilan etmiştir. Artan Çin nüfuzuna karşı uzun dönemdir başlattığı orduda modernleşme hareketleri Hindistan'ın savunma alanında yeni işbirlikleri geliştirmesini zorunlu kılmıştır.[372] İsrail ise bu dönemde silah ve savunma teknolojisi bakımından Hindistan'ın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir konumdaydı. Bu nedenle Yeni Delhi ve Tel Aviv arasında başlatılan diplomatik ilişkiler, taraflar arasında özellikle askeri alanda işbirliğinin gelişmesine yol açmıştır.

Hindistan'ı, İsrail'i tanımaya teşvik eden bir diğer etmen ise Arap Dünyasındaki ayrılıkların gün yüzüne çıktığı Körfez Savaşı olduğu söylenmektedir. Özellikle 1978 yılında Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David anlaşması ile başlayan süreç, İran-Irak savaşı (1980-1988) süresince Arap ülkeleri arasında ortaya çıkan ayrılıklar ile devam etmiş ve Körfez savaşı ile birlikte doruğa çıkmıştır.[373] Ayrıca 30 Kasım-1 Ekim 1991 tarihleri arasında düzenlenen ve İsrail ile Filistin ve diğer Arap ülkeleri arasında barış sürecinin başlatılmasını hedefleyen Madrid Konferansı'nda da Arap ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklar ve İsrail tarafının müzakerelerde istekli görünmesi Yeni Delhi'nin tutumunu etkilemiştir. Bu gelişmeler, Hindistan'ı, yeni bir İsrail politikası geliştirmesi halinde karşısında Soğuk Savaş'ın ortalarında olduğu gibi net duruş sergileyecek bir Arap dünyası görmeyeceğine ikna etmiştir.[374]

Ayrıca Soğuk Savaş sonrasında Hindistan'ın yaklaşık yarım asırdır Arap ülkelerini desteklemesinin aksine beklediği karşılığı bulamadığı da Hindistan iç siyasetinde dillendirilmeye başlanmıştır. Bazı Arap ülkelerinin 1965 ve 1971 Hindistan-Pakistan savaşlarında Pakistan'ı askerî açıdan desteklediği söylemleri, Hindistan'ın beklenen karşılığı bulamadığını destekler nitelikte ön plana çıkmıştır. Zira dönemin Hindistan Dışişleri bakanı J. Nath Dixit de bu durumu *"Arapların bize ne verdiğini sorabilir miyim? Keşmir konusunda bize oy verdiler mi? Doğu Pakistan krizini (1971) yaşadığımızda bizi desteklediler mi?"*[375] şeklinde eleştirilerini dile getirerek sorgulamıştır. Bu minvalde Arap ülkelerinden Pakistan'a

[372] İsrail-Çin diplomatik ilişkilerinin gelişimi ve Hindistan açısından önemi için bkz: Yitzhak Shichor, "Hide and Seek: Sino-Israeli Relations in Perspective", 1994, *Israel Affairs,* 1(2):188-208.

[373] Yeni Delhi, Irak askerlerinin Kuveyt'ten çıkarılması için güç kullanımına izin veren BM kararına oy verdi ve Ocak 1991'de ABD askerî uçaklarının Mumbai'de yakıt ikmali yapmasına da izin verdi. Ancak bu izin ülkede öylesine iç tartışmalara yol açtı ki Chandra Shekhar hükümeti, Hindistan'ın ABD yanlısı eğiliminin ülkenin sözde bağlantısızlık ilkelerine ihanet ettiği yönündeki eleştiriler sonucunda Şubat 1991'de yakıt ikmali ayrıcalıklarını geri çekti. Bu durum Hindistan'ın ABD yanlısı politikalarının artığını gösterirken aynı zamanda iç siyasette bağlantısızlık iddialarını devam ettiren baskı gruplarının da olduğunu göstermiştir.

[374] Bidanda M. Chengappa, "India-Israel Relations: Politico-Military Dimensions", *Claws Journal*, Yaz, 2010, s. 249.

[375] P. R. Kumaraswamy, (2004), a.g.m., s. 266.

karşı uluslararası kurumlarda beklenen desteğin alınmadığı iddiaları hem Yeni Delhi hem de muhalefet nezdinde dış politikada ulusal çıkarların ön planda olduğu realist bir politika izlenmesi gerektiği fikirlerini belirgin kılmış ve İsrail ile ilişkilerin bu doğrultuda geliştirilmesinin doğru karar olacağı düşünülmüştür.

4.1.2. Normalleşmeye Yönelik Tepkiler

Dönemin Başbakanı Narasimha Rao'nun Hindistan-İsrail arasında karşılıklı diplomatik ilişkilerin başlatılması yönündeki kararı, Hindistan dış politikasında pragmatizm ve realizm yönünde bir kaymanın yaşandığını göstermektedir. Filistin meselesine etik değerler üzerinden yaklaşan Hindistan, bu tarihten sonra Orta Doğu'da yaşanan ideolojik ve mezhepsel ayrılıklar ve değişen konjonktürün etkisiyle Araplar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklardan da yararlanarak İsrail ile işbirliğini artırmıştır. İdealist ve retorik söylemleri bir kenara bırakan Yeni Delhi, İsrail'i özellikle askerî teknoloji alanında müttefik ilişkisi kurulması gereken bir destinasyon olarak görmeye başlamış ve ulusal çıkarlar gözetilerek geleneksel Filistin yanlısı politikadan denge politikasına geçiş yapmıştır.

Diğer taraftan Hindistan'ın İsrail ile normalleşmesi Arap ülkeleri nezdinde memnuniyetsizlik ortaya çıkarsa da Yeni Delhi somut bir olumsuz karşılık bulmamıştır. Zira Hindistan'ın İsrail'e yönelik tutumunda taviz vermeye başlaması üzerine Arap ülkeleri tarafından 1986 yılında İsrail ile ticaret yaptıkları tespit edilen yirmi dokuz Hindistanlı elmas ve mücevherat şirketi Şam merkezli Arap Boykot Ofisinin kara listesine dâhil edilse[376] de 1992 yılında karşılıklı diplomatik ilişkilerin kurulmasından sonra bu durumun dozu artmamıştır. Her ne kadar bazı Hindistan karşıtı söylemler ortaya çıksa da bu durum Hindistan'ın Arap ülkeleri ile ilişkilerini olumsuz etkilememiştir.[377] Zira Hindistan bu dönemden sonra özellikle enerji zengini Arap ülkeleri ile işbirliğini daha da artırmıştır. Bu minvalde özellikle İran ile geliştirilen ilişkiler 1995 yılında Haşimi Rafsancani'nin ziyareti ile güçlendirilmiş ve İsrail ile normalleşmenin Yeni Delhi-Tahran arasındaki ilişkileri etkilememesi temennisinde bulunulmuştur.[378] Aynı şekilde bu durum, enerji ihtiyacının önemli bir kısmını tedarik ettiği Körfez ülkelerinin de Hindistan ile ilişkilerini olumsuz etkilememiştir. Yeni Delhi'nin de belli bir süre İsrail ile olan ilişkilerini dillendirmemesi, Arap ülkelerinin olası tepkilerden kaçınması konusunda etkili olmuştur.

[376] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 231-232.
[377] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 251-252
[378] P. R. Kumaraswamy, (2004), a.g.m., s. 267.

İsrail ile normalleşme, Hindistan iç siyasetinde de ciddi eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Zira İsrail ile karşılıklı diplomatik ilişkilerin başlatılması ve akabinde taraflar arasında iyi ilişkiler geliştirileceği düşüncesi, Hindistan'ın enerji zengini Arap ülkelerle ilişkilerine zarar vereceği düşüncesi vardı. Bu minvalde İsrail'in Hindistan'a sunabileceği fırsatların kısıtlı olduğu dile getirilmiş ve normalleşmeden önce bile Arap ülkeleri tarafından ambargoya maruz kalan Hindistan merkezli şirketlerin sayısının artmasından endişe edilmiştir. Ayrıca normalleşmeden önce de taraflar arasında terörle mücadelede işbirliği olduğu ancak bunun başarı sağlamadığı yönünde de endişeler olmuştur.[379]

Ayrıca Yeni Delhi ile işbirliği İsrail'de memnuniyetle karşılansa da Hindistan'da geleneksel Nehruvan dış politikaya aykırı olduğu ve Filistin mücadelesinin desteklenmeye devam edilmesi gerektiği yönünde hem muhalefetten hem de hükümet partisi içerisinden eleştirilerin yükselmesine neden olmuştur. İsrail ile normalleşmenin ötesine geçip işbirliğini artırmaya karşı muhalefet eden gruplar, durumu 'Geleneksel Hindistan Dış Politika Ruhu'na ihanet olarak ele almış ve Filistin meselesine olan desteğin devam ettirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.[380] Rao hükümetinde kabine üyesi Arjun Singh, İsrail ile normalleşmenin Hindistan açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı yönünde Rao'yu uyarırken Müslümanların Kongre Partisine olan desteğinin azalacağını öne sürerek bu kararın parti için olumsuz olacağını ve geleneksel Nehruvan dış politika değerlerinden uzaklaştıracağını savunmuştur.[381] Eski Başbakan Rajiv Gandhi'nin danışmanı ve dönemin bir diğer milletvekili de Şimon Peres'i, 1993 yılındaki Hindistan ziyareti sırasında terörist olarak tanımlamıştır.[382] İsrail ile karşılıklı diplomatik ilişkiler başlatan Yeni Delhi ise bu durumun Hindistan-Filistin ilişkilerini etkilemeyeceğini belirterek eleştirilerin odağından kurtulmaya çalışmıştır.

4.1.3. Normalleşmeden Günümüze: Siyasi İlişkilerin Değişen Yüzü

Hindistan ile İsrail arasında karşılıklı diplomatik ilişkilerin başlatılması, taraflar arasındaki ilişkilerde radikal bir değişim anlamına gelmektedir. Zira uzun dönemdir Hindistan'ın diplomatik ilişkileri başlatmamakta direnmesi İsrail tarafının çabalarını boşa çıkarmakta ve taraflar arasında ikili ilişkilerin gelişmesini engellemekteydi. Dolayısıyla iki ülkenin bağımsızlığının üzerinden yaklaşık 45 yıl gibi bir süre geçtikten sonra başlatılan diplomatik ilişkiler, taraflar arasındaki ilişkilerin günümüze kadar her alanda artarak süregelmesine yol açmıştır. 1992 yılının Ocak ayında diplomatik ilişkilerin başlatıldığı söylemlerinin

[379] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s.245.
[380] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s.243-245.
[381] Arthur G. Rubinoff, a.g.m., s.504.
[382] P. R. Kumaraswamy, (2004), a.g.m., s,268.

açıklanmasından sonra taraflar arasında karşılıklı diplomatik ziyaretlerin sayısı ve seviyesi artmıştır. İsrail tarafından ilişkilerin ilk yıllardan itibaren gerçekleştirilen devlet başkanı ve başbakan düzeyindeki ziyaretler, Hindistan tarafından hem ulusal hem de uluslararası tepkilerden kaçınmak adına daha düşük seviyelerde karşılık bulmuştur. 1993 yılında İsrail dışişleri bakanı Şimon Peres Hindistan'ı ziyaret ederken 1996 yılında ise İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizman, Hindistan'a bir haftalık bir ziyaret gerçekleştirmiştir.[383] Hindistan tarafından ise ziyaretler diplomatlar ve bakanlar ile sınırlı tutulmuş ve Başbakan nezdinde 2017 yılına kadar İsrail'e ziyaret gerçekleştirilmemiştir.

İsrail'e geleneksel desteğiyle tanınan Bhartiya Janta Partisi (BJP) başkanlığındaki Ulusal Demokratik İttifak (NDA) hükümetinin 1998 yılında iktidara gelmesi, ikili ilişkilerin önemli ölçüde ileri bir boyuta taşınmasına yol açmıştır. Bu dönemde taraflar arasındaki işbirliği askerî, güvenlik ve savunma alanlarının yanı sıra siyasi ve ekonomik anlamda da önemli ilerleme kaydetmeye başlamıştır.[384] BJP'nin iktidara gelmesinden bir yıl sora (1999) Hindistan ve Pakistan arasında patlak veren Kargil Savaşı, Yeni Delhi-Tel Aviv arasında etkileşimin artmasına neden olmuştur. Pakistan ordusunun Keşmir'in stratejik Kargil tepelerini ele geçirmesi sonrası Hindistan tarafından başlatılan operasyonda İsrail gerek silah ve askerî mühimmat açısından gerekse istihbarat açısından Hindistan'ı açıkça desteklemiştir.[385] İsrail'in bu yardımları Yeni Delhi tarafından takdir edilirken 11 Eylül saldırıları ABD ile işbirliği kapsamında Hindistan ve İsrail'i daha da yakınlaştırmıştır. Yeni Delhi'nin, ABD başkanı Bush'un teröre karşı savaşında işbirliğine hazır olduğunu belirtmesi, Washington'un Orta Doğu'daki müttefiki Tel Aviv ile siyasi ve stratejik alanlarda işbirliğinin artırılmasına yol açmıştır.[386] 2003 yılına gelindiğinde ise dönemin İsrail başbakanı Ariel Şaron, iki ülke arasındaki yakın bağları daha da güçlendirmek için Hindistan'a üç günlük resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş ve taraflar arasında önemli işbirliği adımları atılmıştır.[387]

Normalleşme ile birlikte taraflar arasındaki savunma endüstrisindeki ilişkiler siyasi ilişkilerin ciddi bir ilerleme katetmesinde etkili olmuştur. Her ne kadar Hindistan nezdinde son yıllara kadar İsrail ile teknoloji ve savunma sanayi alanlarında olan ilişkiler dillendirilmese de İsrail, kısa sürede Hindistan'ın başlıca silah tedarikçileri arasına girmiştir. İlişkiler sadece silah satışı

[383] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 254
[384] Tawseef Ahmad, "India-Israel Changing Relations", *CLIO An Interdisciplinary Journal* (UGC Care Journal), 6(13), 2020, s. 83; P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 252.
[385] Sunil Kumar, "Indo-Israeli Relations: A Quest for Great-Power Status Since 1991", *Jewish Political Studies Review*, 28(3), 2017, s. 40-41.
[386] Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 390-391.
[387] Sunil Kumar, a.g.m., s. 41.

çerçevesinde değil ayrıca İsrail polisinin Hindistan'ın özellikle Jammu ve Keşmir bölgesi de dâhil kırılgan bölgelerinde eğitimler vermesi ve havacılık ve askeri istihbarat alanında işbirlikleri ile de öne çıkmaya başlamıştır. İsrail'in teknoloji alanındaki gelişmişliği ekonomik açıdan o dönemde açılımlar başlatan Hindistan'ın tarımsal ekonomide ihtiyaçlarına cevap vermiş ve bu durum tarafların ilişkilerinin sadece askerî değil diğer alanlarda da gelişmesini sağlamıştır.[388]

Hindistan-İsrail ilişkileri 2014 yılında Narendra Modi Hindistan başbakanı olduğunda zirveye ulaşmıştır. İsrail yönetim mekanizması ile kişisel bir bağ kuran Modi, Gujarat eyaletinin başbakanı olarak 2006'da Tel Aviv'i ziyaret etmiştir. 2002 yılında Gujerat'ta Müslümanlara karşı başlatılan ve kısa sürede katliam boyutuna ulaşan olaylarda ayaklanmaları durdurmak adına devlet mekanizmasını seferber etmeyip katliamlara seyirci kalan Modi, ABD tarafından vize yasağı getirilen bir isim olmasına rağmen 2006 yılında İsrail'i ziyaret etmiş ve Tel Aviv yönetimi birçok ülkede hoş karşılanmadığı bir zamanda Modi'yi memnuniyetle karşılamıştır.[389] 2014 yılına gelindiğinde ise Hindu milliyetçisi bir kimliğe sahip olan Modi, Hindistan'da iktidara geldikten sonra İsrailli mevkidaşı Yahudi milliyetçisi Benjamin Netanyahu ile geliştirmiş olduğu samimi ilişkileri ileri bir boyuta taşımıştır.[390] Eylül 2014'te Hindistan Başbakanı Modi ve İsrail Başbakanı Netanyahu, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu oturum aralarında bir araya gelmiş ve taraflar, iki ülke arasındaki tüm sınırların kaldırıldığı yönünde açıklamalarda bulunmuştur.

2015 yılına gelindiğinde Yeni Delhi, BM Genel Kurulunda geleneksel Filistin yanlısı oy kullanma politikasını bozmuş ve İnsan Hakları Konseyi'nin (UNHRC) İsrail'in Gazze'deki eylemlerine yönelik kınama kararına çekimser oy kullanmıştır. Bu durum Modi liderliğindeki Hindistan'ın, İsrail'e yönelik politikasının değişmeye başladığının ilk örneği olmuştur. Aynı yıl ilk kez bir Hindistan cumhurbaşkanı İsrail'e ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu tarihe kadar İsrail'e devlet başkanı ya da hükümet başkanı seviyesinde ziyaret gerçekleştirmeyi uygun bulmayan Hindistan, BJP'nin 2014 zaferi ile söz konusu kaideyi bozmuştur. Ancak bu ziyaret dahi doğrudan İsrail'e yapılmamıştır. Eylül 2015'te gerçekleştirilen üç ülkeli ziyaret kapsamında Pranab Mukherjee ilk olarak Ürdün daha sonra ise Filistin'i ziyaret etmiş,

[388] Vinay Kaura, "Indo-Israeli relations in the Modi era: a transformative shift", *Israel Affairs*, 25:2, 2019, ss. 217-233,
[389] Muhsin P. Purayil, "Shifting trajectory in India-Israel relations under Modi", *Israel Affairs*, 26(3), 2020, s. 478.
[390] Muhsin P. Purayil, a.g.m., s. 475-479.

ziyaretin son durağı ise İsrail olmuştur.[391] İsrail'e gerçekleştirdiği ziyaret sırasında taraflar arasında samimi ilişkiler olduğu dile getirilirken Muhherjee İsrail Parlamentosu Knesset'te tarihi bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmadan sonra söz alan Netanyahu, taraflar arasındaki ilişkilerin işbirliğinin birçok nedeni olduğuna değinirken her iki ülke vatandaşlarının sahip olduğu teknolojik yeteneğe vurgu yaparak Kaliforniya'daki Silikon Vadisi'nde en çok konuşulan iki dilin, Hintçe ve İbranice olduğunu belirtmiş ve taraflar arasında doğal bir ittifakın olduğuna değinmiştir.[392] Bu ziyaretten sadece üç ay sonrasında ise dönemin Hindistan dışişleri bakanı Sushma Swaraj Ocak 2016'da İsrail'i ziyaret ederken bu ziyaretle birlikte taraflar arasındaki ilişkilerin ilk kez bu kadar dünya kamuoyunun gündemine geldiği görülmüştür.[393] Nitekim bu ziyaret aynı yıl İsrail tarafından cumhurbaşkanlığı seviyesinde karşılık bulmuştur. 14-21 Kasım 2016 tarihleri arasında dönemin İsrail Cumhurbaşkanı Reuven Rivlin, beraberindeki her alandan iş adamları ile birlikte Hindistan'a bir haftalık bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Taraflar arasında gerçekleştirilen üst düzey siyasi görüşmelerin yanı sıra Rivlin'in önde gelen iş adamları ile gerçekleştirdiği görüşmeler sonucu tarım, teknoloji ve savunma endüstrisi başta olmak üzere çeşitli anlaşmalar imzalanmış ve yaklaşık 8 ay sonra Hindistan başbakanı Modi tarafından İsrail'e gerçekleştirilecek olan ziyaretin zemini hazırlanmıştır.[394]

2017 yılına gelindiğinde ise İsrail, tarihinde ilk kez bir Hindistanlı başbakana ev sahipliği yapmıştır. Narendra Modi, İsrailli mevkidaşı Benjamin Netanyahu ile liderler ve devlet bazında samimi ilişkilerini tescillemek ve ilişkileri daha da güçlendirmek adına iki devletin diplomatik ilişkilerinin 25. yılında -Temmuz 2017'de- İsrail'i ziyaret etmiş ve İsrail'i ziyaret eden ilk Hindistan Başbakanı unvanını almıştır. Hindu milliyetçisi ideolojisiyle İsrail tarafından sevilen Modi, İsrail'de coşkuyla karşılanmıştır. Hindistan'ın İsrail'e yönelik dış politikasında tektonik bir değişim olarak adlandırılabilecek bu ziyaret, sadece Modi'nin Yahudi devletine gelen ilk Hindistan başbakanı olması nedeniyle değil aynı zamanda uzun vadede her iki ülkenin de yararına olacak önemli anlaşmaların imzalanması nedeniyle tarihsel bir ziyaret olarak okunmuştur.[395] Nitekim Modi'nin ziyaretini coşkuyla karşılayan Netanyahu,

[391] Vinay Kaura, a.g.m., s.221. ; "President, not PM, to be first Indian leader in Israel", *Time of Israel*, 2015, https://www.timesofisrael.com/president-not-pm-to-be-first-indian-leader-in-israel/, Erişim T:20.03.2021.
[392] 'Hindi, Hebrew main languages of Silicon valley', *The Times of India*, 14 Ekim 2015, https://timesofindia.indiatimes.com/world/middle-east/hindi-hebrew-main-languages-of-silicon-valley/articleshow/49356409.cms, Erişim T: 22.03.2021.
[393] Vinay Kaura, a.g.m., s. 221
[394] "The Visit of the President of Israel to India: A Brief Assessment", *Indian Council of World Affairs*, New Delhi, https://icwa.in/show_content.php?lang=1&level=3&ls_id=586&lid=528, Erişim T: 25.03.2021.
[395] P.R. Kumaraswamy, "Reading Modi's Visit to Israel", *India Quarterly*, 74(1), 2018, s. 7-8.

Hindistan'ın dünyanın en büyük demokrasisi ve İsrail'in de Orta Doğu'da demokrasi ile yönetilen tek ülke olduğuna vurgu yaparak ziyareti şu sözlerle açıklamıştır:

> *"Sayın başbakan sizi uzun bir zamandır bekliyorduk, sizi aslında yaklaşık 70 yıldır bekliyorduk. Çünkü sizin ziyaretiniz tam anlamıyla tarihi bir ziyaret. Bu bir Hindistan başbakanının İsrail'e ilk ziyaretidir. Sizi kollarımız açık şekilde karşılıyoruz. Biz Hindistan'ı seviyoruz. Kültürünüze, tarihinize, demokrasinize, ilerleme taahhüdünüze hayranız."*[396]

Netanyahu konuşmasında, üç yıl önce Birleşmiş Milletler dönem toplantıları sırasında Modi ile görüştüğünde Hindistan ile İsrail arasındaki var olan duvarları yıkmak konusunda anlaştıklarını belirtirken ayrıca Hindistan'ın *"make in india initiative"* politikasına karşılık *"make with India"* politikasını açıklamıştır.[397] Modi'nin verimli geçen ziyareti kapsamında iki ülke arasında Hindistan-İsrail Endüstriyel Araştırma ve Geliştirme ve Teknolojik İnovasyon Fonu üzerinden Hindistan'da Suyun Korunması konusu başta olmak üzere ikili kalkınma işbirliği konuları gibi yedi ayrı alanda işbirliği anlaşması imzalanmıştır.[398]

Modi'nin İsrail ziyaretinden bir yıl sonra ise Ocak 2018'de İsrail Başbakanı Netanyahu 2003 yılından sonra Hindistan'ı ziyaret eden ilk İsrail başbakanı olmuştur. Netanyahu'nun ziyareti her iki ülke açısından da önemli bir detayı barındırmaktaydı. 2016 yılında ABD başkanlığına seçilen Donald Trump ile yakın işbirliği içinde olan Netanyahu, bu dönemde ABD-Hindistan ilişkilerinin gelişmesini fırsat bularak Hindistan ile tarımdan teknolojiye, ekonomiden askerî işbirliğine kadar çok kapsamlı anlaşmalara imza atmıştır.[399] Trump-Netanyahu-Modi bireysel yakınlığı taraflar arasında üçlü işbirliğinin gelişmesine katkıda bulunan önemli ayrıntılardan biri olmuştur. Ayrıca bu dönemde Trump'ın artan Çin etkisine karşı Hindistan'ı stratejik bir araç olarak görmesi, Hindistan'ın ABD'nin Orta Doğu'daki vekili İsrail ile işbirliğini artırmasında etkili olmuştur.

---

[396] "We waited 70 years, Bibi tells Modi", *The Hindu*, 4 Temmuz 2017, https://www.thehindu.com/news/national/modi-in-israel-we-waited-70-years-says-netanyahu/article19211212.ece, Erişim T: 25.03.2021.

[397] "Narendra Modi's Israel visit: Top quotes", *The Hindu*, 6 Temmuz 2017, https://www.thehindu.com/news/international/narendra-modis-israel-visit-top-quotes/article19224537.ece, Erişim T: 27.03.2021.

[398] Vinay Kaura, a.g.m., s. 220-226.

[399] Pradipta Roy, "Benjamin Netanyahu's state visit to India", *Israel Affairs*, 25:5, 2019, s. 796-798.

14 Ocak 2018'de Hindistan'a varan Netanyahu'nun ilk durağı Teen Murti Marg Meydanı olmuş ve Modi, ziyarete bir jest göstergesi olarak meydanın adını Teen Murti-Haifa Marg[400] olarak değiştirmiştir.[401] Hindistan'da büyük bir coşku ile karşılanan İsrail başbakanı Netanyahu, *"Yalnızca hükümetler ve liderler düzeyindeki toplantılarımızda değil, aynı zamanda insanlarda da büyük bir coşku var. Bunu görüyorum ve bu iç açıcı."*[402] diyerek söz konusu durumu açıklamıştır. Ayrıca Netanyahu, taraflar arasındaki ilişkilerin seviyesine dikkat çekerek mevcut ilişkilerin daha da ilerletilmesi gerektiğini vurgulamış ve ilişkilerin siber, havacılık, enerji, hatta sinema sektöründe çeşitli anlaşmalara yansıdığını belirtmiştir.[403]

Karşılıklı ziyaret ve söylemler dikkate alındığında taraflar arasındaki diplomatik ve siyasi ilişkilerin seviyesinin her geçen gün daha da arttığını söylemek gerekmektedir. Özellikle Hindistan'da Modi iktidarının başladığı 2014 yılından günümüze taraflar arasındaki siyasi ilişkilerin dozunda ciddi ilerlemeler katedilmiştir.[404] Bu doğrultuda devam eden ilişkilerin önümüzdeki dönemlerde daha ileri seviyelere taşınması ise her iki ülkenin başbakanları tarafından taahhüt edilen bir durumdur.

4.1.4. İsrail ile Normalleşme Hindistan'ın Filistin Politikasında Dönüşüm Anlamına mı Geliyor?

Hindistan, bağımsızlığından bu yana hem ulusal hem de uluslararası kurumlarda sürdürdüğü Filistin yanlısı tutumuna resmi bağlılığını sürdürürken 1992 yılında İsrail ile ilişkilerini temkinli bir şekilde başlatmış ve bu tarihten günümüze İsrail ile her alanda işbirliğini muazzam bir şekilde ilerletmiştir. Özellikle 2014 yılında Hindu milliyetçi parti BJP'nin Modi liderliğinde iktidara gelmesi ile birlikte İsrail ile ilişkiler her alanda geliştirilirken siyasi ilişkilerde tarihi bir zirve yaşanmıştır. Hindistan'ın 1992'den günümüze İsrail ile ilişkileri bu

[400] Meydanda bulunan Teen Murti Savaş Anıtı, 1918 yılında Hayfa'nın Osmanlı Devletinden alındığı savaşta İmparatorluk Hizmet Süvari Tugayı saflarında Hayfa Savaşı'na katılan Haydarabad, Jodhpur ve Mysore Mızraklı Süvarilerini temsil etmektedir.

[401] Damini Nath ve Kallol Bhattacherjee "India to rename Teen Murti Chowk as 'Teen Murti Haifa Chowk' for PM Netanyahu visit", 14 Ocak 2018, https://www.thehindu.com/news/cities/Delhi/india-to-rename-teen-murti-chowk-as-teen-murti-haifa-chowk-for-pm-netanyahu-visit/article22440676.ece, Erişim T: 27.03.2021.

[402] "PM Netanyahu's state visit to India", Israel Ministry of Foreign Affairs, 14 Ocak 2018, https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2018/Pages/PM-Netanyahu%27s-official-visit-to-India-14-January-2018.aspx, Erişim T: 05.02.2021; "Israel and India sign agreements", Israel Ministry of Foreign Affairs, 15 Ocak 2018, https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2018/Pages/Israel-and-India-sign-agreements-15-January-2018.aspx, Erişim T: 05.02.2021.

[403] Pradipta Roy, a.g.m., s. 793-794.

[404] P. R. Kumaraswamy, "India's New Israel Policy: How the Decline of the Palestinian Issue and Economic Reorientation Accelerate Indo-Israeli Cooperation", *SWP Comment*, 11, Mart 2019; ayrıca Hindistan'ın değişen İsrail politikasını liderler bazında incelemek için bkz: Mumtaz Ahmad Shah ve Dr. Tabraz, "India's Israel Policy: From Nehru To Modi", *Journal of Critical Reviews*, 7(9), 2020, ss: 872-878.

kadar gelişmişken Yeni Delhi'nin geleneksel Filistin politikasında bir değişimin olup olmadığı konusu tartışılmaktadır. Hindistan nezdinde İsrail ile normalleşme, Filistin mücadelesine verilen desteğin tersine döneceği anlamına gelmezken genel görüşün bu yönde olduğu görülmektedir. Özellikle normalleşmenin ilk yıllarında yapılan öngörüler, Filistin politikasında değişikliğin meydana geleceğini ve bu adımın, denge politikası değil, eksen kayması olacağı yönünde olsa da durumun bu şekilde gelişmediği görülmektedir. Nitekim İsrail ile normalleşmesinden sonra Hindistan'ın Filistin ile ilgili BM oylamaları ve Filistin devlet adamları ile yapılan görüşmelerde bu durumu destekleyecek nitelikte olduğu üzerinde durulmaktadır.[405] Bu minvalde söz konusu sorunun cevabını bulmak adına Hindistan'ın o dönemden günümüze Filistin ile ilişkilerine ve BM'de Filistin meselesi için yapılacak oylamalarda takındığı tutuma bakmak yerinde olacaktır.

1974 yılında FKÖ'yü diplomatik olarak tanıyan Hindistan, 1988'de Filistin Devleti'ni tanıyan Arap olmayan ilk ülke olmuştur. Filistin'e daha öncesinde Hindistan'da temsilcilik açma izni veren Hindistan, 1996'da Gazze'de temsilcilik açarak Filistin ile karşılıklı diplomatik ilişkileri geliştirmiştir. Hindistan daha sonra 2003 yılında büyükelçilik binasını Ramallah'a taşıyarak Filistin politikasını sürdürmeye çalışmıştır. Ayrıca 1992 yılında İsrail ile karşılıklı diplomatik ilişkiler başlatan Hindistan, tutarlı bir şekilde Filistinlilerin Birleşmiş Milletler'deki pozisyonu lehine oy kullanmaya da devam etmiştir. Hindistan, İsrail'in 2004 yılındaki Gazze saldırılarından dolayı İsrail'in kınanması ve 2006 yılında Hindistan Savunma Bakanının İsrail'in Gazze saldırılarından dolayı ziyaretini iptal etmesi[406] başta olmak üzere özellikle BJP iktidarının ilk yıllarına kadar Filistin'e karşı yapılan saldırı ve insan hakları ihlallerine karşı çıktığını da açıkça belirtmiştir.[407] Bu minvalde, 2003 yılında İsrail tarafından Batı Şeria çevresine örülen ayrım duvarına karşı Genel Kurul kararı,[408] 2011'de Filistin'in UNESCO'ya tam üyeliği kararı,[409] 2012'de BM Genel Kurulu'nda Filistin'in üye olmayan gözlemci statüsünün oylanması,[410] 2017 yılında Trump'ın Kudüs kararına karşı verilen karar tasarısı,[411]

[405] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 246.
[406] Yossi Melman, "Indian Defense Minister Delays Visit to Israel Due to Gaza Crisis", *Haaretz*, 2 Temmuz 2006, https://www.haaretz.com/1.4847438, Erişim T: 10.02.2021.
[407] Sasmita Tripathy, "India's Palestine Policy Since 1992", *Doktora Tezi*, Centre Of West Asian Studies Aligarh Muslim University, Aligarh, India,2012, ss. 159-170
[408] Sasmita Tripathy, a.g.e., s. 138-168.
[409] Bkz: United Nations "General Assembly Adopts Text Requesting International Court Of Justice To Issue Advisory Opinion On West Bank Separation Wall", 8 Aralık 2003, https://www.un.org/press/en/2003/ga10216.doc.htm, , Erişim T: 01.03.2021.
[410] Bkz: UNESCO, "General Conference admits Palestine as UNESCO Member", 31. Ekim, 2011, http://www.unesco.org/new/en/media-services/single-view/news/general_conference_admits_palestine_as_unesco_member/, Erişim T: 01.03.2021.

ve 2019 yılında BM Genel Kurulu'nda Filistin halkının self determinasyon hakkında sahip olduğunu belirten karar oylaması söz konusu olumlu kararların başında gelmektedir. Aynı zamanda Hindistan, Eylül 2015'te BM kurumlarına Filistin bayrağının da yerleştirilmesi kararını desteklemiştir. Ancak aynı yıl BM İnsan Hakları Konseyi'nin 2014 yılındaki Gazze olaylarıyla ilgili raporunda ise çekimser kalmıştır.[412] Bu durum Modi liderliğindeki Hindistan'ın, İsrail'e yönelik politikasının değişmeye başladığının ilk örneği olmuştur.

2017 yılında dönemin ABD başkanı D. Trump, Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıdığında[413] ve büyükelçiliğini Kudüs'e taşıyacağını söylediğinde Hindistan ilk etapta olaya karşı sessizliğini koruyup aksi bir açıklamada bulunmamıştır. Yeni Delhi'nin pozisyonunu açıklaması istendiğinde ise Dışişleri Bakanlığı *"Hindistan'ın Filistin konusundaki pozisyonu bağımsız ve tutarlıdır. O bizim görüşlerimiz ve çıkarlarımızla şekillenir ve herhangi bir üçüncü ülke tarafından belirlenmez."* [414] şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Hindistan'ın nasıl bir duruş sergilemesi gerektiği konusu iç siyasette tartışma konusu olurken Türkiye'nin girişimleriyle hazırlanan ABD'nin tartışmalı Kudüs kararını eleştiren karar tasarısı, BM Genel Kurulu'nda oylamaya sunulduğunda Hindistan, kararın kabul edilmesi yönünde oy kullanan 128 ülke arasına girerek Filistin meselesindeki duruşunu bozmadığı yönünde mesaj vermiştir.

Hindistan'ın söz konusu duruşuna karşı Filistin devlet adamlarının Hindistan'a yönelik üst düzey ziyaretlerinin Soğuk Savaş döneminden beri devam ettiği görülmektedir. En son Mayıs 2017'de Filistin devlet başkanı Yeni Delhi'ye gerçekleştirdiği ziyarette Hindistan başbakanı Modi ile verimli geçtiğini açıkladığı bir görüşme gerçekleştirmiştir. Ziyaretinde Hindistan'ın geleneksel Filistin politikasına ve desteğine değinen Mahmud Abbas, Hindistan'ın Orta Doğu barış sürecinde yer alması gereken ülkelerden biri olduğunu dile getirmiştir.[415] Ancak taraflar

---

[411] "UNGA resolution: 128 countries, including India, vote to to reject US decision on Jerusalem", *The Times of India*, 22 Aralık 2017, https://timesofindia.indiatimes.com/india/at-un-128-countries-including-india-vote-to-reject-us-decision-on-jerusalem/articleshow/62199348.cms, Erişim T: 27.03.2021.

[412] Devirupa Mitra, "India Votes Against Israel on Key Settlements Resolution, but Abstains Again on War Crimes",*The Wire*, 26 Mart 2016, https://thewire.in/diplomacy/india-votes-against-israel-on-key-settlements-resolution-but-abstains-again-on-war-crimes, Erişim T: 27.03.2021.

[413] Mark Landler, "Trump Recognizes Jerusalem as Israel's Capital and Orders U.S. Embassy To Move," *New York Times*, 6 Aralık 2017, https://Www.Nytimes.Com/2017/12/06/World/Middleeast/Trump-Jerusalem-Israel-Capital.Html, Erişim T: 27.03.2021.

[414] Ben Cohen, "India, China and Russia Refrain From Recognizing East Jerusalem as Capital of Palestine in Joint Statement", *The Algemeiner*, 13 Aralık 2017, https://www.algemeiner.com/2017/12/13/india-china-and-russia-refrain-from-recognizing-east-jerusalem-as-capital-of-palestine-in-joint-statement/, Erişim T: 15.03.2021.

[415] "Mahmoud Abbas visit: India reiterates support to Palestinian cause", *Hindustan Times*, 13 Mayıs 2017, https://www.hindustantimes.com/india-news/mahmoud-abbas-visit-india-reiterates-support-to-palestinian-cause/story-9riDCG6OmRiv6OLgGXD0IP.html, Erişim T: 19.02.2021.

arasında dostluk ve dayanışma mesajlarının vurgulandığı görüşmede Modi, Kudüs'ün Filistin devletinin başkenti olduğuna değinmemiştir.[416]

Mahmut Abbas'ın Hindistan ziyaretinden yaklaşık iki ay sonra Modi, Temmuz 2017'de İsrail'i ziyaret eden ilk Hindistan başbakanı olmuştur. Taraflar arasında tarihi bir ziyaret olan bu durum Hindistan'ın Filistin politikasında İsrail lehine bir dönüşüm olduğu yönünde eleştirilere yol açmıştır. Ancak bu ziyaretten bir yıl, Netanyahu'nun Hindistan'ı ziyaretinden ise sadece üç hafta sonra Modi Filistin'e de bir ziyaret gerçekleştirerek hem Filistin'i ziyaret eden ilk Hindistan başbakanı olmuş hem de kendisine yöneltilen eleştirilerin haklı olmadığını göstermiştir. Zira Netanyahu ve Modi'nin ideolojik dünya görüşlerinin benzerlik taşıması her iki liderin karşılıklı işbirliğini artırarak Hindistan'ın Filistin politikasında bir dönüşüm gerçekleştireceği söylemleri yayılsa da Yeni Delhi İsrail ile olan ilişkilerinin Filistin ile olan ilişkilerini etkilemeyeceğini belirtmiştir. Nitekim Modi'nin ziyaretinin de bu açıklamaları kısmen doğrular nitelikte olduğu görülmektedir. Filistin'e varmadan önce resmi sosyal medya hesabından *"Cumhurbaşkanı Mahmud Abbas ile görüşmelerimi dört gözle bekliyorum ve Filistin halkına ve Filistin'in kalkınmasına desteğimizi teyit ediyorum."* [417] mesajını paylaşan Modi, Ürdün'e düzenlediği ziyaretin sonraki gününde Ürdün hükümeti tarafından sağlanan bir helikopterle İsrail Hava Kuvvetleri'nden de helikopterlerin refakat etmesi sonucu Ramallah'a ulaşmıştır. Hintli yetkililer, Hindistan'ın Filistin davasını desteklemeye devam ettiğini ve Modi'nin ziyaretinin Filistinlilerin sağlık, bilgi teknolojisi ve eğitim alanlarında kapasitesini artırmaya yardımcı olmayı amaçladığını söylemiştir. Görüşmede Modi, Filistin halkına ve mücadelesine desteklerinin devam edeceğini belirtmiştir.[418] Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ile görüşmelerin ardından Başbakan Modi, Hindistan'ın *"barış ortamında yaşayan bağımsız bir Filistin devleti"* görmeyi umduğunu da sözlerine eklemiştir. Ayrıca ziyaret sırasında iki taraf Beit Sahur'da 30 milyon ABD Doları değerinde bir süper ihtisas hastanesi kurulması başta olmak üzere 50 milyon ABD Doları değerinde çeşitli anlaşmalara imza atmıştır.[419]

---

[416] Tanvi Pate, "Re-(Modi)fying India's Israel Policy: An Exploration of Practical Geopolitical Reasoning Through Re-representation of 'India', 'Israel' and 'West Asia' Post-2014", *Journal of Asian Security and International Affairs*, 7(1), 2020, s. 21.

[417] Sanjeev Miglani, "Indian PM Narendra Modi visits Palestinians after Israel to show they are 'mutually independent and exclusive' partners", *Independent*, 9 Şubat 2018, https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/narendra-modi-palestine-israel-visits-india-prime-minister-netanyahu-independent-exclusive-a8202131.html, Erişim T: 12.03.2021.

[418] Sanjeev Miglani, a.g.m.

[419] "PM Modi's visit to Palestine: All you need to know", *India Today*, 12 Şubat 2018. https://www.indiatoday.in/education-today/gk-current-affairs/story/pm-modi-s-visit-to-palestine-all-you-need-to-know-1167108-2018-02-11, Erişim T: 12.03.2021.

Ancak bu ziyaretin üzerinden yaklaşık bir yıl geçtikten sonra Hindistan, Haziran 2019'da Filistinli Shahed isimli insan hakları örgütü'nün BM'nin Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nde gözlemci statüsü verilmesinin aleyhine oy kullanmıştır.[420] Bu durum Hindistan'ın tarihi Filistin yanlısı duruşunu bozarak BM genel kurulunda ilk kez bir İsrail-Filistin meselesini ilgilendiren oylamada, Filistin aleyhine oy kullanması anlamına gelmektedir.[421] Modi'nin özellikle son yıllarda Netanyahu ile ikili samimi ilişkiler geliştirmesi, 2017'de İsrail'i ziyaret eden ilk Hindistan başbakanı olması, 2018 yılında Netanyahu'nun Hindistan'a ziyareti ve bu minvalde gelişen işbirlikleri Hindistan tarafından İsrail lehine kullanılan oyun beklenen bir durum olduğu yönünde söylemlere yol açmıştır. Netanyahu, Hindistan'ın BM'deki olağan, Filistin yanlısı oylama sicilinde tarihi bir değişiklik olan oylamaya yanıt olarak, sosyal medya hesabından Modi ve Hindistan halkına teşekkürlerini sunarken[422] yaklaşık 5 ay sonra Hindistan yeni bir oylamada yeniden Filistin lehine oy kullanmıştır.

18 Aralık 2019 tarihinde Hindistan diğer 165 ülke ile birlikte BM Genel Kurulunda *"Filistin halkının kendi kaderini tayin hakkı"* başlıklı kararda, Filistin lehine oy vererek Filistin halkının self determinasyon hakkına sahip olduğu yönündeki desteğini bir kez daha yinelemiştir. Hindistan bu oy ile geleneksel Filistin davasına yönelik tarihi duruşuna sadık kaldığını ve Filistinlilerin *"kendi kaderini tayin hakkına"* sahip olması gerektiğini savunmuştur. Dışişleri Bakanlığından yapılan açıklamada, Hindistan'ın Filistin davasına desteği, ülkenin dış politikasının ayrılmaz bir parçası olduğu ifade edilmiştir.[423]

Görüldüğü üzere Hindistan 1992 yılında İsrail ile karşılıklı diplomatik ilişkiler başlattığından beri taraflar arasındaki ilişkiler ciddi bir ilerleme kaydetmesine rağmen Yeni Delhi'nin Filistin meselesine yönelik tutumunun son dönemlere kadar ciddi bir değişiklik gösterdiği söylenemez. Zira Filistin'in BM gözlemci üye olmasından Self determinasyon hakkına sahip olması gerektiğini savunan Hindistan, Filistin meselesini İsrail ile olan ilişkilerinin dışında tutmaya ve her iki tarafla da bağımsız ve iki taraflı olarak ilgilenmeye çalışmaktadır. Ayrıca

[420] İsrail'in daha önce söz konusu grubu terörist grup ilan etmesi ve bu grubun Lübnan merkezli olması da Hindistan'ın kararını etkileyen unsurlardandır. Ancak grubun faaliyetleri ve talebine bakıldığında aslında Hindistan'ın aleyhte kullanmış olduğu oy, İsrailliler tarafından söylenildiği kadar da önemli değildir.
[421] Nayanıma Basu, "In a first, India votes in favour of Israel at UN against Palestine human rights body", *The Print*, 11 Haziran, 2019, https://theprint.in/diplomacy/in-a-first-india-votes-in-favour-of-israel-at-un-against-palestine-human-rights-body/248543/, Erişim T: 12.03.2021.
[422] "Benjamin Netanyahu thanks Narendra Modi for vote against Palestinian group", *The Hindu*, 14 Haziran 2019, https://www.thehindu.com/news/international/benjamin-netanyahu-thanks-narendra-modi-for-vote-against-palestinian-group/article27902843.ece, Erişim T: 28.02.2021.
[423] Geeta Mohan, "India joins 164 countries to vote in favour of Palestinians' right to self-determination", 21 Kasım 2019, https://www.indiatoday.in/india/story/bring-about-necessary-amendments-in-strict-laws-like-pocso-act-madras-high-court-1764094-2021-01-29, Erişim T: 10.03.2021

Hindistan, bağımsızlığından günümüze kadar Filistin devletine ve Filistinli Mülteciler Yardım ve Bayındırlık Ajansı (*United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees-UNRWA*)'na düzenli maddi yardım sağlayan ülkelerden biri olmuştur.[424]

Ayrıca Yeni Delhi, Koronavirüs salgını nedeniyle yeterli sağlık altyapısına sahip olmayan Filistin'e, Hindistan yapımı aşı hibesi ve tıbbi yardım desteğinde bulunmuştur. Dışişleri bakanı tarafından yapılan açıklamada 25 bin doz Hindistan yapımı aşının Ramallah'a ulaştırıldığı söylenirken aynı zamanda salgın döneminde Filistin halkına gerekli tıbbi ilaç yardımında bulunulacağı da söylenmiştir.[425]

Aynı zamanda her iki devletle de iyi ilişkilerini devam ettiren Hindistan, günümüzde Filistin sorununun barışçıl bir şekilde çözülmesi adına arabulucu olması talep edilen ülkelerden biri konumundadır. Zira Mart 2020'de 'Birleşmiş Milletler Filistin Halkının Devredilemez Haklarının Kullanımı Komitesi' (CEIRPP) heyeti Hindistan'a bir ziyaret gerçekleştirerek İsrail ile Filistin arasında devam eden çatışmalara barışçıl bir çözüm bulunması adına her iki ülke ile de iyi ilişkilere sahip olduğu için Hindistan'dan siyasi ve diplomatik destek beklediğini dile getirmiştir.[426] Aynı zamanda Filistin Devlet Başkanı da bu durumu 2018 yılında dile getirerek Filistin'e ziyaretinde Modi ile Hindistan'ın Orta Doğu barış sürecindeki rolünü ve İsrail ile nihai bir anlaşmaya varmak için çok taraflı bir müzakere forumunun oluşturulmasını tartışacağını söyleyerek bu konuda Hindistan'a olan güvenini dile getirmiştir.[427]

Hindistan'ın söz konusu adımları İsrail ve Filistin politikalarında dengeyi gözetmeye çalıştığının belirtisidir. Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesi verdiği yıllardan günümüze İsrail politikasını dönemsel olarak karşılıklı ele aldığı makalesinde Kumaraswamy, Mahatma Gandhi'nin *"Filistin Araplara aittir"*[428] sözü Hindistan'ın İsrail politikasındaki radikal dönüşümüne rağmen Hindistan nezdinde halen değerini kaybetmediğini göstermektedir.

---

[424] Sasmita Tripathy, a.g.e., s. 174-178; "UN Calls Indian Aid Of $2 Million For Palestinian Refugees "Commendable", *NDTV*, 19 Mayıs, 2020, https://www.ndtv.com/india-news/india-provides-2-million-aid-to-un-agency-working-for-palestinian-refugees-un-calls-it-commendable-2231319, Erişim T: 10.03.2021

[425] India provides 25,000 'made in India' Covid vaccine doses to Palestine, *Mint*, 31 Mart 2021, https://www.livemint.com/news/india/india-provides-25-000-made-in-india-vaccine-doses-to-palestine-11617155933543.html, Erişim T: 01.04.2021.

[426] United Nations, "The Committee delegation visit to India" 2 - 3 Mar 2020, https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2020/02/5.-20200226-Media-Advisory-1.pdf, Erişim T: 01.04.2021.

[427] "We rely on India's support to get independence, says Palestine President Mahmoud Abbas", *Hindustan Times*, 9 Şubat 2018, https://www.hindustantimes.com/india-news/we-rely-on-india-s-support-to-get-independence-says-palestine-president-mahmoud-abbas/story-IMkSgBJbg8x7KRPUk2hUVK.html, Erişim T: 01.04.2021.

[428] P. R. Kumaraswamy, "Did normalization change anything? Relevance of Mahatma Gandhi on India's 1992 decision on Israel", *Israel Affairs*, 2020, 26(6), ss. 767-784.

Ancak her ne kadar Hindistan, uluslararası kurumlarda Filistin politikasını kısmen sürdürmeye ve İsrail ve Filistin ile olan ilişkilerinde denge gözetmeye çalışsa da son yıllarda BJP ve Modi liderliğindeki Hindistan'ın Filistin halkına yönelik işlenen ağır insan hakları ihlallerine yorum yapmaktan kaçındığı görülmektedir. Soğuk Savaş döneminde İsrail'in Filistin halkına yönelik saldırılarını en sert şekilde kınayan ve yeri geldiğinde BM'nin İsrail'e müdahale etmesi gerektiğini savunan Hindistan'ın değişen konjonktürün de etkisiyle bu politikasını gözden geçirdiği bilinmektedir. Nitekim Arap ülkelerinin tek tek İsrail ile normalleşmeye başladığı günümüzde Hindistan'ın böylesi bir politikayı devam ettirmesi beklenen bir durum da değildir. Dolayısıyla Hindistan'ın geleneksel Filistin politikasında ciddi bir değişikliğin olmadığı görülse de özellikle son yıllarda söz konusu politikada aşınmaların olduğunu söylemek mümkündür. Zira BJP liderliğinde Hindu milliyetçisi bir görüşü yansıtan Hindistan'ın İsrail ile olan ilişkilerine ayrı bir değer verdiği ve ulusal çıkarları söz konusu olduğunda İsrail'i Filistin'e tercih edeceği aşikardır.

4.2. Hindistan-İsrail Ekonomik ve Ticari İlişkileri

Hindistan ve İsrail arasında karşılıklı diplomatik ilişkilerin kurulmasından bu yana iki ülke ikili ekonomik ilişkilerinde muazzam bir büyüme kaydetmişlerdir. 1992 yılında diplomatik ilişkilerin kurulmasından hemen sonra taraflar uzun dönemdir ihmal edilen ekonomi alanında işbirliğini geliştirmek adına çeşitli anlaşmalara imza atmışlardır. Özellikle İsrail'in sahip olduğu teknolojik ilerleme, Hindistan'ın potansiyel bir müşteri olduğu tarım ve savunma sanayii alanlarında taraflar arasındaki işbirliğinin katalizörleri olmuştur. Bu minvalde Aralık 1993'te bir tarımsal işbirliği anlaşması da dâhil olmak üzere taraflar arasında birçok ekonomik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu dönemde ekonomisinin büyük bölümü tarıma dayalı olan Hindistan, başlattığı dışa açılım politikası bağlamında ekonomik liberalleşmeyi ön planda tutarken özellikle tarımda modernleşme konusunda yabancı girişimlere kapısını açmaya başlamıştır. Diğer taraftan tarımda önemli ilerlemeler kaydetmiş olan İsrail, bu konuda Hindistan için önemli bir partner olmuştur. Tarımda etkin sulama, suyun verimli kullanılması, tarımda verimlilik, tohum ıslahı, tarımda modernleşme, seracılık, bahçecilik ve hayvancılık gibi alanlarda Hindistanlı çiftçiler, İsrailli şirketlerin uzmanlığından faydalanmışlardır.[429]

[429] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s.255-256.

İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması, modern teknoloji odaklı bir ülke olan İsrail'in bu yeni gelişmekte olan ve birçok yatırım fırsatı barındıran Hindistan'da yer almasını sağlamıştır. Zira bu dönemde Hindistan, dünya ekonomisindeki payını artırma amacıyla başlattığı dışa açılım politikaları bağlamında ihracat destinasyonlarını çeşitlendirmeye çalışmış ve dış ticaretini geliştirmek için yabancı yatırım çekmeye, yüksek teknoloji geliştiren ortak girişimler ve yeni pazarlar aramaya başlamıştır.[430] Bu minvalde taraflar arasında Aralık 1994'te, her iki ülkeye de 'En Çok Kayrılan Ülke' (Most Favoured Nation) statüsü veren ve Hint mallarının ithalat izni olmaksızın İsrail'e ithaline izin veren bir ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşması imzalanmıştır.[431]

İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının ardından İsrail Ticaret Odası Federasyonu ile Hindistan Ticaret ve Sanayi Odası Federasyonu arasında, ortak bir iş konseyi kurulmuş ve ikili ekonomik ilişkileri artırma adına düzenli olarak ortak ekonomik komite toplantıları gerçekleştirilmiştir.[432] Dönemin İsrail Devlet Başkanı Ezer Weizman'ın Aralık 1996'daki Hindistan ziyareti sırasında taraflar arasında tarımdan teknolojiye birçok alanda ekonomik işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Özellikle tarım ve hayvancılık alanları taraflar arasında ekonomik işbirliğinin temel belirleyenleri olmuşlardır. Bu minvalde ilerleyen ilişkiler Tablo 5'te de görüldüğü üzere 2000 yılına gelindiğinde 8 yılda neredeyse beş katına çıkmıştır. Taraflar arasında 1992 yılında 202 milyon ABD doları olan ticaret hacmi, 2000 yılına gelindiğinde 1,08 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır.[433]

Hindistan, sahip olduğu yatırım ve işbirliği potansiyeli ile İsrail'in teknolojik desteğine ihtiyaç duyarken, İsrailli yatırımcılar Hindistan'daki iş fırsatlarını değerlendirmeye gayret etmişlerdir. Bu minvalde taraflar arasında teknoloji transferi başta olmak üzere çeşitli alanlarda yeni yatırım ve işbirliği fırsatları oluşturulmuştur. Eylül 2003'te, Hindistan Sanayi Konfederasyonu (CII) ve İsrail İhracat ve Uluslararası İşbirliği Enstitüsü ile İsrail İmalatçılar Birliği, iki ülke arasındaki ticareti ve ekonomik ilişkileri geliştirmek için her iki ülkeden üst düzey iş adamlarından oluşan bir forum kurmuşlardır.[434] Buna ek olarak, iki ekonominin çeşitli sektörleri arasında var olan tamamlayıcı potansiyele ilişkin ekonomik ilişkilerinde daha fazla iyileşme için umut verici beklentiler vardır. Öte yandan, Hindistan'da ortak girişimler

[430] Itzhak Gerberg, a.g.e., s.378.
[431] "India-Israel Bilateral Relations", Ministry of External Affairs, Government of India, https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India-Israel_relations.pdf, Erişim T: 28.03.2021.
[432] Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 378.
[433] Ministry of commerce and Industry, Department of Commerce, Export-Import Data Bank, Government of India, https://tradestat.commerce.gov.in/eidb/iecnttopnq.asp, Erişim T: 01.01.2021.
[434] Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 379

kuran İsrailli şirketler için yeni fırsatlar doğarken söz konusu şirketler Hindistan'ın gittikçe büyüyen iç pazarına erişim sağlamışlardır.[435] İkili işbirliğini artırmak adına 2010 yılında taraflar arasında serbest Ticaret Anlaşması gündeme gelirken 2011 yılında taraflar arasında imzalanan mutabakat zaptı ile işbirliğinin sadece savunma endüstrisinin değil tarım ve ticaret gibi diğer alanları da kapsaması için çalışmalar yapılmıştır.[436]

2014 yılına gelindiğinde Hindistan, İsrail'in Asya'daki Çin ve Hong Kong'dan sonra en büyük üçüncü ticaret ortağı olmuştur. Aynı yıl taraflar arasında serbest ticaret anlaşmasının müzakereleri devam ederken Hindistan, İsrail'in en büyük onuncu ticaret ortağı ve yedinci ihracat destinasyonu haline gelmiştir. Bu doğrultuda gelişen ilişkiler sonucunda iki taraf, ekonomik ilişkilerini daha da iyileştirmek için özellikle 2010 yılında gündeme getirilen serbest ticaret anlaşmaları müzakerelerine devam etmektedir.[437] Her iki ülke, özellikle enerji, bilim ve teknoloji alanında ekonomik işbirliğini artırma çabasındadır. Elmas ticareti ikili ticaretin yaklaşık %45'ini oluştursa da taraflar arasındaki ikili ticaret son yıllarda ilaç, tarım, bilişim ve telekominikasyon ve yurtiçi güvenlik gibi çeşitli sektörlerde çeşitlenmiştir.[438] Hindistan'dan İsrail'e yapılan başlıca ihracatlar arasında değerli taşlar ve metaller, kimyasal ürünler, tekstil ve tekstil ürünleri, bulunmaktadır. Hindistan'ın İsrail'den yaptığı başlıca ithalatlar arasında ise değerli taşlar (elmas başta olmak üzere) ve metaller, kimyasallar ve mineral ürünler, ana metaller ile makine ve nakliye ekipmanları bulunmaktadır. İsrail aynı zamanda Hindistan'ın Potash ihtiyacının önemli bir kısmını karşılarken, Potash ve elmas ticareti taraflar arasındaki ticari ilişkilerin en önemli kalemleri haline gelmiş durumdadır.[439] Taraflar arasında bilgi teknolojisi, biyoteknoloji ve tarım gibi alanlar başta olmak üzere 2010 yılında artırılan serbest ticaret anlaşması müzakerelerinin de etkisiyle Hindistan'ın 2011-2012 döneminde bir önceki yıla göre İsrail'e olan ihracatında yaklaşık %38'lik ciddi bir artış yaşanmıştır.

[435] Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 381.
[436] Muhsin P. Purayil, a.g. m., s. 475.
[437] Tawseef Ahmad, s. 84-85.
[438] Ashok Sharma ve Dov Bing, "India – Israel relations: the evolving partnership" *Israel Affairs*, 2015, 21(4), s. 624-627. ; Taruni Kumar,"India and Israel: Reinforcing the Partnership", *Observer Research Foundation–ORF*, Special Report, 2014, s. 5-7.
[439] "India-Israel Bilateral Relations", Ministry of External Affairs, Government of India, https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India-Israel_relations.pdf, Erişim T: 28.03.2021.

Tablo 5: Hindistan'ın İsrail ile Ticareti (1997-2020, Milyon ABD Doları)

Dönem/Yıl	İhracat	İthalat	Toplam Ticaret	Ticaret Dengesi
1997	211,4	260,69	472,09	-49,29
1998	353,24	335,63	688,87	17,61
1999	355,21	350,27	705,48	4,94
2000	499,70	581,94	1,081,64	-82,24
2001	472,29	432,48	904,77	39,81
2002	428,02	427,75	855,77	0,27
2003	634,54	602,68	1,237,22	31,86
2004	723,98	669,75	1,393,73	54,23
2005	1,005,76	988,11	1,993,87	17,65
2006	1,201,50	1,031,19	2,232,68	170,31
2007	1,322,45	1,080,59	2,403,04	241,86
2008	1,604,36	1,425,94	3,030,30	178,42
2009	1,458,55	2,090,41	3,548,95	- 631,86
2010	1,968,59	1,885,06	3,853,66	83,53
2011	2,919,78	2,253,51	5,173,28	666,27
2012	4,040,52	2,635,34	6,675,87	1,405,18
2013	3,739,71	2,356,66	6,096,36	1,383,05
2014	3,746,94	2,311,58	6,058,52	1,435,36
2015	3,289,85	2,328,04	6,617,89	961,81
2016	2,821,18	2,095,33	4,916,50	725,85
2017	3,087,16	1,961,12	5,048,28	1,126,05
2018	3,364,05	2,066,51	5,430,56	1,297,54
2019	3,717,98	1,931,58	5,649,56	1,786,40
2020	3,363,10	1,592,70	4,955,80	1,770,40

Kaynak: Ministry of commerce and Industry, Department of Commerce, Export-Import Data Bank, Government of India.

Tablo 5'te görüldüğü üzere taraflar arasındaki ticaret dengesinin uzun dönemdir Hindistan'ın lehine olduğu görülmektedir. 2008 Küresel Finansal Krizi'nden en çok etkilenen ülkelerin başında gelen Hindistan, bu dönemde İsrail'e karşı açık verse de sonraki yıllarda yakaladığı

ekonomik ivmenin de etkisiyle ikili ticareti kendi lehine çevirmeyi başarmıştır. Toplam ticaret hacmine bakıldığında ise tabloda da görüldüğü üzere taraflar arasındaki ticaret hacminin son 10 yılda çok fazla değişmediği görülmektedir. Özellikle son yıllarda Hindistan'ın başta ABD ve Fransa olmak üzere çeşitli ülkelerle savunma alanında geliştirdiği işbirliğinin ve *"Make in India"* girişiminin bu tabloda payı büyüktür. Savunma endüstrisinde alternatif destinasyonların artması ile birlikte iki ülke arasında savunma alanındaki ticaret hacmi 1 milyar dolar seviyelerinde seyretmekte iken taraflar arasındaki toplam ikili ticaretin yaklaşık %45'i elmas ve değerli taş ticaretinden oluşmaktadır.[440]

İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının 25. yılında Hindistan başbakanı Narendra Modi'nin Tel Aviv ziyareti ve bir yıl sonrasında İsrailli mevkidaşının Yeni Delhi ziyareti sırasında taraflar arasında ekonomik ve ticari sektörlerinin baskın olduğu çok sayıda ikili işbirliğini geliştirme anlaşması imzalanmıştır.[441] Bu minvalde taraflar arasındaki ikili ilişkilere bakıldığında 1992 yılında 2002 milyon dolar olan ikili ticaret hacmi, 2015 yılında 6,6 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır. 2019 döneminde ise 5,6 milyar olarak gerçekleşen ticaret hacmi 2019-2020 döneminde Hindistan'ın İsrail'e ihracatta %-9,5, ithalatta ise -17,5 gibi bir düşüşü ile 4,95 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Hindistan'ın İsrail'e ihracatı 3,36 milyar dolar iken İsrail'den ithalatı ise 1,59 milyar dolar civarındadır.[442]

4.2.1. Bilim ve Teknoloji Alanında İşbirliği

İsrail ve Hindistan arasındaki ikili ekonomik ilişkiler ticaretten tarım, savunma sanayiinden bilim ve teknoloji alanlarına kadar çeşitlilik göstermektedir. Mayıs 1993'te bilim ve teknoloji konusunda ikili bir anlaşmanın imzalanmasıyla başlayan bilim ve teknoloji alanındaki işbirliği, Aralık 1994'te iki ülke arasındaki endüstriyel araştırma ve geliştirme işbirliğini kolaylaştırmak amacıyla bir Bilim ve Teknoloji Fonu (3 milyon ABD doları tutarında) kurmak için Endüstriyel Araştırma anlaşmasının imzalanmasıyla ileri bir seviyeye taşınmıştır.[443] Kasım 1999'da İşbirliği Protokolü uyarınca, her iki taraf da Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma ve diğer on bir proje arasında ortak araştırma ve geliştirme konusunda anlaşma sağlamışlardır. Anlaşma ayrıca araştırmacıların değişimi ve bilimsel konularda ulusal konferansların düzenlenmesi gibi bir çerçeve de sağlamıştır. Akademik araştırma alanında işbirliğinin artırılması adına son yıllarda taraflar arasında çeşitli anlaşma ve mutabakat

[440] Ministry of commerce and Industry, Department of Commerce, Export-Import Data Bank, Government of India, a.g.s.
[441] "India-Israel Bilateral Relations", Ministry of External Affairs, Government of India, a.g.m.
[442] Ministry of commerce and Industry, Department of Commerce, Export-Import Data Bank, Government of India, https://tradestat.commerce.gov.in/eidb/iecnttopnq.asp, Erişim T: 01.01.2021.
[443] Leyaqat Khan, a.g.t., s. 91; Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 381.

zabıtları imzalanmıştır. Bu minvalde Ağustos 2012'de Hindistan ve İsrail ortak araştırma programları, bilim, beşeri bilimler, teknoloji ve diğer alanlarda işbirliğini artırma adına 50 milyon dolarlık bir akademik araştırma anlaşması imzalamışlardır.[444] Ayrıca Şubat 2002'de telekomünikasyon ve bilgi teknolojisi alanında önde gelen 12 İsrailli firmadan oluşan bir İsrail heyeti Hindistan'ı ziyaret ederken taraflar arasında bilim ve teknoloji alanında ortak komite toplantıları da düzenli olarak yapılmaya başlanmıştır.[445]

Diğer taraftan Hint yazılım şirketleri, özellikle TCS, Infosys, Tech Mahindra ve Wipro, İsrail pazarındaki varlıklarını genişletmeye devam etmektedir. Taraflar arasında teknoloji alanındaki işbirliğini artırmak adına Hindistan-İsrail CEO'lar Forumu gibi çeşitli işbirliği forumları kurulmuştur. Hindistan başbakanı Modi'nin Temmuz 2017'deki Tel Aviv ziyareti sırasında, Hindistan-İsrail CEO'lar Forumu ilk toplantısını gerçekleştirirken bir yıl sonra İsrail başbakanı Netanyahu'nun Yeni Delhi ziyareti sırasında ise ikinci toplantısını gerçekleştirmiştir.[446]

Günümüzde bilim ve teknoloji, taraflar arasındaki ilişkilerin en önemli etkenlerinden biri haline gelmiştir. Akademi, tıp, sanayi vb. endüstrilerde artırılan bilim ve teknoloji alanındaki ilişkilerin yanı sıra özellikle Hindistan ekonomisinde önemli bir paya sahip olan tarım konusu da taraflar arasındaki bilim ve teknoloji alanındaki ilişkilerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır.[447] İsrail'in tarım endüstrisinde kaydetmiş olduğu ilerleme, ilkel tarımın 2000'li yıllara kadar devam ettirildiği Hindistan'da büyük rağbet görmüştür. Tarımda modernleşme kapsamında seracılıktan sulamaya, bahçecilikten hayvancılığa kadar birçok alanda işbirliği geliştirilerek devam ettirilmektedir. Özellikle İsrail'in bu konuda Hindistan ile tecrübe paylaşımları, taraflar arasındaki işbirliğinin sürdürülebilirliğini göstermektedir.

4.3. Tarım Alanında İşbirliği

Hindistan ve İsrail, 1992'den beri ticaret, bilim ve teknoloji, savunma, eğitim, kültür, turizm, tarım ve kalkınma gibi çeşitli alanlarda işbirliği yapmaktadırlar. Her alanda önemli gelişmeler kaydettiği belirtilirken küresel iklim değişikliğinin de etkisiyle daha fazla gündemde kalan

[444] Murat Ağdemir, a.g.m., s. 183-186.
[445] Leyaqat Khan, a.g.t., s. 91-92; Itzhak Gerberg, a.g.e., s. 382.
[446] Pradipta Roy, a.g.m., s. 797; "India-Israel Bilateral Relations", Ministry of External Affairs, Government of India, https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India-Israel_relations.pdf, Erişim T: 28.03.2021.
[447] Mumtaz Ahmad Shah ve Dr. Tabraz, a.g.m., s. 875-876.

tarım ve gıda güvenliği gibi konular her iki ülke ekonomisinde de tarımın önemli bir payı olması hasebi ile ikili ilişkilerin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Son yıllarda etkisi giderek artan iklim değişikliğinin en çok hissedildiği bölgelerden biri olan Güney Asya'da tarım sektörü, bölge ülkelerinin ekonomilerinde yadsınamaz bir paya sahiptir. Gelişmekte olan bir ülke olarak Hindistan ise bu ülkelerin başında gelmektedir. Tarım sektörü Hindistan işgücünün yaklaşık %50'sini oluştururken ülke ekonomisinin ise yaklaşık %16'sını oluşturmaktadır.[448] Günümüzde Hindistan yabancı teknolojik yardım gerektiren tarımsal ürünlerine hala bağımlıdır. İsrail'e bakıldığında ise, ülke kurak ve yarı kurak iklim koşullarına karşı tarım sektöründe çeşitli uzmanlık mekanizmaları geliştirmiştir. Devlet, teknolojiyi tarımsal alana entegre ederek kısıtlı kaynaklardan maksimum verimi elde etme yönünde bir strateji izlemektedir.[449] Bu mekanizma, ülkenin tarım sektöründe büyümesine ve ön plana çıkmasına yardımcı olurken aynı zamanda tarımda modernleşme ve teknolojileşme gibi hedefleri olan Hindistan'ı da işbirliği yapma yönünde teşvik etmektedir. Bu bağlamda teknolojide önemli bir ilerleme kaydetmiş olan İsrail ile tarım sektöründeki ilişkileri, Hindistan'ın tarım sektöründe daha fazla getiri elde etmesine yardımcı olabilecek teknoloji paylaşımlarına dayanmaktadır. Bu minvalde taraflar arasında tarımda işbirliği adına çeşitli anlaşmalar imzalanarak 3 yıllık Tarım İşbirliği Projeleri adında çeşitli planlar üzerinde çalışılmaktadır. [450]

Hindistan ve İsrail'in tarım sektöründe geliştirdikleri işbirliği, 10 Mayıs 2006 tarihinde imzalanan Eylem Planı ile somut hale getirilmiştir.[451] Taraflar arasında tarım sektörünü baz alan ilk kapsamlı proje olan Tarım İşbirliği Projesi kapsamında 2008 yılında ilk üç yıllık Eylem Planı yürürlüğe girmiştir. Bu plan daha sonra 2012-2015 aşamasını da içerecek şekilde genişletilerek plan kapsamında İsrail'den Hindistan'a profesyonel eğitim programları ve tarım uygulamalarının sağlaması hedeflenmiştir.[452] Taraflar arasında düzenli olarak genişletilen

[448] World Bank (2019), World Development Indicators Database. "Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP)–India", https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=IN, Erişim T: 20.04.2021; Ayrıca 2014'lü yıllara kadar tarımın resmi olarak Hindistan işgücünün yaklaşık %60'nın üzerinde olduğu söylenmektedir. Bkz. Rohitashw Kumar and Harender Raj Gautam, "Climate Change and its Impact on Agricultural Productivity in India", *Journal of Climatology & Weather Forecasting*, 2(1) 2014.
[449] FAO (2018). Climate Change, Agricultural Trade And Global Food Security, Background paper for The State of Agricultural Commodity Markets (SOCO), Food and Agriculture Organization of the United Nations.
[450] Mumtaz Ahmad Shah ve Dr. Tabraz, a.g.m., 875-876; Leyaqat Khan, a.g.t, s. 82-83.
[451] Leyaqat Khan, a.g.t., s. 87.
[452] "Action Plan Between The Government of the State of Israel And The Government of the Republic of India: April, 2012-March, 2015", Yeni Delhi, Eylül 2011, https://midh.gov.in/CoE/pdf/Indo%20-%20Israel%20Action%20Plan%202012%20-%202015.pdf, Erişim T: 15.01.2021.

eylem planlarının üçüncüsü 2015-2018, dördüncüsü ise 2018-2020 dönemini kapsayacak şekilde imzalanarak sürekli hale getirilmeye çalışılmaktadır.[453]

Her iki ülkenin ilgili bakanlıkları gözetiminde geliştirilen eylem planları, Hindistan Tarım Bakanlığı bünyesindeki Ulusal Bahçe Bitkileri Misyonu ve İsrail Dışişleri Bakanlığı Uluslararası İşbirliği Merkezi (Center for International Cooperation of Israel's Ministry of Foreign Affairs - MASHAV) ve İsrail Tarım ve Kırsal Kalkınma Bakanlığı Uluslararası Tarımsal Kalkınma İşbirliği Merkezi (Centre for International Agricultural Development Cooperation of Israel's Ministry of Agriculture and Rural Development - CINADCO) tarafından yürütülmektedir. Projeler dâhilinde belirlenen hedeflere ulaşmak için, Hindistan'ın birçok yerinde hem Federal Hükümet hem de ilgili Eyalet hükümetleri tarafından finanse edilen çok sayıda 'Tarım Mükemmeliyet Merkezi' kurulmuştur.[454]

Sürdürülebilir ekonomik büyüme ilkesine dayanan hedefler kapsamında taraflar, söz konusu 'mükemmeliyet Merkezleri' aracılığıyla tarım sektöründe yeniliği teşvik etmeyi amaçlayan CINADCO tarafından uygulanan faaliyetlere odaklanmaya çalışmaktadır. Sulama, seracılık ve gübreleme gibi tarım teknolojileri, çiftçilerin verimlerini artırmak, kaliteyi ve ürün verimliliğini artırmak için bunları benimsemeleri için gösterilmektedir. Ayrıca bu bağlamda merkezler üzerinden Hindistan'a İsrail'den teknoloji transferinin sağlanması hedeflenirken tarımsal kapasitenin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.[455] Şu anda Hindistan'da özellikle tarımda teknolojileşme ve modernleşme üzerine uzmanlaşmaya destek olmak adına on iki Hindistan eyaletinde (Bihar, Gujarat, Haryana, Karnataka, Maharashtra, Pencab, Rajasthan, Tamil Nadu, Uttar Pradesh, Mizoram, Andhra Pradesh ve Batı Bengal), 29 mükemmellik merkezi hizmet vermektedir.[456] Hindistan, özellikle Haryana ve Maharashtra'da bahçecilik mekanizasyonu, seracılık, meyve bahçeleri ve kanopi yönetimi, fidanlık yönetimi, mikro sulama ve hasat sonrası yönetim alanlarında İsrail'in uzmanlık teknikleri ve teknolojilerinden faydalanmaktadır.[457]

---

[453] Mumtaz Ahmad Shah ve Dr. Tabraz, a.g.m., s. 876.

[454] "India-Israel Bilateral Relations", Ministry of External Affairs, Government of India, https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India-Israel_relations.pdf, Erişim T: 28.03.2021.

[455] Vijeta Uniyal, "How Israeli Agricultural Technology is Transforming India", *Development News*, https://www.developmentnews.in/israeli-agricultural-technology-transforming-india/, Erişim T: 15.01.2021.

[456] Ministry of External Affairs, Government of India, "India-Israel Bilateral Relations", a.g.m.

[457] "India-Israel agriculture project to benefit Meghalaya farmers: Conrad K Sangma", *The Economic Times*, 4 Aralık 2020, https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/india-israel-agriculture-project-to-benefit-meghalaya-farmers-conrad-k-sangma/articleshow/79042924.cms?from=mdr, Erişim T: 15.04.2021; MASHAV – "Israel's Agency for International Development Cooperation, New Indo-Israeli Center of Excellence for Fruits Inaugurated in Haryana", 2013, https://mfa.gov.il/MFA/mashav/Latest_News/Pages/New-Indo-Israeli-Center-of-Excellence-for-Fruits-Inaugurated-in-Sirsa-.aspx, Erişim T: 15.04.2021.

Diğer taraftan su sorunlarına bakıldığında ise suyun, önümüzdeki yıllarda Güney Asya bölgesinin en önemli sorunlarından biri olması öngörülmektedir. Son yılların en hızlı büyüyen ekonomilerinden biri olan Hindistan'da su kaynaklarının, ekonomik sürdürülebilirliği ve milyonlarca insanın geçim kaynaklarını etkilediği bilinmektedir. Ancak suyun ülke insanı ve ekonomisi adına bu kadar büyük önem kesbetmesine rağmen tarımda sulama teknikleri ve teknoloji eksikliği yaşayan Hindistan, mevcut kullanılabilir suyunun yaklaşık %80-85'ini tarım amacıyla kullanmaktadır.[458] Bu minvalde Hindistan'ın tarımda modernleşme politikası kapsamında suyun verimli kullanımı, kuraklıkla mücadele ve tarımsal sulama tekniklerinin edinilmesi adına İsrailli şirketlerle işbirliği yürütülmektedir. [459]

Taraflar arasında tarım sektöründeki işbirliğinin 2000'li yılların başında damla sulama tekniğinin transferine dayandığı görülmektedir. Hindistan, 2003 yılında damla sulama sisteminin benimsenmesi adına çiftçileri damla sulamayı başlatmaya teşvik etmek için hükümet sübvansiyonları sağlayan 'Mikro Sulama Görev Gücü'nü (Task Force on Micro Irrigation) kurmuştur. Tarımda suyun optimal kullanımını amaçlayan söz konusu proje kapsamında teknoloji transferinin yanı sıra İsrail'den uzmanlık desteği de alınmaktadır. Bu bağlamda Tarım ve peyzaj için sulama çözümleri sunan Tel Aviv merkezli sulama ekipmanı üreticisi Netafim şirketi, özellikle Hindistan'ın pirinç deposu olarak bilinen Andhra Pradesh'te ilkel sulama tekniklerinin yetersiz kaldığı geniş arazilerde damla sulama metodunu kullandırmaktadır.[460] Ayrıca son dönemlerde İsrail ile Hindistan arasında içme suyunun arıtılması ve su kaynaklarının etkin kullanılması konusunda da ortak çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir.[461] Hindistan-İsrail su işbirliği, Kasım 2019'da bir Hindistan Su Bakanı'nın İsrail'e yaptığı ilk ziyaretle daha da güçlenmiştir. Ziyaret sırasında her iki ülke bakanlarının katılımıyla *"Hindistan-İsrail Su Konusunda Stratejik Ortaklık"* toplantısı icra edilirken taraflar arasında su alanında işbirliğini geliştirme ve Hindistan'ın İsrail'in teknoloji ve uzmanlık tecrübesinden yararlanması üzerinde durulmuştur.[462] Özellikle 2018 yılında İsrail

[458] Rajesh K. Mall vd. "Water resources and climate change: An Indian perspective", *Current Science*, 90(12), 2006, s. 1614.
[459] Ashok Sharma ve Dov Bing, a.g.m., s. 625-626; Krupa Susan Varghese, "Better Yields in India-Israel Agriculture Cooperation", *Diplomatist*, 2 Aralık 2020, https://diplomatist.com/2020/12/02/better-yields-in-india-israel-agriculture-cooperation/, Erişim T: 01.01.2021.; "India signs on with Israeli firm to fight drought", *The Jerusalem Post*, 20 Ocak 2018, https://www.jpost.com/israel-news/india-israel/india-signs-on-with-israeli-firm-to-fight-drought-538247, Erişim T: 18.12.2020.
[460] Sheetal Srivastava, "Israeli technology to transform Indian agriculture" 22 Kasım 2017, *The Economic Times*, https://economictimes.indiatimes.com/tech/internet/israeli-technology-to-transform-indian-agriculture/articleshow/61752914.cms?from=mdr, Erişim T: 30.01.2021.
[461] A. K. Madhok, "Enhancing Water Use Efficiency" Central Water Commission, Roorkee Water Conclave 2020, https://www.iitr.ac.in/rwc2020/pdf/papers/RWC_246_Madhok_A_K.pdf, Erişim T: 25.01.2021.
[462] Embassy of India, Tel Aviv, Israel, "Bilateral Trade Relations: India-Israel Economic and Commercial Relations", Temmuz 2020, https://fn.tc/OtAb, . Erişim T: 02.01.2021.

Başbakanı ve beraberindeki heyetin Hindistan ziyareti sırasında tarım sektörünü ilgilendiren önemli anlaşmalara imza atılmış ve bu minvalde taraflar arasında tarım sektörü alanında işbirliğine süreklilik kazandırılmaya çalışılmıştır.[463]

Tarımın yanı sıra hayvancılık da Hindistan-İsrail ilişkilerinin diğer önemli bir kalemini oluşturmaktadır. İsrail'in yüksek sıcaklıklara rağmen büyük baş hayvancılıktan yüksek süt verimi elde etme metotlarını geliştirmesi, Hindistan'ın söz konu alandaki üreticilerinin dikkatlerini cezbetmiştir. Dolayısıyla son dönemlerde çeşitli İsrailli şirketlerin ve uzmanların, yüksek süt verimindeki uzmanlıkları sayesinde Hindistan'daki süt çiftçiliğini yönetmek ve iyileştirmek için uzmanlık eğitimi sağladıkları söylenmektedir.[464]

4.4. İlişkilerin Teminatı: Savunma ve Güvenlik Alanında İşbirliği

Hindistan-İsrail arasındaki ilişkilerin şüphesiz en önemli ayağı savunma sektöründeki işbirliğidir. Taraflar arasında resmi diplomatik ilişkilerin kurulmasından öncesine dayanan sektörel işbirliği, karşılıklı diplomatik misyonların açılması ile hızlı bir şekilde artmıştır. Taraflar arasında resmi diplomatik ilişkilerin başlamasından çok öncelere dayanan askeri alandaki işbirliği, Hindistan'ın en çok ihtiyacı olduğu Soğuk Savaş döneminden Pakistan ve Çin'e karşı girdiği savaşlarda ortaya çıktığı söylenebilir. Çin'in Ekim 1962'de Hindistan'a karşı başlattığı savaş döneminde orduda modernizasyon adına büyük eksiklikleri bulunan Hindistan, her fırsatta eleştirdiği İsrail'den silah yardımı talep etmek zorunda kalmıştır. İsrail'in olumlu karşılık verdiği bu yardım çağrısı daha sonra 1965, 1971 ve 1999 yıllarında Pakistan'a karşı girdiği savaşlarda tekrarlanmış ve her seferinde olumlu sonuçlanmıştır.[465]

İsrail'in bağımsızlığından kısa süre sora savunma sanayi ve silah teknolojisinde ciddi bir ilerleme kaydetmesi, özellikle 1962-63 yılında alınan Çin mağlubiyeti sonrası Hindistan tarafından örnek alınabilecek bir model olarak ortaya çıkmasında etkili olmuştur.[466] Dahası, İsrail'in yüksek teknolojiye sahip savunma sistemlerinin tedariki için alternatif bir kaynak olarak ortaya çıkması, savunma sanayiinde Rusya'ya bağımlılığını azaltmak isteyen Yeni

[463] "India, Israel working on 5-year cooperation plan for agriculture, water", *Business Today*, 16 Ocak 2018, https://www.businesstoday.in/sectors/agriculture/india-israel-5-year-cooperation-plan-for-agriculture-water/story/268115.html, Erişim T: 18.12.2020.
[464] Taruni Kumar, "India and Israel: Reinforcing the Partnership", *Observer Research Foundation–ORF, Special Report,* 2014, s. 6-7.
[465] Aniruddha Saha, "The India-Israeli Security Relationship: Nature, Scope and Challenges". *Strategic Analysis*, 2019, s. 2; Amit Cowshish (2017) India–Israel Defence Trade: Issues and Challenges, *Strategic Analysis*, 41(4), s. 402.
[466] Sumit Ganguly, "Indian Defence Policy", (ss: 542-552), (Ed: Niraja G. Jayal ve Pratap B. Mehta), *The Oxford Companion to Politics in India,* New Delhi: Oxford University Press, 2010, s. 544-545.

Delhi hükümetlerinin arzuladığı bir durum olmuştur.[467] Diğer taraftan İsrail için Hindistan ordusunun satın almaları ise büyük ve mali açıdan ödüllendirici bir silah pazarına erişim anlamına gelmiştir. İsrail açısından, ülkenin sınırlı iç pazarı ve yeni silah sistemlerinin geliştirilmesini finanse etme ihtiyacı, İsrail savunma şirketlerinin ihracat yoluyla gelir elde etmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, büyük iç pazarı ve büyüyen savunma bütçesiyle ve artan savunma endişeleri ile Hindistan, İsrail için çekici bir ortak olmuştur. Ayrıca Sovyet dönemi askeri teçhizatlarının modern olmadığı söylemleri, 1963 yılından beri orduda modernizasyon hareketi başlatan Hindistan için İsrail, önemli bir merkez olmuştur.[468]

1992'de taraflar arasında resmi diplomatik ilişkilerin kurulmasından bu yana, iç güvenlik ve stratejik çıkarlara ilişkin ortak algılar, savunma ve güvenlik alanlarındaki bağları güçlendirmenin dayanağı olmuştur. SSCB'nin dağılması ile birlikte en büyük askeri ve stratejik işbirliği ortağını kaybeden Hindistan, Rusya ile olan askeri savunma işbirliğini devam ettirmenin yanı sıra alternatif arayışına girmiş ve İsrail bu minvalde askeri sanayi ve silah endüstrilerinde ön plana çıkan ilk ülke olmuştur. Zira Hindistan için İsrail, askeri teknoloji alanında gerçekleştirdiği modernizasyon ve gelişme ile en önemli destinasyonlardan biri olmuş ve hızla Hindistan savunma endüstrisinin başlıca tedarikçileri arasına girmiştir. [469]

Hindistan-İsrail diplomatik ilişkilerinin başlatıldığı 1992 yılından bu yana İsrail, teknolojik gelişmişliğini Hindistan ile bir iş rotası aracılığıyla paylaşmaya fazlasıyla istekli görünüyordu; ancak Hindistan'dan yeterli bir yanıt alamadı. İsrail ile diplomatik ilişkilerin başlatılmasını diğer Arap ülkeleri ile işbirliğini ve ilişkilerini etkilememesi adına Yeni Delhi, Tel Aviv ile olan ilişkileri daha çok sessizce halletme girişiminde olarak temkinli bir İsrail politikası yürütmekteydi. Zira diplomatik ilişkilerin başladığı dönemde İsrail ile bir bağlamda artmaya başlayan askeri alanda işbirliği Hindistan resmi ağızlarından defalarca reddedilerek İsrail ile söylendiği kadar işbirliğinin olmadığı dile getirilmiştir.[470] Ancak özellikle 1998 yılında iktidara geçen BJP öndeliğindeki hükümet ve daha sonrasında 2014 yılından beri ülkeyi yöneten Narendra Modi döneminde Hindistan, İsrail ile ilişkilerini dillendirmekten kaçınmak

[467] Fatih Kılıçç ve Aabid M. Sheikh, "India and Israel Defense Relationship in The Context Of Offensive Realism", *Jornal of South Asian Studies*, 6(2), 2018, s. 97.
[468] Murat Ağdemir, "India: Israel's New Economic and Military Partner?", *Akademik Ortadoğu*. 9(2), 2015, s. 186.
[469] Masood ur Rehman Khattak, "Strategic Significance of Indo-Israel Defence Collaboration: Implications for Pakistan's Security", *IPRI Journal*, 16(2), 2016, ss. 49-69; 2017 yılında İsrail'in savunma ihracatının %49'unu Hindistan'a yaptığı söylenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: P. R. Kumaraswamy, "India's New Israel Policy: How the Decline of the Palestinian Issue and Economic Reorientation Accelerate Indo-Israeli Cooperation", *SWP Comment*, 11, Mart 2019, s. 3.
[470] Leyaqat Khan, a.g.e., s. 44.

bir tarafa, özellikle tarım ve savunma alanlarındaki işbirliğini sürekli dillendirmekte ve söz konusu alanlarda örnek alınabilecek işbirliği metodu ortaya koymaktadır.[471]

Hindistan-İsrail arasındaki ilişkiler son dönemlere kadar daha çok ticaret devleti gözüyle bakılan bir türdendi. Bunun başlıca nedeni, şimdiye kadarki ilişkinin bir alıcı ve bir satıcının ilişkisi olmasıdır. Ancak 2014 yılında Modi'nin başa geçmesi ve özellikle 2017 yılında İsrail'e gerçekleştirdiği ziyaret sonrası ilişkiler, savunma alanındaki işbirliği başta olmak üzere daha ileri bir boyuta evrilmiştir. İsrail'e göre taraflar arasındaki ilişkilerin ticaret rantının dışına çıkmamasının ve savunma sanayisinde işbirliği ortaklığının stratejik düzeylere çıkarılamaması önündeki en büyük engel, Hindistan'ın kısıtlayıcı Savunma Tedarik Politikası (India's Restrictive Defence Procurement Policy) olmuştur. Nitekim Hindistan 2014 yılına kadar uluslararası şirketler tarafından caydırıcı olduğuna inanılan savunma sektöründeki DYY'yi %26 ile sınırlamıştı. 2014 Birlik Bütçesi bu üst sınırı %49'a yükselterek daha fazla yatırım için umutları artırmış ve taraflar arasında ortak projelerin geliştirilmesi olağan hale gelmiştir.[472]

Ayrıca bu tarihe kadar İsrail tedariklerinin çoğu hükümetler arası düzenlemelerle sağlanmıştır. Hindistan hükümeti, işbirliğine dayalı düzenlemelere ve rekabetçi teklif vermeye daha fazla önem vermeye başladıkça bu durum değişmeye başlamıştır. Şimdiye kadar devlete ait Savunma Araştırma ve Geliştirme Teşkilatı (Defence Research and Development Organisation- DRDO) ile ortaklık yapmakla sınırlı olsalar da artık savunma sektöründe potansiyele sahip diğer şirketlerin de İsrailli şirketlerle ortak üretim projelerine başladıkları ve önemli kademeler kat ettikleri görülmektedir.[473] Bu durum, taraflar arasında savunma sektöründe işbirliği hacmini artırırken Hindistan, aynı zamanda ortak üretim projelerine katılarak hem *"Make in India"* girişimini başarılı kılmak hem de uzun dönemdir yerli bir savunma kapasitesi olmadığı yönündeki eleştirileri bertaraf ederek yerli ve milli bir savunma endüstrisine sahip olabilecektir.

4.4.1. Hindistan-İsrail Savunma İşbirliğinin Gelişimi ve Potansiyeli

Hint-İsrail savunma işbirliği alanı yıllar içinde uzay, terörle mücadele, askeri eğitim ve siber güvenlik gibi diğer alanları da kapsayacak şekilde giderek genişlemektedir. Bununla birlikte,

[471] Vinay Kaura, "Indo-Israeli relations in the Modi era: a transformative shift", *Israel Affairs*, 25(2), 2019, s.219-222.
[472] "Annual Report 2018-2019", Ministry of Defence, Government of India, https://www.mod.gov.in/dod/sites/default/files/Annualreport1718.pdf, s. 65. Erişim T: 12.01.2021.
[473] Harsh V. Pant ve Ambuj Sahu, "Israel's Arms Sales to India: Bedrock of a Strategic Partnership", *Observer Research Foundation-ORF*, 2019, Sayı: 311, ss. 1-16, s. 7; Taruni Kumar, a.g.m., s. 6-7.

işbirliğinin en önemli yönü hala İsrail'in Hindistan'a silah satışıdır. Zira günümüzde Hindistan, İsrail'in savunma endüstrisinde bir numaralı ihracat destinasyonudur. Hindistan'ın aldığı ekipman, geniş bir hizmet yelpazesi ve teknik alışveriş dışında, alt sistemlerden entegre sistemlere kadar çeşitlilik göstermektedir.[474]

İki ülke arasındaki ilk silah anlaşması İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizman'ın Aralık 1996'da Hindistan'a gerçekleştirdiği ziyaret sırasında gündeme gelmiştir. Yahudi devletinin Hindistan'ı ziyaret eden ilk cumhurbaşkanı olması hasebiyle Weizman, ziyareti sırasında beraberindeki heyetlerle birlikte Hindistan'ın çeşitli sektörlerinden önde gelenlerle bir araya geldiği toplantılarda özellikle savunma alanında işbirliğinin artırılması konusunda önemli anlaşmalar sağlamıştır. Bu minvalde taraflar arasında savunma alanındaki işbirliğine yönelik ilk önemli anlaşmanın karadan havaya dikey olarak fırlatılan Barak-1 füzelerinin satın alınmasını içeren iki ülke arasındaki ilk silah anlaşması müzakere edilmiştir. Anlaşma İsrail-Hindistan askeri ortaklığında kilit bir unsur olmanın yanı sıra teslimat ile birlikte taraflar arasında bu yoğun bir yüksek teknoloji işbirliğini de beraberinde getirmiştir.[475]

İsrail'den en önemli ithalat ise İnsansız Hava Araçları (İHA'lar) ve Silahsız Muharebe Hava Araçları (SİHA) alanında olmuştur. Hindistan ordusu tarafından talep edilen 'Searcher Mk I'ler (İHA) 1996 yılında İsrail Havacılık ve Uzay Endüstrisi'nden (IAI) satın alınırken daha sonra 2000 yılında ise benzer ekipmanlar Hindistan Hava Kuvvetleri (IAF) ve Donanma'sı tarafından satın alınmıştır.[476] O tarihten günümüze Hindistan'ın İsrail'den ithal ettiği askeri teçhizatlar arasında İHA ve SİHA'ların payı büyük olmuştur.[477] Bu anlaşma ile birlikte İsrail, savunma sanayinde sahip olduğu teknolojik gelişmişliği sayesinde bu alanda Hindistan savunma hizmetlerine de büyük ölçüde fayda sağlamıştır. Zira kısa süre içerisinde İsrail'den sağlanan askeri teçhizatlarla envanterini güçlendiren Hindistan, 1999 yılında Pakistan ile arasında patlak veren Kargil Savaşı'nda bu işbirliğinin faydasını gördüğünü somut bir şekilde göstermiştir. İsrail'den sağlanan İHA'ların savaş süresince Hindistan Hava Kuvvetlerine gözetleme imkanı sağladığı gündeme gelmiş ve savaş sonrasında alınan galibiyette İsrail'den alınan desteğin payının büyük olduğu dillendirilmiştir. İsrail ayrıca bu dönemden sonra Hindistan'ın Sovyet döneminden kalma eskimiş, MiG-21 savaş uçaklarının bakım ve

[474] P. R. Kumaraswamy, (2010), a.g.e., s. 257.
[475] N. A. K. Browne, "A Perspective on India–Israel Defence and Security Ties", *Strategic Analysis*, 41:4, 2017, s. 327-328.
[476] Leyaqat Khan, a.g.t., s. 48-51.; Gp Capt AK Sachdev, "Indo-Israel Defence: Cooperation and Future Prospects" *Indian Defence Review*, 34(1), 2019.
[477] Zira İsrail drone teknolojisine bağımlı hale gelen Hindistan, bu alanda kendini geliştirememiş ve eleştiri konusu olmuştur.

yenilenmesini üstlenmesinin yanı sıra söz konusu uçakların yüksek teknoloji ile donatılmasını ve Lazer Güdümlü Bombalarla modern hale gelmesini sağlamıştır.[478]

2003 yılına gelindiğinde İsrail, Hindistan'a İsrail Havacılık ve Uzay Endüstrisi (IAI) tarafından Machatz-1 adıyla üretilen Heron Mk I türü İHA'ları önermiştir. Aslında İsrail'in bu tür İHA'ları teklif etmesinin tam teşekküllü testleri gerçekleştirmek için gerekli arazi koşullarına sahip olmamasından kaynaklandığı da söylenmektedir. Bu bağlamda topografyası yeni Heron İHA'ları denemek için uygun arazi koşulları sunarken Hindistan, İsrail ordusu onu kullanmadan önce bile İHA'nın ilk operasyonel kullanıcısı olmuştur. Searcher tipi gözetleme için kullanılan İHA'lardan çok daha gelişmiş kapasite ve yüksek donanıma sahip olan Heron, tipik yük kapasitesi, elektro-optik ve termal gözetim ekipmanı, yer gözetimi için SAR radarları, deniz devriye radarları ve sensörleri, sinyaller ve diğer istihbarat toplama antenleri ve ekipmanları, lazer belirleyicileri veya radyo röleleri seçenekleriyle 250 kg taşıma kapasitesine sahiptir. Bu adım Hindistan ordusuna o zamana kadar ki en önemli katkıyı sağlamış ve ordunun modernizasyonu adına önemli bir adım olmuştur.[479]

Bu şekilde devam eden ilişkiler 2007 yılına gelindiğinde daha da artmıştır. Bu yıl IAI, Hindistan için uçaksavar sistemleri ve füzeler geliştirmek için Hindistan ile 2,5 milyar dolarlık bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma o zamanlar İsrail tarihindeki en büyük savunma sözleşmesi olmuştur. Sözleşmedeki koşullar neticesinde IAI, Hindistan Donanması ve Hindistan Hava Kuvvetleri için deniz araçlarını ve kara tesislerini uçaklardan ve seyir füzelerinden koruyabilen Barak-8 füzesini geliştirmiştir.[480] Mayıs 2009'da ise Hindistan, ilk kez İsrail'den Havadan Erken Uyarı Komuta ve Kontrol (AWAC) Sisteminden ilkini teslim almıştır. Rusya tarafından tedarik edilen IL-76 uçaklarına IAI Phalcon sisteminin entegrasyonu ile Hindistan hava kuvvetleri, hem gelişmiş savunma hem de saldırı hava harekâtlarında kullanabileceği havadan radar gözlem sistemi olan Phalcon AWACS'ı (Havadan Erken Uyarı Kontrol Sistemi) envanterine katarak Güney Asya'da bu sisteme sahip olan ilk ülke olmuştur. Hindistan, AWACS EL/M-2075 Phalcon sisteminin teslimatı, Ocak 2004'te Hindistan, Rusya ve İsrail arasında imzalanan 1,1 milyar dolarlık bir anlaşmanın parçasıydı.[481] Aynı zamanda raporlara göre Hindistan'ın son zamanlarda Tejas LCA Mk-I

[478] Harsh V. Pant ve Ambuj Sahua, a.g.m., s. 3.
[479] Harsh V. Pant ve Ambuj Sahu, a.g.m., s. 4-5.
[480] Murat Ağdemir, a.g.m., s. 186.
[481] Amit Cowshish, "India–Israel Defence Trade: Issues and Challenges", *Strategic Analysis*, 41(4), 2017, s. 402. Başlangıçta iki ülke arasında bir alıcı-tedarikçi ilişkisi kuruldu ve Hindistan, İsrail'in gelişmiş silah sistemlerini ve teknolojilerini satın aldı. İsrailli şirketler, Hindistan'ın bazı eski Sovyet platformlarını geliştirmesine yardım

uçağı için IAI'den dokuz 'havadan havaya muharebe' ve 'havadan deniz muharebeleri'nde saldırı görevleri için tasarlanmış, çok modlu havadan ateş kontrol radarı olan EL/M-2032'yi İsrail'den ithal etmiştir.[482]

Hindistan Kara Kuvvetleri Komutanı Deepak Kapoor, Kasım 2009'da İsrail'i ziyaret etmiş ve taraflar arasında konvansiyonel silahlardan gözetleme dronlarına ve güdümlü füzelere kadar çeşitli anlaşmalarla geri dönmüştür. Aralık 2009'da ise İsrail Savunma Kuvvetleri ve Genelkurmay Başkanı Korgeneral Gabi Aşkenazi, iki ülke arasındaki savunma bağlarını güçlendirmek için Hindistan'a tarihi bir ziyarette bulunmuştur. İsrailli yetkililere göre, *"Hindistan ziyareti, İsrail ile Hindistan arasındaki bağları ve ulusların ordularını güçlendirme sürecinin bir parçasıydı"*[483]. Zira bu ziyaret bir İsrail askeri şefinin Hindistan'a yaptığı ve taraflar arasındaki askeri ilişkileri olumlu yönde etkileyen ilk resmi ziyaretti.

2013 yılına gelindiğinde İsrail ile Hindistan arasında çoğu silah ticaretinin geliştirilmesi ve ortak projelerin ilerletilmesini içeren savunma alanında işbirliğine yönelik önemli ilerlemeler meydana gelmiştir. Hindistan, İsrail'in Demir Kubbesini ve David'in Sling füze savunma sistemlerini satın almayı ilk kez bu yıl gündemine getirmiş ancak ilk görüşmelerde teknik ve kapasite sorunlarından dolayı proje gerçekleştirilememiştir. Aynı yıl İsrail Kara Kuvvetleri Komutanı Tümgeneral Guy Zur, Kasım ayında Hindistan'ı ziyaret etmiş ve bu ziyaret savunma işbirliği alanında taraflar arasındaki sınırların aşılmasına zemin hazırlamıştır. Zira ziyaret sırasında yalnızca ortak askeri eğitim ve değişimler, Ar-Ge projeleri ve silah anlaşmaları konusunda değil, aynı zamanda Güney Asya ve Orta Doğu'daki güvenlik durumu hakkında da görüşmeler yapılmıştır. Ziyaret aynı zamanda Hindistan'ın İsrail'den SPICE füzeleri satın alma ve teknoloji transferini yeniden değerlendirme kararı ile aynı zamana denk gelmiştir.[484] Farklı uçaklara uyarlanabilen SPICE rehberlik kitleri, aynı zamanda genel füze başlıklarını, otomatik olarak yönlendirilen ölümcül hassas saldırı bombalarına dönüştürmektedir. Ayrıca Hindistan, 2019 yılında Balakot'ta Pakistan'a gerçekleştirdiği saldırılarda yine İsrail yapımı güdümlü füzeleri kullanmıştır. Güdümsüz bombaları, hassas güdümlü bombalara dönüştüren rehberlik kitlerinin Akıllı, Hassas Etkili, Uygun Maliyetli

---

etti. İsrail'deki Sovyet askeri endüstrisinde teknisyen ve mühendis olarak çalışan Sovyet göçmenleri, eski Rus askeri teçhizatını güçlendirmek için gerektiğinde çok yararlıydı.

[482] Gp Capt AK Sachdev, a.g.m.

[483] Murat Ağdemir, a.g.m., s. 186.

[484] Taruni Kumar, "India and Israel: Reinforcing the Partnership", *Observer Research Foundation–ORF*, Special Report, 2014, s. 6.

(SPICE) olarak adlandırılan sistemi Hindistan hava kuvvetlerince farklı uçaklara uyarlanmış haliyle etkin bir şekilde kullanılmaktadır.[485]

Şubat 2014 tarihinde de Hindistan ve İsrail arasında istihbarat ve iç güvenlik alanları başta olmak üzere birtakım işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmalarla birlikte taraflar arasında istihbarat alanında işbirliği artarken aynı zamanda İsrail polisinin Hindistan polisine eğitimlerinin artması da söz konusu olmuştur. Bu doğrultuda İç Güvenlik İşbirliği kapsamında sınır yönetimi, iç güvenlik ve kamu güvenliği, suçla mücadele için polis kuvvetlerinin modernizasyonu ve kapasite geliştirme suç önleme ve siber suçla mücadele alanlarında dört çalışma grubu kurulmuştur.[486] Ortak çalışma grupları ile birlikte taraflar arasında gerekli askeri envanter de yine İsrail'den tedarik edilmiştir.

2017'de Hindistan, ABD, Polonya, İtalya, Yunanistan, Fransa ve Almanya'dan da gelen hava kuvvetlerinin katıldığı 'Mavi Bayrak-17' adlı çok uluslu bir tatbikata katılmak üzere Garud komandolarının da dâhil olduğu 45 üyeli bir birlik ile birlikte İsrail'e bir C-130J Süper Herkül uçağı göndermiştir. Bu tatbikat, bir Hindistanlı birliğin iki ülkenin de hava kuvvetlerinin katıldığı bir İsrail askeri tatbikatına ilk kez dâhil olması anlamına gelmektedir.[487] Bu bağlamda her alanda geliştirilen işbirliği sonucunda İsrail yapımı askeri teçhizatların Hindistan ordu envanterindeki payı giderek artmıştır. Hindistan'ın bu döneme kadar İsrail'den satın aldığı önemli mühimmatların kısmi listesi, Arrow füze önleme sistemi için radar, denizden denize füzeler, IAI uyarı uçakları, iletişim sistemleri ve çeşitli mühimmat türlerini içermektedir. Ayrıca İsrail'den Hindistan'a savunma ithalatı, güdümlü bombaları, Görsel Menzilli Havadan Havaya Füzeleri (BVRAAM) ve Karadan Havaya Füzeleri (SAM) de içermektedir.[488]

Hindistan'ın İsrail'den tedarik ettiği en önemli sistemlerden biri olan BVRAAM'lar kullanışlı olup Mirage 2000, Jaguar, MiG-21, MiG-29 ve Su-30'a takılabilen Havadan Havaya Füze arayışında olan bir Kızılötesi Füzedir. Ayrıca Hindistan Hava Kuvvetleri İsrail menşeli BVRAAM füzelerinin yanı sıra Python-5 ve Derby'yi de operasyonlarda kullanmaktadır. Havadan-havaya bir füze olan Derby ise hem kısa hem uzun mesafeli hedefler için kullanılabilmektedir. Raporlara göre, Hindistan 2017'de Python-5 ve Derby füzelerinden her

[485] Harsh V. Pant ve Ambuj Sahu, a.g.m., s. 7.
[486] Gp Capt AK Sachdev, a.g.m.
[487] Gp Capt AK Sachdev, a.g.m.
[488] Stockholm International Peace Research Institute-SIPRI, "Transfers of major weapons: Deals with deliveries or orders made for 2000 to 2019", https://www.sipri.org/databases/armstransfers, Erişim T: 30.01.2021.

birinden yaklaşık 750'şer tane tedarik etmiştir.[489] Hindistan Hava Kuvvetleri ayrıca İsrail şirketi Rafael ve ABD merkezli Lockheed Martin tarafından ortaklaşa geliştirilen Havadan Karaya Füze AGM-142A Popeye'nin Hindistan versiyonu olan Crystal Maze'i de envanterinde bulundurmaktadır.[490]

Mayıs 2018'de ise Hindistan özel olarak tasarlanmış Heron Mk II varyantını tedarik etmek için 400 milyon dolarlık bir anlaşmayı onaylamıştır. Hindistan ordusunun füze taşıma kabiliyetine sahip ilk insansız hava aracı olacak olan Heron Mk II, 2003 yılından beri alınan Heron Mk I'den daha büyüktür ve Hindistan'a verilen versiyonun sadece 470 kg taşıma ile sınırlı olmasına rağmen bir tonluk bir yük taşıyabileceği söylenmektedir.[491] Aynı zamanda 2017'de Hindistan, Düşük Seviyeli Hızlı Tepki Füzesi (LLQRM) sistemi olan SPYDER-MR hava savunma sistemini İsrail'den satın alırken karadan havaya füze BARAK'ın son versiyonunun alımı ise 2018'de hükümet tarafından onaylanmıştır. Hali hazırda BARAK-1 ve BARAK-8'lerin Hindistan ordu envanterinde bulunduğunu söylemekte de fayda vardır.[492] Ayrıca Hindistan, 2000'li yılların başından günümüze dron ihtiyacının önemli bir kısmını İsrail'den gerçekleştirirken 2013-2014 döneminde 50 ve 2019 yılında ise yüksek teknoloji ile donatılmış 54 Harop yeni nesil kamikaze insansız hava aracını İsrail'den satın almıştır.[493]

[489] Stockholm International Peace Research Institute-SIPRI.
[490] Ministry of Defence, Government of India, "Annual Report, 2018-2019".
[491] Israel Aerospace Industries (IAI), "Heron MK II: Medium Altitude Long Endurance UAV", https://www.iai.co.il/p/heron-mk-ii, Erişim T: 31.01.2021.
[492] Harsh V. Pant ve Ambuj Sahu, a.g.m., s. 6.
[493] Stockholm International Peace Research Institute-SIPRI.

Tablo 6: Hindistan Kara/Hava/Deniz Kuvvetleri Envanterinde Bulunan/Yapımı Devam Eden İsrail Yapımı Başlıca Teçhizat ve Sistemler

Satın alınan Teçhizat / sistem	**Değeri (ABD Doları)**	**Miktar / Sayı**	**Satın alma ve Teslimat Yılı**	**Mahiyeti/özelliği**	**Satı alınan Şirket(ler)**
Phalcon Havadan Uyarı ve Kontrol Sistemi (AWACS): radar sistemleri	1,1 Milyar $ 800 milyon $	3 2	2004/2009-11 2018/Henüz teslim edilmedi (H.t.e)	Gözetleme	Israel Aerospace Industries - İsrail Havacılık ve Uzay Endüstrisi (IAI)
Heron	200 milyon $	10	2018/H.t.e.	SİHA (Hindistan ordusunun füze taşıma kabiliyetine sahip ilk insansız hava aracı olacak)	IAI
Füzeler: Orta Menzilli Karadan Havaya Füze Donanma gemileri için ek Hava ve savunma füzesi sistemleri Barak-1: Karadan Havaya Kısa Menzilli füzeler	2 milyar $ 630 milyon $ 70.5 milyon$	 131	2017/ H.t.e. 2017/ H.t.e. 2018/ H.t.e.		IAI ve Hindistan Savunma Araştırma ve Geliştirme Teşkilatı ortak yapımı IAI ve Hindistan'a ait Bharat Electronics Ltd şirketi IAI / Rafael Advanced Defense Systems

Barak-8: hava ve füze savunma sistemi	777 milyon $		2018/ H.t.e.		IAI
HAROP Kamikaze İHA'lar	100 milyon $	50 54	2009/2013-14 2019/H.t.e.	Yeni Nesil Kamikaze / intihar İHA'ları	IAI
SPICE-2000	5-6 milyon $ 10 milyon $	100	2008/2009 2019/H.t.e.	Güdümlü füze rehberlik kiti	Rafael Advanced Defense Systems
Spike-MR/LR Anti-tank Füze (Tanksavar Güdümlü Füzeler)	39 milyon $	210 ATGM + 12 fırlatıcı rampa	2019/2019	Spike-LR versiyonu; Ağır zırhlı araçlara saldırı	Rafael Advanced Defense Systems

Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute.

Tablo 6'da görüldüğü üzere Hindistan'ın, İsrail ile son dönemlerde özellikle Dron sektöründe işbirliğini artırdığı görülmektedir. Yüksek teknolojik donanımlara sahip Heron tipi İHA'ların yanı sıra 2009'dan beri Harop tipi kamikaze dronlarının alımında hızlı bir artış yaşandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Barak-8 başta olmak üzere kısa ve orta menzilli füzelerin de taraflar arasında savunma alanındaki işbirliğinin önemli bir parçası olduğu görülmektedir.

Ayrıca taraflar arasında son dönemlerde ortak silah üretimi konusundaki işbirliğinin de arttığı görülmektedir. Hindistan'ın kısıtlayıcı Savunma Tedarik Politikası'nın savunma sektöründeki yabancıların DYY oranının %26'dan 2014 yılında %49'a yükseltilmesi ile taraflar arasında ortak üretimleri yapılabilecek alanlarda girişimler başlamıştır. Son dönemlere kadar savunma sektöründe kamu ağırlıklı bir portre çizen Hindistan'ın son dönemlerde DYY yabancı yatırım yüzdesinin artırılması ile özel sektörün ilgisini çekmiş olduğu görülmektedir. Savunma sektöründe doğrudan yabancı yatırımların açılmasıyla birlikte, büyük özel şirketler sektöre dâhil olmuş ve yabancı şirketlerle işbirliği artırılmıştır. Bu bağlamda her ne kadar İsrailli şirketler yönetim kontrolünün önemli bir kısmının Hintli ortakların elinde olmasından

çekinseler de son dönemlerde bu çekincelere rağmen Hintli firmalarla ortaklıklar kurmaya başladıkları görülmektedir.[494]

Tablo 7'de görüldüğü üzere özellikle İsrail'in en büyük üç savunma şirketi Elbit Systems, Rafael Advanced Defence Systems ve İsrail Havacılık ve Uzay Endüstrisi'nin (IAI) Hindistan şirketleri ile çeşitli anlaşmaları bulunmaktadır.[495] Ancak bu doğrultuda ilk önemli girişimler Kalyani Rafael Advanced Systems, Adani ve Elbit Systems gibi şirketlerden gelmiştir. Aralık 2018'de, Adani Defence ve Elbit Systems, Haydarabad'da ilk Hindistan-İsrail ortak girişimi olan Adani-Elbit Advanced Systems India Ltd.'nin açılışını yapmıştır. Bu tesisin, çok amaçlı olup her türlü hava koşuluna uygun bir İHA olan yüksek teknolojili, uygun maliyetli Hermes 900 üreteceği açıklanmıştır.[496] Ayrıca Elbit Systems'in bir yan kuruluşu olan Cyclone, Aero yapı parçalarının ve montajlarının üretiminde işbirliği yapmak için Mahindra Aero Structures ile bir mutabakat zaptı imzalamıştır. Mahindra grubunun havacılık, denizcilik ve otomotiv uygulamaları için de stratejik elektronik alt montajları ve sistemlerini ortaklaşa geliştirmek adına İsrail'deki Shachaf Engineering ile bir anlaşma imzalamıştır. Hindistan'ın Tata grubu ve İsrail'in DSIT Solutions Ltd. şirketinin de bu minvalde ortak girişimlerinin olduğu bilinmektedir.[497] Hindistan ordu envanterinde kullanılan büyük-küçük birçok ürünün üretiminin yanı sıra başlıca ortak üretimlerinin İHA/SİHA'lar piyade tüfekleri, güdümlü füze rehber kitleri ve çeşitli gözetleme ve keşif teçhizatlarından oluştuğu görülmektedir.[498]

[494] Taruni Kumar, a.g.m., s. 3.
[495] Seth J. Frantzman, "Israel's defense export contracts were worth $7.2B in 2019", *Defence News*, 22 Haziran 2020, https://www.defensenews.com/global/europe/2020/06/22/israels-defense-export-contracts-were-worth-72-billion-in-2019/, Erişim T: 25.01.2021.
[496] "Israel-India Military Relations: Ideological Paradigms of Security, *Peoples Dispatch,Newsclickand-BDS* India, Rapor, 2020, s. 9.
[497] Gp Capt AK Sachdev, a.g.m.
[498] Seth J. Frantzman, "New joint ventures hint at 'burgeoning relationship' between Israel and India", *Defence News*, 8 Şubat 2020, https://www.defensenews.com/industry/2020/02/18/new-joint-ventures-hint-at-burgeoning-relationship-between-israel-and-india/, Erişim T: 20.02.2021.

Tablo 7: İsrail-Hindistan Ortak Savunma Girişimleri/Üretimleri

Satın alınan Teçhizat/sistem	**Değeri (ABD Doları)**	**Miktar / Sayı**	**Satın alma ve Teslimat Yılı**	**Mahiyeti/özelliği**	**Satı alınan Şirket(ler)**
Hermes 900 İHA			2018/üretimi devam ediyor.	Gözetleme, keşif ve iletişim	Adani Elbit Advanced Systems- Adani ve Elbit Systems ortak girişimi
Barak 8 MR-SAM füze kitleri	100 milyon $	1000	2019/üretimi devam ediyor	Barak 8 MR-SAM füzelerine entegre edilecek	Kalyani Rafael Advanced Systems (KRAS)- Kalyani Group and Rafael Advanced Defense Systems ortak girişimi
Saldırı tüfekleri- Tavor, Galil, Negev			2017	Paramiliter ve Silahlı kuvvetler tarafından kullanılır.	Punj Lloyd Raksha Sestems- Punj Lloyd Industries Limited ve Israel Weapon Industries ortak girişimi

Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute-SIPRI.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) 2018 raporuna göre Hindistan, son yılların (2014-2018) en büyük ikinci silah yatırımcısı ülke olmuştur. Hindistan, İsrail'in savunma teçhizatı ve teknolojilerinin tüm ihracatının yaklaşık %45'ini satın alıyor. İsrail, Rusya'dan sonra Hindistan'ın en büyük ikinci savunma tedarikçisi haline gelirken Hindistan ise İsrail'in savunma endüstrisinin en büyük ihracat noktası olmuştur.[499] Öncelikle söz konusu ticaret daha çok hava kuvvetleri alanında gelişmesine rağmen ikili savunma bağları, hafif silahlar, sınır yönetimi, istihbarat işbirliği, deniz devriyesi ve terörle mücadele gibi diğer alanları da içeriyor. Hindistan'ın teknolojik modernizasyon arayışı ve İsrail'in savunma

[499] Stockholm International Peace Research Institute-SIPRI Fact Sheet-Nisan 2019, "World military expenditure grows to $1.8 trillion in 2018", https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018_0.pdf, Erişim T: 10.02.2021.

teknolojisi alanında kaydettiği ilerleme birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Her iki ülke de stratejik politikalarını sürdürmede belirli ortak hedefleri paylaşıyor ve rakiplerine karşı teknolojik bağımsızlık ve niteliksel üstünlük arıyor.

İsrail'in, savunma endüstrisinde Asya'da büyümeye devam ettiğine yönelik bir diğer rakam ise Globes tarafından açıklanmıştır. Globes, İsrail'in 2018'deki 7,5 milyar dolarlık savunma ihracatının yaklaşık %46'sının Asya'ya gittiğini bildirdi. İsrailli şirketler bunun yüzde kaçının Hindistan'a gittiğini açıklamasalar da bu rakamın günümüzde %45 civarında olduğu söylenmektedir. Bu bağlamda, bugün İsrail, Hindistan'ın savunma endüstrisi tedariki konusunda Rusya'dan sonra ikinci sırada olsa da bu alanda Hindistan'a ihracat konusunda Rusya ile arasındaki açık gittikçe kapanmaktadır. Zira 2015-2019'da Rusya'nın arzı %47 düşerken, İsrail'den silah ithalatı %175 artmıştır. Hindistan ise İsrail'in savunma endüstrisi alanındaki birinci ihracat destinasyonudur.[500] Şu anda Hindistan-İsrail'in savunma sanayi ticaret hacmi net açıklanmasa da taraflar arasındaki savunma endüstrisi ticaret hacminin 2014 yılından beri her yıl 1 milyar doların üzerinde olduğu söylenmektedir.[501]

Bu rakamlara bakıldığında, Hindistan'ın günümüzdeki en büyük silah tedarikçilerinden biri olmasına ve hatta son dönemlerde Çin ve Pakistan hattında gelişen işbirliğine paralel olarak askeri ihtiyaçlarının artmasına kesin gözüyle bakıldığında, taraflar arasında savunma alanındaki işbirliğinin atmasına kesin gözüyle bakılmaktadır.

Yerli olarak geliştirilen silahların üretiminde karşılaşılan -yerli projelerin büyük ölçüde yurtdışından gelen teknik desteğe dayanması ve uzun bir araştırma ve geliştirme dönemine sahip olmaları- sorunların silah üretiminde ciddi gecikmelere neden olduğu dikkate alındığında İsrail'in önümüzdeki dönemde de Hindistan'ın en büyük silah tedarikçilerinden biri olması öngörülmektedir.

[500] Yuval Azulai, "Defense Ministry seeks to expand Israel's arms exports", *Globes*, 26 Kasım 2019, https://en.globes.co.il/en/article-defense-ministry-seeks-to-expand-israels-arms-exports-1001308636, Erişim T: 01.01.2021.

[501] "Israel-India Military Relations: Ideological Paradigms of Security, *Peoples Dispatch*,*Newsclick*and-*BDS* India, *Rapor*, 2020, s.3; Somdeep Sen, "India's Alliance With Israel Is a Model for the World's Illiberal Leaders", *Foreign Policy*, 10 Eylül 2020, https://foreignpolicy.com/2020/09/10/indias-alliance-with-israel-is-a-model-for-the-worlds-illiberal-leaders/, Erişim T: 01.01.2021.

4.4.2. Güvenlik Alanında İşbirliği

İki ülke arasındaki askeri ilişkiler İsrail'in Hindistan'a silah satışıyla sınırlı değildir. Taraflar arasındaki stratejik işbirliği ve son yıllarda her alanda gerçekleştirilen projeler, Hindistan'ın savunma endüstrisi alanındaki teknoloji arayışı ile birlikte dikkate alındığında iki ülke arasındaki ilişkiler, sürdürülebilir ve uzun vadeli bir ortaklığın temeli olan ortak projelerin hayata geçirilmesine yol açmıştır. Taraflar arasında terörle mücadele adı altında başta istihbarat paylaşımı olmak üzere önemli işbirliği geliştirilmiştir. Özellikle son yıllarda İsrail polisleri Keşmir başta olmak üzere çeşitli eyaletlerde görev yapan Hindistan polislerine eğitimler vermektedir.[502]

Hindistan'ın birçok eyaletinde uzun dönemdir var olan ayrılıkçı hareketler ve artan terör eylemleri Hindistan İstihbarat Servisi'nin (RAW- Research and Analysis Wing), İsrail İstihbarat Servisi'nin (MOSSAD) istihbarat toplama konusundaki uzmanlığından faydalanma konusunda adım atmasına yol açmıştır. İki ülke istihbarat servisleri arasındaki ilişkilerin 1965 Hindistan-Pakistan savaşına dayandığına yönelik söylemlerin yanı sıra taraflar arasından özellikle 1999 yılındaki Kargil savaşıyla birlikte söz konusu ilişki açığa çıkmıştır.[503] İsrail'in Filistin sınırları boyunca uyguladığı tekniklerin Hindistan tarafından ihraç edilmesi gerektiği söylemleri, taraflar arasındaki ilişkilerin dozunu artırmıştır. Özellikle 2008 yılında Hindistan'ın Mumbai kentinde meydana gelen terör saldırılarından sonra terörle mücadelede İsrail modelinin benimsenmesi gerektiği Hindistanlı güvenlik uzmanlarınca dillendirilen bir durum olmuştur.[504] Ayrıca Hindistan'ın, Pakistan ile olan uluslararası sınır ve kontrol hattından kaynaklanan sorunlarla mücadelede İsrail'in bazı teknik ve yöntemlerini uyarladığı söylenmektedir. Zira İsrail'den alınan tecrübelerle birlikte Hindistan'ın Özellikle Keşmir sınırlarında modern elektronik gözetim merkezleri kurduğu bilinmektedir. Aynı zamanda İsrail, Hindistan'ın Ortak Çalışma Grubu çerçevesinde terörle mücadele konusunda düzenli tartışmalar yürüttüğü belirli ülkelerden biridir.[505]

Şubat 2014'te Hindistan ve İsrail arasında istihbarat ve iç güvenlik alanları başta olmak üzere birtakım işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Bu doğrultuda İç Güvenlik İşbirliği kapsamında,

---

[502] Aniruddha Saha, "The India-Israeli Security Relationship: Nature, Scope and Challenges". *Strategic Analysis*, 2019, s. 4; "Post Uri terror attack: Israel offers expertise to secure India's borders", *First Post*, 23 Eylül 2016, Post Uri terror attack: Israel offers expertise to secure India's borders - India News , Firstpost, Erişim T:31.01.2021.

[503] N. A. K. Browne, "A Perspective on India–Israel Defence and Security Ties", *Strategic Analysis*, 41:4, 2017, s. 329-330.

[504] Vinay Kaura a.g.m., s.224-225.; ; Somdeep Sen, *Foreign Policy*, a.g.m.

[505] Bidanda M. Chengappa, "India-Israel Relations: Politico-Military Dimensions", Claws Journal, Yaz, 2010, s. 251-252; Mumtaz Ahmad Shah ve Dr. Tabraz, s. 876.

sınır yönetimi, iç güvenlik ve kamu güvenliği, suçla mücadele için polis kuvvetlerinin modernizasyonu ve kapasite geliştirme, suç önleme ve siber suçla mücadele alanlarında dört çalışma grubu kurulmuştur.[506] Bu minvalde taraflar arasında 1 Ekim 2014'ten itibaren yürürlüğe giren "*anavatan ve kamu güvenliği konularında işbirliğine ilişkin anlaşma*"nın bir parçası olarak Hindistanlı polis memurları, İsrail Polisi tarafından 'terörle mücadele' konusunda eğitim almaya başlamışlardır. Ancak bu durum İsrail polisinin uzun dönemdir Filistin'de uyguladığı yöntemleri Hindistan'ın çatışmaların yoğun yaşandığı bölgelerdeki polisleri için eğitim programları ile ihraç ettiği söylemlerine yol açmıştır. Özellikle Keşmir bölgesindeki polislerin İsrail polisinden eğitim aldığı sürekli dillendirilmektedir. Son dönemlerde Hindistan polisinin Keşmir'de artan insan hakları ihlallerini tetiklemesi, Filistin'de her türlü insan hakları ihlallerine imza atan İsrail askerlerinin eğitiminden geçmesine bağlanmaktadır.[507] Zira bu durum bazı İsrailli insan hakları kuruluşlarının da gündemine gelmiştir. 2 Ocak 2020'de 40 İsrail vatandaşı, İsrail Polisinin Keşmir'de 'ciddi insan hakları ve uluslararası hukuk ihlallerine' karışan Hintli polis memurlarını eğitmesinin engellenmesi talebiyle İsrail Yüksek Mahkemesine dilekçe vermiştir. Dilekçe, İsrail Dışişleri Bakanlığı ve İsrail Polisi'nin, İsrail'de eğitim almak isteyen bazı Hintli polis memurlarının 'ön taramasını' reddetmesinin ardından gündeme gelmiştir.[508] Keşmir'de sivilleri bilinçli bir şekilde kör etme, cinayet, tecavüz, işkence ve zorla kaybetme gibi ciddi insan hakları ihlallerine karışan veya bunlardan sorumlu olan kişilerin İsrail polisinden eğitim alabilmesi tepkiyle karşılanırken bu durum taraflar arasında işbirliğinin de boyutunu göstermektedir. Ayrıca Hindistan Sınır Güvenliği Gücü, Keşmir vadisinde İsrail tarafından geliştirilen akıllı çit sistemlerinin yanı sıra radar ve gözetleme teknolojisini de kullanmaktadır. Aynı zamanda İsrail Başbakanı Netanyahu'nun, 2018'deki Hindistan ziyareti sırasında, önümüzdeki 25 yıl için ikili ilişkileri derinleştirmeye yönelik hazırlanan, işbirliğini artırma planı kapsamında savunma, iç güvenlik ve siber güvenlik gibi alanlara vurgu yaptığı da dikkat çekmektedir.[509]

4.4.3. Nükleer Alanda Teknoloji Paylaşımı ve İşbirliği

Taraflar arasında nükleer alanında işbirliğinin olduğu da unutulmamalıdır. 'Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na taraf olmayan iki devlet arasında nükleer programda

[506] "India-Israel Bilateral Relations", Ministry of External Affairs, Government of India, a.g.m.
[507] Eitay Mack, "In Israel, a Demand That Indian Police Coming for Training Be Screened for Kashmir Abuses", *The Wire*, 7 Eylül 2020, https://thewire.in/rights/indian-police-officers-israel-training-kashmir, Erişim T: 05.02.2021.
[508] Usaid Siddiqui, "Israelis appeal against training of India police accused of abuse", *Al Jazeera*, 25 Sep 2020, https://www.aljazeera.com/news/2020/9/25/israelis-appeal-against-training-of-india, Erişim T: 30.01.2021.
[509] Pradipta Roy, "Benjamin Netanyahu's state visit to India", *Israel Affairs*, 25:5, 2019, s. 797.

işbirliği özellikle Hindistan'ın 1998 Mayıs denemelerinden sonra giderek artmıştır. Denemeler yapıldığında Hindistan'ın gerekli nükleer teknoloji transferini İsrail ve Rusya'dan yaptığı dile getirilirken İsrail tarafından tecrübe paylaşımı iddiaları reddedilmiştir.

Mayıs 1998'de nükleer denemelerinden sonra Hindistan, başta ABD olmak üzere Batı dünyası tarafından eleştirilerle karşı karşıya kalırken İsrail'in Hindistan'ın hareketini dolaylı olarak desteklediği görülmektedir. Nükleer denemelerden dolayı Clinton yönetimi Hindistan'a ekonomik yaptırımlar uygulayıp ABD silahlarının ve askeri teknolojisinin ihracatını yasaklarken, İsrail Hindistan'ı eleştirmekten kaçınmış ve bu durumu fırsata çevirerek İsrail ile özellikle teknoloji ve savunma endüstrisinde işbirliğini artırmaya çalışmıştır.[510] Bu durum taraflar arasında nükleer alanda işbirliği olduğu yönünde eleştirilere yol açarken Hintli diplomatlar, İsrail'in Mayıs testlerinde Hindistan'a yardım ettiği yönündeki suçlamaları yalanlamışlardır.[511] Aynı yalanlamalar İsrail tarafından da gelmiş ve taraflar arasından nükleer alanda değil konvansiyonel silahların ticareti alanında işbirliği olduğu ifade edilmiştir.[512]

Ancak bu yalanlama taraflar arasında nükleer ve füze alanlarında Hindistan-İsrail işbirliği iddialarının temelsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Zira o dönemde konvansiyonel envanterde dahi İsrail ve Rusya'ya bağımlı olan Hindistan'ın söz konusu denemeleri gerçekleştirecek teknolojik kapasiteye sahip olmadığı bilinmektedir. Testlerin yapıldığı dönemde özellikle Pakistan'dan bu yönde eleştiriler gelmiş ve Pakistan dışişleri bakanı Gohar Eyub Han *"Geçen ay Hindistan'ın 11 ve 13'ünde gerçekleştirdiği nükleer testlerde İsrail, Hindistan'a bin saniye aralıklarla eş zamanlı testler yapabilecek cihazlar sağladı. Sadece Amerika ve İsrail'de bu aygıt var ve biz onun İsrail'den geldiğini biliyoruz."*[513] demiştir. Dolayısıyla bu durum Hindistan'ın, Rusya'nın yanı sıra İsrail'den bu konuda nükleer teknoloji transferi yaptığı iddia edilmiştir.

İsrail'in, Hindistan'ın nükleer testlerine tepkisi söz konusu olduğunda, İsrail Dışişleri Bakanlığı Hindistan'ın nükleer silah testini kınamaktan kaçındığı görülmektedir.[514] Söz konusu denemeler sırasında ne İsrail ne de Hindistan'ın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na taraf olmadığı dile getirilirken diğer taraftan Başbakan Benjamin

[510] Leyaqat Khan, a.g.t., s. 57.
[511] Farah Naaz, "Indo-Israel Military Cooperation", *Strategic Analysis*, 24(5), 2000.
[512] Farah Naaz, a.g.m.
[513] Assaf Moghadam, "Middle East Reverberations of the Nuclear Tests in India and Pakistan", *The Washington Institute for Near East Policy,* 19 Haziran 1998, https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/middle-east-reverberations-nuclear-tests-india-and-pakistan, Erişim T: 05.02.2021.
[514] Tanvi Madan, 'Why India and Israel Are Bringing Their Relationship Out from "under the Carpet"', *Brookings,* 11 Şubat 2016, https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2016/02/11/why-india-and-israel-are-bringing-their-relationship-out-from-under-the-carpet/, Erişim T: 10.02.2021.

Netanyahu'nun sözcüsü David Bar Illan odak noktasını Pakistan'a çevirerek asıl Pakistan'a karşı önlem almak gerektirdiğini dile getirmiştir. Hindistan testlerinin Pakistan'ın nükleer programına ivme kazandıracağı ve ona daha fazla meşruiyet kazandıracağını ve Pakistan'ın nükleer programının sözde İslami bombanın kaynağı olacağı yönünde endişelerini dile getirmişlerdir. Pakistan testleri söz konusu olduğunda ise *"Pakistan testlerinin Tahran ve Bağdat'ı nükleer silahlar edinmeye teşvik edeceğinden endişeliyiz."*[515] açıklamaları ile asıl endişelerini göstermişlerdir. Pakistan nükleer programı söz konusu olduğunda, İsrail'in Pakistan nükleer programı ve diğer hususlarda Hindistan lehine istihbarat çalışmaları gerçekleştirdiği de bilinmektedir. Bu bağlamda İsrail ile Hindistan arasında nükleer program alanında işbirliği olup olmadığına dair somut açıklama ve deliller bulunmazken tarafların Pakistan nükleer programı çerçevesinde istihbarat alanında işbirliği yürüttükleri bilinen bir durumdur.

4.5. İlişkilerin İdeolojik Boyutu: Modi'nin İdeolojik Dış Politika Algısı Bağlamında Hindistan-İsrail İlişkileri

Konstrüktivist uluslararası ilişkiler teorisi belirli bir devletin dış politika tercihlerini anlamada bir ulus-devletin kimliğinin ve popüler siyasi değerlerin rolünün de hesaba katılması gerektiğini savunmaktadır. Bu teoriye göre, ulus devletlerin salt motivasyonu yalnızca güvenlik, hayatta kalma veya refah peşinde koşmak değil aynı zamanda liderler, fikir ve ideolojilere göre de belirlenir. Bu nedenle, ulus devletlerin sosyal bağlamdan bağımsız olarak taşıdıkları bir 'çıkar portföyü'nun olduğunu söylemek güçtür.[516] Bu bağlamda Hindistan-İsrail ilişkilerinin özellikle Hindu milliyetçisi BJP ve Yahudi milliyetçisi Likud partisi dönemlerinde ivme kazandığı dikkate alındığında kimlik ve ideolojik unsurların tarafların ilişkilerinde önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Hindistan ve İsrail arasındaki kültürel değerler, ortak tehdit algılamaları, dünya görüşü ve milliyetçilik etrafındaki ideolojik uyum, neo-liberal serbest piyasa ekonomisi ile birleştiğinde taraflar arasındaki ilişkilerin diğer veçhesini ortaya koymaktadır.

Konstrüktivist teoriye göre bir devletin kendi ulusal kimliğini tanımlama şekli, diğerine yönelik tutumlarla doğrudan bağlantılıdır. Bu minvalde yaklaşık 45 yıl İsrail ile diplomatik ilişkilerin kurulmasına yanaşmayan Kongre partsinin iktidarı BJP'ye kaptırmasıyla değişen

[515] Farah Naaz, a.g.m.
[516] Şaban Gardaş ve Ali Balcı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 4. Baskı, Küre yayınları, İstanbul, 2014.s.172.

ilişkiler taraflar arasındaki ilişkilerin ideolojik unsurlardan etkilendiğini göstermektedir.[517] Son dönemlerde özellikle 2014 seçimlerinde BJP'nin Hindistan'da iktidara gelmesi ülkedeki milliyetçi söylemlerin doğrudan iktidardan destek bulmasına yol açmıştır. Hindu milliyetçiliğine dayanan paramiliter Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS) örgütünün siyasi kanadı olan BJP'nin İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği yönünde uzun dönemdir devam eden ısrarlarının söz konusu olduğu görülmektedir.[518] Diğer taraftan uzun bir dönemdir Netanyahu'nun liderliğinde İsrail'de iktidarda bulunan Liqud partisinin de bu bağlamda arzularının olduğu bilinmektedir. Her iki parti ve liderinin de milliyetçi ve sağcı ideolojiye sahip olması tarafları, birçok noktada bir araya getirmektedir.

Hindistan-İsrail ilişkilerinin Hindu milliyetçi hükümetlerinin önderliğinde geliştiği, en önemli diplomatik alışverişlerin çoğu BJP iktidardayken gerçekleştiği görülmektedir. 1967'de BJP'nin öncüsü olan Hindu milliyetçi partisi Bharatiya Jana Sangh, Hindistan ve İsrail arasında paralellikler kurarak Altı Gün Savaşı'nda Hindistan'ın iktidar partisi Kongre'nin Filistin ve Arapları desteklemesi ve İsrail'i kınamasına tepki göstermiştir. Ayrıca Paramiliter Hindu milliyetçi örgütünün kurucu babalarından biri olan RSS, Hindistan'ın İsrail ile bağlarını güçlendirmesi gerektiğini Soğuk Savaş döneminden bu yana sürekli vurgulamıştır. 2016 yılında ise RSS başkanı Mohan Bhagwat, Yahudi devletine olan hayranlığını dile getirerek, *"İsrail kendisini çevreleyen İslam ülkeleri tarafından beş kez saldırıya uğradı, ancak İsrail halkı anavatanı kurtarma konusundaki güçlü kararlılığı nedeniyle saldırılarını geri püskürttü ve sınırlarını genişletti."*[519] diyerek her iki ülkenin de İslam ülkeleri sorununun olduğunu ve bu minvalde ortak düşmana sahip olduğu görüşünü ortaya atmıştır. Zira her iki ülkenin sağcı insanı da kendilerini düşman Müslüman uluslarla çevrili olduğunu ve ortak kaderi paylaştığını dile getirmektedir. Bu minvalde sözde radikal İslam'ın tarafların paylaştığı ortak sorunlardan biri olduğu öne sürülmektedir.[520] RSS liderleri ve destekçileri tarafından yapılan açıklamalar her ne kadar geçmişte bir gönüllü organizasyon tarafından yapılan açıklamalar olarak görülse de 2014 yılından bu yana BJP'nin seçim başarıları ile birlikte İsrail'e karşı beslenen söz konusu muhabbetin artık bir kamu politikası meselesi haline geldiği görülmektedir.

---

[517] Khinvraj Jangid, "Growing ideological convergence, not just business, is driving India-Israel relations", *Hindustan Times*, 7 Temmuz 2017, https://www.hindustantimes.com/opinion/common-ideology-not-business-or-strategic-benefits-is-driving-india-israel-ties/story-2d35TyP7HY6EDNOAJioJdJ.html, Erişim T: 07.02.2021.

[518] Devsena Mishra, "Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS) and its views on Israel", *The Jerusalem Post*, 13 Ağustos 2019, https://www.jpost.com/opinion/rashtriya-swayamsevak-sangh-rss-and-its-views-on-israel-598435, Erişim T:31.01.2021.

[519] Somdeep Sen, Foreign Policy, a.g.m.

[520] Efraim Inbar, "The Indian-Israeli Entente", *Orbis*, 48(1), 2004, s.97-98.

Bu minvalde İsrail, sadece ticaret ve savunma sanayi alanından bir ortak olarak görülmenin yanı sıra birçok alanda örnek alınması gereken bir ülke olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle her iki ülkenin de ülke içi ve sınır sorunlarının fazla olduğu bir bölgelerde bulunması ve her iki ülkede de bağımsızlık mücadelesi veren grupların bulunması tarafların ortak modellerde buluşmasına yol açmaktadır. Nitekim daha önce Hindistan'ın Keşmir bölgesinde görev yapan polis kuvvetlerinin İsrail'de eğitim alması konusunda geliştirdiği işbirliği günümüzde Keşmir'de demografik yapının Hindu'lar lehine değiştirilmeye çalışılması konusunda işbirliğine dönüştürülmeye çalışıldığı görülmektedir. İsrail'in Batış Şeria ve Gazze'de uyguladığı yöntemlerin Hindistan yönetimi tarafından Keşmir'de de uygulanması gerektiği birçok BJP'li milletvekili ve destekçisinin söylemlerine yansırken özellikle 2019 Ağustos ayında Keşmir'in özel statüsünün kaldırılmasından sonra bu durum ülke diplomatları tarafından açıkça dillendirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Kasım 2019'un sonlarında, New York'taki Hindistan Başkonsolosu Sandeep Chakravorty, katıldığı bir toplantıda Hindistan'ın Keşmir'de İsrail modelini takip etmesi ve daha önce çeşitli nedenlerden dolayı bölgeyi terketmek zorunda kaldığını iddia ettiği Hindu insanların bölgeye yerleşimini sağlamak için Keşmir Vadisi'nde yerleşim yerleri inşa etmesini önermiştir. Hindistan anayasasının 370 ve 35A Maddesinin tartışmalı iptaline atıfta bulunan Chakravorty'ın sözlerinin kısa sürede sosyal medyada yayılmasıyla ortaya çıkan öfke söylemlerinin yanı sıra BM ve Uluslararası Adalet Divanı'nın Batı Şeria'daki İsrail yerleşimlerinin Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'ni ihlal ettiği yönündeki açık uyarılarına rağmen konsolosun meşru olmayan bir modelin benimsenmesini istemesi büyük yankı uyandırmıştır.[521]

Resmi olarak, ikisi de milliyetçi ve sağcı liderler öncülüğünde yönetilen ülkeler birbirlerini stratejik birer ortak olarak görmektedir. Özellikle son yıllarda taraflar arasında doğrudan başbakanlar tarafından geliştirilen yakın ilişkiler birçok alanda tarafların ilişkilerine yansıdığı görülmektedir. Taraflar arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının 25. yıl dönümünde İsrail'i ziyaret eden ilk Hindistan başbakanı unvanı alan Modi, İsrail'de büyük bir coşku ile karşılanmıştır. Ziyaret sırasında İsrail başbakanı Netanyahu'nun Modi'yi Hintçe dilinde selamlaması ve bu minvalde çeşitli söylemlerde bulunarak taraflar arasındaki işbirliğinde sınırın sadece gökyüzü olduğunu söylemesi her iki ülkede de memnuniyetle karşılanmıştır.[522]

[521] Arun Srivastava, "Indian official's comment on following 'Israeli model' for settlement of Kashmiri Pandits is undesirable", *National Herald*, 28 Kasım 2019, https://www.nationalheraldindia.com/opinion/indian-officials-comment-on-following-israeli-model-for-settlement-of-kashmiri-pandits-is-undesirable, Erişim T:12.02.2021.
[522] Muhsin P. Purayil, "Shifting trajectory in India-Israel relations under Modi", *Israel Affairs*, 26(3), s.478-479.

Modi'nin İsrail'e ziyaretinden yaklaşık bir yıl sonra Hindistan'a bir ziyaret gerçekleştiren Netanyahu'nun ziyareti sırasında, ülkedeki son gecesine kendisi için hazırlanan Hint film endüstrisinin önde gelenlerinin katıldığı özel bir etkinlik olan *"Shalom Bollywood"* damgasını vurmuştur. Etkinlikte konuşan Netanyahu *"Bollywood'a inanıyoruz. Dünya Bollywood'u seviyor. İsrail Bollywood'u seviyor. Bollywood'u İsrail'de istiyoruz."*[523] diyerek iki ülke arasındaki ilişkilerin boyutunu dile getirmiştir. Netanyahu'nun bu ziyaretinden yaklaşık bir yıl sonra ise İsrail'de çekilen ilk Hint filmi olan ve Hızlı ve Öfkeli'nin Hint versiyonu *Drive,* Kasım 2019'da Netflix'te yayınlanmaya başlanmıştır. Tel Aviv'de çekilen sahneler, Hintçe filmlerde İsrail'in olumlu bir şekilde resmedilmesinin Hindistan'dan gelen turizmi artıracağı beklentisiyle kısmen İsrail Başbakanı Ofisi ve Turizm Bakanlığı tarafından finanse edildiği de söylenmektedir.[524]

Hindistan kültürü ve film endüstrisinin İsrail'de kabul görmesi uzun dönemlere dayanmaktadır. 1950'li yıllarda Hindistan'dan yeni kurulmuş olan Yahudi devletine dünyanın her tarafından yapılan göçler içerisinden Hindistan Yahudileri de bulunmaktadır. Hindistan'dan İsrail'e göç eden Beni İsrail ve Koçin Yahudileri o dönemden beri Hint kültürünün İsrail'de tanıtılması ve bilinmesinde önemli rol oynarken[525] Hindistan'da bulunan diğer Yahudiler ise İsrail'in ülkede pozitif bir şekilde tanınması için önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir.[526] Ayrıca İsrail, özellikle savunma endüstrisi ve teknolojisi alanında gerçekleştirdiği ilerleme ve bu minvalde Hindistan'a gerektiğinde destek sağlaması sayesinde Hindu sağı arasında her zaman popüler olmuştur.[527] Zira Netanyahu da Hindistan'a yaptığı ziyarette (2018) bu taraflar arasındaki askeri ilişkilere ve bunun önemine vurgu yaparak yumuşak gücün iyi olduğuna ancak sert gücün (hard power) daha iyi olduğunu dile getirmiştir.[528]

Son yıllarda Modi ve Netanyahu arasındaki ikili samimi ilişkilerin iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Hindistan'ı, karşılaştığı her sorunda desteklemeyi ihmal etmeyen İsrail yönetimi, 2018 yılında Hindistan'da patlak veren ve ülkedeki Müslümanları hedef alan tartışmalı Vatandaşlık Yasası Değişikliği'nin Hindistan'ın iç

[523] Somdeep Sen, Foreign Policy, a.g.m.
[524] Somdeep Sen, Foreign Policy, a.g.m.
[525] Maina Chawla Singh, a.g.m., ss:22-44.
[526] S. Wald, A. Kandel, ve R. Rivlin, India, Israel, and the Jewish People: Looking Ahead, Looking Back 25 Years After Normalization. *Yerushalayim: ha-Makhon le-mediniyut ha-'am haYehudi*. 2017.
[527] Pradipta Roy, a.g.m., s.793.
[528] "PM Netanyahu addresses Raisina Dialogue", *Israel Ministry of Foreign Affairs*, 16 Ocak 2018, PM Netanyahu addresses Raisina Dialogue 16 January 2018 (mfa.gov.il), Erişim T: 10.02.2021.

meselesi olarak yorumlamış ve söz konusu adımında Hindistan'ı söylemsel olarak desteklemiştir.[529] İsrail'e bu tutumundan ve desteklerinden dolayı teşekkürü ihmal etmeyen Yeni Delhi kısa süre sonra BM'de İsrail lehine bir oy kullanarak karşılık vermiştir. Bağımsızlığından 2019 yılına kadar Filistin meselesi söz konusu olduğunda BM dâhil her kurumda Filistin lehine oy kullanan Hindistan 2019 yılında söz konusu politikasına son vererek tarihi bir oy kullanımı ile ilk kez İsrail lehine –Filistinli Shahed isimli insan hakları örgütü'nün BM'nin Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nde gözlemci statüsü verilmesine- karşı oy kullanmıştır.[530] Bu durum her iki ülkedeki milliyetçi çoğunluğun ortak ideolojide buluşmasının artık uluslararası alanda da görüleceğini göstermiştir. Ayrıca 2020 yılının ilk günlerinde dönemin ABD başkanı Donald Trump'ın onayı ile ortaya atılan ve birçok çevreden Filistin'in tamamen sindirilmesi olarak okunan, sözde Yüzyılın Barış Plan'ı Filistinli liderler tarafından reddedildiğinde Yeni Delhi, Filistinlileri sözde *"yüzyılın anlaşması"nı* değerlendirmeye davet etmiş ve sonrasında İsrail başbakanı Netanyahu, sosyal medya hesabından Hindistan ve Modi'ye yönelik övgü dolu sözler paylaşmıştır.[531]

Taraflar arasındaki ilişkiler ülke bazında realpolitik gözetilerek geliştirilirken liderler ve halkın çoğunluğu tarafından ise ortak bir ideoloji ile güçlendirilmektedir. Netanyahu, Hindistan'ın BM'deki geleneksel Filistin yanlısı oylama sicilinde tarihi bir değişiklik olan bu duruma yanıt olarak sosyal medya hesabından *"Desteğiniz ve BM'de İsrail'in yanında yer aldığınız için teşekkürler Narendra Modi, teşekkürler Hindistan"*[532] şeklinde bir açıklama ile durumdan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Aslında Modi'nin artık İsrail'i desteklemeye başlaması şaşırtıcı olmamıştır. Zira son dönemlerde Modi - Netanyahu ikilisi arasında geliştirilen samimi ilişkilerin bu sonuca zemin hazırladığı bilinmektedir. Aynı zamanda her iki başbakanın da neredeyse birbirlerinin tüm resmi bayramları ve festivallerinde karşı tarafın dilinde paylaşım ve tebrik mesajları yayınlamaları da bu minvalde okunmaya elverişlidir.

---

[529] "Citizenship (Amendment) Act India's internal matter, says Israel diplomat", *The Federal*, 29 Ocak 2020, https://www.news18.com/news/india/caa-indias-internal-matter-says-israel-diplomat-2477279.html, Erişim T: 12.02.2021.

[530] İsrail'in daha önce söz konusu grubu terörrist grup ilan etmesi ve bu grubun Lübnan merkezli olması da Hindistan'ın kararını etkileye unsurlardandır. Ancak grubun faaliyetleri ve talebine bakıldığında aslında Hindistan'ın aleyhte kullanmış olduğu oy İsrailliler tarafından söylenildiği kadar da önemli değildir.

[531] "India urges Israel, Palestine to consider Trump's peace plan", *The Time of Israel*, 30 Ocak 2020, https://timesofindia.indiatimes.com/india/india-urges-israel-palestine-to-consider-trumps-peace-plan/articleshow/73751441.cms, Erişim T: 30.01.2021.

[532] "Thank You Narendra Modi, India For Your Support To Israel: Netanyahu To PM Modi", *Outlook*, 13 Haziran 2019, https://www.outlookindia.com/website/story/world-news-thank-you-narendra-modi-india-for-your-support-to-israel-netayahu-to-pm-modi-after-un-ecosoc-meet/332094, Erişim T: 30.01.2021

4.6. COVID-19 Salgını Döneminde Taraflar Arasında İşbirliği

2020 yılına gelindiğinde tüm dünyayı etkisi altına alan yeni tip Koronavirüs (COVID-19) salgını, Hindistan ve İsrail arasında sağlık alanında işbirliği yapılması konusunu gündeme getirmiştir. İsrail Dışişleri Bakanlığından yapılan açıklamada Savunma, Dışişleri ve Sağlık Bakanlıkları, COVID-19 ile mücadelede Hintli meslektaşlarıyla işbirliği halinde olacağı ifade edilmiştir. Öncelikle hızlı teşhis kitlerinin üretilmesi konusunda taraflar arasında çeşitli işbirliği mekanizmaları kurulduğu declare edilmiştir. Dışişleri Bakanı Gabi Ashkenazi konuyla ilgili yaptığı açıklamada *"COVID-19 salgınıyla mücadelede Hindistan ile işbirliğinin büyük önem taşıdığını görüyorum. Bu operasyon Hindistan ile dostluk ve dayanışma mesajı veriyor. Aynı zamanda İsrail, Hindistan ve dünyaya hem salgınla hem de beraberinde gelen ekonomik krizle başa çıkmada yardımcı olabilecek bilimsel ve teknolojik işbirliği için eşsiz bir fırsat sunuyor."*[533] diyerek pandemi döneminde taraflar arasındaki işbirliğinin önemine vurgu yapmıştır.

Bu minvalde günümüzde halen devam eden Koronavirüs salgını, iki ülke şirketlerinin ortak çalışmalar gerçekleştirmesine sahne olmuştur. Zira salgının 2020 yılında dünya geneline yayılmasının ardından en çok etkilenen ülkelerin başında gelen Hindistan, virüse yakalanan hasta sayısındaki artışla İsrailli şirketlere teşhis kiti üretme konusunda büyük fırsatlar sunmuştur. Hindistan Savunma Bakanlığı ve İsrailli mevkidaşı hızlı bir test sistemi geliştirmek için işbirliği yapmak üzere anlaşma sağlamışlar ve bu amaçla, bir İsrail heyetinin, 2020 yılının Ağustos ayı başlarında Hindistanlı COVID-19 hastalarından 20.000 örnek topladığı açıklanmıştır.[534]

Ayrıca salgının ilk dönemlerinde İsrail'de artan vaka sayılarına karşı Yeni Delhi hükümeti, Tel Aviv'e yardım teklifinde bulunmuş ve bu minvalde gerekli desteklerin sağlanması için harekete geçmiştir. Bu çerçevede Hindistan'dan İsrail'e tıbbi maskeler, eldivenler ve çeşitli ilaçlardan oluşan bir yardım desteği sağlanmıştır.

Salgının seyrinin artması ile paralel gelişen aşı çalışmalarında başarılı olduğunu belirterek Hindistan yapımı aşı ürettiklerini ilan eden Yeni Delhi, bu minvalde birçok ülkeye aşı tedarikinde bulunmuştur. Ancak üretilen aşının etkili olmaması ve Yeni Delhi hükümetinin

[533] Israel and India to partner in unique operation in the fight against COVID-19, *Israel Ministry of Foreign Affairs*, 23 Temmuz 2020, https://mfa.gov.il/MFA/AboutTheMinistry/Events/Pages/Israel-and-India-to-cooperate-in-COVID19-fight-23-July-2020.aspx, Erişim T: 01.05.2021.
[534] Nathan Jeffay, "Determined to build COVID tests of future, Israel collects 20,000 swabs in India", *The Times of Israel*, 5 Ağustos 2020, https://www.timesofisrael.com/determined-to-build-covid-tests-of-future-israel-collects-20000-swabs-in-india/, Erişim T: 05.05.2021.

gerekli tedbirlerin alınması konusunda yetersiz kaldığı iddiaları Hindistan'ın Nisan (2021) ayının sonlarına doğu günlük yaklaşık 400 bin vaka sayısı ile salgının merkez üssü haline gelmesine neden olmuştur.

Nisan ayının sonlarına doğru Hindistan'ın salgının merkez üssü haline gelmesi ile dünyanın dört bir yanından ülkeye tıbbi destek sağlanırken İsrail Dışişleri bakanlığı da Hindistan'a tıbbi yardımda bulunacağını açıklamıştır. İsrail Dışişleri Bakanlığından yapılan açıklamada, yardımın, Hindistan sağlık sisteminin acil olarak ihtiyaç duyduğu çeşitli oksijen tüpleri, ilaçlar, solunum cihazları ve diğer gerekli tıbbi malzemeleri içerdiği söylenmiştir.[535] Buna ek olarak, İsrailli Amdocs şirketi Hindistan'a 150 oksijen jeneratörü bağışlarken New York merkezli bir Yahudi yardım kuruluşu olan Ortak Dağıtım Komitesi (Joint Distribution Committee- JDC) Mumbai'deki Yahudi cemaati de dahil olmak üzere Hindistan'a çeşitli tıbbi ekipman bağışladığını açıklamıştır. JDC'nin yaptığı açıklamada Hindistan'ın salgının ilk patlak verdiğinde İsrail'e yardım etmek için harekete geçtiğini ve bu çerçevede maskeler, eldivenler ve ilaçlar için hammaddelerin İsrail'e hava yoluyla teslim edilmesini onayladığını ve ayrıca İsrail vatandaşlarının ülkelerine geri gönderilmesinin ayarlanmasına yardımcı olduğunu belirterek İsrail'in de bu minvalde Hindistan'a yardım etmesi gerektiğini belirtmiştir.[536]

[535] Israel sends COVID-19 aid to India, *Jerusalem Post*, 4 Mayıs 2021, https://www.jpost.com/israel-news/israel-sends-covid-19-aid-to-india-667159, Erişim T: 07.05.2021

[536] Israel to send life-saving medical equipment to India amid Covid-19 crisis, Hindustan Times, 4 Mayıs, 2021, https://www.hindustantimes.com/india-news/israel-to-send-life-saving-medical-equipment-to-india-amid-covid-19-crisis-101620085668047.html, Erişim T: 07.05.2021.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra bağımsızlığını kazanan Hindistan, dünyanın kapitalist ve sosyalist ideolojiler arasında iki kutuba ayrılmaya yüz tuttuğu bu dönemde ilk başlarda her iki güç blokuna da mesafeli durarak dış politikada özerklik mesajı vermiştir. Hindistan bu dönemde uzun süren bir sömürgecilik yönetiminin de etkisiyle dış politikada etik değerleri göz ardı etmeyen bir politika izlemeye başlamıştır. Devletlerin dış politikalarını salt pragmatist değerler üzerine şekillendirmemesi gerektiği düşüncesi ile Hindistan bağımsızlık mücadelesi liderleri, devletin çıkarlarının göz ardı edilmediği, görece idealist bir dış politika benimsemişlerdir. ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikası bağlamında Hindistan'ı özellikle ekonomik vaatlerle yanına çekmeye çalışması, Yeni Delhi hükümetlerince olumlu karşılanmamıştır. Yeni Delhi hükümetlerinin her seferinde Washington'un tekliflerine yüz çevirmesi ABD'yi Pakistan'a yöneltmiştir. ABD'nin, SSCB'nin bölgede yayılmasını önlemek amacı ile müttefik olarak gördüğü Pakistan'ı askeri ve siyasi alanlarda desteklemesi, Hindistan'ın bağımsızlığın ilk günlerinden itibaren düşman olarak gördüğü Pakistan karşısında askeri açıdan zayıf duruma düşme endişesine kapılmasına neden olmuştur.

Diğer taraftan Hindistan'ın, bağımsızlıktan beri birçok noktada sınır problemi yaşadığı Çin ile 1962 yılında girdiği savaştan büyük bir hezimetle çıkması Yeni Delhi'yi, özellikle silahlanma ve orduda modernizasyon başta olmak üzere dış politikada idealist değerleri sorgulamasına ve yeni müttefik arayışlarına sevk etmiştir. Bu minvalde Hindistan, dönemin bir diğer başat gücü olan SSCB'ye doğru bir eğilim sergilemeye başlamıştır. Zira bağımsızlıktan hemen sonra Keşmir meselesi nedeniyle Pakistan ile birçok defa savaş meydanında karşı karşıya gelen Hindistan, ABD'nin askeri destek sağlamasının yanı sıra Çin-Pakistan ilişkilerinin de gelişmesi sonucu SSCB ile yakın işbirliği tesis etme girişiminde bulunmuştur.

Ayrıca bağımsızlığın ilk yıllarında her iki güç blokuna da mesafeli durulması gerektiğini savunan Hindistan başbakanı Nehru, güç bloklarının geçmişte olduğu gibi gelecekte de savaşlara yol açma dışında güvenlik açısından bir değer taşımadığını belirtmesi sonucu dönemin Mısır lideri Cemal Abdunnasır ve Yogoslavya lideri Tito ile öncülüğünü yaptığı Bağlantısızlar hareketini başlatmıştır. Bağlantısızlar Hareketi'nin temel özelliği anti emperyalizmi savunması ve büyük güçlerin politikaları ve söylemlerinin aksine her türlü silahlanmadan uzak durulması idi. Ancak özellikle Çin yenilgisinden sonra SSCB ile askeri envanter ticaretini artıran Yeni Delhi, 1971 yılında SSCB ile Dostluk ve İşbirliği anlaşması imzalayarak uzun süredir öncülüğünü yaptığı Bağlantısızlar Hareketi'nin ruhuna aykırı

harekette bulunduğu yönünde eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca 1974 yılına gelindiğinde Hindistan ilk nükleer denemesini gerçekleştirerek nükleer silaha sahip devletler kategorisine adını yazdırmıştır. Hindistan'ın söz konusu politikaları uzun dönemdir savunulan Bağlantısızlar Hareketi'ne aykırı olarak ele alınırken aynı zamanda dış politikada idealist-Nehruvan politikanın terk edildiği ve devlet çıkarlarının ön planda olduğu, görece olarak daha pragmatik ve realist bir politika izlemeye başlandığı yönünde söylemlere yol açmıştır.

Bu minvalde dış politikada idealist-Nehruvan politikanın yerini realist bir politikaya bırakması da gecikmemiştir. SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesi, Hindistan'ın dış politikadaki başat müttefikini kaybettiği anlamına gelirken bu durum aynı zamanda Hindistan'ın çok boyutlu bir dış politika stratejisi geliştirmesini gerektirmiştir. ABD ve Batı Bloku'nun liderliğini ilan etmesi ile birlikte dış politikada yeni müttefik arayışına giden Hindistan, Soğuk Savaş döneminde oldukça mesafeli durduğu ABD başta olmak üzere batı ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra Çin'i başlıca tehdit olarak algılayan ve Çin-Pakistan işbirliğine karşı ABD ile işbirliği yapma girişiminde bulunan Yeni Delhi, dış politikada devlet çıkarlarının öncelikli olduğu vurgusunu yaparak Soğuk Savaş döneminde izlediği ideolojik politika söylemini bir kenara koyup çok boyutlu dış politika bağlamında Soğuk Savaş döneminde mesafeli durduğu ülkelerle ekonomik ilişkilerini artırmaya çalışmıştır. Bu durumun sadece ekonomik ilişkilerle sınırlı kalmayıp siyasi, askeri ve teknoloji alanında da kendini gösterdiği görülmektedir.

Diğer taraftan Yeni Delhi'nin, SSCB'nin hamisi olan Rusya ile eski ilişkilerini büyük ölçüde devam ettirerek özellikle savunma sanayii alanındaki ilişkilerinin zarar görmemesi için girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Tehdit olarak gördüğü Çin-Pakistan eksenine karşı bölgede ABD ve ABD'nin geleneksel müttefikleri ile işbirliği yapan Hindistan, aynı zamanda Çin eksenine girmesini istemediği yakın komşularına yönelik önemli ekonomik ve siyasi açılımlar gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda Yeni Delhi, Önce Komşuluk politikası ile yakın çevresine öncelik vereceğini açıklarken Doğuya Bakış Politikası ve Doğu'ya Hareket Politikası ile de özellikle ASEAN bölgesi başta olmak üzere yakın bölgelerle ekonomi alanında işbirliğini ilerletmeye çalıştığı görülmüştür. Soğuk Savaş döneminde Bağlantısızlık politikası izlemiş olsa da önemli ölçüde SSCB yanlısı bir tutum takınmış olan Hindistan'ın, bu tarihten sonra dış politikada realizm yönünde bir dönüşüm gerçekleştirerek ideolojik kısıtlamalardan sıyrılıp ulusal çıkarların öncelikli olduğu bir strateji benimsediği sonucuna varılmıştır.

Nitekim Hindistan'ın bu tarihten sonra sadece ABD ve Batı dünyası ile ilişkileri değişmemiş aynı zamanda 1950 yılında resmi olarak tanısa da Soğuk Savaş dönemi boyunca diplomatik ilişkiler kurmadığı İsrail ile de ilişkilerinin seyri ve çerçevesi değişmiştir.

İsrail'in 1948 yılında bağımsızlığını ilan etmesine gerek söylemsel gerekse BM Genel Kurulu'nda İsrail'in BM adaylığına ret oyu ile karşı çıkan Hindistan yöneticileri, Filistin'in bağımsızlığı yönünde söylemlerde bulunmuş ve Batı dünyasından İsrail'e verdikleri desteği çekmelerini söylemiştir. Bu minvalde Arap ülkelerine her anlamda destek vermekten kaçınmamış, İsrail'i her hareketinde kınamıştır. Ancak Hindistan, 1949 yılında İsrail'in BM üyesi olmasına karşı ret oyu kullansa da iddia edildiğine göre ABD ve Yahudi lobilerinin baskıları ve özellikle bazı Müslüman ülkelerin İsrail'i tanımasının ardından Eylül 1950 yılında İsrail'i resmi olarak tanımıştır. Ancak bu tanıma sınırlı tutulmuş ve iki taraf arasında karşılıklı temsilcilik düzeyine çıkarılmamıştır.

Soğuk Savaş döneminde İsrail ve ABD'nin tüm çabalarına rağmen Tel Aviv ile karşılıklı diplomatik ilişkiler kurmayı reddeden Yeni Delhi'nin, bu dönemde Filistin meselesini yakından takip ettiği görülmektedir. İsrail'in devletleştiği toprakların Filistin halkına ait olduğunu defalarca ulusal ve uluslararası kurumlarda her fırsatta dile getiren Yeni Delhi, Filistin halkının mücadelesini benimsediği anti-emperyalist söylemler ışığında desteklerken BM Genel Kurulu'nda Filistin konusundaki tüm oylamalarda Filistin lehine oy kullanmış ve İsrail'i emperyal tutum takındığı için defalarca kınamaktan geri durmamıştır. Bu dönemde liderliğini yürüttüğü Bağlantısızlar Hareketi'ndeki anti emperyalist duruşu ve BM Genel Kurulunda Arap ülkelerin oy potansiyeli açısından ağırlığı Yeni Delhi'nin söz konusu rolü takınmasında etkili olurken ülkedeki Müslüman nüfusun tepkisinin dikkate alınması, Arap devletlerinin Keşmir konusunda Pakistan'ı desteklemesinin önüne geçilmek istenmesi, enerjiye olan ihtiyacı ve diğer ticari ilişkileri açısından zengin Arap ülkelerinin sahip olduğu kaynaklardan yararlanmak istenmesi ve o dönemde Hindistan dış politikasını şekillendiren Nehruvan-idealist dış politika görüşünün de bu politikaya büyük etkisi olmuştur.

Ancak Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru yıllardır ülkenin dış politikasını şekillendiren Nehruvan görüş eleştirilere maruz kalmış ve söz konusu dış politika değişen küresel konjonktürün de etkisi ile yerini İsrail'e karşı dış politika da dâhil realist/pragmatik bir politikaya bırakmıştır. SSCB gibi başat bir müttefikinin dağılması karşısında dış politikada çok boyutlu açılımlar gerçekleştiren Hindistan, İsrail ile de ilişkilerinin normalleşmesi yönünde adımlar atmıştır. Rajiv Gandhi ile birlikte bu minvalde yoğunlaşan girişimler ve Soğuk Savaş sonrası ABD ile geliştirilen yakın ilişkiler, İsrail ile olan politikasını da etkilemiş

ve Hindistan 1992 yılının Ocak ayında İsrail ile karşılıklı diplomatik ilişkileri başlattığını ilan etmiştir.

Bu tarihten itibaren taraflar arasındaki ilişkiler siyasi, ekonomik ve askeri alanlar başta olmak üzere her alanda büyük bir gelişme kaydetmiştir. Hindistan'ın, İsrail politikasında radikal dönüşüm olarak adlandırılan bu durumun başlıca sebepleri arasında aşağıdaki gibi durumların olduğu söylenmektedir:

- Filistin meselesini destekleyen Arap ülkeleri arasındaki birliğin bozulması,
- Soğuk Savaş döneminde Hindistan'a bu minvalde baskı yapan birçok Arap ülkesinin İsrail ile ilişkilerini normalleştirme adımları atması,
- Hindistan'da BJP liderliğinde yükselen sağın iktidara gelmesi,
- Söz konusu iktidarın dış politika söyleminde Pakistan karşıtlığının yüksek bir seviyede olup bu durumun İsrail'e yönelik bir sempatiye yol açması,
- İsrail'in, Pakistan ve Çin'e karşı birçok defa Hindistan'ı destekleyerek özellikle Pakistan'ın iki ülke için ortak tehdit olduğu yönündeki söylemleri,
- Hindistan'ın Filistin'i destekleyerek Arap ülkelerinin sempatisini kazanmasına rağmen Keşmir konusunda Arap ülkelerinden beklediği desteği alamadığı iddiaları,
- Keşmir meselesinde Arap ülkelerinin Pakistan'a ekonomik ve siyasi açıdan destek olmalarının önüne geçilememesi.

Ayrıca Hindistan ve İsrail ilişkilerinin, taraflar arasında diplomatik ilişkilerin ilan edildiği 1992 yılından günümüze kadar her alanda gelişmesine yardımcı olan faktörlere bakıldığında tarafların birçok konuda birbirlerini tamamladıkları görülmektedir. Özellikle tarımsal teknoloji ve savunma sanayi alanında önemli bir başarısı bulunan İsrail'in, bu alanlarda ciddi eksiklikler yaşayan Hindistan'ın ihtiyaçlarına cevap verebilmesi, ilişkilerin doğal bir seyir izlemesine yol açmıştır. Aynı zamanda İsrail'in, gelişmekte olan Hindistan'ın özellikle GSYİH'sinin ciddi bir bölümünü oluşturan tarım sektöründeki eksikliklerine cevap verebilen bir ülke olması, orduda modernizasyon politikası izleyen Hindistan ordusu için bu minvalde büyük bir destinasyon olması ve tarafların söz konusu alanlarda birbirlerini tamamlaması ikili işbirliğinin artmasında etkili olan başlıca faktörlerdendir. Aynı zamanda enerjide dışa bağımlı olan Hindistan'ın enerji tedariki için alternatif destinasyonlarını çoğaltması, değişen küresel konjonktürde Hindistan'ın çok boyutlu bir dış politika izlemeye başlaması ve taraflar arasında var olduğu iddia edilen ortak dış politika görüşü (ortak tehdit söylemi, düşmanlarla sürekli

mücadele vb.) ikili işbirliğinin kısa sürede önemli bir mesafe katetmesinin temel nedenleri arasındadır.

Taraflar arasında karşılıklı diplomatik ilişkilerin tesis edilmesi ile kısa sürede ikili ticaret hacminde artış meydana gelirken askeri ilişkiler taraflar arasındaki ilişkilerin başlıca katalizörü olmuştur. Değişen küresel konjonktürde Hindistan'ı uluslararası arenada hak ettiği konuma gelmesi gerektiğini düşünen Yeni Delhi, İsrail savunma sanayisinin başlıca müşterilerinden biri haline gelmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde İsrail, Rusya'dan sonra Hindistan'ın ikinci büyük silah tedarikçisi olmanın yanı sıra Orta Doğu'daki en büyük ticari partnerlerinden biri konumuna gelmiş ve günümüze kadar artan işbirliğinin de etkisi ile Hindistan, İsrail'in savunma endüstrisi alanındaki birinci ihracat destinasyonu olmuştur.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) 2020 raporuna göre Hindistan son yılların en büyük silah yatırımcısı ülkelerden biri olarak savunma teçhizatı ve askeri teknoloji alanında İsrail'in bir numaralı destinasyonu olmuştur.[537] İsrail bu minvalde Rusya'dan sonra Hindistan'ın en büyük ikinci savunma tedarikçisi haline gelmiştir. Öncelikle söz konusu ticaret daha çok hava kuvvetleri alanında gelişmesine rağmen ikili savunma bağları, hafif silahlar, sınır yönetimi, istihbarat işbirliği, deniz devriyesi ve terörle mücadele gibi diğer alanları da içermektedir. Hindistan'ın teknolojik modernizasyon arayışı ve İsrail'in savunma teknolojisi alanında kaydettiği ilerlemenin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu görülmektedir.

Hindistan'ın İsrail'den tedarik ettiği en önemli sistemlerin başında gelen BVRAAM füzeleri, Python-5, Havadan-havaya Derby füzelerinin yanı sıra Hindistan ordusu İsrail yapımı karadan havaya füze BARAK füzelerinin de 1 ve 8 türleri başta olmak üzere son nesil türlerini envanterinde bulundurmaktadır. Ayrıca Hindistan, 2000'li yılların başından günümüze dron ihtiyacının önemli bir kısmını İsrail'den sağlamaktadır. Bu minvalde yüksek teknoloji ile donatılmış Harop yeni nesil kamikaze insansız hava araçları ve Hindistan ordusunun füze taşıma kabiliyetine sahip ilk insansız hava aracı olacak olan Heron Mk II, öne çıkan sistemlerden olmuştur. Ayrıca taraflar arasında son dönemlerde ortak silah üretimi konusundaki işbirliğinin de arttığı görülmektedir. Hindistan'ın kısıtlayıcı Savunma Tedarik Politikası'nın savunma sektöründeki yabancıların DYY oranının %26'dan 2014 yılında %49'a yükseltilmesi ile İsrail'in önde gelen üç savunma şirketi Elbit Systems, Rafael Advanced

[537] Stockholm International Peace Research Institute-SIPRI Fact Sheet-Nisan 2020, "Trends in World Military Expenditure, 2019", https://www.sipri.org/media/press-release/2020/global-military-expenditure-sees-largest-annual-increase-decade-says-sipri-reaching-1917-billion, Erişim T: 01.05.2021.

Defence Systems ve İsrail Havacılık ve Uzay Endüstrisi (IAI) Hindistan şirketleri ile çeşitli anlaşmalar imzalamışlardır. Söz konusu işbirliği girişimleri ve ortaklıklar dikkate alındığında hacmi net açıklanmasa da taraflar arasındaki savunma endüstrisi ticaret hacminin 2014 yılından beri her yıl 1 milyar doların üzerinde olduğu söylenmektedir.

Söz konusu gelişmeler dikkate alındığında taraflar arasında geç başlayan diplomatik ilişkilerin yaklaşık 19 yıl içerisinde ciddi bir ilerleme kaydettiği görülmektedir. Nitekim ikili işbirliği sadece savunma endüstrisi alanında kalmamış aynı zamanda Nükleer enerji alanında işbirliği, bilim ve teknoloji alanında işbirliği, güvenlik alanında işbirliği ve tarım sektöründe işbirliği de taraflar arasındaki ilişkilerin temel alanları arasına girmiştir. Özellikle taraflar arasındaki güvenlik alanında işbirliği ve tarım sektöründe işbirliği son yıllarda giderek farklı bir boyuta evrilmiştir. Nitekim son yıllarda Hindistan'ın, terörle mücadele adı altında İsrail'in Filistin politikasını Keşmir'de uygulama yönünde adımlar attığı görülmektedir. Bu bağlamda Keşmir'de görev yapan Hindistan polis ve askerlerine İsrail'de eğitimler aldığı bilinmektedir. Diğer taraftan İsrail, gelişmekte olan bir ülke olarak Hindistan'ın tarım alanındaki geri kalmışlığını iyi bir şekilde analiz ederek söz konusu sektörde Hindistan'ın başlıca partnerlerinden biri olmayı başarmıştır. Taraflar arasında tarım alanında işbirliğini geliştirmek adına Hindistan'ın on iki eyaletinde İsrail destekli *"Tarım Mükemmeliyet Merkezleri"* kurulmuştur. Sürdürülebilir ekonomik büyüme ilkesine dayanan hedefler kapsamında taraflar, söz konusu 'Mükemmeliyet Merkezleri' üzerinden Hindistan'a İsrail'den teknoloji transferinin sağlanmasını hedeflerken tarımsal kapasitenin geliştirilmesi de amaçlanmaktadır. Hindistan'ın, tarım alanında özellikle İsrail'in uzmanlık teknikleri ve teknolojilerinden faydalandığı görülürken bu durum tarımsal teknoloji alanında önemli bir ilerleme kaydetmiş olan İsrail açısından da önemli bir işbirliği alanı olmuştur. Diğer taaftan 2020 yılına gelindiğinde tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgınına karşı iki ülke birlikte hareket etme konusunda birtakım adımlar atmış ve bu minvalde virüs teşhis kitlerinin üretimi ve karşılıklı tıbbi destekler konularında iki ülkenin işbirliği içerisinde olduğu görülmüştür.

Özellikle Hindu milliyetçisi parti, BJP'nin 2014 yılında iktidara gelmesi ile birlikte taraflar arasında artan ilişkiler, Yeni Delhi'nin ilk kez 2015 yılında İsrail'in Gazze'ye yönelik operasyonunu kınayan karara çekimser kalması ve 2017 yılında Hindistan başbakanı Narendra Modi'nin, bir Hindistan başbakanı tarafından İsrail'e yapılan ilk ziyareti gerçekleştirmesi, taraflar arasındaki ilişkilerin zirve noktasına çıktığı söylemlerini de beraberinde getirmiştir. Öte yandan uzun dönemdir iktidarda olan İsrail başbakanı Benjamin Netanyahu da Hindistan ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda ciddi çaba göstermiş ve

Hindistan'ın birçok açıdan İsrail ile aynı kaderi paylaştığını belirterek taraflar arasında doğal bir işbirliği eğiliminin olduğunu belirtmiştir. Söz konusu milliyetçi iktidarlar arasındaki samimi işbirliği, 2019 yılında Hindistan'ın ilk kez Filistin'i ilgilendiren bir BM Genel Kurul oylamasında Filistin aleyhine oy kullanması ile zirveye çıkmıştır. Ayrıca 2021 Mayıs ayında başlayan İsrail'in, Filistin'de Mescidi Aksa'ya yönelik saldırıları ve devamında Gazze şeridine yapılan yoğun bombardımanın Hindistan'da özellikle Hindu milliyetçileri nezdinde büyük destek bulduğu görülmektedir. İsrail'e yönelik söz konusu milliyetçi desteğin Pakistan merkezli İslam düşmanlığından kaynaklandığı birçok bölge uzmanı tarafından dile getirilirken iktidar partisinden bu minvalde gelen açıklamaların da bunu tetiklediği düşünülmektedir. Zira her ne kadar Modi hükümetinden doğrudan İsrail'in eylemlerine yönelik bir açıklama yapılmasa da iktidar partisi olan Bharatia Janata Partisi'nden (BJP) birçok milletvekili ve yöneticinin İsrail'in Filistin'e yönelik saldırılarını destekler nitelikte açıklama yaptığı görülmektedir.

Diğer taraftan, Hindistan-İsrail ilişkilerinin bu denli gelişmesi, Soğuk Savaş öncesi ile karşılaştırıldığında Hindistan'ın İsrail politikasında meydana gelen radikal dönüşümün, Hindistan'ın Filistin politikasını ne nerece etkilediği sorusunu akıllara getirmektedir. Nitekim Hindistan'ın Soğuk Savaş döneminde izlediği Filistin yanlısı politikası ekonomik ve siyasi desteklerin yanı sıra BM oylamalarında da ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde Hindistan, İsrail'in BM üyeliği dâhil tüm oylamalarında Filistin lehine bir tutum sergilemiştir. Ancak 1992 yılına gelindiğinde İsrail ile diplomatik ilişkilerin kurulması ve günümüze kadar özellikle savunma alanında işbirliğinin üst seviyelere çıkarılması, -BM oylamaları ve Filistinli kuruluşlara yaptığı ekonomik destekler söz konusu olduğunda Soğuk Savaş dönemi politikasını önemli oranda sürdürse de- Yeni Delhi'nin söz konusu geleneksel Filistin politikasının BJP iktidarı ile değişmeye başladığını göstermektedir. Zira Hindistan, ilk kez BJP iktidarı döneminde İsrail'in Gazze'deki uluslararası hukuka aykırı eylemlerinin kınanması oylamasında (2015) çekimser kalarak geleneksel Filistin yanlısı BM duruşunu bozmuştur. Ayrıca 2019 yılında Hindistan'ın ilk kez Filistin'i ilgilendiren bir BM Genel Kurul oylamasında Filistin aleyhine oy kullanması da söz konusu değişimi göstermektedir. Ayrıca Mayıs 2021'de Filistin'e karşı başlayan İsrail saldırılarına yönelik -İsrail'in hukuksuz saldırıların durdurulması yönünde- herhangi bir açıklama yapmaması, BJP hükümetinin, İsrail saldırılarını desteklediği yönünde söylemleri artırmıştır. Zira bu konuda hükümetten doğrudan bir açıklama gelmese de hükümet partisinden birçok milletvekili ve yöneticinin İsrail'in

operasyonlarını destekledikleri ve Filistin'e karşı saldırılarında İsrail'in yanında oldukları yönündeki açıklamaları, söz konusu söylemleri desteklemektedir.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki söz konusu değişim, salt bir İsrail yanlısı- Filistin karşıtı bir seviyeye henüz ulaşmamıştır. Nitekim son yıllarda da söz konusu politikada değişimler yaşanmaya başlansa da Yeni Delhi'nin taraflar arasında bir denge politikası güttüğü, iki ülke ile de ilişkilerini sürdürmeye ve iki tarafa yönelik politikasının radikalleşmesini önlemeye çalıştığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abdali, Shaida M. *Afghanistan, Pakistan, India: A Paradigm Shift*, New Delhi: Pentagon Press, 2016.

Abraham, Itty. *How India Became Territorial: foreign policy, diaspora, geopolitics*, Stanford University Press: Stanford, California, 2014.

Adeney, Katharine ve Saez, Lawrence. *Coalition Politics and Hindu Nationalism*. Routledge, Milton Park: Oxon, 2005.

Aral, Berdal. *Bitmeyen İhanet: Emperyalizm'in Gölgesinde Filistin Sorunu ve Uluslararası Hukuk*, Çıra Yayınları, İstanbul, 2019.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*: *Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Marmara Kitap Merkezi, 6. Baskı, 2010.

Ataöv, Türkkaya. *Keşmir, Hindistan ve Komşuları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Bayur, Yusuf H. *Hindistan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Cilt 3, 1987.

Beri, Ruchita. *India and Africa: Enhancing Mutual Engagement*, New Delhi: Pentagon Press, 2014.

Bhagavan, Manu. *India and the cold War*, The University of North Carolina Press, 2019.

Burchill, Scott vd., *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Küre yayınları, 3. Baskı, 2013.

Carr, Edward H. *Yirmi Yıl Krizi: 1919-1939*, (çev: Can Cemgil), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Collins, Alan. *Contemporary Security Studies*, Oxford University Press, 2. Baskı, 2010.

Çakmak, Haydar. *Uluslararası İlişkiler: "Giriş, Kavram ve Teoriler*, platin Basım Yayın dağıtım, Ankara, 2007.

Das, Durga. *India: from Curzon to Nehru and After*, New Delhi:Rupa Publication India Pvt.Ltd., 2012.

Dunn, J. *The Economic Limits to Modern Politics*, Cambridge University Press, 1990.

Dunne, Tim, Kurki, Milja ve Steve Smith, (ed). *International Relations theories: Discipline and Diversity*, Oxford, Oxford University Press, 3. Baskı, 2013.

Fukuyama, Francis. *The End of Hıstory and The Last Man,* The Free Press, New York, 1992.

Gardaş, Şaban ve Balcı, Ali. *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 4. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2014.

Gözen, Ramazan, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İletişim Yayınları, 2014.

Hall, Ian. *Modi and the Reınventıon of Indıan Foreıgn Polıcy***,** Bristol: Bristol University Press, 2019.

Hobbes, Thomas. *Leviathan*, (çev: Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, 21. Baskı, 2019.

Jayal, Niraja G. ve Mehta, Pratap B. *The Oxford Companion to Politics in India,* New Delhi: Oxford University Press, 2010.

Jetly, Nancy. *India-China Relations: Astudy of Parliament's role in the Making of Foreign Policy*, Humaniterian Press, 1979.

Keohane, Robert O. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984.

Knutsen, Torbjorn L. *A History of International Relations Theory,* 2. Edition, Manchester: Manchester University Press, 1997.

Kumaraswamy, P. R. *India's Israel Policy*, Columbia University Press, Newyork. 2010.

Machiavelli, Niccolo. *Prens*, (çev: Kemal Atakay), Can yayınları, 21. Baskı. 2018.

Manent, Pierre. *An Intellectual History of Liberalizm*, Princeton University Press, Princeton, 1987.

Menon, Jisha. *The performance of nationalism: India, Pakistan, and the memory of Partition*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2013.

Michael, Arndt. *India's Foreign Policy and Regional Multilateralism*, New York: Palgrave Macmıllan, 2013.

Nehru, Jawaharlal, *The Discovery of India*, Delhi: Oxford University Press, Centenary Edition, 1989.

Ogden, Chris. *Hindistan Dış Politikası*, (çev: Aslan Yavuz Şir), İyi Düşün Yayınları, İstanbul, 2016.

Punjabi, Riyaz ve Pasha, A. K. (ed). *India and The Islamic World*, New Delhi, Radiant Publisher, 1998.

Reddy, G Jayachandra. *India and China Relations: Historical, cultural and Security Issues*, Andhra Pradesh: UGC Centre For Southeast Asian & Pasific Studies, 2016.

Riedel, Bruce. *Kıyametin Eşiğinde: Amerika, Hindistan ve Pakistan Sarmalı*, (çev: Arzu Birkan), İstanbul: Matbuat Yayın Grubu, 2014.

Rousseau, Jean J. *Toplum Sözleşmesi,* (çev: Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 27. Baskı, İstanbul, 2019.

Rubinoff, Arthur G. *Indias Use of Force in Goa*, *Bombay: Popular Prakashan*, New York: Humanities Press, 1971.

Scott, David. *Handbook of India's International Relations*, London: Taylor & Francis Group, 2011.

Sikri, Rajiv. *Challenge and Strategy Rethinking India's Foreign Policy*, New Delhi: Sage Publications, 2009.

Smith, Donald E. (ed). *South Asian Politics and Religion*, Princeton: Princeton University Press, 1969.

Srinivasan, Krishnan, Mayall, James ve Sanjay Pulipaka, (ed). *Values in Foreign Policy, Investigating Ideals and Interests*, Rowman & Littlefield International Ltd, 2019.

Stobdan, P. *India-Russia Strategic Partnership Common Perspectives*, Institute for Defence Studies and Analyses, New Delhi, 2010.

Tharoor, Shashi. *The Paradoxical Prime Minister: Narendra Modi and His India*, New Delhi: Aleph Book Company, 2018.

Thukydides. *Poloponnesos Savaşları,* (çev: Furkan Akderin), Belge Yayınları, 3. Baskı, 2019.

Tipton, Frank B. *The Rise Of Asia: Economics, Society and Politics in Contemporary Asia*, New York: Palgrave Macmillan, 1998.

Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics*, Boston, MA: McGraw - Hill, 1979.

Weber, Cynthia. *International Relations Theory: A Critical Introduction*, Routledge Taylor & Francis Ltd, 3. Baskı, London and New York, 2010.

Wolpert, Stanley, "Israel, Relations with", *Encyclopedia of India*, Cilt. 2, Thomson Gale, 2006.

Makale ve Raporlar

Abadan, Yavuz. "Yeni Hint Anayasası", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1951, ss: 208-255.

Abbas, Khurram. "India's Growing Influence in the Gulf States: Political, Strategic and Economic Risks for Pakistan", *IPRI Journal*, 2019 ss:60-95.

Abraham, Itty. "From Bandung to NAM: Non-alignment and Indian Foreign Policy", 1947–65, *Commonwealth & Comparative Politics*, 46(2), 2008, ss:195–219.

Ağdemir, Murat. "India: Israel's New Economic and Military Partner?", *Akademik Ortadoğu*. 9(2), 2015, ss:179-197.

Ahmad, Tawseef. "India-Israel Changing Relations", *CLIO An Interdisciplinary Journal* (UGC Care Journal), 6(13), 2020, ss: 82-90.

Akella, Devi. "Satyagraha: The Gandhian Philosophy of Conflict Management", *Journal of Workplace Rights*, 14(4), 2009, ss. 503-523.

Alleyne, Antonio, Zhang, Z. ve Y. Mu. "Sustaining International Trade with China: Does ACFTA Improve ASEAN Export Efficiency?", *Sustainability*, 2020.

Andrio, Drong. "India's Role In The Emergence Of Bangladesh: As An Independent State", *Vestnik RUDN. International Relations*, 16 (4), 2016, ss:736-744.

Annual Report 2018-2019, Ministry of Defence, Government of India, https://www.mod.gov.in/dod/sites/default/files/Annualreport1718.pdf, s.65. Erişim T: 12.01.2021.

Appadorai, A. "The Bandung Conference", *India Quarterly*. 11(3), 1955, ss.207-235. doi:10.1177/097492845501100301.

Ashworth, M. Lucian. "Where Are the Idealists in Interwar International Relations?", *Review of International Studies*, 32(2). 2006, ss:291-308.

Aydın, Mehmet K. "Bandung Konferansı ve Türk Basınına Yansımaları", *Turkish Studies*, 13(24), 2018, ss:33-60.

Baru, Sanjaya. "The Economic Dimension Of India's Foreign Policy," *The Journal of International Issues*, 2(2) 1998, ss. 88-103.

Baur, Michael. "The End of History and the Last Man by Francis Fukuyama", *Review, The Review of Metaphysics*, 48(1), 1994), ss. 135-137.

Bhattacharya, Purusottam. "India's Foreign Policy In The Twenty-First Century", *World Affairs: The Journal of International Issues*, 22(3), 2018), ss. 38-59.

Blarel, Nicolas. "Assessing US Influence over India–Israel Relations: A Difficult Equation to Balance?", *Strategic Analysis*, 41(4), 2017, ss:384-400.

Brightman, Edgar Sheffield. "Modern Idealism", *The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods*, 17(20), 1920, ss:533-550.

Browne, N. A. K. "A Perspective on India–Israel Defence and Security Ties", *Strategic Analysis*, 41(4), 2017, ss:325-335.

Chaudhry, Ghulam M. "Historical Perspective of Pakistan-Us Relations and the USA's Afghanistan and South Asia Strategy: Implications For National Security Of Pakistan

With Policy Options To Maintain Strategic Balance In South Asia", *Journal of the Research Society of Pakistan*, 55(2), 2018, ss:37-50.

Chaulia, Sreeram S. "BJP, India's Foreign Policy and the "Realist Alternative" to the Nehruvian Tradition", *International Politics*, Sayı 39, 2002**,** ss:215-234.

Chengappa, Bidanda M. "India-Israel Relations: Politico-Military Dimensions", *Claws Journal*, Yaz 2010, ss:242-256.

Chıiriyankandath, James ve Wyatt, Andrew. "The NDA and Indian foreign policy", ss:193-211, (ed: Katharine Adeney, Lawrence Saez), *Coalition Politics and Hindu Nationalism*. Routledge, 2005.

Chiriyankandath, James. "Realigning India: Indian foreign policy after the Cold War", *The Round Table*, 93(374), 2004, ss:199-211.

Cowshish, Amit. "India–Israel Defence Trade: Issues and Challenges", *Strategic Analysis*, 41(4), 2017, ss:401-412

Creasman, David J. "The Evolution of India's Nuclear Program: Implications for the United States", *Monograph/Report*, School of Advanced Military Studies, Kansas, 2008.

Çalış, Şaban ve Özlük, Erdem. "Uluslararası ilişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı:18, 2007.

Das, Angana. "India's Neighbourhood Policy: Challenges and Prospects", *Jindal Journal of International Affairs*, 4(1), 2016, ss:18-37.

Dash, Kishore C. India's International Monetary Fund Loans: Finessing Win-Set Negotiations within Domestic and International Politics, *Asian Survey*, 39(6), 1999.

Doyle, Michael W. "Three Pillars of the Liberal Peace", *The American Political Science Review*, 99(3), 2005, ss:463-466.

Dutta, Piyali. "India-Bangladesh Relations: Issues, Problems and Recent Developments", IPCS Special Report, 97, *Institute of Peace and Conflict Studies*. New Delhi. 2010.

Fair, C. Christine. "Learning to Think the Unthinkable: Lessons from India's Nuclear Tests", *India Review*, 4(1), 2005, ss:23–58.

FAO, "Climate Change, Agricultural Trade And Global Food Security, Background paper for The State of Agricultural Commodity Markets (SOCO)", 2018, Food and Agriculture Organization of the United Nations, http://www.fao.org/3/CA1929EN/ca1929en.pdf, Erişim T: 12.12.2020

Fazl-e Haider, Syed. "INSTC vs. BRI: The India-China Competition Over the Port of Chabahar and Infrastructure in Asia", *China Brief*, 19(21), 2019.

Foreign Affairs Record, New Delhi, September/1969, MEA Library, *Ministry of External Affairs*, Government of India, https://mealib.nic.in/?2588?000, Erişim T: 20.02.2021.

Ganguly, Sumit ve Pardesi, Manjeet S. "Explaining Sixty Years of India's Foreign Policy", *India Review*, 8:1, 2009, ss:4-19.

Ganguly, Sumit. "Indian Defence Policy", ss: 542-552, (ed: Niraja G. Jayal ve Pratap B. Mehta), *The Oxford Companion to Politics in India*, New Delhi: Oxford University Press, 2010.

Gelpi, Christopher F. ve Grieco, Joseph M. **"**Democracy, Interdependence, and the Sources of the Liberal Peace" *Journal of Peace Research*, 45(4), 2008, ss:17-36.

Glaser, Charles L. "Realizm" (ed: Alan Collins), *Contemporary Security Studies*. Oxford University Press, 2. Baskı, 2010.

Godara, Rajender S. ve Mohamad Aslam, Gaibul Preet, Sushanta Kumar Mahapatra, "India-Africa Trade and Investment Cooperation for Economic Development", *Regional Trade and Development Strategies in the Era of Globalization*, 2020, ss:93-107.

Gupta, Virendra. "Entwined Dreams", (*Special Edition: India-Africa, Intertwined Dreams*), *TGII India and World*, 1(4), 2018, ss:10-15.

Hadass, Joseph. "Evolution of the Relations between India and Israel*," India Quarterly: A Journal of International Affairs*, 58(2), 2002, ss:15–32.

Hafeez, Mahwish. "India-Iran Relations: Challenges and Opportunities", *Strategic Studies*, 39(3), 2019, ss:22-36.

Hafeez, Mahwish. "India-Israel Relations", *Strategic Studies*, 29(4), 2009, ss:65-83.

Hass, Ernst B. "The study of regional integration on the joy and anguish of pretheorizing", *International Organization*, 24(4), 1970, ss: 607-646.

Herz, John H. "Idealist internationalism and the security dilemma", *World Politics*, Sayı.2, 1950, ss:157-180.

Horimoto, Takenori. "Explaining India's Foreign Policy: From Dream to Realization of Major Power", *International Relations of the Asia-Pacific,* Sayı 17, 2017, ss:463–496.

Hosur, Prashant. "The Indo-US Civilian Nuclear Agreement: What's the Big Deal?" *International Journal,* 65(2), 2010, ss:435-48.

Hu, Weixing. "India going nuclear: A bomb against China?", *Journal of Chinese Political Science*, 4(2), ss.19-40, (1998).

Inbar, Efraim. "The Indian-Israeli Entente", *Orbis*, 48(1), 2004, ss:89-104.

Institute of Peace and Conflict Studies, "Five Years of India's Act East Policy", *Special Report*, 2020.

Israel-India Military Relations: Ideological Paradigms of Security, *Peoples Dispatch, Newsclickand-BDS* India, *Report*, 2020.

Jabeen, Mussarat. "Indo-Us Relations in Changing Regional Context Of Post-9/11 Events", *Journal of Contemporary Studies*, 3(1), 2014, ss:18-37.

Jain, Rajendra K. "India's relations with the European Union", (ed: David Scott, *Handbook of India's International Relations*, London: Taylor & Francis Group, 2011), s:225.

Karabulut, Bilal "Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi", *Akademik Bakış,* 8(15), 2014.

Kaura, Vinay ve Rani, Meena. "India's Neighbourhood Policy During 2014– 2019: Political Context and Policy Outcomes", *Indian Journal of Public Administration*, 66(1), ss: 10(27), 2020.

Kaura, Vinay. "Indo-Israeli relations in the Modi era: a transformative shift", *Israel Affairs*, 25:2, 2019, ss:217-233.

Keesing's Record of World Events, "Indian Occupation of Portuguese Territories in India-Invasion of Goa, Daman, and Diu, – Incorporation in Indian Union", *(formerly Keesing's Contemporary Archives)*, Sayı: 8, Mart, 1962.

Keohane, Robert O. "International Liberalizm Reconsidered", J.Dunn, (ed), *The Economic Limits to Modern Politics*, Cambridge University Press, 1990, ss:165-194.

Kılıç, Fatih ve Sheikh, Aabid M. "India and Israel Defense Relationship in The Context Of Offensive Realism", *Jornal of South Asian Studies*, 6(2), 2018, ss:93-98.

Konwer, Shubhrajeet. "US–India Relations: The Shadowboxing Era", *Strategic Analysis*, 44(1), 2020, ss:15-30,

Kumar, Rohitashw ve Harender Raj Gautam. "Climate Change and its Impact on Agricultural Productivity in India", *Journal of Climatology & Weather Forecasting*, 2(1), 2014, doi:10.4172/2332-2594.1000109.

Kumar, Sunil. "Indo-Israeli Relations: A Quest for Great-Power Status Since 1991", *Jewish Political Studies Review*, 28(3), 2017, ss:38-45

Kumar, Taruni. "India and Israel: Reinforcing the Partnership", *Observer Research Foundation–ORF*, Special Report, 2014, https://www.orfonline.org/research/india-and-israel-reinforcing-the-partnership/, Erişim T:01.12.2020.

Kumaraswamy, P. R. "India's New Israel Policy: How the Decline of the Palestinian Issue and Economic Reorientation Accelerate Indo-Israeli Cooperation", 2019, *SWP Comment*, 11, Mart 2019.

Kumaraswamy, P. R. "Did normalization change anything? Relevance of Mahatma Gandhi on India's 1992 decision on Israel", *Israel Affairs*, 26(6), 2020, ss:767-784.

Kumaraswamy, P. R. "India and Israel: emerging partnership", *Journal of Strategic Studies*, 25(4), 2020a, ss:192-206.

Kumaraswamy, P. R. "India, Israel and the Davis Cup Tie 1987", *Journal of Indo-Judaic Studies*, 5, 2002b, ss:29-39.

Kumaraswamy, P. R. "India's Recognition of Israel, September 1950", *Middle Eastern Studies*, 31(3), 1995, ss:124-138.

Kumaraswamy, P. R. "Israel-India relations: seeking balance and realism",*Israel Affairs*,10(1), 2004, ss:254-272.

Kumaraswamy, P. R. "Reading Modi's Visit to Israel", *India Quarterly*, 74(1), 2018, ss:1–16.

Lebow, Richard N. “Classical Realism”, s:59-76, *International Relations theories: Discipline and Diversity*, Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (ed), Oxford, Oxford University Press, 3. Baskı, 2013.

Macridis, Roy C. *Foreign Policy in World Politics*, 2. Baskı. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.

Mall, Rajesh K. ve Akhilesh Gupta, Ranjeet Singh, R. S. Singh ve L. S. Rathore, “Water resources and climate change: An Indian perspective”, *Current Science*, 90(12), 2006, ss. 1610-1626.

Masood ur Rehman Khattak, “Strategic Significance of Indo-Israel Defence Collaboration: Implications for Pakistan’s Security”, *IPRI Journal*, 16(2), 2016, ss.49-69.

Mearsheimer, John. “Structural Realism”, s:77-93, *International Relations theories: Discipline and Diversity*, Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (ed), Oxford, Oxford University Press, 3. Baskı, 2013.

Mehmetcik, Hakan. “Ideal and Beyond: Idealist International Relations Theory Contrast to Realist One”, *Politikon: IAPSS Political Science Journa*l, Sayı. 24, 2014, ss:101-109.

Menon, Rajan. “India and the Soviet Union: A New Stage of Relations?”, *Asian Survey*, 18(7), 1978, ss.731-750.

Miller, M.C. ve Sullivan de Estrada, K.H. “Pragmatism in Indian Foreign Policy: How Ideas Constrain Modi.” *International Affairs*, 93 (1): 2017, ss:27–49.

Mohan, C. Raja. “The Making of Indian Foreign Policy: The Role of Scholarship and Public Opinion”, *ISAS Working Paper*, No. 73, 2009.

Naaz, Farah. “Indo-Israel Military Cooperation”, *Strategic Analysis*, 24(5), 2000.

Naidu, V. C. “India and East Asia: The Look East Policy”, *PERCEPTIONS*, , 18(1), 2013, ss. 53-74.

Nisar, R.D. “India – US Relations Through the Lens of Cold War: The Time of Estranged Relations”, *RUDN Journal of Public Administration*, 2019, 6(4), ss:286–295.

O’Neill, Jim. “Building Better Global Economic BRICs”, *Global Economics Paper*, No: 66, 2001.

Özcan, Azmi, "İngiliz Doğu Hindistan Şirketi", TDV İslâm Ansiklopedisi, 2000, Cilt: 22, ss:294-295.

Pande, Amba ve Ngaibiakching. "India's Act East Policy and ASEAN: Building a Regional Order Through Partnership in the Indo-Pacific", *International Studies*, 57(1), 2020, ss: 67–78.

Pant, Harsh V. ve Passi, Ritika. "India's Response to China's Belt and Road Initiative: A Policy in Motion." *Asia Policy*, 24, 2017, ss: 88-95.

Pant, Harsh V. ve Sahu, Ambuj. "Israel's Arms Sales to India: Bedrock of a Strategic Partnership", *Observer Research Foundation-ORF*, 2019 Sayı:311, ss:1-16.

Parfitt, T. ve Egorova, Y. (2005). "Genetıcs, Hıstory, And Identıty: The Case Of The Bene Israel And The Lemba Culture", *Medicine and Psychiatry*, 29, ss:193–224.

Pate, Tanvi. "Re-(Modi)fying India's Israel Policy: An Exploration of Practical Geopolitical Reasoning Through Re-representation of 'India', 'Israel' and 'West Asia' Post-2014", *Journal of Asian Security and International Affairs*, 7(1), 2020, ss:7-35.

Purayil, Muhsin P. "Shifting trajectory in India-Israel relations under Modi", *Israel Affairs*, 26(3), 2020, ss:471-483.

Rather, M. Aarif. "China's Role In The India–Pakistan Conflic", *World Affairs: The Journal of International Issues*, 23(1),2019, s. 44-46.

Reddy, P. Krishna Mohan. "Evolving Indo–US Relations", World Affairs: *The Journal of International Issues*, 21(3), 2017, ss. 136-147.

Rehman, Iskander. "Keeping the Dragon at Bay: India's Counter-Containment of China in Asia", *Asian Security*, 5(2), 2009, ss.114-143.

Roy, Pradipta. "Benjamin Netanyahu's state visit to India", *Israel Affairs*, 25:5, 2019, ss:788-802.

Rubinoff, Arthur G. "Normalization of India-Israel Relations: Stillborn for Forty Years", *Asian Survey*, 35(5), 1995, ss. 487–505.

Sachdev, Gp. Capt AK. "Indo-Israel Defence: Cooperation and Future Prospects" *Indian Defence Review*, 34(1), 2019.

Saha, Aniruddha. "The India-Israeli Security Relationship: Nature, Scope and Challenges". *Strategic Analysis*, 2019, ss:1-12.

Selected Speeches, September 1946-April 1961, The Publications Division Ministry of Information and Broadcasting Government of India, New Delhi 1971, 1961.

Selected Works of Jawaharlal Nehru Series 2 | Vol. 2 | "February 1947-May 1947", Jawaharlal Nehru Memorial Fund, https://nehruselectedworks.com/, Erişim T: 01.10.2020.

Selected Works of Jawaharlal Nehru Series 2 | Vol. 35 | "September 1956-November 1956", https://nehruselectedworks.com/, Erişim T:10.11.2020.

Selected Works of Jawaharlal Nehru Series 2 | Vol. 79 | "October 1962-November 1962", https://nehruselectedworks.com/, Erişim T: 10.11.2020.

Shah, Mumtaz Ahmad ve Dr. Tabraz. "India's Israel Policy: From Nehru To Modi", *Journal of Critical Reviews*, 7(9), 2020, .ss:872-878,

Sharma, Ashok ve Bing, Dov. "India – Israel relations: the evolving partnership" *Israel Affairs*, 21(4), 2015, ss:620–632.

Sharma, Jagdish P. "India and Israel: A Study Of Evolution in Relations (1948-92)", *Proceedings of the Indian History Congress*, Sayı. 53, 1992, ss. 593-597.

Sheikh, Aabid M. ve Rashid, Saima. "Kautilya, the Indian Machiavelli; On War and diplomacy in Ancient India", *Journal of Humanities and Education Development (JHED)*, 2020, 2(1), ss:29-36.

Shichor, Yitzhak. "Hide and Seek: Sino-Israeli Relations in Perspective" , *Israel Affairs* 1(2), 1994, ss:188-208.

Shintani, Daisuke. "The Geopolitics Of The Indian Ocean Rim: Changes That US-China Conflict Created And Three Factors To Watch", *Mitsui & Co. Global Strategic Studies Institute Monthly Report September*, 2020.

Sikri, Rajiv. "India's "Look East" Policy, *Asia-Pacific Review*, 16(1), 2009a, ss:131-145.

Singh, Jaswant. "Against nuclear apartheid", *Foreign Affairs*, 77(5), 1998, ss: 41–52.

Singh, Maina Chawla. "Indians and Israelis: Beyond Strategic Partnerships", *Israel Studies*, 17 (3), 2012, ss:22-44.

Srinivasan, Krishnan. "Values in Indian Foreign Policy: Lofty Ideals Give Way to Parochial Pragmatism", ss: 135-155. (ed: Krishnan Srinivasan, James Mayall and Sanjay Pulipaka), *Values in Foreign Policy, Investigating Ideals and Interests*, Rowman & Littlefield International Ltd, 2019.

Srivastava, R.K. **"**India-Israel Relations**"**, *The Indian Journal of Political Science*, 31(3), 1970.

Stockholm International Peace Research Institute-SIPRI Fact Sheet-Nisan 2019, "World military expenditure grows to $1.8 trillion in 2018", https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018_0.pdf, Erişim T:10.02.2021.

Stockholm International Peace Research Institute-SIPRI Fact Sheet-Nisan 2020, "Trends in World Military Expenditure, 2019", https://www.sipri.org/media/press-release/2020/global-military-expenditure-sees-largest-annual-increase-decade-says-sipri-reaching-1917-billion, Erişim T: 01.05.2021.

Sundararaman, Shankari. "India–ASEAN Relations: 'Acting' East in the Indo-Pacific", *International Studies*, 54(1–4), 2018, ss:62-81

Tarapore, Arzan. "A More Focused and Resilient U.S.-India Strategic Partnership", *Center for a New American Security*, Rapor, 2019, https://www.cnas.org/publications/reports/a-more-focused-and-resilient-u-s-india-strategic-partnership, Erişim T: 01.03.2021.

Tiwari, Deepti. "The Impact of Gandhian Ideology on India's Israel Policy*", Journal of International Relations; Hyderabad*, 13(2), 2019, ss: 7-26.

Tripathi, Deepak. "India's Foreign Policy: The Rajiv Factor", *The World Today* - Royal Institute of International Affairs, 44(7), 1988, ss. 112-114.

UN General Assembly, "Application of Israel for admission to membership in the United Nation, report of the *Ad Hoc* Political Committee (A/855)", 11 Mayıs, 1949, https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/0B3AB8D2A7C0273D8525694B00726D1B, Erişim Tarihi: 27.11.2020.

Wald, S., Kandel, A. ve Rivlin, R. "India, Israel, and the Jewish People: Looking Ahead, Looking Back 25 Years After Normalization", *Yerushalayim: ha-Makhon le-mediniyut ha-'am haYehudi*, 2017.

Waltz, Kenneth N. "Realıst Thought And Neorealıst Theory", J*ournal of International Affairs*, 44(1), 1990, ss:21-37.

Westcott, Stephen P. "Mao, Nehru and the Sino-Indian Border Dispute: A Poliheuristic Analysis", *India Quarterly: A journal of International Affairs*, doi:10.1177/0974928419841770, ss: 1–17.

Wright, Theodore P. "The Effectiveness of Muslim Representation in India", ss.102-137. (edit: Donald E. Smith), *South Asian Politics and Religion*, Princeton: Princeton University Press, 1969.

Ziipao, Raile Rocky. "Look/Act East Policy, Roads and Market Infrastructure in North-East India", *Strategic Analysis*, 42(5), 2018, ss:476-489.

Tezler

Aich, Poulami. "Rewiving Indo Portugal Relations a Special Referance to Bengal", Jadavpur University, Kolkata, *Doktora Tezi*, 2009.

Gerberg, Itzhak. "The Changing Nature Of Israeli-Indian Relations:1948-2005", *Doktora Tezi*, University Of South Africa, 2008.

Khan, Leyaqat. "India-Israel Relations: A Study of Bilateral Cooperation Since 1991", Department of Political Science, New Delhi: Aligarh Muslim University, *Doktora tezi*, 2015, s.23.

Naik, B. Gopal. "India's Foreign Policy During Rajiv Gandhi's Regime", *Doktora Tezi*, Sri Krishnadevaraya University, India, 2011.

Nayudu, Swapna Kona, "The Nehru Years: Indian Non-Alignment as the Critique, Discourse and Practice of Security (1947-1964)", *Doktora Tezi*, King's College London, 2015.

Tripathy, Sasmita. "India's Palestine Policy Since 1992", *Doktora Tezi*, Centre Of West Asian Studies Aligarh Muslim University, Aligarh, India,2 012, ss.159-170

İnternet Kaynakları

Abi-Habib, Maria. "India Is Close to Buying a Russian Missile System, *The New York Times,* Despite U.S. Sanctions", 5 Nisan 2018, https://www.nytimes.com/2018/04/05/world/asia/india-russia-s-400-missiles.html, Erişim T:15.02.2021.

Action Plan Between The Government of the State of Israel And The Government of the Republic of India: April 2012-March 2015, Yeni Delhi, Eylül 2011, https://midh.gov.in/CoE/pdf/Indo%20-%20Israel%20Action%20Plan%202012%20-%202015.pdf, Erişim T:15.01.2021.

ASEAN-China Relations, ASEAN-China Centre, http://www.asean-china-center.org/english/2020-03/4613.html, Erişim T: 01.01.2021.

ASEAN-India Dialogue Relations, 2020, https://asean.org/storage/2012/05/Overview-ASEAN-India-as-of-Aug-2020-fn.pdf, Erişim T: 18.12.2020.

ASEAN-India Relations, Ministry of External Affairs, Government of India, https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/ASEAN_India_August_2017.pdf, Erişim T: 10.01.2021.

Ayyub, Rana. "India's crackdown in Kashmir has paralyzed and silenced entire communities", 23.Ekim 2019, https://www.washingtonpost.com/opinions/2019/10/23/indias-crackdown-kashmir-has-paralyzed-silenced-entire-communities/, Erişim T: 25.12.2020.

Azulai, Yuval. "Defense Ministry seeks to expand Israel's arms exports", *Globes*, 26 Kasım 2019, https://en.globes.co.il/en/article-defense-ministry-seeks-to-expand-israels-arms-exports-1001308636, Erişim T: 01.01.2021.

Babones, S. "India Doesn't Need the Quad to Counter China—and Neither Do Its Partners" Foreign Policy, 2020, https://foreignpolicy.com/2020/10/05/india-quad-alliance-china-containment/ , (Erişim Tarihi: 01.01.2021

Basu, Nayanıma. "In a first, India votes in favour of Israel at UN against Palestine human rights body", *The Print*, 11 Haziran, 2019, https://theprint.in/diplomacy/in-a-first-india-votes-in-favour-of-israel-at-un-against-palestine-human-rights-body/248543/, Erişim T:18.03.2021.

Belgrade Declaration, "1st Summit Conference of Heads of State or Government of the Non-Aligned Movement" Belgrade, Serbia, 6 September 1961, http://cns.miis.edu/nam/documents/Official_Document/1st_Summit_FD_Belgrade_Declaration_1961.pdf, Erişim T: 01.10.2020.

Benjamin Netanyahu thanks Narendra Modi for vote against Palestinian group, *The Hindu*, 14 Haziran 2019, https://www.thehindu.com/news/international/benjamin-netanyahu-thanks-narendra-modi-for-vote-against-palestinian-group/article27902843.ece, Erişim T:28.02.2021.

Bhaumik, Anirban. "India-Nepal issue: Did Modi's 'Neighbourhood First' go awry?", 21 Haziran 2020, https://www.deccanherald.com/specials/sunday-spotlight/india-nepal-issue-did-modi-s-neighbourhood-first-go-awry-852048.html, Erişim T:10.01.2021.

Breakthrough Diplomacy: New Vision – New Vigour, Ministry of External Affairs, Government of India, https://www.mea.gov.in/Images/pdf/Breakthroughdiplomacy.pdf, Erişim T: 10.02.2021.

BRICS, "BRICS Information Portal", https://infobrics.org/ , Erişim T: 01.02.2021.

Calabrese, John. "India-Gulf Migration: A Testing Time", Middle East Institute, Washington, 14 Nisan 2020. https://www.mei.edu/publications/india-gulf-migration-testing-time, Erişim T: 10.01.2021.

Chaudhury, Dipanjan Roy. "India's Citizenship Amendment Act is a domestic matter: Russia", *The Economic Times*, 23 Aralık 2019, https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/indias-citizenship-amendment-act-is-a-domestic-matter-russia/articleshow/72941533.cms?from=mdr, Erişim T: 10.01.2021.

Chaudhury, Dipanjan Roy. "India pushes ties with Iran; hands over cranes for strategic Chabahar Port", *The Economic Times*, 1 Şubat 2021, https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/india-hands-over-mobile-harbour-cranes-to-chabahar-port-authorities/articleshow/80620708.cms, Erişim T: 01.02.2021.

Citizenship (Amendment) Act India's internal matter, says Israel diplomat, *The Federal*, 29 Ocak 2020, https://www.news18.com/news/india/caa-indias-internal-matter-says-israel-diplomat-2477279.html, Erişim T: 12.02.2021.

CIA,19.01.1975, CIA-RDP86T00608R000400010008-0, *National Archives,* https://aad.archives.gov/aad/free-text-search-results.jsp?cat=all&q=1975&btnSearch=Search&as_alq=&as_anq=&as_epq=&as_woq=, Erişim T:06.06.2021.

Cohen, Ben. "India, China and Russia Refrain From Recognizing East Jerusalem as Capital of Palestine in Joint Statement", *The Algemeiner,* 13 Aralık 2017, https://www.algemeiner.com/2017/12/13/india-china-and-russia-refrain-from-recognizing-east-jerusalem-as-capital-of-palestine-in-joint-statement/, Erişim T:15.03.2021.

Complete list of 267 Chinese apps banned in India: PUBG Mobile, TikTok, AliExpress and more, *India TV,* 2020, https://www.indiatvnews.com/technology/news-list-of-all-chinese-apps-banned-in-india-2020-667131, Erişim T:01.03.2021.

Das, R. N. "India-China relations: Visa issue," *Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses*, 2014, https://idsa.in/idsacomments/IndiaChinarelationsVisaissue_rndas_180314, Erişim T:01.03.2021.

Defining Our Relationship with India for the Next Century: An Address by U.S. Secretary of State Rex Tillerson, 2017, *Centre for Strategic and International Studies*, https://www.csis.org/analysis/defining-our-relationship-india-next-century-address-us-secretary-state-rex-tillerson, Erişim T:05.03.2021.

Devonshire-Ellis, Chris. "India and Russia Looking to Triple Bilateral Trade to US$30 Billion by 2025", *India Briefing,* 13 Kasım 2020, https://www.india-briefing.com/news/india-and-russia-looking-to-triple-bilateral-trade-to-us30-billion-by-2025-21152.html/#:~:text=Billion%20by%202025-, Erişim T:02.02.2021.

Elimination of All Forms of Racial Discrimination, A/RES/3379, United Nations General Assembly, November 10, 1975https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/761C1063530766A7052566A2005B74D1, Erişim T: 10.11.2021.

Embassy of India, Moscow Russia, "Bilateral Relations: India-Russia Relations", https://indianembassy-moscow.gov.in/bilateral-relations-india-russia.php#:~:text=In%202019%2C%20total%20bilateral%20trade,stood%20at%20USD%20

7.55%20billion.&text=Trade%20in%20services%3A,trade%20balance%20in%20Russia's%20favour. Erişim T:10.03.2021.

Embassy of India, Tel Aviv Israel, "Bilateral Trade Relations: India-Israel Economic and Commercial Relations", Temmuz 2020, https://www.indembassyisrael.gov.in/pages?id=nel5a&subid=7ax9b#:~:text=(a)%20Indian%20Investments%20in%20Israel,million%20(Source%3A%20RBI).&text=In%20January%202019%2C%20India's%20Lohia,Technologies%20and%20Cyient%20in%20Israel, Erişim T: 02.01.2021.

Export-Import Bank of India January, 2018, "Strengthening ASEAN-INDIA Partnership: Trends and Future Prospects", https://www.eximbankindia.in/Assets/Dynamic/PDF/Publication-Resources/ResearchPapers/88file.pdf, Erişim T: 21.12.2020.

Foreign Affairs Record, "Meeting of Palestinian President with Prime Minister and *Minister of State for External Affairs*", https://mealib.nic.in/?pdf2580?000, Erişim T:12.11.2020.

Frantzman, Seth J. "Israel's defense export contracts were worth $7.2B in 2019", *Defence News*, 22 Haziran 2020, https://www.defensenews.com/global/europe/2020/06/22/israels-defense-export-contracts-were-worth-72-billion-in-2019/, Erişim T: 25.01.2021.

Frantzman, Seth J. "New joint ventures hint at 'burgeoning relationship' between Israel and India", *Defence News,* 8 Şubat 2020 ,https://www.defensenews.com/industry/2020/02/18/new-joint-ventures-hint-at-burgeoning-relationship-between-israel-and-india/, Erişim T:20.02.2021.

Grossman, Derek. "China Will Regret India's Entry Into the Shanghai Cooperation Organization" *Rand Cooperation,* 2017, https://www.rand.org/blog/2017/07/china-will-regret-indias-entry-into-the-shanghai-cooperation.html, Erişim T: 12.12.2020.

Haidar, Suhasini. "Why did India stay out of the RCEP deal?" *The Hindu*, 2020, https://www.thehindu.com/business/Economy/the-hindu-explains-why-did-india-stay-out-of-the-rcep-deal/article33151700.ece, Erişim T:01.03.2021.

Hindi, Hebrew main languages of Silicon valley, *The Times of India*, 14 Ekim 2015, https://timesofindia.indiatimes.com/world/middle-east/hindi-hebrew-main-languages-of-silicon-valley/articleshow/49356409.cms, Erişim T:22.03.2021.

India provides 25,000 'made in India' Covid vaccine doses to Palestine, *Mint*, 31 Mart 2021, https://www.livemint.com/news/india/india-provides-25-000-made-in-india-vaccine-doses-to-palestine-11617155933543.html, Erişim T: 01.04.2021.

India races to build border roads, bridges to match China, *Al Jazeera*, 2020. https://www.aljazeera.com/news/2020/9/29/india-builds-himalayan-bridges-and-highways-to-match-china, Erişim T:20.02.2021.

India signs on with Israeli firm to fight drought, *The Jerusalem Post*, 20 Ocak 2018, https://www.jpost.com/israel-news/india-israel/india-signs-on-with-israeli-firm-to-fight-drought-538247, Erişim T: 18.12.2020.

India urges Israel, Palestine to consider Trump's peace plan, *The Time of Israel*, 30 Ocak 2020, https://timesofindia.indiatimes.com/india/india-urges-israel-palestine-to-consider-trumps-peace-plan/articleshow/73751441.cms, Erişim T: 30.01.2021.

India, Iran, Uzbekistan hold trilateral meet, discuss ways for joint use of Chabahar port, *The Print*, 14 Aralık 2020, https://theprint.in/diplomacy/india-iran-uzbekistan-hold-trilateral-meet-discuss-ways-for-joint-use-of-chabahar-port/566772/, Erişim T: 15.01.2021.

India, Israel working on 5-year cooperation plan for agriculture, water, *Business Today*, 16 Ocak 2018, https://www.businesstoday.in/sectors/agriculture/india-israel-5-year-cooperation-plan-for-agriculture-water/story/268115.html, Erişim T: 18.12.2020.

India-China Bilateral Relations, Ministry of External Affairs, Government of India, https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/China-January-2012.pdf, Erişim T: 27.11.2020.

India-Israel agriculture project to benefit Meghalaya farmers: Conrad K Sangma, *The Economic Times*, 4 Aralık 2020, https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/india-israel-agriculture-project-to-benefit-meghalaya-farmers-conrad-k-sangma/articleshow/79042924.cms?from=mdr, Erişim T: 15.04.2021.

India-Palestine Relations, Ministry of External Affairs, Government of India, https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/Updated_Note_on_IndiaPalestine_Relations_for_MEA_Website.pdf , Erişim T: 28.11.2020.

Israel Aerospace Industries (IAI). "Heron MK II: Medium Altitude Long Endurance UAV", https://www.iai.co.il/p/heron-mk-ii, Erişim T: 31.01.2021.

Israel and India sign agreements, *Israel Ministry of Foreign Affairs*, 15 Ocak 2018, https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2018/Pages/Israel-and-India-sign-agreements-15-January-2018.aspx, Erişim T:05.02.2021.

Israel and India to partner in unique operation in the fight against COVID-19, *Israel Ministry of Foreign Affairs*, 23 Temmuz 2020, https://mfa.gov.il/MFA/AboutTheMinistry/Events/Pages/Israel-and-India-to-cooperate-in-COVID19-fight-23-July-2020.aspx, Erişim T: 01.05.2021.

Israel sends COVID-19 aid to India, *Jerusalem Post*, 4 Mayıs 2021, https://www.jpost.com/israel-news/israel-sends-covid-19-aid-to-india-667159, Erişim T: 07.05.2021

Israel to send life-saving medical equipment to India amid Covid-19 crisis, *Hindustan Times*, 4 Mayıs, 2021, https://www.hindustantimes.com/india-news/israel-to-send-life-saving-medical-equipment-to-india-amid-covid-19-crisis-101620085668047.html, Erişim T: 07.05.2021.

Jangid, Khinvraj. "Growing ideological convergence, not just business, is driving India-Israel relations", *Hindustan Times*, 7 Temmuz 2017, https://www.hindustantimes.com/opinion/common-ideology-not-business-or-strategic-benefits-is-driving-india-israel-ties/story-2d35TyP7HY6EDNOAJioJdJ.html, Erişim T: 07.02.2021.

Jeffay, Nathan. "Determined to build COVID tests of future, Israel collects 20,000 swabs in India", *The Times of Israel*, 5 Ağustos 2020, https://www.timesofisrael.com/determined-to-build-covid-tests-of-future-israel-collects-20000-swabs-in-india/, Erişim T: 05.05.2021.

Jha, Pankaj K. "From barter to partner in the Russia–India arms trade", *East Asia Forum*, 20 Nisan 2020, https://www.eastasiaforum.org/2020/04/18/from-barter-to-partner-in-the-russia-india-arms-trade/, Erişim T:10.03.2021.

Kamat, Pradeep V. "Emerging Geo-Strategic Milieu of ASEAN and India in Perspective of "Act East' Policy", 2020. https://finsindia.org/journal/tag/act-east-policy/, Erişim T: 01.02.2021.

Karki, Brabim. "Amid Dispute With India, Nepal Publishes New Political Map: What Now?", *The Diplomat*, 2020, https://thediplomat.com/2020/05/amid-dispute-with-india-nepal-publishes-new-political-map-what-now/, Erişim T: 12.01.2021.

Kaushik, Krishn. "Quad navies to begin second phase of Malabar exercise today", *The India Express*, 17 Kasım 2020, https://indianexpress.com/article/india/phase-2-of-malabar-naval-exercise-to-commence-on-november-17-7053493/, Erişim T:07.03.2021.

Lahiri, Ishadrita. "Explained: What Is The LAC That Led To Deadly Galwan Clashes?", 2020 https://www.thequint.com/news/india/india-china-face-off-what-is-the-line-of-actual-control-that-led-to-the-galwan-skirmish#read-more, Erişim T: 05.01.2021.

Landler, Mark. "Trump Recognizes Jerusalem as Israel's Capital and Orders U.S. Embassy To Move," *New York Times*, 6 Aralık 2017, https://Www.Nytimes.Com/2017/12/06/World/Middleeast/Trump-Jerusalem-Israel-Capital.Html, Erişim T:27.03.2021.

Laskar, Rezaul H. "India sends 3 mn vaccine doses to neighbours, Pak gets some from China", *Hindustan Times*, 22 Ocak 2021, https://www.hindustantimes.com/india-news, Erişim T: 01.02.2021.

Mack, Eitay. "In Israel, a Demand That Indian Police Coming for Training Be Screened for Kashmir Abuses", *The Wire*, 7 Eylül 2020, https://thewire.in/rights/indian-police-officers-israel-training-kashmir, Erişim T: 05.02.2021.

Madan, Tanvi. 'Why India and Israel Are Bringing Their Relationship Out from "under the Carpet"', *Brookings*, 11 Şubat 2016, https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2016/02/11/why-india-and-israel-are-bringing-their-relationship-out-from-under-the-carpet/, (Erişim T: 10.02.2021.

Madhok, A. K., "Enhancing Water Use Efficiency, Central Water Commission", *Roorkee Water Conclave*, 2020, https://www.iitr.ac.in/rwc2020/pdf/papers/RWC_246_Madhok_A_K.pdf, Erişim T: 25.01.2021.

Mahmoud Abbas visit: India reiterates support to Palestinian cause, *Hindustan Times*, 13 Mayıs 2017, https://www.hindustantimes.com/india-news/mahmoud-abbas-visit-india-reiterates-support-to-palestinian-cause/story-9riDCG6OmRiv6OLgGXD0IP.html, Erişim T:19.02.2021.

Maini, Tridivesh Singh. "Trump, Modi and the Bilateral Relationship", 2020, https://www.futuredirections.org.au/publication/trump-modi-and-the-bilateral-relationship/, Erişim T:01.01.2021.

MASHAV – "Israel's Agency for International Development Cooperation, New Indo-Israeli Center of Excellence for Fruits Inaugurated in Haryana", 2013, https://mfa.gov.il/MFA/mashav/Latest_News/Pages/New-Indo-Israeli-Center-of-Excellence-for-Fruits-Inaugurated-in-Sirsa-.aspx, Erişim T:15.04.2021.

Mehta, Rajesh. "India-EU strategic partnership for the World", *Financial Expression,* 10 Aralık 2020, https://www.financialexpress.com/defence/india-eu-strategic-partnership-for-the-world/2147023/, Erişim T: 05.01.2021.

Melman, Yossi. "Indian Defense Minister Delays Visit to Israel Due to Gaza Crisis*",* *Haaretz*, 2 Temmuz 2006, https://www.haaretz.com/1.4847438, Erişim T:10.02.2021.

Miglani, Sanjeev. "Indian PM Narendra Modi visits Palestinians after Israel to show they are 'mutually independent and exclusive' partners", *Independent*, 9 Şubat 2018, https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/narendra-modi-palestine-israel-visits-india-prime-minister-netanyahu-independent-exclusive-a8202131.html, Erişim T:12.03.2021.

Ministry of commerce and Industry, Department of Commerce, Export-Import Data Bank, Government of India, https://tradestat.commerce.gov.in/eidb/iecnttopnq.asp, Erişim T: 01.01.2021.

Ministry of External Affairs, Government of India, "India-Israel Bilateral Relations", https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India-Israel_relations.pdf, Erişim T:28.03.2021.

Mishra, Devsena. "Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS) and its views on Israel", *The Jerusalem Post*, 13 Ağustos 2019, https://www.jpost.com/opinion/rashtriya-swayamsevak-sangh-rss-and-its-views-on-israel-598435, Erişim T:31.01.2021.

Mitra, Devirupa. "India Votes Against Israel on Key Settlements Resolution, but Abstains Again on War Crimes", *The Wire*, 26 Mart 2016, https://thewire.in/diplomacy/india-votes-against-israel-on-key-settlements-resolution-but-abstains-again-on-war-crimes, Erişim T:27.03.2021.

Moghadam, Assaf. "Middle East Reverberations of the Nuclear Tests in India and Pakistan", *The Washington Institute for Near East Policy*, 19 Haziran 1998,

https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/middle-east-reverberations-nuclear-tests-india-and-pakistan, Erişim T: 05.02.2021.

Mohan, Geeta. "India joins 164 countries to vote in favour of Palestinians' right to self-determination", *India Today*, 21 Kasım 2019, https://www.indiatoday.in/india/story/bring-about-necessary-amendments-in-strict-laws-like-pocso-act-madras-high-court-1764094-2021-01-29, Erişim T:10.03.2021.

Narendra Modi's Israel visit: Top quotes, *The Hindu*, 6 Temmuz 2017, https://www.thehindu.com/news/international/narendra-modis-israel-visit-top-quotes/article19224537.ece, Erişim T:27.03.2021.

Nath, Damini ve Bhattacherjee, Kallol "India to rename Teen Murti Chowk as 'Teen Murti Haifa Chowk' for PM Netanyahu visit", 14 Ocak 2018, https://www.thehindu.com/news/cities/Delhi/india-to-rename-teen-murti-chowk-as-teen-murti-haifa-chowk-for-pm-netanyahu-visit/article22440676.ece, Erişim T: 27.03.2021

Never had any doubt on India's approach to Kashmir, says Russia, *The Print*, 2020. https://theprint.in/india/never-had-any-doubt-on-indias-approach-to-kashmir-says-russia/351343/, Erişim T: 12.01.2021.

Panchsheel, External Publicity, Division., Ministry Of External Affairs, Government Of India, http://www.mea.gov.in/Uploads/PublicationDocs/191_panchsheel.pdf, Erişim T: 28.12.2020.

Pandit, Rajat. "2nd biggest arms importer, India 23rd on exporters' list", *The Times of India*, 10 Mart 2020. https://timesofindia.indiatimes.com/india/2nd-biggest-arms-importer-india-23rd-on-exporters-list/articleshow/74559063.cms, Erişim T:15.02.2021.

Patranobis, Sutirtho. "China takes 1959 line on perception of LAC", *Hindustan Times*, 2020, https://www.hindustantimes.com/india-news/china-takes-1959-line-on-perception-of-lac/story-ciMDJjOeTLuvyvsNy7gJXI.html, Erişim T: 05.01.2021.

PM Modi's visit to Palestine: All you need to know, *India Today*, 12 Şubat 2018. https://www.indiatoday.in/education-today/gk-current-affairs/story/pm-modi-s-visit-to-palestine-all-you-need-to-know-1167108-2018-02-11, Erişim T:18.03.2021.

PM Netanyahu addresses Raisina Dialogue, *Israel Ministry of Foreign Affairs*, 16 Ocak 2018, PM Netanyahu addresses Raisina Dialogue 16 January 2018 (mfa.gov.il), Erişim T: 10.02.2021.

PM Netanyahu's state visit to India, *Israel Ministry of Foreign Affairs*, 14 Ocak 2018, https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2018/Pages/PM-Netanyahu%27s-official-visit-to-India-14-January-2018.aspx, Erişim T:05.02.2021.

Post Uri terror attack: Israel offers expertise to secure India's borders, *First Post*, 23 Eylül 2016, https://www.firstpost.com/india/post-uri-terror-attack-israel-offers-expertise-to-secure-indias-borders-3017664.html, Erişim T: 31.01.2021

President, not PM, to be first Indian leader in Israel, *Time of Israel*, 2015, https://www.timesofisrael.com/president-not-pm-to-be-first-indian-leader-in-israel/, Erişim T:20.03.2021.

Rajiv Gandhi's visit proves 'a turning point' in Indo-US ties, India Today, 1985, https://www.indiatoday.in/magazine/special-report/story/19850715-rajiv-gandhis-visit-proves-a-turning-point-in-indo-us-ties-770198-2013-12-23. Erişim T: 18.02.2021.

Robust trade growth lays foundation for India-GCC FTA, *India Inc*, 27 Aralık 2020, https://indiaincgroup.com/robust-trade-growth-lays-foundation-for-india-gcc-fta/, Erişim T: 12.02.2021.

SAARC, "South Asian Association for Regional Cooperation", https://www.saarc-sec.org/. Erişim T: 02.02.2020.

Safi, Michael ve Ellis-Petersen, Hannah. "India says 20 soldiers killed on disputed Himalayan border with China", *The Guardian*, 2020, https://www.theguardian.com/world/2020/jun/16/india-says-soldiers-killed-on-disputed-himalayan-border-with-china, Erişim T: 18.02.2021.

Sahakyan, Mher D. "Rebuilding Interconnectıons: Russia, India And The International North-South Transport Corridor", *Asia Global Online Journal,* The University of Hong Kong, 17 Eylül 2020, https://www.asiaglobalonline.hku.hk/rebuilding-interconnections-russia-india-and-international-north-south-transport-corridor, Erişim T:17.02.2021.

Salam, Kathryn, "Kashmir, One Year Later" *Foreign Policy,* 4 Ağustos 2020, https://foreignpolicy.com/2020/08/04/kashmir-article-370-blackout-arrest-covid-pandemic-modi/, Erişim T: 11.12.2020.

SEATO, "Southeast Asia Treaty Organization,1954," (Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı), https://web.archive.org/web/20121007113024/http://history.state.gov/milestones/1953-1960/SEATO, Erişim T: 03.12.2020.

Sen, Somdeep. "India's Alliance With Israel Is a Model for the World's Illiberal Leaders", *Foreign Policy*, 10 Eylül 2020, https://foreignpolicy.com/2020/09/10/indias-alliance-with-israel-is-a-model-for-the-worlds-illiberal-leaders/, Erişim T: 01.01.2021.

Siddiqui, Usaid. "Israelis appeal against training of India police accused of abuse", *Al Jazeera*, 25 Sep 2020, https://www.aljazeera.com/news/2020/9/25/israelis-appeal-against-training-of-india, Erişim T:30.01.2021.

Simla Agreement, "Agreement on Bilateral Relations between the Government of India and the Government of Pakistan (Simla Agreement) Simla, 2 July 1972", United Nations, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IN%20PK_720702_Simla%20Agreement.pdf, Erişim T: 11.12.2020.

Solanki, Viraj. "India–US relations in the age of Modi and Trump", 2020. https://www.iiss.org/blogs/analysis/2020/03/sasia---us-india-relations-trump-and-modi, Erişim T: 01.01.2021.

Srivastava, Arun. "Indian official's comment on following 'Israeli model' for settlement of Kashmiri Pandits is undesirable", *National Herald*, 28 Kasım 2019, https://www.nationalheraldindia.com/opinion/indian-officials-comment-on-following-israeli-model-for-settlement-of-kashmiri-pandits-is-undesirable, Erişim T:12.02.2021.

Srivastava, Sheetal. "Israeli technology to transform Indian agriculture" 22 Kasım 2017, *The Economic Times*, https://economictimes.indiatimes.com/tech/internet/israeli-technology-to-transform-indian-agriculture/articleshow/61752914.cms?from=mdr, Erişim T: 30.01.2021.

Stockholm International Peace Research Institute-SIPRI, "Transfers of major weapons: Deals with deliveries or orders made for 2000 to 2019", https://www.sipri.org/databases/armstransfers, Erişim T: 30.01.2021.

Tamkin, Emily. "Why India and Russia Are Going to Stay Friends", *Foreign Policy*, 2020, https://foreignpolicy.com/2020/07/08/russia-india-relations/, Erişim T: 25.01.2021.

Thank You Narendra Modi, India For Your Support To Israel: Netanyahu To PM Modi, *Outlook*, 13 Haziran 2019, https://www.outlookindia.com/website/story/world-news-thank-you-narendra-modi-india-for-your-support-to-israel-netayahu-to-pm-modi-after-un-ecosoc-meet/332094, Erişim T: 30.01.2021

The Baghdad Pact (1955) and the Central Treaty Organization (CENTO), US, Department of State, https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/lw/98683.htm#:~:text=The%20Baghdad%20Pact%20was%20a,Great%20Britain%2C%20Pakistan%20and%20Iran, 05.12.2020.

The Constitution of India, 1950,.https://www.india.gov.in/my-government/constitution-india/constitution-india-full-text, Erişim T: 25.11.2020.

The Visit of the President of Israel to India: A Brief Assessment, *Indian Council of World Affairs*, New Delhi, https://icwa.in/show_content.php?lang=1&level=3&ls_id=586&lid=528, Erişim T: 25.03.2021.

Treaty Of Peace And Frıendship Between The Government Of India And The Government Of The People's Republic Of Bangladesh, March 19, 1972, https://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/5621/Treaty+of+Peace+and+Friendship, Erişim T: 27.01.2021.

U.S. Department of State, Bureau Of Political-Military Affairs, "U.S. Security Cooperation With India, Fact Sheet", July 21, 2020, https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-india/#:~:text=In%202016%2C%20the%20United%20States,as%20a%20Major%20Defense%20Partner.&text=U.S.%2DIndia%20defense%20trade%20cooperation,(ISA)%20now%20in%20place, Erişim T: 26.12.2020.

UN Calls Indian Aid Of $2 Million For Palestinian Refugees "Commendable, *NDTV*, 19 Mayıs, 2020, https://www.ndtv.com/india-news/india-provides-2-million-aid-to-un-

agency-working-for-palestinian-refugees-un-calls-it-commendable-2231319, Erişim T:10.03.2021.

UNESCO, "General Conference admits Palestine as UNESCO Member", 31. Ekim, 2011, http://www.unesco.org/new/en/media-services/single-view/news/general_conference_admits_palestine_as_unesco_member/, Erişim T:01.03.2021.

UNGA resolution: 128 countries, including India, vote to to reject US decision on Jerusalem, *The Times of India*, 22 Aralık 2017, https://timesofindia.indiatimes.com/india/at-un-128-countries-including-india-vote-to-reject-us-decision-on-jerusalem/articleshow/62199348.cms, Erişim T.27.03.2021.

United Nations "General Assembly Adopts Text Requesting International Court Of Justice To Issue Advisory Opinion On West Bank Separation Wall", 8 Aralık 2003, https://www.un.org/press/en/2003/ga10216.doc.htm, , Erişim T:01.03.2021.

United Nations, "The Committee delegation visit to India" 2 - 3 Mar 2020, https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2020/02/5.-20200226-Media-Advisory-1.pdf, Erişim T:01.04.2021.

Uniyal, Vijeta. "How Israeli Agricultural Technology is Transforming India", *Development News,* https://www.developmentnews.in/israeli-agricultural-technology-transforming-india/, Erişim T: 15.01.2021.

Varghese, Krupa Susan. "Better Yields in India-Israel Agriculture Cooperation", *Diplomatist*, 2 Aralık 2020, https://diplomatist.com/2020/12/02/better-yields-in-india-israel-agriculture-cooperation/, Erişim T: 01.01.2021.

We rely on India's support to get independence, says Palestine President Mahmoud Abbas, *Hindustan Times*, 9 Şubat 2018, https://www.hindustantimes.com/india-news/we-rely-on-india-s-support-to-get-independence-says-palestine-president-mahmoud-abbas/story-IMkSgBJbg8x7KRPUk2hUVK.html, Erişim T:01.04.2021.

We waited 70 years, Bibi tells Modi, *The Hindu*, 4 Temmuz 2017, https://www.thehindu.com/news/national/modi-in-israel-we-waited-70-years-says-netanyahu/article19211212.ece, Erişim T:25.03.2021.

What is the Bofors scam case?, *The Indian Express*, 3 Şubat 2018, https://indianexpress.com/article/india/what-is-the-bofors-scandal-case-why-is-it-being-opened-now-4823576/, Erişim T: 15.12.2020.

World Bank, "World Development Indicators Database. "Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP) – India", 2019, https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=IN, Erişim T: 20.04.2021.

Zeeshan, Mohamed. "India Cannot Rely on Russian Defense Ties Anymore" *The Diplomat*, 3 Ağustos 2020, https://thediplomat.com/2020/08/india-cannot-rely-on-russian-defense-ties-anymore/, Erişim T:15.02.2021.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Aydın Güven

Uyruğu: T.C.

Elektronik Posta: aydinguven72@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	İMU, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler	2019
Yüksek Lisans	İMU, Lisansütü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler	2021

YABANCI DİLLER

İngilizce	İyi
Urduca	Orta
Hintçe	Orta